GOVERNM[illegible]A
NATIONAL LIBRAR[illegible], CALCUTTA

Class No. G 891·471
Book No. N384K
N.L. 38.
MGIPC—S1—19 LNL/62—27-8-63—100,000.

NATIONAL LIBRARY.

This book was taken from the Library on the date last stamped. A late fee of 1 anna will be charged for day the book is kept beyond a month.

N. L. 44.
MGIPC—S4—39 LNL/56—15-4-57—20,000.

...ચોરામાં આવેલા મંદિ... ં સ્થાપેલ
ભક્ત કવિ નરસિંહની મૂર્તિ.

સ્તક મણિલાલ ઇચ્છારામ દેશાઇએ "ગુજરાતી" પ્રિંટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.
કોટ સરકલ સાસુન બિલ્ડિંગ–મુંબઈ.

…ચોરામાં આવેલા મંદિ… ં રથ પર

ભક્ત કવિ નરસિંહની મૂર્તિ.

સવે સંગ્રહ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. એ સંગ્ર
ોની નકલો સાથે મેળવીને તેમાં યોગ્ય લાગતો સુધારો ક
વધારે જૂની પ્રતમાંથી લખેલાં પદો રા. રા. છોટાલાલ નર
જૂનાગઢના માજી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર લાલશંકર અભે
ગઢમાંની કોઈ જૂનો હસ્તલિખિત પ્રત ઉપરથી લખી મોકલાવેલ
અને બાકીનાં પદો જૂદાજૂદા લિખિત ગ્રન્થમાંથી મેં મેળવેલાં છે.
પ્રમાણે જૂની પ્રત સૌથી વધારે આધારભૂત ગણાવી જોઇએ; પરંતુ આ
કરવાનું બહુ જ મુશ્કેલ હતું, કારણ કે જે હસ્તલિખિત ગ્રન્થોમાંથી આ પ
લેવામાં આવ્યાં હતાં, તેમાંના કોઇપર સાલ હતી ને કોઇપર નહોતી, એ
હસ્તલિખિત પ્રત કયી, તે ઠરાવવું મુશ્કેલ હતું.

સાંપ્રત સાક્ષરો આ સંગ્રહપ્રતિ શંકા કરે, એ સંભવિત છે. તેઓ
છે કે, આ સમગ્ર સંગ્રહ નરસિંહ મેહેતાની જ કૃતિનો છે? મને પણ એ
વ થયો હતો, અને જૂદે જૂદે પ્રસંગે કેટલાક સાક્ષરો જોડે એ સંબંધે સ
હતો, છતાં હું કોઈ પણ નિશ્ચય ઉપર આવી શકયો નથી; અને આ
થયેલાં સઘળાં પદો અને કાવ્યો નરસિંહ મેહેતાની જ કૃતિ છે, એમ
શું, અને તેનાં ઘણાં કારણો છે. ભક્ત અને ગુજરાતીના આદિક
ેતાની ખ્યાતિ સમગ્ર ભારતવર્ષમાં પ્રસરેલી છે, અને ખાસ કરી
ં વિશેષ છે. તેના કેદારા રાગવાળાં પદો જે પ્રભાતિયાં તરિકે
રાત–કાઠીઆવાડમાં બહુ થએલો જણાય છે. નરસિંહ મેહેતાની
નજ; મુખે એ પદો ગવાતાં હોવાથી એમાં ઘણું સંકર
પદો લોકમાં બહુ પ્રચલિત થતાં ગયાં, તેમાં વિશેષ સંકર
હ મેહેતાની કૃતિ કયી, અને નરસિંહ મેહેતાની કૃતિને
તે શોધવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. છતાં રા. છોટાલાલે
ાં મને જણાયાં છે, કારણ કે તે પદો લોકોમાં બિલકુ
બહુ પ્રચલિત નથી થયાં, તે શુદ્ધ રહી શક્યાં છે.*

ો પદ ૨૩૦ સુધી, ૨૫૬ થી તે પદ ૩૧૫; ૩૨૭ થી

નાયાન, ૫. -૧૧૫

.૨—સૌરાષ્ટ્રી કવિ નરસિંહ મેહેતાના કાવ્યનો સંગ્રહ બહાર પાડતા
તની પ્રસ્તાવનામાં શું લખું? "દુરમતિયા ડાહ્યા થઈ આવે, શાણા
એ નરસિંહ મેહેતાની કવિતાની લીટી અનુસાર ડાહ્યા લોકો કહેશે
ધ. કરી વ્યર્થ કાળક્ષેપ કીધો, તેમાં મારો સ્વાર્થ શું સુધર્યો? સાહિત્યની
ધી? શી વૃદ્ધિ કીધી? કૂવામાં વસતા દેડકાને, આકાશમાં ઉડતા વિહં-
.ષ્ટિસૌન્દર્ય નિહાળી તેના અવલોકનમાં મજાહ માને છે, તેનું ભાન કયાંથી
નું સુખ સંપાદન કરવા કરતાં દિગંબર યોગીઓ નિર્મળ મોક્ષપદ વધારે પસંદ
મ વિદ્વાનો બેપરવાથી દુનિયાની કિંચિત્ દરકાર રાખ્યા વગર વિદ્યાવિનોદમાં જ
છે. તે જ: તેની વિદ્યા મેળવવાનું સાર્થક છે. એ જ વાતનો વિચાર ં
ાતાના મનનું એવું સમાધાન કરે છે, કે ગાળેલો અવસર એળે ગયો ન
પુસ્તકોની શોધખોળનો ધંધો ધૂળધોયાનો છે, પણ એથી એક સારો
મ કવિ, એક ભક્ત કવિ આ દુનિયાની દષ્ટિમર્યાદામાંથી અદષ્ટ થઈ
ાગળ તરી આવે છે. મારું પોતાનું વિદ્યાભ્યાસરૂપી કમળપુષ્પ તેન
ધારે સારાં કાવ્યનો પ્રકાશ પડતાં પ્રફુલ્લિત થાય છે, અને જૂના
સિદ્ધિમાં મૂકવાથી સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ સધાય છે; એથી વિશે
યનું શું હોઈ શકે, તેથી હું માહિતગાર નથી. લોકો ભલે એ
, એને સહાય કરે યા ન કરે, કવિ મને તેના કાવ્યને વધાવી
ારું કર્તવ્ય કર્યું છે, એટલો જ આ સંગ્રહ પ્રગટ કરવા
૪ મને આનંદ આપે છે અને એમ કરવામાં જ ન
હું લીન રહું છું.

ાદ્યાપિ પર્યંત આદિ કવિનો સમગ્ર સંગ્રહ એક જ સ્થળે છ
૧૮૮૪ સં. ૧૯૪૦ થી ગુજરાતી જૂના કાવ્યનો સંગ્રહ
મારી પાસે આદિ કવિ નરસિંહ મેહેતાનાં લગભગ ૫૦
ટલાંક પદોની એક જ નકલ હતી, અને કેટલાં
ઈ હતી. નરસિંહ મેહેતાનાં કાવ્યનો સાદ ૧ ગ્રન્થ

॥ ॐ श्री हरि ॥

આદિ ગુર્જર કવિ

ભક્ત નરસિંહ મેહેતા

નિર્ધૂમ અગ્નિ હોયે જેમ, નરસૈં નિર્વિકારી તેમ;
જેમ અગ્નિમાં ટાઢક નહિ લેશ, તેમ વિષય બુદ્ધિનો નહિ પ્રવેશ
(વિશ્વનાથ જાની,

चरित्रोनो अभाव अने अगत्य

આર્ય લોકોમાં એક એવી માન્યતા દૃઢ ઘર કરી બેઠી છે કે, દિક્ અને કાળને સામાન્ય ઉત્પત્તિ અને અંતની અવધિ–મર્યાદા નથી, પરંતુ અસાધારણ વ્યતિકરોથી તેની ચિરકાલ સ્મૃતિ પ્રસિદ્ધ રહે છે તો પછી ઐતિહાસિક મહાન્ પુરુષોની વંશાવળિ, જન્મમરણનાં વર્ષ, તિથિ અને વારરૂપી અચિરસ્થાયી અવધિની શી અગત્ય છે? તેઓ ચિરસ્થાયી કૃતિથી જ લોકસ્મૃતિમાં ટકી રહેવાના છે. સામાન્ય મનુષ્ય તો કહે છે કે, તેઓ ક્યારે અસ્તિત્વમાં આવ્યા અને ક્યારે નિર્વાણને પામ્યા, એ જાણ્યું તોએ ઠીક, ન જાણ્યું તોએ ઠીક; એને માટે મિથ્યા માથાકૂટ શા માટે કરવી? જો તેઓએ વાસ્તવિક લોકોપકાર કર્યો હશે અથવા તો ઉત્કૃષ્ટ રીતે મનરંજનાર્થે શુદ્ધ સંસ્કારી કાવ્યાદિ પ્રસાદી આપી હશે તો તેવાઓ પોતાના કીર્તિદેહથી લોકોની
સ્મૃતિમાં ચિરકાલ વિદ્યમાન રહેશે. દિક્ કાલનો નિયત અવધિ મનુષ્યકૃત છે. સૂર્યનો
…મ ઉદય ક્યારે થયો, તે કોણ જાણે છે? અને શકવર્તી યુધિષ્ઠિરાદિ જે પ્રાતઃ
…ગીય મહાન્ રાજાઓના એક સમયે શક–સંવતો લોકમાં પ્રચલિત હતા, …
…આજે તે કહેવા માત્રમાં જ રહ્યા છે. પરંતુ તેમનાં ઉચ્ચાશયથી પૂર્ણ
…માં સતેજ રહેલાં છે. જો આવા રાજા મહારાજાઓની જન્મમૃત્યુ
… સર્વભક્ષી કાળના સપાટામાંથી બચી નથી તો પછી સામાન્ય
…શી કરવી? જૂવોની! કાલિદાસના કાળ માટે કેટલો
… સંમાન્ય વિદ્વાનો પણ એક મતના હજી થયા નથી
…તે છે, તો કાલે તેનું બીજો વિદ્વાન્ અન્ય …
…ા ત્રીજો પોતાનું નવું જ …

. કૃતિઓ હોંસથી જનસમાજમાં વંચાય છે, અને સર્વ
.ન પામે છે. વિદ્વાનો ભલે જન્મકાળાદિના નિર્ણય ઉપર વાદ-
ૃ માને, અમને તો ઇક્ષુરસનો આસ્વાદ લેવા સાથે કામ છે,
. વંશ, ઉત્પત્તિ આદિ સાથે; એમ કરવાથી અમારી સ્વાદેન્દ્રિય કંઈ
ા, એવું સામાન્ય જનસમાજનું કહેવું છે.

ભૂલ ભરેલા વિચારોને લીધે જ મહાન્ પુરુષોના ઇતિહાસના સંબંધમાં
ુ સોસવું પડ્યું છે, અને તેને લીધે જ આપણા સાહિત્યમાં ચરિત્રોનો અભાવ
આવે છે. તેવા વિચાર ધરાવનારાઓને અત્રે ઉત્તર આપવો પણ યોગ્ય નથી.
.. વિચારથી દેશને કેટલી હાનિ થાય છે, તે ઉક્ત અવિચારી જનો સમજતા હોય એમ લાગતું નથી, અને એવા મૂર્ખાઈ ભરેલા વિચારને લીધે જ પ્રસિદ્ધ પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો મળતાં નથી, અને જે મળે છે તે દંતકથા, ચમત્કારો અને અર્ધ ઐતિહાસિક ધાર્મિક ભાવનાઓથી એટલાં બધાં સંમિશ્રિત હોય છે કે, તેમાંથી સત્ય ઇતિહાસ કેટલો અને દંતકથા કેટલી, એ જૂદાં પાડવાનું કાર્ય દુર્ઘટ થઈ પડે છે.

છાપાકળાની વૃદ્ધિને લીધે સામ્પ્રત સમયે લોકોની વાંચનવૃત્તિમાં વૃદ્ધિ થઈ છે, અને તે સાથે પશ્ચિમના ઇતિહાસનું નિરીક્ષણ થવાથી તે પદ્ધતિએ પ્રાચીન મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો જાણવાની ઇચ્છા લોકોમાં દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિગત થતી જાય છે, એમ જાણીને કોને આનંદ નહિ થાય? આધુનિક જનસમાજનું વલણ કલ્પિત વાર્તાઓ અને નવલકથાઓ વાંચવા તરફ સામાન્ય રીતે વિશેષ પ્રેરાયલું દેખાય છે; અને તે દ્વારા તેઓને જો ધર્મનું કે ઇતિહાસનું થોડુંઘણું જ્ઞાન અપાય તો તેવાં પુસ્તકો ઘણી હોંસથી વંચાય છે. સુબોધક નવલકથાઓ કેટલેક અંશે સમજીને વાંચવાથી સારી અસર કરી શકે છે એ વાત સત્ય છે, છતાં પણ મહાન્ સત્પુરુષોના ચરિત્રગ્રંથો જેટલી ઉપ
ખર કરી શકે, તેટલી કલ્પનાથી ઉત્પન્ન કરેલા પાત્રોનાં ગુણવર્તન વગેરેના ચ
ાળા ગ્રંથો ભાગ્યે જ કરી શકે.

ઐતિહાસિક મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો તેમના સમયની પ્રજાને અને સેંકડો વ
તેમના જીવનના અનુભવનો લાભ વિદ્યમાન મનુષ્યની માફ
ાને લીધે તેઓ વાંચનારના હૃદય ઉપર અમુક અ
જ નવી આશા, ઉમંગ આપી તેમને પોતાના
જીવનની સત્કથા માનસિક શક્તિના
. મનુષ્ય મરણ પામે છે,

અગ્નિ આદિ દ્વારાએ નષ્ટ થઈ અદૃશ્ય થાય છે, પરંતુ તેના વિચારો અને કાર્યો વિદ્યમાન રહે છે. સામાન્ય મનુષ્યોને માત્ર સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, અને કારણ એવ દેહ હોય છે; પણ તે ઉપરાંત મહાપુરુષોને મહાકવિ કાલિદાસે કહેલું યશઃ અથવા અક્ષરદેહ હોય છે, અને તે અક્ષરદેહ પોતાની જાતિ તથા દેશ ઉપર ચિર સંસ્કાર પાડવા સમર્થ થાય છે.

ભયના સમયમાં જૂના વખતમાં રાજપૂતો ઉંચી ટેકરીઓ ઉપર રાખેલા દી કોથી જેમ સન્માર્ગ દર્શાવતા હતા, અને જેમ સાંપ્રત સમયે સાગરોમાં દીવાદાંડીરે ભયસ્થાન સૂચવી યોગ્ય માર્ગની પ્રતીક્ષા કરાવે છે, તેમ જ મહાપુરુષોનાં ચરિ પોતાની આસપાસના ધાર્મિક, નૈતિક, સામાજિક, ઔદ્યોગિક વાતાવરણને પ્રકાશિત કરનારા ટેકરીઓ ઉપર ગોઠવેલા અને ભવસાગરમાં અનેકવિધ સંકટોરૂપી ખરાબા સૂચવનારી દીવાદાંડીઓના દીપકો સમાન છે; તેમના ચૈતન્યનો નિર્મળ પ્રકાશ ભવિ- ષ્યના જમાનાઓ ઉપર એક સરખો પડતો રહે છે અને તેમનું મહાન્ દૃષ્ટાંત ભાવી જનસમાજની પરંપરાને સર્વ સામાન્ય વારસો થઈ પડે છે, જેથી તેમના વિચારો અને મહાન્ સત્કાર્યો મનુષ્યજાતિને મળનારી સર્વોત્તમ પુંજીરૂપ ગણાય છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે, મહાન્ પુરુષોનાં જન્મમૃત્યુકાલ, તેમના જીવનની રૂપરેખા, તેમના ચારિત્ર્યની ઘટના આદિ માનવજાતિના ઇતિહાસમાં સવિશેષ અગત્યનાં છે.

भक्तोनां जीवनचरित

ચરિત્રનાયક નરસિંહ મેહેતો મુખ્યત્વે કરીને ભક્તકવિ હતો, અને તેની દ્ધિ તેનાં સ્વરચિત નાનકડાં કાવ્યો અને પદોથી, અને કસોટી પ્રસંગે તેણે ની અચલ ભક્તિ–શ્રદ્ધાથી, તેમ જ તેના સમકાલીન ભક્તમંડળ તથા તેના થનારા કવિ વિશ્વનાથ જાની, પ્રેમાનંદ, નરસિંહ મેહેતાના વંશજ રેવાશંકર, ોતીરામ, ભક્તમાળના કર્ત્તા નાભાજી આદિ કવિઓએ રચેલાં કથનોથી છે. રાજસભામાં સાધુ મંડળી વચ્ચે મળેલા હારની વાત તેની પછી ચરિત્રમાં સર્વ સ્થળે મળી આવે છે, અને તે પ્રસંગ જૂનાગઢના હિંદુ પતનનાં કારણોમાંનું એક કારણ પણ ગણાય છે. ભગવજ્જન અને ો તરેહવાર મનોહર કથાઓથી ભરેલાં હોય છે પ્રાચીન કાળમાં દિકવિ વાલ્મીકિનું કે અર્વાચીન હિન્દી કવીશ્વર રામભક્ત તુલસી- અથવા તો ભૂતકાળના કે વર્તમાનકાળના સાધુસંતે

ોનાં વૃત્તાંતો વાંચો; બુદ્ધ, શંકરાચાર્યાદિ, રામાનુજ, વલ્લભાચાર્યાદિ સંપ્રદાય
ા, કાળિદાસ, તુલસીદાસાદિ કવિવરો, તુકારામ, જ્ઞાનેશ્વરાદિ ભક્તજનોનાં
જૂઓ; એમ જ્યાં જ્યાં જોશો ત્યાં ત્યાં કંઈ ને કંઈ અદ્‌ભુત કથાઓ તેમાં
ગાયલી જોશો: જે કંઈ વાંચશો તેમાં કંઈ ને કંઈ ચમત્કારથી ચિત્રિત વાંચશો.
જ પ્રણાલિકાએ વિચારતાં ગુર્જરભાષાના આદિ ભક્તકવિરાજ નરસિંહનું જીવન-
રત્ર તેવાં વૃત્તાંતોથી ભરપૂર જણાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. નાભા-
કૃત ભક્તમાળમાં અને મહિપતકૃત ભક્તિવિજયમાં તેમ જ પ્રેમાનંદાદિનાં કાવ્યોમાં
રસિંહના જીવનના અનેક ચમત્કારો વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

ચરિત્રનાયક ભક્ત હોવાથી તેના ચરિત્રમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઐતિહાસિક–લૌકિક અને અલૌકિક–ધાર્મિક એવા બે વિલક્ષણ અંશો દેખાયા વગર નહિ રહે. ઐતિહાસિક–લૌકિક ચરિત્ર સામાન્ય અને સંક્ષિપ્ત છે, પરંતુ ધાર્મિક અલૌકિક ચરિત્રના સંબંધમાં વર્તમાનકાળના કેટલાએક શિક્ષણ લીધેલા પુરુષો અશ્રદ્ધાની કે અસત્યતાની બુદ્ધિ દેખાડે, એ સ્વાભાવિક છે. "પરંતુ તેમ થવાનું મૂળ વિભ્રમ છે. વસ્તુતઃ આ જગતમાં તેમ અન્યત્ર યૂરોપાદિ ખંડોમાં પણ જે મહાપુરુષો, મહાવીરો આદિ થઈ ગયા છે, તેઓમાંના નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ, ગ્લાડસ્ટન આદિના ચરિતોમાં એવા બહુ અંશો છે, જેઓને સામાન્ય પંક્તિના અથવા આળસુ, અલ્પજ્ઞ, ભીરુ એવા પુરુષો સ્વપ્ને પણ સત્ય ન માને, તથાપિ તેવા અંશોને વૃદ્ધબુદ્ધિ બહુજ્ઞો તેમાં અલ્પ પણ શંકા ન ધરતાં તથાભૂત માને છે. એ જેટલું સત્ય છે તેટલું જ આ સત્ય છે કે મીરાંબાઈ, નરસિંહ આદિ ભક્તોના, તેમ જ સદાશિવેન્દ્ર આદિ અનેક સિદ્ધો' ચરિતોમાં એવા અનેક અંશો છે, જે દશ્યરૂપ બાહ્યપટને ભેદી અંતસ્તત્ત્વને ન ' શકનારી એવી નિર્બળ આધિભૌતિક સ્થૂલ દષ્ટિને અસત્ય, અસંભવિત, ઉપહાસ્ય' થાય, પરંતુ તે પરમાર્થતઃ તેવા નથી.

"જે વૈજ્ઞાનિકોની દષ્ટિઓ, જડ ચૈતન્યમય સૃષ્ટિને નિયમતાં તત્ત્વોને પાદક શાસ્ત્રોના અનુશીલનથી અથવા અન્ય યોગ્ય પ્રામાણિક સાધનોદ્વારા વિસ્તૃત થઈ છે, તેઓ તો તેવા અદ્‌ભુત ચરિતાંશોમાં સત્યત્વ બુદ્ધિને ભ તેવો માનનારો વર્ગ અલ્પ પણ નથી, પણ પ્રતિવર્ષ વર્ધમાન છે.

"પરંતુ અત્ર નિર્દેશવું અગત્યનું છે કે, એવા અલૌકિક ભાસત માર્થતઃ સત્ય હોતાં પણ તેઓનામાં, તે તે મહાત્માના શિષ્ય, ગુરુપાં રહેતી મહિમબુદ્ધિથી, બહુ કલ્પિત પ્રસંગો પણ મિશ્રિત થ અમ્યાન્તરમાં કરવો કઠિન થાય છે."

વિદ્યમાન સાક્ષર શ્રી તનસુખરામ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠીના લખેલા જીવનચરિત્ર''માંથી* મહાપુરુષોનાં ચરિતોમાં દૃષ્ટિએ પડતા અલૌકિક અંશો· પ્રતિપાદન કરનારા અને મિશ્ર થયેલા કલ્પિત અંશોનો વિવેક કરવાની અ· નારા ઉપરોક્ત અભિપ્રાયથી કંઈ વિશેષ તે સંબંધમાં કહેવાનું અવશેષ રહેતુ

ચરિત્ર માટેનાં વિભાગ તથા સાધનો

(૧) સાધનોના બે પ્રધાન ભાગ થાય એમ છેઃ (અ) પ્રાચીન અને અર્વાચીન. તેમાં પ્રાચીન તો દંતકથાદિમૂલક અને ભક્તાદિઓએ લખેલાં છે, અર્વાચીન બે પ્રકારના છેઃ (क) ઇતિહાસવિદોએ લખેલાં અને (ख) ગતા ન્યાયથી લખાયલાં.

(અ. ૧) નરસિંહ મેહેતાનાં સ્વરચિત કાવ્યો ઉપરથી એના રૂપરેખા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેજ હકીકત તેના પછી થનારા કવિઓએ ર નાના પ્રકારનાં આખ્યાનો એ ભક્તકવિના સંબંધમાં રચ્યાં છે. નરસિંહ મે રચેલાં કાવ્યોમાં 'હારમાળા' પ્રથમ આવે છે. હારમાળામાં મેહેતાજીએ પો જીવન સંબંધમાં જે હકીકત આપી છે તેજ હકીકત તેના રચેલા પોતાના 'શામળશાહનો વિવાહ' સંબંધી કાવ્યમાં તથા પોતાની પુત્રી કુંવરબાઇના ''મા'મેરા' કાવ્યમાં આપેલી છે, અને તે એકસરખી મળતી આવે છે. નરસિંહ મેહેતાકૃ મા'મેરાનું કાવ્ય હજી પ્રસિદ્ધ થયું નથી, પણ તે સદ્‌ગત ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશા ઇના જૂના હસ્તલિખિત સંગ્રહમાં છે. એ કાવ્ય આ સંગ્રહ પૂર્ણ છપાઈ ગયા પછી પ્રાપ્ત થયેલું હોવાને કારણે આ પુસ્તકમાં છપાઈ શકાયું નથી, તે 'નરસિંહાચા સ્વામી'ની કૃપાથી આ સંગ્રહની દ્વિતીયા આવૃત્તિ કાઢવાનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે અથવા અન્ય પ્રસંગે પ્રગટ કરી શકાશે. એ કાવ્ય સંબંધી ખેદ કરવાનો એટલોજ છે કે તેની પૂર્ણાહુતિની લીટીઓવાળું પાનું ફાટી ગયેલું હોવાથી તે અખંડિત દશામાં પ્રાપ્ત થઈ શકયું નથી, તેમજ તેની બીજી પ્રત પણ મળી શકી નથી. આ કાવ્યો સિવાય શંકર સાથેના સમાગમનાં આત્મકથનનાં થોડાં છુટાંછવાયાં પદો પણ જીવનચરિત્રમાં સાક્ષી પૂરવાને કામ લાગી શકે તેમ છે. ગોવિંદગમનની ઇતિશ્રીમા નરસિંહ મેહેતાએ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થાની સ્થિતિ તથા સુરતસંગ્રામની ઇતિશ્રીના પોતાની ગરીબાઇની સ્થિતિનું કંઇક દર્શન કરાવ્યું છે.

---

* જૂવો બૃહત કાવ્યદોહન ભાગ સાતમો.

,) નરસિંહ મેહેતા પછી પણ પ્રેમાનંદની પૂર્વે અરાઢમા સૈકાની શરુઆતમાં
.ત્રં વિશ્વનાથ' જાનીએ લોકપ્રચલિત દંતકથાઓ અને નરસિંહ મેહેતાનાં
ારે એક સ્વતંત્ર ચરિત્ર લખ્યું છે, અને તે કાવ્યનું નામાભિધાન પણ
નહેતાનું ચરિત્ર' એવું કવિએ પોતે જ રાખ્યું છે. આ કાવ્ય પણ ખંડિત
.પ્ત થયું છે, પરંતુ સાહિત્યના ઇતિહાસમાં સારો પ્રકાશ પાડે. તેવું હોવાથી
ત દશામાં પણ પ્રગટ કરવાનું સદ્ગત સંગ્રહકર્તાને યોગ્ય લાગવાથી તે બૃહત
ુન ભાગ આઠમામાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે, અને તત્સંબંધી જાણ-
ખુલાસો તેની પ્રસ્તાવનામાં કરેલો છે. એ કાવ્ય વાંચતાં એમ લાગે છે કે,
ભટ્ટ પ્રેમાનંદે નરસિંહ' મેહેતા સંબંધી જૂદાજૂદા પ્રસંગોનાં કાવ્યો રચતાં
ઉપયોગ કર્યો હશે. કારણ કે તેઓ વચ્ચે વિચાર તથા વર્ણનશૈલી અને
નામાં પણ કેટલુંક સામ્ય દેખાય છે.

વિશ્વનાથ જાનીએ 'હાર–ચરિત્ર' ની પ્રસ્તાવનામાં નરસિંહ મેહેતાના જીવન
। જે જે પ્રસંગો ગણાવ્યા છે, તેટલા જ પ્રસંગનાં કાવ્યો તેણે પોતે રચ્યાં હશે,
અનુમાન થાય છે. એ કવિનું આખું કાવ્ય જો મળી આવે તો ગુર્જર ભાષાના
ાહાસની ચણાતી ઇમારતમાં વચ્ચે પડી ગયેલા ગાળા પૂરવાને માટે તે ઘણું ખપ
ાી. 'હાર–ચરિત્ર' માં તે લખે છે કે,

"એહની ભાભીએ જો કામ કીધું, પ્રથમ તાંહાં થકી ફળ સીધું;
એહને નાતે વાર્યો જે વારે, બે રૂપ દેખાડ્યાં તે વારે.
જો ભોજન સમે હઠ કીધો, તો તાંહાં પ્રભુએ દંડ દીધો;
લોકે પ્રાધુણ સંત મોકલાવ્યા, તેવા શીઘ્ર પોતે સામગ્રી લાવ્યા.
પાણી માંગ્યું તે વાત ન જાણી, આવી પાયું શ્રી ચક્રપાણી;
હુંડી માટે હસીયા લોક, તો રૂપૈયા પામ્યા રોક.
પુત્ર પરણાવ્યો તે પ્રસિદ્ધ, * * * *
મોસાળું પુત્રીનું કીધું, કહો કરજે કાંહાંથી લીધું.

જાનીના ઉપરોકત કાવ્યમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એનો રચેલો 'શામળશાહનો
વિવાહ' મળ્યો નથી; એ સિવાય ખંડિત ભાગ જે મળ્યો છે, તે બૃહત્ કાવ્યદોહન
ભાગ આઠમામાં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૩) ભક્ત અને પુરાણપ્રસિદ્ધ પુરુષોના જ ગુણાનુવાદ ગાવાનું પણ લેનાર
ંહ મેહેતાની જીંદગીમાં બનેલા જૂદાજૂદા પ્રસંગોનાં આખ્યાનો રચવામાં

પણ તેની પૂર્વે થઈ ગયેલા કવિઓનાં કથનનો, પ્રચલિત દંતકથાઓનો, તેમજ નરસિંહ મેહેતાનાં સ્વરચિત પદોનો આધાર લીધેલો હોવો જોઇએ, એમ પણ અનુમાન કરવાં સબળ કારણ મળે છે. તેજ પ્રમાણે તેના પછી થએલા કવિઓએ તેના તેજ વિષય ઉપર આખ્યાનો રચેલાં છે, એટલે તેઓમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અન્વેષણ થયેલું જોવાની ઇચ્છા રાખવી નિષ્ફળ છે. પ્રેમાનંદે નરસિંહ મેહેતાના જીવન સંબંધી પંચ મુખ્ય પ્રસંગોનાં કાવ્યો રચેલાં છે.

"હાર, હુંડી, ને મોશાળું, વિવાહ ને વળી શ્રાદ્ધ;
નરસૈં મેહેતાને કૃપા•કરી, કર્યાં શ્રી દીનાનાથ."

(રણછોડ પૂર્ણાનંદ.)

(અ. ૪) પ્રેમાનંદના શિષ્ય વણિક હરિદાસે 'શામળશાહનો વિવાહ' અને 'નરસિંહ મેહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ' એવાં બે કાવ્યો લખેલાં છે.

(અ. ૫) કવિ નર્મદાશંકર જણાવે છે કે, નરસિંહ મેહેતાનું એક સારું જીવનચરિત્ર અને નાગરોની ઉત્પત્તિ વર્ષ, તિથિ વાર કોઈ વલ્લભદાસ નામના કવિએ રચેલું છે, અને તે કાવ્ય એમની પાસે હતું; પણ અત્યાર સૂધીમાં એ કાવ્ય કોઈ પણ સ્થળે પ્રસિદ્ધ થયેલું જોવામાં આવ્યું નથી. જો એ કાવ્ય મળે તો કંઈક ઐતિહાસિક રીતે નરસિંહ મેહેતાનું ચરિત્ર લખવામાં તે સાધનભૂત થાય ખરું.

(અ. ૬) આધારભટ્ટે શામળશાહનો વિવાહ,* રઘુરામે હુંડી,† મોતીરામે શ્રાદ્ધ,‡ દયારામે મોશાળું,§ મુળજી ભટ્ટે શ્રાદ્ધ,|| ગોવિંદરામે નરસિંહ મેહેતાનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર¶ લખ્યું છે, અને તે કાવ્યો બૃહત્કાવ્યદોહનના જૂદાજૂદા ભાગોમાં પ્રગટ થયાં છે, પણ તે બધાઓનું મૂળ દંતકથાઓ જ માત્ર છે.

(અ. ૭) ભગવાનદાસ તથા રણછોડ પૂર્ણાનંદ નામના કવિઓએ પ્રેમાનંદકૃત "નરસિંહ મેહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ" એ કાવ્યમાં થોડો ફેરફાર કરીને તે પોતાને નામે ચઢાવ્યું છે, પણ તે હજી પ્રસિદ્ધ થયું હોય, એમ જાણ્યામાં આવ્યું નથી.

(અ. ૮) નાભાજીકૃત ભક્તમાળમાં પણ દંતકથાઓને અનુસરીને નરસિંહનું જીવનચરિત્ર આપેલું છે.

આ પ્રમાણે ભક્તાદિકોનાં પ્રાચીન દંતકથામૂળક લખાયલાં ચરિત્રોનો એક વિભાગ પડે છે; હવે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ લખાયલા અર્વાચીન લેખ વિભાગ તરફ દૃષ્ટિ નાંખીએ.

---

* બૃ. કા. દોહન ભા. ૮ મો. † બૃ. કા. દો. ભાગ ૬ ઠ્ઠો. ‡ બૃ. કા. દો. ભા. ૭ મો.
§ બૃ. કા. દો. ભા. ૪ થો. || બૃ. કા. દો. ભાગ ૬ મો. ¶ બૃ. કા. દો. ભા. ૨ જો.

अर्वाचीन काळ

નરસિંહ મેહેતાના ચરિત્રના મુખ્ય લખનારાઓમાં સ્વ. કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ, સ્વ. કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર દવે, સ્વ. ડાહ્યાભાઈ, રા. સા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા, સ્વ. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઈ, નડિયાદ નિવાસી રા. રા. ચતુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, અને રા. રા. જયસુખરામ પુરુષોત્તમરાય જોશીપુરા છે.

(આ. क १) કવિ નર્મદાશંકરે ઇ. સ. ૧૮૬૧ માં ગુજરાતના જૂના અને સારા કવિઓનો એક સારો સંગ્રહ "કાવ્યોત્તમાંશ" નામે બહાર પાડવાનો વિચાર રાખ્યો હતો, અને તેને અંગે તેમણે જૂદાજૂદા જાણીતા કવિઓનાં જીવનચરિત્ર સંબંધી તપાસ કરી, પ્રાપ્ત સામગ્રી ઉપરથી સંક્ષિપ્ત વૃત્તાંતો લખી રાખ્યાં હતાં, પણ જ્યારે કવિ દલપતરામે કાવ્યદોહન પ્રગટ કર્યું, એટલે તેમણે એ કામ પડતું મૂકી, ચરિત્રો સંબંધી પોતાની નોટ ઉપરથી તે તે કવિઓનાં ચરિત્રો જૂનાં અને નવા નર્મગદ્યમાં (ફેરફાર સાથે) પ્રગટ કીધાં છે. નરસિંહ મેહેતાના જીવનચરિત્ર સંબંધી તેમની સામગ્રી સંવત ૧૬૬૮ માં લખાયલા નાભાજીની ભકતમાળ, મહિપતકૃત ભક્તવિજય (સં. ૧૮૧૫), પ્રેમાનંદની આખ્યાયિકાઓ, વલ્લભદાસનું રચેલું ચરિત્ર અને વિવાહ, હરિદાસકૃત વિવાહ, અને લોક દંતકથા એટલી જ હતી. આ સાધનો ઉપરથી પ્રથમ તેમણે પશ્ચિમની સુધારાની દૃષ્ટિએ અને પછી આસ્તિક દૃષ્ટિએ ચરિત્ર આલેખન કર્યું છે, અને તે મનનીય છે.

(આ. क २) જૂનાં ગુજરાતી કાવ્યો સુવ્યવસ્થિત રીતે પ્રકટ કરાવનારા રા. સા. હરગોવિંદદાસે પ્રેમાનંદસંકલિત હારમાળા, નરસિંહ મેહેતાકૃત સુરતસંગ્રામ, ગોવિંદગમન અને પદો પ્રકટ કરી, ચરિત્રનાયકના જીવન અને કાવ્યશક્તિપર સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. નરસિંહ મેહેતાનું જીવનચરિત્ર મેળવવા માટેનો તેમનો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે, અને તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમણે લખવાનો સારો પ્રયત્ન કરેલો જણાય છે.

(આ. ख १) કવિ દલપતરામે "બુદ્ધિપ્રકાશ"માં નરસિંહ મેહેતાના સંબંધમાં પોતે જે કંઈ હકીકત તેઓના કાઠિયાવાડના સંબંધને લીધે જાણતા હતા, તે પ્રકટ કીધી હતી. તેમનો મુખ્ય આધાર લોક દંતકથા અને પ્રેમાનંદનાં કાવ્યો છે.

(આ. ख २) કવિચરિત્ર એ નામનું એક સ્વતંત્ર પુસ્તક સ્વ. રા. ડાહ્યાભાઈએ રચ્યું છે, તેમાં પૂર્વેના વૃત્તાંત ઉપરથી ટુંકમાં ચરિત્ર લખ્યું છે.

(આ. ख ३) ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં ચતુરભાઇ શંકરભાઇએ અપ્રસિદ્ધ જૂનાં ગુજરાતી કાવ્યો પ્રકટ કરતી વખતે ટુંક નોંધ પ્રત્યેક પ્રકટ થયેલા કવિઓની જે આપી છે,

તેમાં થોડી માહિતી નરસિંહ મેહેતા સંબંધી છે; જો કે તેમાં નવીન જાણવા જેવું કંઈ નથી, તોપણ હારમાળા સંબંધી તેમનો વિચાર આપણને કામ લાગે તેવો છે.

(આ. क ૩) કવિ નર્મદાશંકરના મૂળ મત પ્રમાણે આ ગ્રંથના આદ્યસંગ્રહકર્તા સદ્‌ગત ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઇએ આદિ ભક્તકવિ નરસિંહ મેહેતાનાં જે જે ચરિત્રો પ્રગટ થયાં હતાં, તે સર્વમાં તેમને કંઈ ન્યૂનતા દેખાઈ, અને તે પૂરવાની ઇચ્છાએ પોતે કવિના નિવાસસ્થાન જૂનાગઢમાં જાતે જઈ તપાસ કરી માહિતીથી પૂર્ણ એક ઉત્તમ લેખ લખ્યો હતો.* એ લેખ અતિ પરિશ્રમપૂર્વક અને શોધખોળથી લખાયલો હતો, અને ત્યારપછી તે એમના દેહવિલય પર્યંત તેમણે શોધખોળ ચાલુ રાખી, જે સ્મરણનોંધો લખાવી રાખી હતી તથા તે કહેલી હતી, તે ઉપરથી આ ચરિત્રનું આલેખન થયેલું છે. ચરિત્રનાયકનું ઇતિવૃત્ત મેળવવા અર્થે તેઓએ જૂનાગઢ, રાજકોટ, તેમ જ ગુજરાતના ઘણા ભાગમાં મુસાફરી કરી હતી. તે વિષે તેમનો પોતાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:–"ઇ. સ. ૧૮૮૭ના ફેબ્રુવારી માસમાં હું જૂનાગઢ ગયો હતો, ત્યારે કવિ નરસિંહ સંબંધી કેટલીક હકીકત મેળવવાનો મને અવકાશ મળ્યો હતો. આ સઘળી હકીકત મરહુમ રા. મણિશંકર જટાશંકર કીકાણી, અને પંડિત કમલનયનાચાર્ય તરફથી મળી હતી: તેમ જ જુનાગઢના એક દરબારી નોકર તે સ્વ. રા. રા. નૃસિંહપ્રસાદ શિવપ્રસાદે, અને મી૦ દુર્ગાપ્રસાદ ઝાલા માસ્તરે કેટલીક હકીકત પાછળથી મેળવી આપી હતી."

તે પછી પણ સદ્‌ગત પોતાના શોધમાં મચ્યા રહ્યા હતા, અને ભાટચારણ, કવિઓ તેમ જ સારા વિદ્વાનોદ્વારા ખબર કઢાવી હતી, પરંતુ તે સર્વ તેઓ પોતાને શ્રીમુખે લખાવી પ્રગટ કરે, તે પહેલાં તેમનો દેહવિલય થયલો હોવાથી અસલ તેમના જ લખેલા ચરિત્ર અને તેમના કથન તથા કઢાવેલી ખબરો ઉપરથી થોડા વિસ્તાર સાથે પ્રસ્તુત ચરિત્ર લખાયલું છે.

(આ. क ૪) રા.રા. જયસુખરામ પુ. જોશીપુરાએ ઇ.સ. ૧૯૦૮ માં નરસિંહ મેહેતાના જીવન અને કવન સંબંધી વિસ્તારપૂર્વક એક નાનકડો ગ્રંથ રચ્યો છે, જે મોટે ભાગે ઇતિહાસવિભાગમાં સદ્‌ગત ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઇના વિચાર સાથે મળતો આવે છે.

(આ. ख ૪) રા. રા. જેઠાલાલ વાડીલાલ દલાલે 'નરસિંહ મેહેતાની નોવેલ' લખી છે, જેનો આધાર રંગભૂમિ ઉપર પ્રયોગદ્વારા ભજવાતા નાટકાદિ તથા દંતકથા મુખ્ય કરીને છે. એ ઇતિહાસ–દંતકથા મિશ્રિત વાર્તા છે, પણ સત્ય ઇતિહાસ નથી.

* * *

* જુવો. બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ બીજો.

જીવનચરિત્ર*

"ગુજરાતી' ભાષાના કવિઓના બે મોટા ભાગ પડે છેઃ—એક ભક્તકવિ અને બીજા કવિ જ. કવિ કરતાં ભક્તકવિઓ ભાષામાં ઘણા છે, એટલે કવિતાનો મોટો ભાગ બહારના બીજા વિષયો કરતાં જ્ઞાન, ભક્તિ, ધર્માસ્થા અને પોતાના ગુરુની ઉપાસના સિવાયનો બીજો મળી આવવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે; અર્થાત્ તેવી કવિતા ભક્તકવિઓએ બનાવી જ નથી, અને તે બનાવવાને તેઓને કારણ પણ નહોતું. નરસિંહ મેહેતો ભક્તકવિઓમાં પહેલો ગણાય છે." તે આખા ગુજરાતમાં વિખ્યાત છે, તેમ જ હિંદુસ્તાનના મોટા ભાગમાં પણ જાણીતો થયો છે. એનાં કરેલાં પદો કલકત્તામાં ઇ. સ. ૧૯૧૮–૨૧ (?) માં પ્રસિદ્ધ થયલા "રાગસાગર"ના ગ્રંથોમાં પણ જોવામાં આવે છે. "એની કવિતાનો મોટો ભાગ ઇષ્ટ દેવતા શ્રીકૃષ્ણની લીલાને લગતો છે, જેમાં પ્રેમભક્તિમાં તલ્લીન થઈ તેણે ઘણી કવિતા કીધી છે, અને એ સિવાયનો બીજો ભાગ જે ઘણો થોડો છે, તે જ્ઞાનવિષયક છે."

નરસિંહનો જન્મકાળ તથા જન્મસ્થાન

"નરસિંહ મેહેતાનો જન્મ કયારે થયો? તે બાબતમાં કમલનયનાચાર્યે જે હકીકત જણાવી છે, તે આ પ્રમાણે છેઃ—'નરસિંહ મેહેતાનો જન્મ તેના એક શિષ્ય પરમાનંદદાસની શોધ પ્રમાણે વિ. સં. ૧૪૭૧ માં થયો હતો. એક બીજો શિષ્ય જણાવે છે કે, તેનો જન્મ વિ. સં. ૧૪૬૯ માં થયો હતો.' આ બાબત મેં (સ્વ. ઇચ્છારામે) રા. રા. (મણિશંકર જટાશંકર) કીકાણીને પૂછવાથી તેઓએ એને જ મળતી હકીકત જણાવી હતી, અર્થાત્ નરસિંહ મેહેતાના જન્મ માટે આટલું જ નક્કીપણે કહી શકાય છે કે, તે સંવત ૧૪૬૯–૭૧ માં જન્મ્યો હતો."

કાઠીઆવાડના માંગરોલના એક રહીશ અને નરસિંહ મેહેતાના વંશ સાથે નિકટનો સંબંધ ધરાવનાર અને તેની કવિતાના એક પ્રેમી હરદાસ અનંતપ્રસાદ ત્રિકમજી વૈષ્ણવે એમ જણાવ્યું છે કે, નરસિંહનો જન્મ નક્કી ૧૪૭૦ ની સાલમાં થયો હતો, અને કવિના જીવન સંબંધમાં જે જે પ્રસંગો બન્યા છે, તે તે વર્ષના અંકમાં સાતનો આંકડો મુખ્ય રીતે જોવામાં આવે છે. આના તેઓએ બે ત્રણ

* અવતરણચિહ્ન વચ્ચેનો લેખ સદ્‌ગતનો અસલ છે, અને તે વિનાનો તેમને કહેલી વાતો ઉપરથી ઉમેરવામાં આવ્યો છે.

દાખલા આપ્યા હતા,* તે ઉપરથી અનુમાન કાઢતાં વિ. સં. ૧૪૭૦ નું વર્ષ સત્ય હોય એમ લાગે છે. જો કે કયા મહિનામાં, કયી તિથિએ, ને કયે વારે એનો જન્મ થયો હતો, તે વિષે કંઈ પણ ચોક્કસ રીતે કહી શકાતું નથી; અને એ બાબતને આપણા વિષય સંબંધમાં બહુ અગત્ય આપવાની જરૂર નથી. આ અનુમાન કાકતાલીય છે, અને તેથી તે કયે અંશે સ્વીકારવું, એ માણસની વૃત્તિપર આધાર રાખે છે. રા. સા. હરગોવિંદદાસનું અનુમાન અને શોધ પણ નરસિંહ મેહેતાનો જન્મ સં. ૧૪૭૦ માં હોવાની વિગતને ટેકો આપે છે, એટલે વિ. સં. ૧૪૭૦ વર્ષ તરીકે નરસિંહ મેહેતાના જન્મ સ્વીકારવામાં કંઈ બાધ જેવું જણાતું નથી.

"એના પિતાનું નામ કૃષ્ણદામોદર અને પિતામહનું નામ વિષ્ણુદાસ હતું;" એની માતાનું નામ દયાકોર અને ભાઇનું નામ બંશીધર કે વણસીધર હતું. "વિષ્ણુદાસ જૂનાગઢના કુંતિયાણામાં મુત્સદ્દીનું કામ કરતા હતા. અસલથી જ નાગરો મુત્સદ્દીપણું કરતા આવ્યા છે, પણ રાય મંડલિકના સમયમાં બંદોબસ્ત નહિ, તેથી વિષ્ણુદાસના મરણ પછી કૃષ્ણદાસને ધંધા વગર રખડવું પડ્યું હતું. કૃષ્ણદાસની પાછલી ઉમ્મરમાં નરસિંહનો જન્મ થયો હતો. કૃષ્ણદાસની હૈયાતીમાં જ તેના બીજા ત્રણ પુત્રો ને એક પુત્રી મરણ પામેલાં." રા. સા. હરગોવિંદદાસના કહેવા પ્રમાણે કૃષ્ણદાસને માત્ર ત્રણ પુત્રો હતાઃ જીવણરામ, નરભેરામ, અને નરસિંહરામ. નરસિંહ મેહેતાના કાકાનું નામ પર્વતદાસ હતું, પરંતુ વિશ્વનાથ જાનીએ એ બાબત કશું જણાવેલું નથી. તેના લખ્યા પ્રમાણે પર્વતદાસ પણ એક મોટો વિષ્ણુભક્ત હતો, અને તેણે પણ ભક્તિનાં પદો લખેલાં છે. પોતાના કાકા પર્વતદાસની સાથે નરસિંહરામે થોડો સમય સહવાસ પણ રાખ્યો હતો એમ લાગે છે. નરસિંહનો જન્મ વિ. સં. ૧૪૭૦ માં જૂનાગઢ પાસેના તલાજા ગામમાં થયો હતો. એ વિષે નરસિંહ મેહેતા સ્વયંકૃત મામેરામાં પ્રથમ જ ઓળખાણ આપતાં કહે છે કે,

> "ગામ તલાજામાં જન્મ મારો થયો, ભાભીએ મૂરખ કહી મેહેણું દીધું;
> "વચન વાગ્યું એક અપૂજ શિવલિંગનું, વનમાંહે જઈ પૂજન કીધું."

નરસિંહનો બાલ્યકાળ

"નરસિંહની ત્રણ વર્ષની ઉમ્મરે એનો બાપ મરણ પામેલો જણાય છે. એની

---

* નરસિંહ મહેતાનું લગ્ન સં. ૧૪૮૭ માં થયું; પ્રભુનાં દર્શન સં. ૧૪૯૭ માં થયાં; તેમના પુત્ર શામળશાહનો વિવાહ સંવત ૧૪૯૭ માં થયો, તેમની પત્ની માણેકબાઈ સં. ૧૫૦૭ માં મર્ણ પામી; વગેરે દાખલા નોંધવા જેવા છે અને તે આ અનુમાનને ટેકો આપે છે.

માતા દયાકોર નરસિંહના કાકા પર્વતદાસની સાથે જઇને રહી હતી." નરસિંહને સગા ભાઇઓ હતા કે કેવળ પિત્રાઇઓ હતાં, એ વાત હજી વિવાદાસ્પદ છે, અને વિદ્વાનોનું મત હજુ તેમાં એકમત થયું નથી;* જો કે નરસિંહ મેહેતાના બાપના શ્રાદ્ધ વિષે લખનાર કવિઓ જણાવે છે તેમ તેને સગો મોટો ભાઈ હતો અને એ મોટા ભાઈની વહુ તેને મેણાંટોણાં મારવામાં નિપુણ હતી. ગમે તેમ હો, પરંતુ એટલું તો સિદ્ધ થાય છે જ કે, સગા ભાઈ અગર પિત્રાઈ ભાઇની વહુએ એને નિરુદ્યમીપણામાટે મેહેણું મારેલું, અને તે વચન તેને સખ્ત વાગ્યું, તેથી તે ઘર છોડી વનમાં સીધાર્યો. પ્રાપ્ત જૂદીજૂદી વિગતોપરથી આ પ્રમાણે માલમ પડે છે કે "આઠ વરસની ઉમ્મર સૂધી નરસિંહ મેહેતો મુંગો હતો. તે એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવાને શક્તિમંત નહોતો. એક વખત ગીરનાર ઉપરથી આવતા કોઇક સંતને તંબુરો લઇને ગાતો અને ભિક્ષા માંગતો સાંભળી, તેની વિધવા માતા પોતાના મુંગા બાળકને કેડે લઈ મોહલ્લામાં ઘર બહાર આવી, ભિક્ષા આપીને માદીકરો તેનું મધુરું ગીત સાંભળવાને ઉભા રહ્યા, અને બાળ નરસિંહ એકીટસે એકે મને તે ગીત સાંભળતો ઉભો રહ્યો. સાધુની દૃષ્ટિ થતી તેનાપર પડી અને તેની માને તેની હકીકત પૂછી. તે ઉપરથી માતાએ તેનું ભાગ્ય ઉદય થતું જોઈ કરુણા ભરેલા સ્વરે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું અને કૃપાદૃષ્ટિ કરવા કહ્યું. પછી ઘરમાં બોલાવી પ્રેમથી સારી ભિક્ષા આપવાથી પ્રસન્ન થયેલા તે મહાત્માએ "બોલ, બેટા! શ્રીરાધાકૃષ્ણ,"ને તે શબ્દ બોલતાં જ તેની જીભ છૂટી થઈ અને એ જ વખતથી શ્રીકૃષ્ણ સાથે એની લગની લાગી. વાચા આવ્યા પછી નરસિંહ, કાકાના દીકરાઓ સાથે ગામડી શાળામાં ગયો અને ત્યાં કોઈ પણ પ્રકારે થોડુંઘણું સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ભણ્યો. તેની માતા વૈષ્ણવ હતી ને તે હમેશાં પોતાના પુત્રને વિષ્ણુનું—શ્રીકૃષ્ણના લલિત ગુણકથા સંભળાવતી હતી, અને તે કથાના ઘણા સારા અને ઉંડા સંસ્કારો નરસિંહના કુમળા બાળ હૃદય ઉપર પડ્યા, જે મૃત્યુપર્યંત રહ્યા. માદીકરો એક વાર ગોકુળ મથુરાની યાત્રા જઈ આવ્યાં હતાં, એમ કહેવાય છે."

આવી જ આખ્યાયિકા પ્રેમાનંદ કવિ વિષે પણ કંઇક હેરફેર સાથે પ્રચલિત

---

* હાલમાં પ્રકટ થતા શામળશાહના વિવાહમાં તેના કર્તા પ્રેમાનંદ જણાવે છે, તેમ નરસિંહ મહેતા મોસાળમાં ઉછર્યા હતા અને મામાના છોકરાએ તેમનું લગ્ન આદિ કર્યું હતું તથા તેનો સંસારવ્યવહાર તેનાવડે ચાલતો હતો, તેમ જ મેહેણું પણ મામાના છોકરાની વહુએ માર્યું હતું. પરંતુ પ્રેમાનંદકૃત નરસિંહ મેહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ વિલોકતાં આ હકીગત ખોટી હોવાનું જણાય છે, અને આ લેખમાં આપેલા પુરાવા પણ એમ જ પૂરવાર કરે છે.

છે, એટલે તેના તથ્યાંશની માથાકુટમાં પડવાની જરૂર નથી. પરંતુ એટલું તો જણાય છે કે, નરસિંહ કંઇક મોટી ઉમ્મર થતાં સુધી ભણવાગણવામાં અને સંસાર-વ્યવહાર ચલાવવામાં ઊણો હશે, અને કેટલાક ચમત્કારિક વ્યતિકરથી તેનું ભક્તનું ખમીર પ્રકટી નીકળ્યું, અને તેની અમર કીર્તિ ભરતખંડમાં પ્રસરી; તથા ભક્તોની નામાવલિમાં તેને ચિરસ્થાયી તથા જ્વલંત પદ મળ્યું.'

नरसिंहनो विवाह

"નરસિંહના અગિયારમેં વર્ષે વિવાહ થયો હતો, પણ એ પોતે ઠોઠ નિશાળિયા જેવો હોવાથી, તેનો વિવાહ તોડી નાંખવામાં આવ્યો હતો. નરસિંહ મેહેતાના બાપદાદાનું ઘર કુલીનમાં ગણાતું, તેથી જ આ પ્રમાણે નાની વયમાં ઝોળીમાંથી ઝડપાયા જેવું બન્યું હશે. કેમકે તે વેળાના મંડળિક રાજાના દિવાનની દીકરીની દીકરી સાથે આ વિવાહ થયો હતો. નરસિંહ આઠ વરસની ઉમ્મર પછી ગીરનારના દરવાજા બહાર સંતસાધુઓના ટોળાંઓ આવતાં, ત્યાં જઇને પડી રહેતો, ને તે સાધુઓમાં સ્ત્રીનો વેષ લઈ, તાળોટા પાડી નાચતો, કુદતો, એટલે એના વડસસરાએ આ વિવાહનું સાટું તોડયું. બીજા કુટુંબીઓને કંઈ આથી લાગ્યું નહિ, પણ એથી એની માતા કે જેનું નામ, કમલનયનના કહેવા પ્રમાણે, પાર્વતી; સ્વ. કીકાણીના કહેવા પ્રમાણે, પીયરથી પાર્વતી ને સાસરેથી દયાગવરી, ને રા. દુર્ગાપ્રસાદના કહેવા પ્રમાણે, પીયરથી ગોમી ને સાસરેથી તારા હતું, તેને ઘણું લાગી આવ્યું. બાઈ માંદી પડી ને વિવાહ તુટયાના વરસમાં જ મરણ પામી, એટલે નરસિંહ એકલો પોતાના કાકા ને કાકાના દિકરાના આધારપર પડ્યો."

"વિ. સં. ૧૪૮૧-૮૨ માં એની મા મરણ પામી, ને પછી એના કાકા પર્વતદાસને એની ચટપટી થવા માંડી, ને ભાઇનો દીકરો કુંવારો રહે, તે પોતાના કુળને એબ લગામણું છે, એમ માની જૂનાગઢમાં જ્યાં મજેવડી છે, ત્યાંના એક નાગર ગૃહસ્થ રઘુનાથ પુરુષોત્તમની દીકરી માણેક સાથે તેનો વિવાહ કીધો, ને વિ. સં. ૧૪૮૭ માં લગ્ન કીધાં. પર્વતદાસ પોતાના કુટુંબનું નામ રાખ્યા પછી વિ. સં. ૧૪૮૮ માં મરણ પામ્યા, એટલે નરસિંહ સઘળી રીતે પોતાના કાકાના કુટુંબ ઉપર નમાયો નબાપો આધાર રાખવા મંડ્યો."

नरसिंह मेहेतानुं कुळ

"કવિ નર્મદાશંકર લખે છે કે, મેહેતો, ભિક્ષુક નાગર નહિ પણ, ગૃહસ્થ નાગર હતા. રા. હરગોવિંદદાસ જણાવે છે કે, મેહેતો ભિક્ષુક બ્રાહ્મણ હતા, ને તેથી તેના

ગોત્રઆદિનું નામ જણાવે છે કે કાશ્યપ, યજુર્વેદ, માધ્યંદિની શાખા, ત્રિપ્રવર હતાં. વળી તે જણાવે છે કે, મેહેતાના કાકા માંગરોળમાં રહેતા હતા, ને ભક્ત થયા પછી મેહેતો જૂનાગઢ આવ્યા હતા. કમલનયનના જણાવ્યા પ્રમાણે મેહેતાના પિતામહ કુંતિયાણામાં મેહેતાગીરી કરતા. આજે પણ મેહેતાની અટકવાળા સઘળા નાગરો ગૃહસ્થ જણાય છે. તે જોતાં મેહેતો ભિક્ષુક બ્રાહ્મણ નહિ, પણ ગૃહસ્થ નાગર બ્રાહ્મણ હતો." કવિ વલ્લભદાસે લખેલા નરસિંહ ચરિત્રમાં વડનગરા નાગરોનો જે ઇતિહાસ આપેલો છે, તે ઉપરથી કવિ નર્મદાશંકરે જે હકીકત જણાવી છે કે, નરસિંહ ગૃહસ્થ નાગર બ્રાહ્મણ હતો, એ વાત સત્ય લાગે છે. નરસિંહના કાકા પર્વતદાસ માંગરોળ તેમ જ જૂનાગઢમાં રહેતા હતા, અને તલાજા છોડી જૂનાગઢમાં જ બાળ નરસિંહને તેમની સાથે પિતાના મૃત્યુ પછી પ્રસંગ પડ્યો હતો. વિશ્વનાથ જાની પર્વતદાસને જૂનાગઢના રહીશ કહે છે, "એટલે મેહેતો ભક્ત થયા પછી જૂનાગઢ આવ્યા, તો તે આવવાને કંઈ સબળ કારણ જણાતું નથી, ને વળી જુનાગઢના નાગરો માંગરોળમાં વસતા નાગરને પોતાની કન્યા આપવા જાય, તે પણ સંભવતું નથી."

નરસિંહ નિરુદ્યમી

"લગ્ન થયા પછી મેહેતાને નોકરીએ લગાડવાને અને સ્ત્રી સાથે રહી સુખરૂપ ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવાને ઘણી મહેનત એના સંબંધીઓએ કીધી, પણ તેમાં કંઈ વળ્યું નહિ. તેથી તેઓ સૌ નિરાશ થયા. એને તો કૃષ્ણકીર્તનમાં લેહ લાગેલી હોવાથી પ્રવાસી સાધુ સંતના ટોળામાં જઈને બેસે, તેઓ સાથે ઝાંઝતાળ લઈને કીર્તન ગાય ને સ્ત્રીઓની પેઠે નૃત્ય કરે. તે સાધુઓ સાથે રમે ને જમે, ને વખતે આઠઆઠ દિવસ સુધી, ઘેર પણ આવે નહિ. આવી તેની સ્થિતિ જોઈને એનાં સાસરિયાઓનાં મન કચવાયાં, ને ઘેર છોકરી મોટી થવાથી હવે ગૃહસ્થાશ્રમ કેમ મંડાશે, ને જ્ઞાતજાતમાં આબરુ કેમ રહેશે, તેની ચિંતા કરવા લાગ્યાં." પિત્રાઈ ભાઈએ કે સગા ભાઈએ નરસિંહનાં લગ્ન કરીને એમ ધાર્યું હતું કે એ હવે થોડાક બંધનમાં પડશે, એટલે પોતાની સ્ત્રીના ભરણ-પોષણાર્થે કંઈક ઉદ્યમ કરશે, અને સાધુવેરાગીઓના ટોળામાં ઓછું રખડવાનું શીખશે. પરંતુ તેમની આ આશા સફળ થઈ નહિ. એ તો ભાઈ જેવા હતા તેવા ને તેવા જ રહ્યા. હારમાળામાં આપેલા સ્વાત્મકથન સંબંધી વાક્ય ઉપરથી એમ અનુમાન કરાય છે કે, નરસિંહ લગ્ન પછી કાંઇક ઉદ્યમે લાગેલો ખરો, પણ તેની એટલી આવક નહોતી કે, જેથી દંપતીનો વ્યવહાર નિર્વિઘ્ને ચાલે. આથી એણે પોતાના ભાઈ બંસીધરની સાથે જ રહેવાનું જારી રાખ્યું. પોતાનું અને પોતાની સ્ત્રીનું શું થશે, એથી તે નિશ્ચિંત

હતો. તેની આવી વર્તણુક તેના જીવનમાં મોટું પરિવર્તન કરનારી થઈ પડી. નરસિંહ પોતાના ભાઈ જેટલો ઉદ્યમી અને કમાઉ ન હોવાથી, અને તેની ઉઠવેઠ અને ગરમહર બંસીધરને કરવી પડતી હોવાથી, તેમજ વહુ મોટી થવા આવેલી, તેને ઘેર તેડી કોઈ પણ જાતની વ્યવસ્થા ન થવાથી, અને જ્ઞાતજાતમાં વાતો અને ચકચાર થતી હોવાથી એક દિવસે ભાઈ બંસીધરે વ્યવહારની રીતે શિખામણ આપતાં અસર થવા માટે 'તમારા જેવા કપુતથી તો અમારું નામ ડૂબ્યું' એવી મતલબનાં વાક્યો ઉચ્ચાર્યાં હશે."

ભાભીનો ઉપાલંભ

અને જેમ બીજા ઘરોમાં ભોજાઈ પોતાના દીયરની એશીકરાઈ જરા પણ સાંખી શકતી નથી, તથા પોતાનો દીયર ધણીની કમાણી ઉપર ઝઝુમી નફરખંધો બને, એ સહી શકતી નથી, તેમ પતિનો દાખલો જોઈ બે પગલાં આગળ વધી, અનેક મેહેણાં-ટોણાં મારી, "તારા કરતાં તો ધોબીના પથરા પણ સારા" એવાં કડવાં મર્મભેદક ઉદ્વેગકર વચનો કહ્યાં હશે, એમ તેના બે ત્રણ કાવ્યમાં આવેલા કથન ઉપરથી અનુમાન કરવામાં આવે છે. આથી નરસિંહનું હૃદય વિંધાઈ ભેદાઈ ગયું, તેની સહનશીલતાનો અંત આવ્યો, સંસારપર કંઇક કંટાળો આવ્યો, અને કોઈ દૈવી સહાયથી સ્વતંત્ર થવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યો.

વિવિધ પ્રકારના મહાન્ પુરુષોના જીવનચરિત્રનું સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ અવલોકન કરતાં, વિવેકી વાચકને આટલું તો પ્રત્યક્ષ સમજાશે કે, તેઓના જીવનકાળમાં કોઈ એકાદ એવો પ્રસંગ બની જાય છે કે, જેના ફટકાની અસર તેઓના જીવનમાં મહાન્ પરિવર્તન કરનારી થઈ પડે છે, અને તેને લીધે તે જગતમાં વિશેષ પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે. જો નરસિંહ મેહેતો આળસુ હોત નહિ, પણ ભાઈ જેવો ઉદ્યમી કે કમાઉ હોત, જો તેને રંક અવસ્થામાં દિવસ ગુજારવા પડતા હોત નહિ, અને તે સંકટમાં અધુરામાં પૂરું ઉમેરો કરવાને ભાભીએ ઉદ્વેગકર વાક્યો કહ્યાં હોત નહિ તો એ કદિ પણ શ્રીકૃષ્ણનો અપરોક્ષાનુભવ કરવા પામતે નહિ, અને આજે પાંચસો વર્ષ વીતી ગયા છતાં તેની સ્વાનુભવરસિક કવિતા મેળવવાને અને જીવનકળા જાણવાને આપણે શી રીતે ભાગ્યશાળી થાત? પરંતુ 'નિર્ધનતા, એ એક નિગૂઢ આશીર્વાદ છે,' એ કથનની સિદ્ધિ થઈ; અને તેનો લાભ નરસિંહને પોતાને અને જગતને પણ થયો. ભાવિબળથી જ માત્ર, નિમિત્ત બનેલું ભાભીનું વિષમય કટુવચન નરસિંહ મેહેતાને પોતાનું જીવન સફળ કરવામાં તથા તે ચિરંજીવ સુપ્રસિદ્ધ કરવામાં એક મુખ્ય સાધન થઈ પડ્યું. ભાભીએ પોતાના વચનની અસર તેના મનમાં થયેલી જોઈ, તેણે તેજ સમયે

મેહેતાને ઠંડો પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે, પરંતુ તેના મનમાં જ જબરો ખટકો પેઠો હતો, તેથી તે "અત્યંત ઉદાસીન થઇને પુનઃ સંત મંડળીમાં આવી બેઠો. એક સાધુ યોગાનંદે* એનું મોં ઉતરી ગયેલું જોઇને કહ્યું કે, એમ પ્રારંભમાં જ દુનિયાથી ઉદાસી થઇને શું કરશે? અગાડી હજી તો ઘણું કામ લેવાનું છે. ભોળા શંભુનું સ્મરણ કર, તે તને મદદ કરશે." "આ ઉપરથી કેવળ ઉદાસીન થઇને. જૂનાગઢથી દૂર ગોપનાથ મહાદેવનું જે દહેરું આવ્યું છે, ત્યાં નરસિંહ ગયો."

કવિ રણછોડ પૂર્ણાનંદ નરસિંહના વનગમન સંબંધમાં નીચેની વાત વિશેષ વર્ણવે છે.

"એક અઘોર વનમાં મેહેતાજી આવ્યા, વિચારી મન પેર;
જુનાગઢમાં પાછું નથી આવવું, જાવું નથી મારે ઘેર.
છાયા જોઇને મેહેતાજી બેઠા, જુવે વનનાં વૃક્ષ;
દક્ષિણના આચાર્યે મે'તાજી દીઠા, દુઃખે ભરી જળે ચક્ષ.
પાસે તેડી એક મંત્ર આપ્યો, શિવ પંચાક્ષર જેહ;
રુડું સ્થળ જોઈ સાધજો, તમને ફળશે મંત્ર જ એહ.
નામ રાખજો મારું, કરજો પદ કવિતા જેહ;
તેહ દા'ડાના પદ કરે તેમાં, "નરસૈંયાચા સ્વામી" ધરે તેહ.

નરસિંહ મેહેતાનાં પદોમાં આવતો છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય "ચા" આદિ અન્ય મરાઠી ભાષાના પ્રયોગોનો પરિહાર આ પ્રમાણે દંતકથાથી આપણા કવિઓ કરે છે.

નરસિંહની તપશ્ચર્યા

તેણે વિ. સં. ૧૪૮૭ ચૈત્ર શુદ ૭ ને સોમવાર (?) ને દિવસે ૧૭ વરસની વયે શંકર ભગવાનની નિષ્ઠાપૂર્વક આરાધના કરવા માંડી; "અને નિયમ લીધો કે, મહાદેવ પ્રસન્ન થાય તો જ ઘેર પાછા જવું, નહિ તો ત્યાં જ મરવું. એમ જણાવવામાં આવે છે કે, મેહેતે સાત ઉપવાસો કીધા, અને શુદ ૧૪ ને દિવસે શિવજી તેનો અચળ ટેક જોઈ પ્રસન્ન થયા."

સદાશિવદર્શન

ધ્યાનસ્થ નરસિંહને આશીર્વાદ આપી 'વરં બ્રૂહી 'વરં બ્રુહી' કહીને નરસિંહને માથે હાથ મૂકી, બીજા હાથવડે તેનો હાથ પકડી ભોળા શંભુએ તેને ઉઠાડ્યો. નરસિંહ તો પાર્વતીપતિને જોઈ ગદગદિત થઈ ગયો, અને એકમને તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. શંકરે પુનઃ 'કંઈ વર માગવાને કહ્યું, ત્યારે એણે ઉત્તર દીધો કે, "આપનાં દર્શન પછી

* કમલંનયનના જણાવ્યા પ્રમાણે આત્માનંદે.

મારે માંગવાનું શું રહે છે? આપ સર્વાંતર્યામી પ્રભુ તો છો." આ ઉત્તરથી સંતોષ ન પામતાં વળી એકવાર ભેળાનાથે વર માગવાનું કહ્યું, ત્યારે નરસિંહે માંગી લીધું કે "તમને જે વલ્લભ, હોય જે દુર્લભ, આપોરે પ્રભુજી દયારે આણી" (શામળ-શાહનો વિવાહ). શિવના હૃદયમાં વિષ્ણુ અને વિષ્ણુના હૃદયમાં શિવ બિરાજે છે, એવો ઉમાપતિ અને રમાપતિ વચ્ચે અભેદ છે, એ રહસ્ય એક નરસિંહ સારી રીતે જાણતો હતો, અને જો ભેદ હોય તો તે માત્ર અજ્ઞાની જનોના ઉરમાં જ હોય છે, એ પણ તે સારી રીતે સમજતો હોવાથી, તેણે એક પંથ દો કાજ સાધેલાં જોઈ સદા-શિવ તેની આવી મનઃસ્થિતિથી પ્રસન્ન થયા, અને નરસિંહને દિવ્ય દેહ ધારણ કરાવી, ચક્ષુ મીંચાવી, મનોગતિએ તત્ક્ષણ શ્રી દિવ્ય દ્વારિકામાં લઈ ગયા. પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે પોતાના હૃદયસ્થ શંકરને પધારેલા જોઈ આવકાર આપી આસન ઉપર બેસાડ્યા, અને નરસિંહ સંબંધી પ્રશ્ન પૂછ્યો. શંકરે ઉત્તર આપ્યો કે, એ આપણો ભક્ત છે માટે તમારી પાસે રાખો.

रासक्रीडानिरीक्षण

આ સમયે રાસનો આરંભ થવાનો હતો, અને રાસેશ્વરી શ્રીરાધા કૃષ્ણને રાસ રમવાને તેડવા આવી હતી. તે નરસિંહને જોઈ પ્રથમ ચમકી અને કચવાતા હૃદયે બોલી કે 'શિવજી તો નિત્યના પ્રેક્ષક છે તે ઠીક છે, પણ આ પ્રાકૃત મૃત્યુ લોકનો માનવી આપણી લીલા જોય, એ ઠીક નહિ.' રાધિકાનાં આવાં વચન સાંભળી તેની પરીક્ષક શક્તિની ન્યૂનતાને લીધે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને હસવું આવ્યું, અને નરસિંહ મહેતો પ્રાકૃત નથી પણ દૈવી જીવ છે, આત્મરૂપે તે અને પોતે એક જ છે અને એ કેવો પરમભક્ત છે, તે યથાર્થ દર્શાવવાને માટે એક યુક્તિ રચી. વિચાર કરીને નરસિંહને પૂછ્યું કે 'તારે શી જોવાની ઇચ્છા છે'? નરસિંહે એમ કહ્યું કે, 'આપને પ્રિય હોય તે.' કૃષ્ણે કહ્યું કે 'આ મશાલ ધરો, અને પ્રકાશ પાડી સર્વ લીલાઓ જુવો.'

તે પછી શ્રીકૃષ્ણે તેના હાથમાં એક મશાલ અને તેમાં પૂરવાનાં તેલની કુંભી આપી. દીવેટીઓ નરસિંહ તો એટલા બધા આનંદમાં આવી ગયો કે, અત્યંત પ્રકાશ પાડવાને તે વારંવાર મશાલ ઉપર તેલ નાંખતો. શ્રીકૃષ્ણનું શ્યામસુંદર લલિત ત્રિભંગ સર્વ શણગારોથી આભૂષિત મનોહર સ્વરૂપ, તથા શ્રીરાધિકાજીનું અદ્ભુત દિવ્ય અમાનુષિક સ્વરૂપ, અને રાસ ખેલતી ગોપીકાઓ અને અન્ય રાણીઓનું સ્વરૂપ જોવામાં જ તે તલ્લીન થઈ ગયો; અને શ્રીકૃષ્ણે પણ રાસમાં રંગ જમાવવા, રક્ત, શ્યામ, નીલ, પીત, અને શ્વેત એવા એવા પાંચ જૂદાજૂદા રંગમાં સમગ્ર

રાસક્રીડા તેને બતાવી. આ વખતે નરસિંહ પ્રાકૃત જીવ છે, એવો જે ખોટો ભાવ શ્રીરાધિકાના મનમાં ભરાયો હતો, તે દૂર કરવાને માટે તેના નાકની નથની શ્રીકૃષ્ણે અદ્રશ્ય કરી દીધી, એટલે રાધા નથનીની શોધમાં પડ્યાં અને કૃષ્ણને પૂછ્યું કે, 'મારી નથની એટલામાં નાકમાંથી કયાં ગઈ?' કૃષ્ણે કહ્યું કે, 'આટલામાં જ હશે, જૂવો, શોધો.'

નરસિંહની अडगभक्ति

આમ શ્રીકૃષ્ણ અને રાધિકા વચ્ચે વિનોદવચન ચાલતાં હતાં, તેવામાં આખી રાસક્રીડા રક્ત રંગમાં નરસિંહને દેખાવા લાગી. રાધાજીને તેની નથની હજી પણ જડી નહિ, એટલે પુનઃ પૂછ્યું, અને કૃષ્ણે પણ તેનો તેજ ઉત્તર આપ્યો, અને પછી શ્યામે ઘનશ્યામ–ઝાંખા ભૂરા રંગમાં રાસક્રીડા નરસિંહને બતાવી. આ દિવ્ય દર્શન જોવામાં નરસૈંયો એટલો તો એકતાર થઈ ગયો કે, તે હાથમાં પકડેલી મશાલ ઉપર, જરા પણ તેજ ઝાંખું ન પડે, તે માટે અખંડ તેલધારા રેડતો જ ગયો. તેનાં પરિણામે ચોથાં પીત દર્શન વખતે તે તેલધારાનો રેલો તેના ઊર્ધ્વબાહુ ઉપર આવ્યો, અને અગ્નિજ્વાળા સ્વાભાવિક ધર્મ પ્રમાણે તેલ પાછળ ચાલતી તેના હસ્તને ભડભડાટ બાળવા લાગી અને અદ્વિતીય પ્રકાશ આપવા લાગી. તે છતાં આનંદમાં આવી ગયેલો નરસિંહ જરા પણ અચકાયા વગર પોતાનો હાથ જાણે કે મશાલનો કાકડો જ છે, એમ ધારીને તે ઉપર સતત એક સરખી તેલધારા રેડતો જ ગયો. આ વખતે શ્વેત દર્શન પૂર્ણ થયું હતું, અને રાધાજી નથની શોધી કાઢી શકયાં નહોતાં. શોધવાની ખટપટમાં પડેલી રાધાની દૃષ્ટિ એકાએક નવીન પ્રકાશ ઉપર પડી અને તત્કાળ સ્ત્રીહૃદયની સ્વાભાવિક અનુકંપાથી તેણે શ્રીકૃષ્ણને નરસિંહનો હાથ સત્વર ઠારવાની આજીજી કરી, અને નરસિંહ મેહેતા માટે પોતે જે ખોટો અભિપ્રાય બાંધ્યો હતો, તે માટે ક્ષમા માંગી તેની અચલ ભક્તિ ઉપર પ્રસન્ન થયાં.

શ્રીકૃષ્ણે તદનંતર ઠપકો આપી શ્રીરાધિકાને કહ્યું, કે 'નથની તો આ તમારી પાસે છે ને તેની શોધાશોધ કરવામાં ગુંથાઈ વૃથા રાસક્રીડાની મઝા ગુમાવવાથી શું ફળ મેળવ્યું?' રાધાજી શરમાઈ ગયાં, નથની શા માટે સંતાડી દેવામાં આવી હતી તે મનમાં સમજ્યાં, શ્રીકૃષ્ણની ક્ષમા માંગી, અને નરસિંહને પોતાની પાસે રાખવાની માંગણી કરી. કૃષ્ણે તે માન્ય રાખી, નરસૈંયો તેને સોંપ્યો.

રાસલીલાના જૂદાજૂદા રંગમાં જોયેલાં દિવ્ય દર્શનનું કંઇક ઝાંખું વર્ણન નરસિંહ મેહેતાએ અનેક પદોમાં કર્યું છે, પણ પરિશિષ્ટ ૨ જામાં આપેલું વસંત રાગનું ૯૨ મું પદ

એ બનાવને ખાસ ઉદ્દેશીને મેહેતાએ કથ્યું હોય એમ લાગે છે, અને જેની પાસેથી અમને એ પદ પ્રાપ્ત થયું છે, તેણે પણ એ જ વાતને અનુમોદન આપ્યું છે. ઉક્ત પ્રસંગ પછી નરસિંહ દ્વારિકામાં ૩૦ (૨૧?) દિવસ રહ્યો, એમ તેના એક પદપરથી જણાય છે. આ દરમ્યાન તેણે સુરતસંગ્રામ આદિ અનેક ગૂઢ રહસ્યવાળી લીલાઓનું દિવ્ય દર્શન કર્યું. સુરતસંગ્રામમાં રાધાની નરસૈંદૂતી તરિકે તેણે કામ કર્યું હતું, તેની સ્પષ્ટ સાક્ષી, "નારસૈંયાનું પુરુષપણું જાણું ગયું તેની વેળારે" એ પદ પૂરે છે.

એક માસ પછી મહાદેવજીએ નરસિંહને પુનઃ ગોપનાથના દહેરા આગળ લઈ જવાની શ્રીકૃષ્ણને ઇચ્છા દર્શાવી. નરસિંહ મેહેતાએ અનિચ્છાએ, પણ શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છાથી તેની, રાધા, રુક્મિણી આદિની રજા લીધી,' અને તેઓનાં લલિત ગુણકથન કરવાને અને ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવાને પુનઃ ભૂતળે સંચર્યો. જતી વેળાએ શ્રીકૃષ્ણે તેને ભીડ પડે ત્યારે યાદ કરવાને અને અડીઓપટીની વેળા તેનું કામ પૂર્ણ કરી આપવાનું તેમ જ સંસારવ્યવહાર યોગક્ષેમે ચલાવી આપવાનું વચન આપ્યું; અને આશિષ દીધી કે, આ લીલા જેવી જોઈ છે, તેવી તું નિઃશંક ગાજે (જૂવો શામળશાહનો વિવાહ પદ ૩ અને ૪ પૃ. ૭૬).

નરસિંહ મેહેતાનું પુનરાગમન અને કાવ્યપ્રવૃત્તિ

આવી રીતે એક પલકમાં એક માસ વીતી ગયા પછી પુનઃ ગોપનાથના મંદિર આગળ મહાદેવજી સાથે નરસિંહ આવ્યો, અને પછી શંભુની રજા લઇને તાલ વાતો ને ગીત ગાતો જૂનાગઢમાં પધાર્યો. જૂનાગઢમાં પધાર્યા પછી નરસિંહ પોતાને "દિવેટીઆ"ના ઉપનામથી ઓળખાવવા લાગ્યો, અને "રાસ સહસ્રપદી" નામનો જે એક ગ્રંથ એણે રચ્યો છે, તેમાં એ જ ઉપનામે તેણે કવિતા કરી છે. આ જ વખતથી તેણે પદો બનાવવાનું શરુ કર્યું છે એમ કહેવાય છે અને જે પદ ગાતો તે પ્રભાતમાં નગરમાં આવ્યો, તે નીચે પ્રમાણે છે. એમાં પ્રથમ રાસક્રીડા જ્યારે જોઇ હતી, તે વખતે શ્રી રાધાકૃષ્ણની વચ્ચે જે સંવાદ ચાલ્યો હતો તેનું જ વર્ણન આપેલું છે. આ પદ નરસિંહ મેહેતાની પ્રથમ જ કૃતિ છે એમ કહેવાય છે, અને તે ઘણી ગેહેનતે શુદ્ધ દશામાં પ્રાપ્ત થયલું છે. એમાં આપેલી દરેક કડી પ્રત્યેક દર્શનની વચ્ચે રાધાજી તરફથી બોલાયલી છે, એમ સમજવાનું છે.

*પદ.

નાગર નંદજીના લાલ, રાસ રમતાં રમતાં મારી નથની ખોવાણી; ટેક.
એક એક મોતી માંહે સોના કેરો તાર,
સોળશત ગોપી માંહે કાહ્ના રાખો મારો ભાર, ભાર. ભાર નાગર. ૧

નથનીને કાજે હું તો ઢુંઢી વૃન્દાવન,
નથની આપોને મારા પ્રાણજીવન, વન, વન. નાગર. ૨
નાનેરી ઘડાવો મારે નાકે ન સોહાય,
મોટેરી ઘડાવો મારા મુખ પર ઝોલાં ખાય, ખાય, ખાય. નાગર. ૩
વૃન્દાવનની કુંજગલનમાં ટૌકા કરે છે મોર,
રાધાજીની નથનીનો શામળિયો છે ચોર, ચોર, ચોર. નાગર ૪
નથની આપો પ્રભુજી લાગું તમારે પાય,
નરસૈયાચા સ્વામીપર વારી જાઉં બલિહાર. હાર હાર. નાગર. ૫

આ પ્રમાણે ગાતાગાતા અને લોકોની ઠઠ્ઠામશ્કરી અને 'ગાંડો' એવું ઉપનામ સાંભળતાં નરસિંહ પ્રભાતે ઘેર આવ્યો, અને ભાભીને પગે પડ્યો અને બોલ્યો કે,

"તેં વજ્રબાણુ જેવું મેહેણું માર્યું, ને મારું દુઃખડું સેહેજે હર્યું."

ભાભી કોમળ હૃદયવાળી હોવાથી પોતાની રીશ ઉતારીને મેહેતાપર કૃપાળુ થઈ.

નાગર સ્ત્રીઓમાં ઉપરના ગીતનો નીચે પ્રમાણે હિન્દી અને ગુજરાતીનો ભ્રષ્ટ અને સંકર પાઠ ગવાય છેઃ—

નાગર નંદજીકે લાલ મોરી નથની ખોવાઈ;
બંસીબાલે હો કહાન મોરી નથની ખોવાઈ.
મોરલીવાલે હો શ્યામ મોરી નથની ખોવાઈ;
એક એક મોતી ને સોનાકેરો તાર.
સરખી સહિયરો ઉભી, રાખો મ્હારો ભાર, ભાર, ભાર. નાગર.
નાનેરી પહેરું તો મ્હારે નાકે ના સોહાય,
મોટેરી પહેરું તો મ્હારા મુખપર ઝોલાં ખાય, ખાય, ખાય. નાગર.
વૃન્દ્રાવનકી કુંજગલનમે બોલે મધુરા મોર,
રાધાજીકી નથનીનો શામળિયોજી ચોર, ચોર, ચોર. નાગર.

આ પદમાં 'નથની ખોવાઈ' તેમાં મહત્વ શું, એવો પ્રશ્ન થશે. પરંતુ એ આખું પદ સ્ત્રીના હૃદયનું એક ઉત્તમ આલેખન છે. નથની ઘણી કીમતી છે, તે રાસમાં જ ન પહેરેલી જોઈ શ્રીકૃષ્ણ તે વિષે પૂછશે તેથી રાધા પોતાનો બચાવ કરવાને કહે છે કે "હે નાગર! નંદજીના લાલા નથની તો મેં પહેરી હતી, પણ તે રાસ રમતાં રમતાં ખોવાઈ છે." શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, "કંઈ હરકત નહિ તું શોધી કહાડ—આંહિ જ પડી હશે.' ત્યારે રાધા કહે છે કે 'તે એવી કીમતી હતી કે, તેનાં એક એક મોતીમાં સોનાનો તાર ઘાલેલો હતો કે જેથી નથની તૂટી ન જાય ને મોતી જતાં ન રહે. હે કાહના! આ સોળસેં ગોપીઓમાં અડવા નાકે હું રાસ રમું તે સારું નથી; માટે મારો ભાર રાખવાને નથની આપો.' આટલી વાતચિતમાં બે દર્શન થઈ ગયાં, પણ રાધાને નથની જડી નહિ. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, 'નથની અહિયાં જ શોધો. હમણાં રાસ રમતાં કંઈ જવાય નહિ.' ત્યારે રાધાએ રડતાં કહ્યું, 'નથનીને કાજે હું તો ઢુંઢી વૃન્દ્રાવન, તે મને જડતી નથી માટે મારો ભાર રાખવાને

મેહેતાજીનો ગૃહસ્થાશ્રમ

વિ. સં. ૧૪૮૭ ના વૈશાખ શુકલ પૂર્ણિમાને દિવસે ભક્તરાજ નરસિંહ પ્રભુશ્રી કૃષ્ણની આજ્ઞાનું પાલન કરવા અને ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવા પુનઃ જૂનાગઢમાં પોતાના ભાઇને ત્યાં આવ્યો. અને ભાભીને પગે લાગી તેનો ઉપકાર માન્યો, પણ પોતાનું કંઈ જૂદું ઘર માંડ્યું નહોતું. ભાઇભોજાઇએ પણ પ્રથમ તેને આવકાર આપી ઘરમાં રહેવા દીધો. તેની સ્ત્રી માણેક પણ વયમાં આવેલી હોવાથી તે પણ સાથે આવીને રહી. ઘરમાં સ્ત્રી આવી ત્યારે તેને ખાવાપીવાના સાંસા હતા, અને જેઠજેઠાણી તરફથી અપાતા ટુકડા રોટલા ઉપર જીવન ગાળવું પડતું હતું, તે માણેક મેહેતીને ગમ્યું નહિ, અને તેથી અસંતોષી રહેતી અને મેહેતાજીને જૂદું ઘર માંડવાને કહેતી. મેહેતાએ પ્રથમ તેનું કહેવું ગણકાર્યું નહિ, તેથી માણેક મેહેતી રીસાઇને પિયર ચાલી ગઈ હશે એમ લાગે છે. સુઘડ નાગરણે સાંસારિક વિટંબણામાંથી છૂટવાને પોતાની રીત પ્રમાણે મેહેતાને ઉદ્યમ કરવાનું કહ્યું, ત્યારે મેહેતાજી પરમાત્માપર વિશ્વાસ રાખવાનું કહેતો, અને યોગક્ષેમની બધી ચિંતા શ્રીકૃષ્ણે માથે લીધી છે, માટે આપણે તેની વૃથા ચિન્તા કરવાનું કારણ નથી, એવી રીતે સમજાવતી વેળાએ તેણે માણેક મેહેતીને આ પ્રમાણે કહ્યું હોય એમ લાગે છે કે,

"જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું, તેહને તે સમે તેજ પહોંચે."

મેહેતાજીની વિટંબનાનો એટલાથી કંઈ પાર આવ્યો નહિ. અંતે સગાંવહાલાં અને ભાઇભોજાઇએ જૂદા પડવાની ફરજ પાડી; "એક વખતે પોતાના ભાઈ સાથે કંઇક અણબનાવ થવાથી, વળી નાગરી જ્ઞાતમાં મેહેતો નિંદાવા લાગવાથી, ને તે ઘરમાં રોજરોજ સાધુસંતોનો અખાડો મચાવતો હોવાથી, તેને તેના ભાઇએ જૂદું ઘર લઇને રહેવાનું કહ્યું. તે ઉપરથી તે ઘરમાંથી નીકળીને હાલમાં જ્યાં જૂનાગઢમાં જેતપુર જવાના દરવાજા નજીક નરસિંહ મેહેતાનો ચોરો છે, ત્યાં આવીને સહકુટુંબ તે

બીજી આપો.' પણ કૃષ્ણે તે આપી નહિ અને બીજું દર્શન થઈ ગયું. કૃષ્ણે કહ્યું કે, 'કાલે ઘડાવી આપીશું' ત્યારે રાધાએ સ્ત્રીના સ્વભાવ પ્રમાણે જૂનીની વાત પડતી મૂકતાં નવી મળવાના ઉમંગમાં કહ્યું, 'નાની ઘડાવતા નહીં, તે મારે નાકે સારી ન દેખાય. મારે તો એવી મોટી જોઇએ કે જે હું હાલુંચાલું ત્યારે મારા નાકપર ઝોલ્લાં ખાય તેવી.' આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ અને રાધા વચ્ચે વાતચિત થતાં ચોથું અને પાંચમું દર્શન થયું એટલે મયૂરે રાધાનું હાસ્ય કરતાં ટહુકો કર્યો ત્યારે માલમ પડ્યું કે રાધાની નથનીનો ચોર ઘનશ્યામ છે. અને પાંચમું દર્શન પૂર્ણ થયું ત્યારે રાધાની નજર નરસિંહના હસ્તરૂપ મસાલમાંથી નીકળતા દિવ્ય પ્રકાશપર પડી.

રહ્યો હતો (વિ. સં. ૧૪૯૭)." આ પ્રસંગ સંબંધમાં તે પોતાના માં'મેરાના કાવ્યમાં નીચે પ્રમાણે લખે છેઃ–

"નિત્ય કીર્તન કરી તાળ કરમાં ધરી, દેશમાં દાસની વાત વાગી;
"ગામે ગામે થકી હરિજન આવતા, દર્શન કરવાને લહેર લાગી.
"ભાઇભોજાઇએ ચ:કળાા'ને એમ કહ્યું, હવે અમે તમો થકી દૂર રહીએ;
"મેહેતાજી કહે પછી નિજ નારને, નગર જુનાગઢમાં જઇને રહીએ.

મેહેતાની સુશીલ અને શાણી પત્ની

ભાઇને ત્યાંથી છૂટા પડ્યા પછી તેઓ ગામ વચ્ચે એક ઘર લઇને રહ્યા, પણ ત્યાં તેઓને કશો જંપ નહોતો. આશ્વાસન અને ધીરજ લેવાને માત્ર તેની પાસે શાણી સુશીલ સ્ત્રી માણેક મેહેતી હતી. જેઠજેઠાણીનાં મેહેણાં ઠપકાથી મુંઝાઇ ગયેલી તે હવે મેહેતાને ધીરજ આપવા લાગી, અને સ્વામિ પ્રત્યેના ભક્તિભાવમાં અને સેવામાં જરા પણ ન્યૂનતા આવવા દેતી નહિ. એટલા માટે નરસિંહ મેહેતાજીએ તેને "સતી સાધ્વી" તરીકે વર્ણવી છે. એના સંબંધમાં કેટલીક અણઘટતી વાર્તાઓ લોકમાં પ્રચલિત છે, પણ તે સત્ય જણાતી નથી. શામળશાહના વિવાહ અને મા'મેરા બન્ને કાવ્યોમાં નરસિંહ પોતાની સ્ત્રીની પ્રશંસા કરે છે.

લોકાપવાદની ઉપેક્ષા

તેના જ્ઞાતિલા અને સગાં સંબંધીઓ મુખ્યત્વે જે શૈવધર્મ પાળનારા હતા, તઓ તેની પાસે આવીને વૈષ્ણવી ધર્મનો ત્યાગ કરવાને અને ઢેડને ત્યાં ગાવા ન જવાને સમજાવવાને આવતા ત્યારે નરસિંહ મેહેતો તેમને હરિ અને હરમાં ભેદદષ્ટિ નહિ કરવાને કહેતો, અને તેમાં પોતાનો જ દાખલો આપતો, પણ તેને સૌ ગાંડામાં ગણી કાઢતા. આ સમયે આખરે કંટાળીને તેણે એક બે પદો કહી સંભળાવ્યાં છે, એમ ઘણાઓનું કહેવું છે. તે પદોની પ્રથમ લીટી નીચે પ્રમાણે છે;—

"દુરમતિયા ડાહ્યા થઈ આવે, શાણા થઇ સમજાવે રે." (પૃ. ૪૯૦. પદ ૫૪)

અને

"એવાં રે અમો એવા રે એવા, વળી તમો કહો છો તેવા રે." (પૃ. ૪૭૨. પદ ૫)

એ જ પ્રમાણે જ્યારે જ્યારે કોઈ આવી વર્ણ, કુળ, કુટુંબ વગેરેની વાતોથી સમજાવી તેને માર્ગમાંથી ચ્યુત કરવાનો પ્રયત્ન કરતા, ત્યારેત્યારે પ્રસંગાનુસાર સારી રીતે ઠોક દેતો, અને એવાં ઉપાલંભવાળાં તેનાં પદો ઘણાં છે.

माणेक मेहेतीनुं अनुकूळ पतिपरायण वर्तन

મેહેતાએ ગૃહસ્થાશ્રમની શરુઆત કર્યા પછી પહેલે તો માણેકબાઇએ પોતાને મહિયરથી પૈસા આદિ લાવીને સંસાર નિભાવ્યો હોય એમ લાગે છે, પણ સ્ત્રી હોવાથી સ્ત્રીસહજ ગુણવૃત્તિને લીધે જેમ જેમ વિપત્તિ પડતી ગઈ, તેમ તેમ તે વધારે વધારે ગભરાવા લાગી. મેહેતાંને આવી પડ્યું કામ ગમે તેમ ઉકેલવાને ઉત્સાહ આપતી, અને સમયે કંઈક કહેવું પડે તો તે કહેતી પણ ખરી; પણ જ્યારે એણે પોતાના સ્વામિને ખરી રીતે ઓળખ્યો, તેનો ગુણ, સ્વભાવ, વૃત્તિ, આચરણ સર્વ પ્રભુપરાયણ દીઠાં, અને સાક્ષાત્ પરમેશ્વર હાજરાહજુર સહાય કરે છે એવી જ્યારે તેની પ્રતીતિ થઈ ત્યારથી એકમને દઢપણે તેણે સ્વામિની સેવા કરવા માંડી અને તેની સાથે રહીને તેના સ્વભાવને સંપૂર્ણ રીતે અનુકૂળ વર્તીને કોઈ પણ રીતે કોઈ પણ બાબતમાં ન્યૂન પડવા દેતી નહિ, અને સર્વદા સંતોષ આપતી. મેહેતાજીએ પણ ખરા ગૃહસ્થને છાજે તેવી રીતે તેના કોઈપણ કાર્યને કે તેને સ્વતઃને તિરસ્કાર કરી કાઢી નહોતી. તે જાણતો હતો કે, તેમાં એનો વાંક નથી. દુનિયામાં જેણે જે સુખ માન્યું છે, તે જાતનું તેને પોતાને ઘેર ન મળતું હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રીધર્મ પ્રમાણે તેને અસંતોષ થાય જ, એમાં આશ્ચર્ય જેવું નરસિંહને કંઈ લાગ્યું નહોતું. તે તો તેને સદા "સતી સાધ્વી"ને નામે બોલાવતો. જેણે રુક્મિણી–કૃષ્ણનો ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રત્યક્ષ જોયો હતો, તે અન્યથા કેમ જ વર્તે!

मेहेताजीनी संतति

નવા સ્થળે આવ્યા પછી મેહેતાજીને ૨૫ મે વર્ષે પુત્રો થઈ. એનાં કાવ્યોમાં માત્ર બે જ સંતતિ હોવાનો ઉલ્લેખ છે, એથી કુંવરબાઇના જન્મ પૂર્વે કંઈ પ્રજા હતી, તે વાતને ટેકો મળતો નથી. વિ. સં. ૧૪૯૭ માં શામળશાહનો જન્મ થયો. આ દીકરા દીકરી પેટે પડ્યાં છતાં મેહેતાને કશો ઉદ્યોગ નહોતો. એ તો માત્ર શાલિગ્રામની કે બાલમુકુન્દ દામોદરરાયજીની સેવા અને સાધુસંતોનો સત્કાર કરવામાં જ પોતાનો કાળ નિર્ગમતો હતો.

नरसिंहनो निभाव

"વિશ્વંભર પૂરું પાડે અન્ન, વિશ્વાસ ઘણો મેહેતાને મન," અને "જ્યાં વિશ્વાસ ત્યાં વિશ્વંભર છે" એ નિયમ અનુસાર નરસિંહ મેહેતાનો નિભાવ ચાલતો હતો. "પણ રા. કીકાણીના કહેવા પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ તેમ નહોતી. છેલ્લા મંડલિકની માતા વૈષ્ણવ ધર્મ પાળતી હતી; રાજા પોતે શિવમાર્ગી હતો, પણ તે કાચા કાનનો હતો. એટલે બીજાઓના ભંભેરવાથી વૈષ્ણવોનો દ્વેષિલો બન્યો હતો. આવા કટાકટીના સમયમાં

નરસિંહની ભક્તિભાવના સાંભળીને રાજમાતાએ તેને મળવા બોલાવ્યો હશે, અને તે પોતે તેમાં આજ વર્ગની તપાસ લેતી હશે. આ હકીકત વધારે વાસ્તવિક અને સપ્રમાણ લાગે છે," કારણ કે કવિ નર્મદાશંકર પણ એજ મતને મળતા થાય છે, અને હારમાળાના સંવાદ વખતે પણ રાજમાતાએ સભામાં હાજર થઈ નરસિંહનો પક્ષ ખેંચ્યો હતો, એ વાત પણ પ્રસિદ્ધ છે.

મેહેતાનાં પુત્રપુત્રીનાં લગ્ન

"કુંવરબાઈ વયમાં આવવાથી તેનાં લગ્ન માટે પેહેલી ચિંતા મેહેતાને પેઠેલી જણાય છે. એ સમયે મેહેતીજી પોતાના ભાગ્યને દોષ દેતી હોય ને પોતાનાં મહિયરનો આશરો માંગ્યો હોય એ સંભવિત છે. મેહેતાજી તો એમ જ કહેતા કે, શ્રી કૃષ્ણ સૌ કાર્ય પૂર્ણ કરશે. જ્યારે મેહેતીએ ઘણા વિનવ્યા ત્યારે "પારકી હુંસે" એ પદ બનાવીને સ્ત્રીને ગાઈ સંભળાવી ધીરજ આપી હતી, એવી દંતકથા છે. એ પ્રસંગમાંજ મેહેતો દ્વારકા ગયો હતો. પહેલે પ્રભાસપાટણ જ્યાંથી શ્રીકૃષ્ણ સ્વધામ ગયા ત્યાં જઇને સાત દિવસ સુધી રહ્યો હતો, ને પછી દ્વારકા જઇને કોઈ પણ રીતે પુત્રીના લગ્નનાં સાધનની પેરવી કીધી." આમ અનુમાન કરવાને કારણ એ મળે છે કે, તેણે પુત્રના લગ્ન સંબંધી કાવ્ય રચ્યું છે, પરંતુ પોતાની પુત્રી કુંવરબાઇના લગ્નની કશી વાત કોઈ પણ સ્થળે કરી નથી. મામેરાના નાનકડા કાવ્યમાં પણ લગ્નની વાત બે શબ્દમાં પતાવી દીધી છે, તેમજ "શામળશાહના વિવાહ"માં પણ જરાક સરખો ઉલ્લેખ જ જણાય છે.

કુંવરબાઇનાં લગ્ન ઉના ગામમાં શ્રીરંગ મેહેતાના પુત્ર સાથે થયાં હતાં, એમ તેના પોતાના કાવ્ય ઉપરથી, અને વિશ્વનાથ જાનીના તેમજ પ્રેમાનંદના કાવ્ય ઉપરથી જણાય છે, અને હજી પણ ઉના ગામમાં જે સ્થળે બેસીને નરસિંહ મેહેતાએ ઉના પાણીમાં સમોવણ માટે રાગ મલ્લાર આલાપ્યો હતો, તે સ્થળ ઉપર નિત્ય એકાદ વાદળીની છાયા રહે છે, અને તેટલી જગ્યા સદા લીલીછમ્ જેવી રહે છે, એવું તે ગામના રહીશ કથાનક બોધવજી ગીગાનું કહેવું છે. "રા. કમલનયનાચાર્ય, રા. મણિશંકર કીકાણી તથા રા. નરસિંહ પ્રસાદભાઇનું પણ કહેવું એવું હતું કે, મેહેતાની દીકરી ઉનામાંજ પરણી હતી. કુંવરબાઇનાં* લગ્ન વિ. સં. ૧૫૦૪ માં થયાં

* કુંવરબાઇ વિસનગર પાસેના વાલમ ગામમાં પરણી હતી, એમ પણ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ એ માનવાજોગ હોય એમ લાગતું નથી.

જણાય છે. મેહેતો પોતે "શામળદાસના વિવાહ"માં લખે છે કે, "પુત્રી પરણાવી પુત્ર મોટો થયો" માટે લગ્ન તો કરવું જોઈએ, ને તેથી લગ્નની ધામધૂમની ફીકરમાં મેહેતો પડેલા હશે, તે તકની ઉદાસીનતાનું વર્ણન ઘણું ઉત્તમ રીતે તેણે કીધું છે, અને એ કાર્ય કેમ પાર ઊતર્યું, તેની સવિસ્તર હકીકત "વિવાહ"ના કાવ્યમાં આપેલી છે.

માણેક મેહેતી અને શામળશાહનાં મૃત્યુ

"ગમે તેમ પણ પુત્રપુત્રીનાં લગ્ન થયાં હતાં, તેમાં શ્રીકૃષ્ણે આશ્રય આપ્યો હોય કે કવિ નર્મદાશંકર જેમ અનુમાન ખેંચે છે, તેમ કોઈ ધનાઢ્ય વૈષ્ણવે મદદ કીધી હોય, પણ તેજ કાળમાં મેહેતાને માન આપનારા કેટલાકો હતા એમ જણાય છે. પુત્રનાં લગ્ન થયાં પછી થોડા વખતમાં જ માણેક મેહેતી મરણ પામી હતી (વિ. સં. ૧૫૦૬-૭)" એમ કહેવામાં આવે છે. સુખનો લાહવો લેવાને માણેક મેહેતી ઝાઝા દિવસ રહ્યાં નહિ. હવે મેહેતાજીપર આમ આપત્તિઓ એક પછી એક આવવા માંડી, અને જાણે ઈશ્વરે તેને માયામાંથી છોડવાનો રસ્તો કરી આપવાનો વિચાર રાખ્યો હોય નહિ, તેમ તેનો દીકરો શામળદાસ પણ પોતાની પાછળ વિધવા સ્ત્રીને મૂકીને ચાલતો થયો. એમ કહેવામાં આવે છે કે, જ્યારે તેની પવિત્ર સતી સાધ્વી સ્ત્રી મરણ પામી ત્યારે તેને જેટલો શોક લાગ્યો તેટલો અન્ય સમયે નહોતો લાગ્યો. જ્યારે શામળદાસ મરણ પામ્યો ત્યારે રડતી કુંવરબાઇને મેહેતે જે વચનો કહ્યાં છે, તે પ્રેમાનન્દયોજિત નિષ્ઠુર વચન કરતાં કેટલાં ઉત્તમ પ્રકારનાં અને ડહાપણથી ઉચ્ચારાયલાં છે, તે જ નરસિંહનું ખરું હૃદય-અંતઃકરણ દર્શાવી આપે છે. પ્રેમાનન્દ વર્ણવે છે તેવો નરસિંહ નિષ્ઠુર હૃદયનો (લાગણી વગરનો) નહોતો. મા'મેરામાં નરસિંહ કહે છે કેઃ—

"પત્નીને પુત્ર તે બે મરણ પામીયાં, નગરના લોક કરે રુદન;
"અવધ જેની થઇ તેહ જાયે સહી, લેશ નહિ શોક કરતું મન.

વળી પુત્રીને આશ્વાસન આપવા માટે જ તેણે "સુખદુઃખ મનમાં નવ આણીએ, ઘટ સાથે જે ઘડીયાં" અને "જે ગમે જગતગુરુ દેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો" એ પદ રચ્યાં એવી એક વાયકા છે. "પ્રેમાનન્દે આ બાબતમાં મેહેતા નિશ્ચિંત થયા ને દુનિયાના ખટરાગમાંથી બહાર નિકળ્યા, એમ જાણીને લખ્યું છે કે "ભલું થયું રે ભાંગી જંજાળ, સુખેથી ભજશું શ્રીગોપાળ." આ શબ્દો પ્રેમાનન્દના કહેવત-રૂપ થઈ પડ્યા છે, પણ તે એના સ્વરચિત લાગતા નથી. તેની પૂર્વના કવિ વિશ્વ-નાથ જાનીએ વિ. સં. ૧૭૦૮ માં તેવા જ ભાવવાળા શબ્દો વાપર્યા છેઃ—"મેહેતાજી

કહે ટળ્યો જંજાળ, પુત્રી સમરો શ્રીગોપાળ" મેહેતો જેને સાધ્વી સતી કહીને માન આપતો, તેના મરણને એક જંજાળ ભાગવા જેવું કહે એ સહૃદય નરસિંહ મેહેતાના ચરિત્રમાં એક કલંક સમાન છે. વસ્તુતઃ સંસારની અસારતા મેહેતાના ધ્યાનમાં હતી અને તેથી તેણે દૈવની નિર્મિત થયલી ગતિને શરણ થવામાં જ મનુષ્ય ધર્મ છે એમ માની મન મનાવ્યું હતું, અને તેથી પુત્રીને સંતોષવાને 'સુખદુઃખ મનમાં ન આણીએ' ઇત્યાદિ કહ્યું હોય તો તે યોગ્ય છે. સહૃદય નરસિંહને મન તેની સતી સ્ત્રી શ્રી ગોપાળને ભજવામાં ઉપાધિરૂપ હોય, એમ સમજવાનું કંઈ કારણ નથી.

આ દૃષ્ટાંતો ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે, મેહેતાજીએ દૃઢ મન કરીને સર્વભક્ષી કાળના આ ફટકા ઠીક સહન કર્યા હતા. તે ખાત્રીથી જાણતો હતો કે, "સુખ સંસારીનું મિથ્યા કરી માનજો, કૃષ્ણ વિના બીજું સર્વ કાચું" અને જગતને સ્વપ્નવત્ મિથ્યા લેખવતો હોવાથી જીવનક્રમમાં બનતા વિવિધ પ્રસંગોની અસર તેણે પોતાના મન ઉપર થવા દીધી નહિ હોય; બાકી તેનું હૃદય કેવું પ્રેમાર્દ્ર હતું, તે મા'મેરાના કાવ્ય ઉપરથી અને હારમાળાના 'પુત્રી પધારો સાસરે" એ પદ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય તેમ છે

मा'मेरुं

કુંવરબાઈ પ્રતિ મેહેતાજીને કંઈ વિશેષ મમતા–પ્રેમભાવ હતો ખરો, પણ તે એને કદી બંધનકર્તા થઈ પડ્યો નથી. કુંવરબાઇનું શ્રીમંત પણ ૧૫૦૬–૧૦ સુધીની એકાદ સાલમાં આવી ગયેલું, અને તે કાર્ય પણ શ્રીહરિએ સાંગોપાંગ નિર્વિઘ્ને ઉકેલી આપેલું જણાય છે. આ વિષય નરસિંહે પોતે જેમ શામળદાસનો વિવાહ વર્ણવ્યો છે, તેમ રસભરી રીતે વર્ણવ્યો છે, અને વિશ્વનાથ જાની, પ્રેમાનંદ આદિએ પણ તેનું અનુકરણ કરી વર્ણવીને હદ વાળી છે.

नागरो तरफनां पीड़नो

"સ્ત્રી અને પુત્રના મરણ પછી ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી મોકળા થયા પછી મેહેતાએ પોતે વૈષ્ણવ ધર્મ છડેચોક પાળવા માંડ્યો. આ વાતથી નાગરો તેનો ઘણો દ્વેષ કરતા થયા અને અનેક પ્રકારે પજવણી કરવા માંડી." ગૃહ છે તે ગૃહિણીથી જ શોભે છે. એના વગર ગૃહરાજ્યની વ્યવસ્થા સામાન્ય રીતે પુરુષથી સારી રાખી શકાતી નથી; એટલે સાધ્વી મેહેતીના મૃત્યુ પછી મેહેતાનું ઘર તો પ્રેમાનંદ જણાવે છે, તેમ વિચિત્ર થઈ પડ્યું હશે. "નાગરો તેની જ્યાં ત્યાં આવી સારી રીતે ઠઠોલી કરતા, અને અનેક રીતે કનડતા. જે નાગરો આજે મેહેતાને માટે ગર્વ ધરાવે છે, તેમણે એને બહુવિધ દુઃખો દીધાં."

પરંતુ એવી કનડગતથી મેહેતાં યત્કિંચિત્ ડગ્યા નહિ, ને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પર સંપૂર્ણ આસ્થા રાખવામાં અચળ રહ્યો. તે શ્રીકૃષ્ણલીલા ગાવાથી પાછો હઠ્યો નહિ. તેના ઘરમાં સાધુસંતનાં ટોળેટોળાં પડ્યાંપાથર્યાં રહે, અને હરિકીર્તનમાં સ્ત્રીઓ પણ ભાગ લેતી. કવિ નર્મદાશંકર જણાવે છે કે, કેટલીક નાગરણો પણ વૈષ્ણવ ધર્મ એની પાસેથી પાળતાં શીખી હતી. જો કે રા. રા. મણિશંકર કીકાણી જણાવે છે કે, સ્ત્રીઓ પરતંત્ર, તે આવી રીતે નરસિંહની આશ્રિત થાય તો તેથી એ નાગરો પજવ્યા વગર રહે નહિ, તોપણ આ મતને પુષ્ટિ મળતી નથી; કારણ કે હારમાળામાં જ્યારે કટાકટીનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે એનું સખીમંડળ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરવાને એની પાસે ભેગું મળ્યું હતું; અને વળી એના ઉપર સ્ત્રીઓને આડે રસ્તે, એટલે શૈવ કે તે વખતના મનાતા ધર્મની વિરુદ્ધ, લઈ જાય છે એવા આરોપસર તેની તપાસ રાયમંડલિકની સભામાં નીકળી હતી. જો સ્ત્રીઓ એના મંડળમાં હોત નહિ તો "હારમાળા"નો પ્રસંગ બનત જ નહિ. નરસિંહ પોતે અને વિશ્વનાથ જાની તથા કવિ પ્રેમાનંદ બન્ને પોતપોતાનાં કાવ્યોમાં એના સંબંધી સ્પષ્ટ ઇસારો કરે છે. વિશ્વનાથ જાની સંકલિત હારચરિત્રમાં નીચે પ્રમાણે કડીઓ છે.

"રાજા તારી નગરી માંહે, ઉત્પાત અતિસે થાએ;
"એક નાગર નરસૈયો નામ, તેણે વણસાડ્યું આખું ગામ.
"સહુ લોકને ભૂરકી નાંખી, તેહેની આ સભા સહુ સાખી;
"ઘેર ઘેર હીંડે છે ગાતો, પરસ્ત્રીને કંઠે બાંહ વાતો;
"ગાય ઉઘાડો શૃંગાર, નિર્લજ કીધાં નર ને નાર.

પ્રેમાનંદસંકલિત હારમાળામાંની આ કડીઓ પ્રસિદ્ધ છેઃ—

"અમારી વહુ બેટી સહુ વે, એને મંદિર જાય;
"લાજ મૂકી નાત જાતની, લંપટ થઈ સૌ નારી.
"પાયે ઘૂઘરા વાજે રંગે રાચે, દીસંતી વ્યભિચારી;
"લંપટ મેહેતો લંપટ નારી, લંપટ રંગે રાચે;
"લંપટ થઇ હાથ કોટે મેહેલે, લંપટ થઇને નાચે.

ઢેઢવાડાનો પ્રસંગ

"કમળનયન જણાવે છે કે, મેહેતાંને જ્ઞાતે પજવવામાં પહેલો પ્રસંગ તો વૈષ્ણવ (વલ્લભી વૈષ્ણવ નહિ) ધર્મ નહિ ગ્રહણ કરે તે માટે કર્યો, પણ તેમાં તેઓ ફાવ્યા નહિ." વિશ્વનાથ જાની કહે છે કે, એક દિવસે ઢેઢવાડામાં તે જ જાય તે માટે કેટલાક

નાગરોએ મેહેતી માણેકબાઇને સમજાવી. સમાનદષ્ટિ રાખનારા ભક્ત મેહેતાને ઘરમાંથી બહાર જાવા ન દીધા. પરંતુ જ્યારે રાતના ઢેઢવાડામાં ભજનનો વખત થયો ત્યારે નાગરોએ મેહેતાને પ્રત્યક્ષ ત્યાં જોયા, એટલે પાછા ઘેર આવીને મેહેતી સાથે લડ્યા, પણ મેહેતીએ પોતાના સ્વામિને ઘરમાં પોઢેલા નજરે દેખાડ્યા ત્યારે તેઓ વિલે મુખે પાછા ફર્યા.

જ્ઞાતિવ્યવહાર બંધ

મેહેતાને આપસમાન દષ્ટિ રાખતાં અને ઢેડા સાથે નહિ ભેળાતાં અટકાવવામાં નાગરોનું જ્યારે કંઈ ન ચાલ્યું ત્યારે તેમણે મેહેતાજીનો જ્ઞાતિવ્યવહાર બંધ કીધો. મેહેતાએ નાતજાતનો ત્યાગ કીધો હતો, તે જો કે જરા અજાણ્યું નહોતું, તોપણ પોતાને માટે પોતાના ઇષ્ટ દેવ કૃષ્ણની નિંદા થતી, તે એ સાંભળી શકતા નહિ, ને તેથી જ જ્ઞાતિ મૂકી દીધી હતી. લોકપ્રચલિત દંતકથા એવી છે કે, એક પ્રસંગે મેહેતાને કૃષ્ણે સ્વમ દીધું ને તેપરથી નોતરું મળતાં તેઓ જ્ઞાતિમાં જમવા ગયા, અને ત્યાં પણ પ્રકટપણે નિયમ પ્રમાણે જમતા પહેલાં થાળ ગાવા માંડી અને કૃષ્ણનાં કીર્તન કરવા મંડ્યા. નાગરો આથી રીસાયા ને જેને ત્યાં જમવાને આવ્યા હતા તેની સાથે લડી, જો નરસિંહને કાઢી મૂકવામાં આવે નહિ તો ભાણા ઉપરથી ઉઠીને, ઘેર જતા રહેવાની ધમકી આપી. આ ઉપરથી નોતરનાર ગૃહસ્થે નાખુશીથી મેહેતાજીને રજા આપી, પણ તેના ગયા પછી બનાવ એવો બન્યો કે, દરેક નાગરે પોતાની વચ્ચે એકએક ઢેડને બેઠેલો જોયો, તેથી તેઓ શરમાઈ ગયા, ને ઘેર પ્રયાણ કરતા મેહેતાને અર્ધે રસ્તે જઇને તેડી લાવ્યા અને પછી એક પંક્તિએ ભોજન કીધું, પણ ત્યાર પછી મેહેતાજીએ જ્ઞાતિનું પાણી મૂક્યું હતું.

વિશ્વનાથ જાનીના કહેવા પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિમાં કંઈક ફેર છે. મેહેતાનો એક નાગર ભક્ત હતો. તેને ત્યાં કોઈ કાર્યપ્રસંગે જ્ઞાતિ જમાડવાની વારી આવી હતી. તે ભક્તજન, નૃરસિંહ પોતાને ત્યાં આવીને જમી જાય તો પોતે કૃતકૃત્ય થશે, એવું માનતો હતો. આ ઉપરથી તેણે નરસિંહ મેહેતાને પોતાને ત્યાં જમવાનું નોતરું દીધું, અને જ્ઞાતિ બેસતી હતી, તે વખતે ઘણો આગ્રહ કરીને તેડી લાવ્યો. એટલા માટે નાગરો તેનાપર ઘણું ખીજાયા, અને ત્યાંથી જતા રહેવાની ધમકી આપી. નિરુપાયે નોતરનાર ગૃહસ્થે ખિન્ન મને મેહેતાજીને પાછા ઘેર જવાની વિનતિ કરી. રાગદ્વેષ રહિત મેહેતાજી તો પાછા ચાલ્યા, પણ જેવા પીરસનારાઓ પાકશાળામાંથી પકવાંન લેવાને ગયા કે, ત્યાં ન ખમી શકાય એવી નર્કની દુર્ગંધી ફાટી નીકળી, અને સર્વ પકવાન નર્ક સમાન

કૃમીકીટ વગેરે જીવજંતુવાળું અને દુર્ગંધ મારતું દૃષ્ટિએ પડ્યું. મેહેતાનું અપમાન કર્યું, તેણે આ ફળ મળ્યું, એમ લાગવાથી નાગરો દોડતા જઇને મેહેતાજીને પગે લાગીને વિનતિ કરી તેડી લાવ્યા અને કોઠારમાં લઈ જઈ તેની અમી દૃષ્ટિએ પુનઃ સર્વ પકવાન્ન પવિત્ર કરાવ્યું, અને પછી તેની સાથે એક પંક્તિએ બેસી સહભોજન કીધું. વિશ્વનાથ જાની કહે છે કે, 'તે વખતે નરસિંહ મેહેતાએ ત્યાં આગળ "વટલ્યો નરસૈંયો, જેણે ઓટયું આહિરનું ખાધુંરે" એ પદ ગાયું હતું.'

हारमाळा

મેહેતાના સંબંધમાં મોટો પ્રસંગ તેના ઇષ્ટ દેવ દામોદરને હાથે હાર પહેર્યાનો છે. તે સમયે મંદિરમાં મળેલા રાજા મંડળિકના દરબારમાં સંન્યાસી, જોગટા, સાધુઓ સાથે મેહેતાને થયેલો વાદવિવાદ એ એના જીવનમાં સૌથી મોટો જાણવાજોગ ઐતિહાસિક પ્રસંગ ગણાય છે. એ પ્રસંગ વિ. સં. ૧૫૧૨ માં બનેલો જણાવવામાં આવે છે. દરબારમાં વડા સત્તાવાળા નાગરો, શૈવસાધુ, સન્યાસીઓ, મંડળિક રાજા અને બીજા સઘળાઓ મેહેતાજીની ધર્મવૃત્તિથી વિરુદ્ધ હોવાથી, વળી નરસિંહ વૈષ્ણવ ધર્મનો પ્રચારક ને શૈવ માર્ગનો ઉચ્છેદક છે એમ માની, તેમ જ શૈવ ધર્મનું પ્રબળ વિશેષ હોવાથી નરસિંહ કોઈ ધૂતારો છે અને કૃષ્ણને નામે સ્ત્રીઓ સાથે રાસલીલાનો વિહાર રમે છે, એવું ધારીને તેના વિચાર ખરા છે કે ખોટા, તે માટે સાબીતી માગી; અને તેનું પારખું એવું રીતે આવ્યું કે, શ્રી દામોદરે પ્રકટ થઇને તેના ગળામાં હાર પહેરાવ્યો, અને નરસિંહનો વિજય થયો. રાજા મંડળિક આ વેળાએ નરસિંહ સાથે ઘણી ક્રૂરતાથી વર્ત્યો, તે માટે નરસિંહના ભક્તમંડળમાંથી કોઇએ એને શાપ આપ્યો અને તેથી તેનું રાજ્ય નષ્ટ થયું અને ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારવો પડ્યો. રાજા મંડળિકના રાજ્ય ગુમાવવા સંબંધી જે ત્રણ કારણો કલ્પવામાં આવે છે, તેમાંનું આ પણ એક લેખાય છે.

उत्तरावस्था

હારમાળાના પ્રસંગ પછી પણ, જૂનાગઢના વૃદ્ધો એમ જણાવે છે કે, નાગરો નરસિંહને કનડવાને ડર્યાં નથી, અને તેની કાવ્યશક્તિ માટે પણ તેની સાથે વાદવિવાદ કીધો હતો. સુરતસંગ્રામનું મનહર નાનું કાવ્ય આ વાદવિવાદનું પરિણામ જ ગણાય છે. આવી વિપત્તિમાં મંડળિકની આ મરણ પામી, અને મેહેતાને જે આશ્રય મળતો હતો, તે જતો રહ્યો. સઘળો વખત એ લોકોની નિંદા સાંભળ્યા વગર જ પોતાનો સમય કૃષ્ણકીર્તન ગાવા, સાંભળવા, નિત્યનિત્ય નવાંનવાં પદો બનાવવાં, અને સાધુસંતોની

સેવા કરવામાં જ નરસિંહ ગુજારતો હતો. જીવનકાળની સંધ્યા વખતે તેણે શૃંગારનાં પદો બનાવવાનું મૂકી દઈ, કોઈ ગુરુની આજ્ઞાથી ઘણાં સુંદર અને જ્ઞાનભક્તિ પ્રચુર પદો બનાવ્યાં છે, એમ કહેવાય છે. જગત્‌ને ભગતને બનતી રાસ આવતી નથી, એ લોકોક્તિ અનુસાર સાધુ પુરુષને જે હેરાનગતિ વેઠવી પડે છે, તેથી એ વિરક્ત નહોતો. ન્યાતજાત, સગાંસંબંધી, અને બીજાઓની બત્રીસી નીચે ચવાતો, પણ શ્રીકૃષ્ણના રાસ ગાતાં અને પૂર્ણ જ્ઞાન–ભક્તિ દર્શાવતાં તે ૬૬ વર્ષની ઉમ્મરે એટલે મંડળિકના મરણ પછી છેક સાતમે વર્ષે વૈકુંઠવાસી થયો હોય એમ જણાય છે. નાગરોની તેના પ્રત્યે ગમે તેટલી અપ્રીતિ કે અભાવના હતી, તથાપિ તેઓએ એની સઘળા પ્રકારની ક્રિયા કીધી હતી.

सिंहावलोकन

"આ પ્રમાણે ભક્તકવિ નરસિંહનાં જીવનચરિત્ર માટે અમારી તરફની હકીકત છે. ગુજરાતમાં એનાથી પહેલો બીજો કોઈ પણ કવિ થયો હોય તેવું જાણવામાં નક્કીપણે આવ્યું નથી, તેમ આખા ગુજરાતમાં પહેલો જ વૈષ્ણવ એ હતો, એમ પણ જણાય છે. જો કે તે કાળે નાગરોએ તેની અત્યંત નિન્દા કીધી, પણ આજે તો નાગરો કહે છે કે "અમારી ન્યાતમાં નરસિંહ મોટો ભક્ત ને કવિ થઈ ગયો છે." જેમ જેમ એના ઉપર નાગરો તરફથી તથા બીજા ધર્મમાર્ગ તરફથી હેરાનગતિ થતી ગઈ, તેમ તેમ એણે પોતાના વિચારો છચોક ગાવા માંડ્યા ને તેનું આખર પરિણામ એ આવ્યું કે, પહેલે પૂર્ણ પ્રેમી ભક્ત બન્યા પછી અંતકાળે ઉત્તમ પ્રતિનું વૈરાગ્ય ને જ્ઞાન મેળવીને તેણે દેહ છોડ્યો છે. નરસિહ સ્થિતિએ દીન હતો, કુટુંબમાં અસુખી હતો, રાજ્ય તરફનું પણ ભય હતું, છતાં નિન્દાથી ડર્યો નહિ, લોકલજ્જા ગણી નહિ, ટેક મૂક્યો નહિ, ઈશ્વરે સર્વ પ્રકારે તેને સહાય કીધી ને અજું કામ રાખ્યું નહિ, તેથી ઠગ થયેલાં નાગરો ખસિયાણા પડી ગયા, અને નિત્યનિત્ય નવાનવા બુટ્ટા ઉઠાવતા ને પજવતા. તેવી સ્થિતિમાં જે કવિતા એણે બનાવી છે, તે ઘણા ઉચા વિચારથી ભરપૂર અને મધુરતાએ ભરેલી છે."

दंतकथाओ

"નરસિહ મેહેતાના ચરિત્રમાં ઘણીઘણી બાબતો તથા દંતકથાઓ પુસ્તકોના આધારે ઉમેરી શકાય તેવી છે. એમ જણાવવામાં આવે છે કે, શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા એને હાજરાહજૂર દર્શન દેતા હતા તથા ઘણાંક કામો, એની અડી વેળાનાં કરી

આપ્યાં છે." જૂનાગઢમાં નરસિંહ મેહેતાનું ઘર એ સાધુસંતોનો અખાડો હતો; એના વખતમાં દ્વારિકાની યાત્રાએ જનારા ધર્મપરાયણ મનુષ્યોનું એ વિશ્રામસ્થાન હતું. સમાગમમાં આવેલા સાધુસંતો અને યાત્રાળુઓએ નરસિંહની ભગવદ્ભક્તિની ખ્યાતિ ચારે દિશામાં પ્રસારી, અને તેને અંગે દષ્ટાંતરૂપ અનેક કથાઓ લોકોમાં પ્રચલિત થઈ છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેનાં સત્યાસત્યનો ચોક્કસ નિર્ણય આપવો કઠિન છે. એવી દંતકથાની ટીપ આ પ્રમાણે થાય છે.

૧. "ગોપનાથ મહાદેવે સાક્ષાત્ દર્શન દીધાં, તથા ભોળા શંભુએ તેને શ્રી દ્વારિકા તેડી જઇને શ્રીકૃષ્ણની રાસલીલા દેખાડી, શ્રીકૃષ્ણે પ્રસન્ન થઇને નરસિંહને આશીર્વાદ દીધો કે, આ જોઈ તેવી લીલા ગાજે.

૨. "મેહેતાજી જૂનાગઢની બહાર મજેવડીમાં રહેતો. તેની પશ્ચિમ બાજુની છાણવાળી ભીંત વરસાદમાં એકાએક તૂટી પડવાને તૈયાર થઈ ત્યારે આસપાસની સઘળી ભીંત તૂટી પડી, પણ જે સ્થળે નરસિંહ સુતો હતો, તે ભીંત શ્રીકૃષ્ણે ટેકો દઇને અદ્ધર રાખી.

૩. "શામળદાસનો વિવાહ કીધો, ને તેમાં લક્ષ્મીજી સહિત કૃષ્ણ જાતે પધાર્યા હતા.

૪. "કુંવરબાઇનું મામેરું કરી આપ્યું.

૫. "શ્રીરંગ મેહેતાની સ્ત્રીની પાસે નહાવાના ઉષ્ણ પાણીમાં સમોવણ માગ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, તમને તો કૃષ્ણજી સહાય છે, તો માગ્યા મેહ વરસે. મેહેતાજી નરસિંહે મલાર ગાયો ને મૂશળધાર મેહુલો વરસ્યો.

૬. "કુંવરબાઇના સીમંતમાં, તેની નણંદની દીકરીને પહેરામણી આપવાની રહી, ત્યારે કીર્ત્તન ગાતાંવારને આકાશમાંથી એક ઝભલું પડ્યું.

૭. "નરસિંહના પિતાનું શ્રાદ્ધ સારી આપ્યું.

૮. "નરસિંહને સંન્યાસી સાથે વાદવિવાદ થયો, ત્યારે એણે ગીરો મૂકેલો કેદારો રાગ છોડાવી આપ્યો તથા તે હકીકત કૃષ્ણે એના કાનમાં સભા મધ્યે કહી.

૯. "શ્રીદામોદરજીએ મેહેતાની ડોકમાં મડલિકની સભામાં પોતે જાતે હાર પહેરાવ્યો.

૧૦. "નરસિંહ મેહેતો એક સમે ભક્તમંડળીમાં ગીત ગાવા ગયો ને ત્યાં તૃષા લાગી ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે સ્ત્રીના વેશમાં આવીને પાણી પાયું.

૧૧. "મેહેતાએ લખેલી રૂ. ૭૦૦ ની હુંડી સ્વીકારી.

૧૨. "નાગરોએ, મેહેતાને ઢેઢ સાથે ગીત ગાવા બેઠો, તે માટે ન્યાત બહાર કીધો ને દૂર જમવા બેસાર્યો. પછી નાગરી ન્યાત જમવા બેઠી ત્યારે એકએક નાગ-

ઢેની સાથે ઢેઢ બેઠેલા તેઓએ દીઠા. પ્રકારાન્તરે સર્વ અન્ન નર્કવત્ દુર્ગંધ મારતું બગડી ગયું હતું. તે મેહેતાને નાગરોએ પાછો પોતા સાથે બેસાર્યો ત્યારે કંઈ પણ દેખાયું નહીં, અથવા અન્ન પવિત્ર થયું હતું.

૧૩. “મેહેતાજી પોતાના કાકા પર્વતદાસ સાથે દ્વારકા યાત્રાએ જતો હતો, ત્યારે માર્ગમાં ઘણી ક્ષુધા લાગી, એટલે કૃષ્ણે આહીરોનો નેસડો બનાવ્યો. તેમાં મેહેતાએ ભજન કીર્તન કીધું ને તે આહીર સાથે જમ્યો. પછી એના કાકા પર્વતદાસ કોપાયમાન થયા ત્યારે નહિ મળે નેસડો કે નહિ મળે આહીરડાંઓ. આ વાતને ઉદ્દેશીને જ નરસિંહે એક પદ “વટલ્યો નાગર નરસૈંયો” પણ બનાવેલું કહેવામાં આવે છે. એ પદ નાગરી જ્ઞાતિમાં ગાયું હતુ, એમ વિશ્વનાથ જાની કહે છે.

૧૪. “મેહેતો શાલિગ્રામનું પૂજન કરતો હતો, ને બાળમુકુન્દની મૂર્ત્તિ પૂજતો હતો. એ બાળમુકુન્દ સદા એને હાથે પ્રસાદ આરોગતા હતા.

૧૫. “એક વખતે કેટલાક શિવભકતો મેહેતા પાસે આવ્યા ને કહ્યું કે, શ્રીકૃષ્ણ ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે અમને દર્શન આપે તો અમે તમારા સેવક થઇએ. તે જ સાંજના આરતિ ટાંણે શ્રીકૃષ્ણે સાક્ષાત્ ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે દર્શન દીધું.

૧૬. “શામળદાસના વિવાહ વખતે મેહેતો વડનગર જતો હતો ત્યાં માર્ગમાં લૂંટારા મળ્યા, ત્યારે એક સૈન્યરૂપે કૃષ્ણે આવીને સૌને નસાડ્યા.

૧૭. “વૃદ્ધ વયે મેહેતો દ્વારકા જવાને અશક્ત હતો, ને માર્ગમાં તે થાકીને સૂતો, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે આવી, ગરુડપર તેને બેસાડીને દ્વારકામાં મૂક્યો. પછી શ્રીકૃષ્ણે એને કહ્યું કે, તારે ત્યાં હું નિરંતર દર્શન દેઇશ. તે પ્રમાણે દર્શન દેતા મેહેતા સાથે કૃષ્ણ નૃત્ય કરતા હતા.

૧૮. “માણેક મેહેતી, મેહેતાની ભક્તિ સાચી માનતી નહિ, ત્યારે એક દિવસે શ્રીકૃષ્ણે માણેક મેહેતીને પોતાને હાથે પ્રસાદ આપ્યો હતો.

૧૯. “એક સમયે મેહેતાને ત્યાં ૫૦૦—૭૦૦ સાધુ સંતો આવ્યા, તેઓને ખાવા પીવાની કશી ગોઠવણ હતી નહિ, ને ગામમાં પણ કોઈ ધીરે તેમ નહોતું. ત્યારે રાત્રિના કૃષ્ણે આવીને એના પાસામાં સોનાની મહોરોની ભરેલી થેલી મૂકી. પ્રકારાન્તર માટે વિશ્વનાથ જાનીનું કાવ્ય બૃ. કા. દોહન ભાગ ૮ મો જૂવો.

૨૦. “મેહેતાજી ગીરનારની પડોસમાં આવેલા દામોદરકુણ્ડમાં સ્નાન માટે ગયો. ત્યાં કેટલીક વૈષ્ણવટીઓ તથા પોતે, સ્ત્રી પોશાકમાં નૃત્ય કરતા ને કીર્તન કરતા

હતા. આ વેશ જોઇને ઘણાક નાગરીએ ઠઠોલી કરવા માંડી, ત્યારે તેઓ એક બીજાને અન્યોન્ય સ્ત્રીરૂપે દેખવા લાગ્યા ને તેથી સઘળાઓ શરમાઇને નાસી ગયા."

પરચાના આપવામાં આવતા ખુલાસા

"રા. રા. હરગોવિન્દદાસ જણાવે છે કે, આવા આવા ૪૪ પરચા શ્રીકૃષ્ણે આપ્યા હતા, એમ મેહેતાના વંશના એક ગૃહસ્થથી તેમણે સાંભળ્યું છે. આમાંના કેટલાક પરચાના સંબંધમાં કવિ નર્મદાશંકર જણાવે છે કે, એ સહજ બનાવો છે. કાં તો કોઈ શેઠ સાહુકારે એનું અડીઓપટીનું કામ કરી આપેલું, કે કોઈ વૈષ્ણવે કામ બજાવ્યું હોય, ને તે સઘળું ભક્ત કવિએ પોતાના ઇષ્ટના નામ સાથે જોડી દીધું હોય."

"પણ રા. રા. હરગોવિદદાસ જણાવે છે કે, હમણાંના વર્ષમાં જે જે નવી શોધો થઈ છે, તે પ્રમાણે આવા પ્રસંગો ખોટા છે, એમ માનવું નહીં. યોગસાધનાથી ને ઈશ્વરપર પૂર્ણ આસ્થા રાખવાથી એવાં કામ નહીં બને તેમ નથી. એ બાબતમાં થિયોસોફિસ્ટનો દાખલો આપે છે કે, મેડમ બ્લાવટ્સ્કી એ બાબત ઘણું જાણે છે ને તેથી ઘણાકોના વિચાર ફેરવાયા છે.* આ બાબત ગમે તેવી હોય તોપણ તે માટે બહુ મોટા વાદવિવાદની જરૂર નથી. એટલું જ નક્કી છે કે, નરસિંહ ભક્તનાં ઘણાં કામો કોઇક રીતે થયાં, ને તે ઈશ્વરપ્રેરણાથીજ થયાં હોય એમાં સંશય રાખવાનું કારણ નથી. કેમકે, તે સર્વવ્યાપક, સર્વાન્તર્યામી અને દીનબંધુ છે."

જીવન સંબંધી સામાન્ય વિવેચન

નરસિંહને પોતાના ૧૭ મા વરસથી શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે લગની લાગી રહેલી, ને તે જ સમયથી સાધુ તરીકે વર્તી શ્રીકૃષ્ણ ઉપર પૂર્ણ ભક્તિભાવ દર્શાવી તેમાં નિમગ્ન રહેવા લાગ્યો હતો. એ વખતથી એણે કવિતાઓ અથવા કહો કે હરિકીર્તન કરવા માંડ્યાં હતાં, ને તેમાં જ્યારે જ્યારે મેહેતી એને ગભરાવતી ત્યારે ત્યારે એણે કૃષ્ણ-ભક્તિનાં કીર્તનો ગાઇને જ વખત ગાળ્યો છે. મેહેતીએ અને કુંવરબાઇએ પોતાના ભાગ્યને નિંદ્યું ને દુઃખી સ્થિતિ માટે શોક કીધો, ત્યારે એણે "સુખદુઃખ"નું પદ બનાવેલું એવી પણ એક વાયકા છે; પાછલા કાળમાં કુટુંબસગાં વિના એ જ્યારે હેરાન હતો, ને ખાવાપીવાની લોકોની અડચણ હતી. એમ સઘળા પ્રકારે અવસ્થા નબળી હતી, ત્યારે ઘડપણમાં એ પદ બનાવેલું એવું પણ કેટલાકો કહે છે. એ સંસાર બ્યવહારમાં

---

* હું યોગનો માનનારો છું, કે એવી કંઇક વસ્તુ છે, પણ મેડમ બ્લાવટસ્કીનાં કહેવા જેવો કોઈ પ્રકારનો યોગ છે, એમ મારું માનવું નથી.

કશું સમજતો નહીં ને ઓલિયા પાશા જેવો બની, પગે ઘૂઘરા બાંધીને સ્ત્રીઓના ટોળામાં નાચતો* ને પ્રેમઘેલો બનીનેજ મગ્ન રહેતો એમ જણાય છે, છતાં તેની કાવ્યશક્તિ, કુદરતી ભાષામાં પહેલવહેલી હતી. ભાષામાં બીજું કંઈ નહોતું, ત્યારે જે રીતે તે ખીલી નીકળી છે, તે જોતાં એનું જ્ઞાન ઘણું ઉંચું ને પાકું હતું. પાછળથી એનો શૃંગારભાવ મોળો પડીને વૈરાગ્ય ને જ્ઞાન મુખ્ય થયાં હોય, તેમ કેટલાંક પદોપરથી જણાય છે, પરંતુ તેણે કૃષ્ણભક્તિ મૂકી જણાતી નથી. લોકો એની ઠઠ્ઠામશ્કરી કરતા, તે એ સમજતો નહિ તેમ નહોતું, પણ તેઓને ગણકાર્યાં નથી; ને કેટલાક પ્રસંગમાં (હુંડીમાં) એ છેતરાયલો જણાતો નથી.

પદોના પૂરવિષે દંતકથા

"એની કવિતાના સંગ્રહ માટે એમ કહેવાય છે કે, સઘળાં મળીને એણે સવા-લાખ પદો કીધાં છે, જેમાંના એક લાખ પદો કીધા પછી, એનું મૃત્યુ આવ્યું ને એનો જીવાત્મા ૨૫ હજાર પદો પૂરાં કરવામાં ઘુંટાયો ત્યારે એના દીકરા શામળદાસની ધણિયાણીએ કહ્યું કે, બાકી રહેલાં પદો હું તમારે નામે પૂરાં કરીશ, ને તે પછી તે બાઇએ ૨૫ હજાર પદો મેહેતાને નામે પૂરાં કીધાં એમ કહેવાય છે. એ બાઇનું નામ પ્રેમાનંદ સૂરસેના કહે છે, ને રા. રા. હરગોવિંદદાસ કમળાગવરી કહે છે. કમલ-નયનાચાર્ય ને મી૰ મણિશંકરના કહેવા પ્રમાણે પહેલું નામ પિયરનું હતું, ને પાછલું નામ મેહેતાને ઘેરથી પાડવામાં આવ્યું હતું. એટલે સામળ(કૃષ્ણ)ની સ્ત્રી કમળા (લક્ષ્મી) છે, એમ ગણીને તે નામ પાડ્યું હતું. એ બાઈ જુઠીબાઇને નામે પણ કાઠી-આવાડમાં ઓળખાય છે. એ બાઇના પિતાનું નામ મદન મેહેતો, જે વડનગરના રાજાનો કારભારી હતો ને માતાનું નામ બચીબાઈ હતું."

નરસિહપ્રતિ ગુજરાત્તી પ્રજાનો પ્રેમ

"વળી બીજી તરફથી એવી વાત જણાવવામાં આવે છે કે, કવિએ બાકી રહેલાં પદો સાયલામાં લાલા ભક્તનો જન્મ ધરીને પૂરાં કીધાં હતાં. ડભોઇના લોકો એમ માને છે કે, દયારામ ભાઈ સાક્ષાત્ નરસિંહ મેહેતાનો અવતાર હતા, અર્થાત્ મેહેતો એવો ઉત્તમ ભક્ત થઈ ગયો છે કે, તેનું નામ આજે એક નાગરી ન્યાતનું ભૂષણ-રૂપ, ભક્તોમાં આત્મારૂપ ને ગુજરાતની પ્રજામાં મોરારૂપ થઈ પડ્યું છે. એની પૂર્ણ ને ઉજળી ભક્તિને લીધે આજે જૂનાગઢમાં નરસિંહ મેહેતાના ચોરામાં એની

---

* વિશ્વનાથ જાનીકૃત નરસિંહ મેહેતાનું ચરિત્ર કડવું ૧૧ મું. બૃ. કા. દોહન ભાગ આડમામાં જુવો.

મૂર્ત્તિ સ્થાપેલી છે, તેમ જ દ્વારિકામાં ગોમતીના તટપર કૃષ્ણુ–સામળદાસની સામા એની મૂર્ત્તિ ઉભી રાખવામાં આવેલી છે, ને તેની પડખે કુંવરબાઈની પણુ મૂર્ત્તિ છે. દક્ષિણુમાં નામદેવ અને તુકારામની મૂર્ત્તિઓ વિઠ્ઠલનાથજીની પાયરી સમક્ષ છે, તેના કરતાં પણુ આ ભક્ત કવિને મહિમા વધારે ગવાયો છે."

કવિતા સંબંધી સામાન્ય વિવેચન

"બીજા કવિઓ પેઠે એણે કૃષ્ણુના શૃંગાર ને ભક્તિ, ને થોડુંક બ્રહ્મજ્ઞાન લીધું છે. એ સંસ્કારી કવિ હતો, એટલે વિચારમાં ને વાણીમાં ઘણી સરળતા આવી છે; નવાનવા રાગો ભાષામાં એણે પહેલા જ દાખલ કીધા છે, પણુ તેમાં પ્રભાતિયાંનું માન તો એને જ ઘટે છે. પ્રેમનાં પદો ઘેલછાના કરતાં પૂર્ણ આસ્થાવાળાં વધારે જણાય છે, ને તેનું નવીનવી ઢબે વર્ણન કીધું છે. કેટલાંક ચિત્રો ઘણાં ઉત્તમ આપ્યાં છે. એ ભક્તકવિ સાથે આત્મજ્ઞાની પણ ગણાય, ને તેમાં એની વિદ્વત્તા ઘણી માલમ પડી આવે છે; અને હું ખાત્રીથી કહીશ કે, આત્મજ્ઞાનપર જે જે કવિતા એણે રચી છે, તે તે કાનને જ માત્ર સારી લાગે એટલું જ નહીં, પણ હૃદયને પણ સંતોષ પમાડે તેવી છે. એની હારમાળામાટે મારે કહેવું જોઇએ કે, તેમા જે જે ક્ષેપક પદો ઘુસી ગયાં છે, તે તે તારવી કાઢીને તેનો સંસ્કાર કીધો હોય તો, તેમાં એનું જ્ઞાન કેટલું પૂર્ણ છે, તે જણાઈ આવે છે. એનું કાવ્ય કવિતાશૂન્ય નથી, પણ શુદ્ધ કાવ્ય છે."

"આ ટાણે એની કાવ્યશક્તિ માટે આટલો અભિપ્રાય આપી શકાશે. એની કવિતામાં અતિ મસ્ત થયેલા ભક્તિભાવના ઉભરાનો શૃંગાર ઉભળી આવ્યો છે. તે વળી ઘણો ખુલ્લો છે, તોપણુ તે પ્રથમ વર્ગથી ઉતરતો તો નથી. વાણી મંજુલ ને હૃદયભેદક, વિચાર સાદા ને સ્વાભાવિક, ચિત્રદર્શનો કંઈ કંઈ સારા, અલંકારો ઝાઝા નહિ, પ્રભાતિયાં આનંદ આપનારાં, નવ રસમાંના શાંત શૃંગારમાં ઉત્તમ એવો રસ ઝામેલો, ને નીતિ, ભક્તિ ને બોધથી ભરપૂર એવું એનું કાવ્ય છે. નવાનવા રાગો દાખલ કરવામાં એણે જ યોજના પહેલી કીધી છે, તે માટે આટલું તો આ પ્રસંગે કહેવું પડશે કે, અંગ્રેજી ચૉસર કરતાં એની કાવ્યશક્તિ વધારે ઉત્તમ છે. જો કે બન્નોના માર્ગો નિરનિરાળા છે, તોપણુ ભક્ત કવિની કવિતામાં એનું કાવ્ય મુખ્ય ગણાય તેવું છે."

હારમાળાનો કર્તા કોણ?

અંગ્રેજી ભાષામાં શેકસપીઅરનાં રચેલાં નાટકો શેકસપીઅરનાં જ છે કે બૈકનનાં છે, તે સંબંધી અદ્યાપિપર્યંત રસમય વાદવિવાદ ચાલે છે, પણ બહુમતે તે નાટકોનું કર્તૃત્વ

શેકસપીઅરને જ અપાયલું છે. સંસ્કૃત ભાષામાં પણ કેટલાંક કાવ્ય અને નાટકોનાં કર્તૃત્વ સંબંધી સાક્ષરોમાં ચર્ચા ચાલુ જ છે. આપણી મીઠી ને મધુરી ગુજરાતી ભાષામાં પણ એવાં કાવ્ય અને નાટકો છે કે, જેમના કર્તૃત્વ સંબંધે ઘણી રસમય ચર્ચા કેટલો સમય થયાં ચાલુંજ છે. અંગ્રેજી ભાષામાં શેકસપીઅરનાં નાટકોનો બીજો કર્તા બેકનને ગણવામાં આવ્યો છે, તે પ્રમાણે અત્રે ગુજરાતી ભાષામાં હારમાળાનો બીજો કર્તા ભટ્ટ પ્રેમાનંદને ગણવામાં આવ્યો છે.

પ્રેમાનંદ કવિએ જે જે આખ્યાનાદિ લખ્યાં છે, તેનો મુખ્ય આધાર પ્રાકૃત કવિઓના અને સંસ્કૃત કવિઓના કાવ્યગ્રંથો ઉપર અવલંબેલો જોવામાં આવે છે. ભક્તરાજ આદિ ગુર્જર કવિ નરસિંહ મેહેતા સંબંધી પ્રેમાનંદે જે જે આખ્યાનો બાંધ્યાં છે, તે માત્ર લોકકથાનો આધાર લઇને સ્વતંત્ર કલ્પનાથી જ રચ્યાં છે, એવી જમાનાઓથી ચાલતી આવેલી માન્યતા પણ છોડી દેવાનો સમય સમીપતર આવ્યો છે, એમ બૃહત્ કાવ્યદોહનના પ્રસ્તુત આઠમા ભાગમાં પ્રકટ થયેલા વિશ્વનાથ જાનીના કાવ્યપરથી દીપક સમાન પ્રતીત થાય છે. એ જ વિશ્વનાથ જાનીના કાવ્યને આધારે, અને અન્ય બાહ્ય તથા આંતર પ્રમાણોને આધારે આજે આપણે એ સિદ્ધ કરવાનું છે કે, "હારમાળા" પ્રેમાનંદની રચેલી છે, એમ જે એકપક્ષ અત્યાર સૂધી મનાતું આવેલું છે, તે ઉપયુક્ત નથી.

હારમાળા કવિ પ્રેમાનંદે રચી છે, એમ ગુર્જર સાક્ષરોના એક પક્ષ તરફથી મનાવવામાં આવે છે, ત્યારે બીજા પક્ષ તરફથી તે નરસિંહ મેહેતાની રચેલી છે, એવો સબળ મત રજુ કરવામાં આવે છે. અહીં એ બે મતના બલાબલનો વિચાર કરી તે સંબંધી નિર્ણય દર્શાવવાનો ઉદ્દેશ છે. બૃહત્ કાવ્યદોહન ભાગ છઠ્ઠાની પ્રસ્તાવનામાં "હારમાળા" ઉક્ત ગ્રન્થમાં દાખલ કરતાં આદ્ય સંગ્રહકર્તાએ આ પ્રમાણે લખ્યું છેઃ– "હારમાળા, જેના સંબંધમાં બહુ વાદ થયો છે, તેનું શોધન મારા સ્વર્ગવાસી મિત્ર રા. રા. હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે કીધું હતું. શેષ ભાગ મેં તેમના જ ધોરણે શોધ્યો છે. હવે માત્ર સિદ્ધ કરવાનું ગુર્જર વિદ્વાનોને માથે એટલું જ છે કે, હારમાળા કોની? પ્રેમાનંદની કે નરસિંહ મેહેતાની?"

આ ગ્રન્થના આરંભમાં જે હારમાળા છપાઈ છે, તે બૃહત્ કાવ્યદોહનના ૬ ઠ્ઠા ભાગમાં જે પ્રસિદ્ધ થઈ છે તે જ છે. નરસિંહ મેહેતાકૃત કાવ્યસંગ્રહ આજથી પાંચ વર્ષ પૂર્વે જ્યારે છાપવાનું શરુ કરવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે આદ્ય સંગ્રહકર્તાને એવી આશા હતી નહિ કે, તેનું પૂર આટલું મોટું થવા જશે; બૃહત્ કાવ્યદોહનના છએ ભાગમાં જે

પદો આપવામાં આવ્યાં છે તેનો જ એક સંગ્રહ, બીજાં નવાં મળી આવેલાં અને શોધખોળ કરતાં મળતાં પદોની સાથે એકત્ર કરી પ્રકટ કરવો, એવો એમનો મૂળ વિચાર હતો. એ વિચાર પ્રમાણે કામ આરંભાયું, એટલે તેને અંગે સ્વાભાવિક વિશેષ શોધખોળ કરતાં ઘણાં પદો નવાં મળ્યાં, અને તે જેમ મળતાં ગયાં તેમ ગ્રન્થમાં અને પાછળથી મળેલાં પદો પરિશિષ્ટો ઉમેરીને દાખલ કરવાં પડ્યાં. તેમની આ સતત શોધખોળને પરિણામે હારમાળાની પણ ઘણી પ્રતો તેમના જોવામાં આવી, અને તે ઉપરથી એક વાર વાત થતાં સૂચવ્યું, કે આપણને મળેલી હારમાળાની જૂદી જૂદી પ્રતોના પદક્રમમાં ઘણો ફેરફાર જોવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ, પણ ઘણાં પદો તદ્દન નવીન જ જોવામાં આવે છે, તેનો પણ સંગ્રહ પરિશિષ્ટમાં છાપી દીધો હોય તો તે ઠીક થશે. એ સૂચનાનુસાર પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં હારમાળાનું પરિશિષ્ટ ઉમેરાયું છે. હારમાળાનો કર્ત્તા કોણ, એ સંબંધી પૂજ્યશ્રી સ્વતઃ લેખ લખવાના હતા, પરંતુ તેમની પ્રકૃતિ એટલામાં અસ્વસ્થ થઈ અને તેમનો પવિત્રાત્મા નરસૈંયાચા સ્વામીની સાથે સાયુજ્યતાને પામ્યો.

हारमाळाना वादविवादनो इतिहास

છાપાકળાની વૃદ્ધિ થતાં જ્યારથી જૂનાં ગુજરાતી કાવ્યો છપાવા માંડ્યાં છે, ત્યારથીજ હારમાળાની તકરાર ઉભી થઈ છે, એમ કેટલેક અંશે કહી શકાય. સ્વ. સર એલેક્ઝાંડર કીન્લોક ફૉર્બસે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની ઈ૦ સ૦ ૧૮૪૮ માં સ્થાપના કરી, અને તેને અંગે પ્રથમ જૂના હસ્તલિખિત ગુજરાતી ગ્રંથો ભેગા કરવાનો પ્રયાસ આરંભાયો. કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈને તે સંગ્રહમાંથી સુંદર કાવ્યો શોધી કાઢી, અને તેટલો સારોદ્ધાર કરી છાપી પ્રકટ કરવાને તેમણે આજ્ઞા આપી, અને કવિવરે તે પ્રમાણે ગુજરાતી કાવ્યદોહનના બે ભાગ પ્રકટ કીધા. એ ભાગમાં તેમણે હારમાળાને, પ્રેમાનંદની નહિ ગણતાં, નરસિંહ મેહેતાની ગણી છે.

એ અરસામાં સુરતના વિખ્યાત કવિશ્રી નર્મદાશંકરે "કાવ્યોત્તમાંશ" નામે ગુજરાતી કાવ્યોના ગ્રંથો બહાર પાડવા માટે, અને ગુજરાતી ભાષાનો કોષ તૈયાર કરવા માટે જૂનાં ગુજરાતી કાવ્યોનો એક સંગ્રહ કરવા માંડ્યો હતો; પણ એટલામાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી કાવ્યદોહનના બે ભાગ બહાર પડેલા જોઈને, અને જે ગૃહસ્થો તરફથી આશ્રય મળવાની આશા રાખી હતી તેમનો ઉત્સાહ મંદ પડેલો જોઈને, તેમણે પોતાનું પ્રથમ કાર્ય માંડી વાળ્યું, અને બીજું કાર્ય પાર પાડ્યું. કાવ્યોત્તમાંશ માટે એમણે જે ગ્રંથો ભેળા કીધા હતા, તેમાં હારમાળાની પ્રતો પણ હતી.

તે ઉપરથી કવિશ્રી એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા હતા કે, તે પ્રેમાનંદવિરચિત છે, અને પોતાનો સકારણ વાદ જૂના નર્મગદ્યમાં પ્રકટ કીધો છે.

ઈ૦ સ૦ ૧૮૬૪–૬૫ માં જ્યારે કવિ દલપતરામ મુંબઈમાં પધાર્યા, ત્યારે ઉભય કવિઓવચ્ચે "કવિતા" સંબંધી સારો વાદ થયો હતો; અને કવિ દલપતરામે ગુજ-રાતી સારી કવિતાના જે ઘણા નમુના રજુ કર્યા હતા, તેમાં નરસિંહ મેહેતાની હારમાળાનું પદ "તુંને રોકી રહી રાધિકા, રંગ જામ્યો ઘણો, રસીઆ રજની રહી રે થોડી" એ પદ પણ આગળ ધર્યું હતું. પહેલાં તો કવિ નર્મદાશંકરે એ પદને કવિત્વ વિનાનું ગણી હસી કાઢ્યું હતું, પણ પાછળથી તેમાં કંઈ કવિત્વ છે ખરું, એમ કબુલ કીધું હતુ. એ વખતે હારમાળાના કર્તૃત્વ સંબંધી વાદ થયો હતો અને કવિનું મત જૂના નર્મગદ્યમાં પ્રકટ થયું છે, એટલે કવિના વિચારો જાણવાને આપણી પાસે સાધનો છે.

કવિ દલપતરામે હારમાળા નરસિંહ મેહેતાની છે, તે સંબંધી શાં શાં પ્રમાણો આપ્યાં હતાં તે પ્રકટ થયેલાં જાણવામાં આવ્યાં નથી. પણ એમ લાગે છે કે, તેમણે પ્રેમાનંદના નામ વિનાની જૂની પ્રતોને તથા પોતાના કાઠીઆવાડના અનુભવને આધારે જ બહુધા એ માન્યતા બાંધી હશે.

ઇ. સ. ૧૮૭૩ માં જ્યારે સા. શ્રી નવલરામભાઈએ મા'મેરાની સંશોધિત આવૃત્તિ પ્રથમ બહાર પાડી, ત્યારે તેઓએ પોતાના ઇષ્ટ મિત્ર નર્મદાશંકરના મતને જ ટેકો આપ્યો કે, હારમાળા પ્રેમાનંદવિરચિત છે. "દલપતરામ કવિએ હારમાળાને કાવ્ય-દોહનમાં નરસિંહ મેહેતાની કવિતામાં મૂકી, તે વખતથી તેની રચનાનો વિચાર કરતાં ઘણાને શક ઉત્પન્ન થયો, કે એ કવિતા નરસિંહ મેહેતાની ન હોય. કવિ નર્મદાશંકરે એ વિષે કેટલોક સકારણ વાદ પણ પ્રકટ કીધો છે. મારા જોવામાં એક પ્રત આવી છે, તેમાં પ્રેમાનંદની છાપ સાફ લખેલી છે." પણ કવિ નર્મદાશંકરે પાછળથી પોતાનો એ મત ફેરવ્યો હોય એમ લાગે છે. કારણ કે નામદાર સરકારે છપાવેલા નર્મગદ્યમાંથી હારમાળાની તકરારની બાબતનો ફકરો તેમણે જાતે કાઢી નાંખ્યો છે, અને "કવિ નર્મદાશંકરે હાર-માળા કોની બનાવેલી છે એ માટે શોધ કરતાં પહેલાં તો એ સિદ્ધાંત થયો કે, તે નરસિંહ મેહેતાકૃત તો નથી જ. ત્યારે તેનો કર્તા કોણ? પ્રેમાનંદને માટે તેઓ હજુ પણ શકમંદ છે." એમ "ગુજરાતી"નો "વિવેચનકર્તા" તા૦ ૫ જુલાઇ ૧૮૮૫ ના પોતાના લેખમાં જણાવે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે, કે કવિને પોતાનો કશો પણ પાકો મત બાંધવાને તે વખતે આધાર મળ્યો હતો નહિ, અને હારમાળાના કર્તા સંબંધી તેમનું મત ડામાડોળ રહ્યું હતું.

ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં રા. સા. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાએ પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિકમાં પ્રેમાનંદને નામે હારમાળા પ્રકટ કરી, અને પોતાનો તે સંબંધી શો મત છે તે જણાવ્યો; મોટે ભાગે તેમાં કવિ નર્મદાશંકરના જ મતને તેમણે પુષ્ટિ આપી છે. ઉક્ત પુસ્તક ઉપર સને ૧૮૯૫ માં "ગુજરાતી" પત્રમાં અવલોકન લેવાયું હતું, અને તે કાવ્ય પ્રેમાનંદકૃત નથી, પણ કોઇ અન્ય કવિકૃત છે, પછી તે નરસિંહ મેહેતો હોય કે બીજો કોઈ કવિ હોય, એવો અનિર્ણયાત્મક વાદવિવાદ લગભગ ચાર માસ સુધી ચાલ્યો હતો. "ગુજરાતી"માં એ વાદવિવાદ અતિ લાંબો થવા છતાં કોઈ નવીન મુદ્દાઓ બહાર નહીં આવવાથી એ વાદ પ્રકટ થવો બંધ થયો, અને "બુદ્ધિપ્રકાશ"માં કંઇક નવે રૂપે; જેમ હાલમાં પ્રેમાનંદના નાટકના સંબંધમાં એકની એક જ વાદ કરનારી વ્યક્તિ તરફથી કોઈ કોઈ સંજ્ઞાહેઠળ લેખો પ્રકટ થાય છે તેમ, પ્રકટ થયો.

તે ઉપરથી ગુજરાતમાં સર્વમાન્ય થયેલા અને સ્વ૦ રા૦ રા૦ હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે હારમાળાના કર્તૃત્વ સંબંધી ચર્ચા કરી, નિઃસંદિગ્ધ નિર્ણય આપ્યો કે, મૂળ હારમાળા નરસિંહ મેહેતાકૃત છે, અને તેમના મતને અમારા પિતાશ્રી મળતા થયા. એ વિદ્વદ્વરે હારમાળા નરસિંહ મેહેતાની જ છે, એમ સિદ્ધ કરી આપનારો લેખ લખી આપવાનું અને હારમાળાની એક સારી આવૃત્તિ સંશોધન કરી પ્રકટ કરવાનું જણાવ્યું હતું. બૃ. કા. દોહનના ભાગ ૬ ઠ્ઠામાં તેઓશ્રીએ ૮૯ પદ સુધીનું સંશોધન કરી મોકલાવ્યું, અને તેઓના શોચનીય નિર્વાણ પછી સંશોધનનું અધુરું રહેલું કાર્ય અમારા પિતાશ્રીએ પૂર્ણ કર્યું; પરંતુ ડા૦ ધ્રુવનો છેવટનો અમૂલ્ય અભિપ્રાય શો હતો, તે જાણવાથી આપણે વિમુખ રહ્યા છીએ, એ નિઃશંક સંતાપજનક છે.

ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં આ પ્રશ્ન પાછો જુનાગઢનિવાસી રા૦ રા૦ જયસુખરાય પુરુષોત્તમરાય જોષીપૂરાએ પોતાના "નરસિંહ મેહેતાના જીવન તથા કવન"માં વિસ્તારથી મુદ્દાસર ચર્ચ્યો છે, અને રા. બા. કાંટાવાળાની દલીલોનો નિરાસ કરી, નરસિંહ મેહેતાની તરફેણમાં ફેંસલો આપ્યો છે. એમાંના ઘણા વિચારો સાથે આપણે મળતા થઈ શકીએ એમ છે.

ત્યાર બાદ રાજકોટમાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્‌ની ત્રીજી બેઠક ભરાઈ, ત્યારે રા૦ હરિરાય ભગવંતરાય બુચે "હારમાળા અને તેનો લેખક" એવો નિબંધ વાંચ્યો હતો, અને તેમાં હારમાળાનો કર્તા પ્રેમાનંદ છે એમ સિદ્ધ કરવાનો નિર્બળ પ્રયત્ન આદર્યો હતો. તેઓએ પોતાની દલીલો માટે મુખ્ય આધાર રા૦ કાંટાવાળાની શોધેલી ભૂલભરેલી હારમાળાની આવૃત્તિ ઉપર રાખ્યો છે. આ લેખ સંબંધમાં શોચ-

નીય તો એ છે કે, તેઓએ કોઈ પણ જાતની સ્વતંત્ર શોધખોળ કરી નથી, અથવા કોઈ નવી પ્રત મેળવી તેનો આધાર આપ્યો નથી; તેમ જ પૂર્વોક્ત સત્ય ઇતિહાસ-પ્રકાશક લેખો વિદ્યમાન હોવા છતાં, તેઓ તે સામગ્રીઓનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરી શક્યા નથી. માત્ર કેટલાંક પદોનું અવલોકન કરી, ભૂલભરેલી અનુમાનપરંપરા ચલાવી છે, તેથી એમાં તત્ત્વગ્રાહ કરતાં વાગાડંબર અધિક છે.

રા. બુચનો લેખ વાંચ્યા પછી નાંદોદ તાબે ઝઘડીઆ લાછરસના મેહેતાજી રા૰ રા૦ છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળે ૧૯૧૧ના "ગુજરાતી"ના દીવાળીના સાહિત્ય અંકમાં હારમાળાના કર્તા, પ્રેમાનંદની પૂર્વના, પાટણના નાગર કવિ વિશ્વનાથ જાની છે, એમ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

આ પ્રમાણે ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં સાક્ષરોને વિચારના વમળમાં નાંખનાર "હારમાળા"ના કાવ્યના કર્તૃત્વનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ છે. હવે આપણે નવાં પ્રમાણોને આધારે શા નિર્ણયપર આવી શકીએ એમ છીએ, તે વિચારીએ.

હારમાળાની પ્રતો

નરસિંહ મેહેતાકૃત પ્રસ્તુત કાવ્યસંગ્રહ છપાતો હતો, તે વખતે અમારા પૂજ્ય પિતાશ્રીના હાથમાં હારમાળાની જૂદી જૂદી જે પ્રતો આવી હતી, તેની વિગત આ પ્રમાણે છે:—

૧ બૃ. કા. દોહન ભાગ ૬ ઠ્ઠામાં છપાયલી તથા આ સંગ્રહના આરંભમાં આપેલી સ્વ. રા. હરિલાલ ધ્રુવની પ્રત (સંપૂર્ણ).

ડા. ધ્રુવે કયા વર્ષની પ્રત ઉપરથી આ કાવ્ય સંશોધ્યું હતું, અને અમારી પાસેની પ્રતમાં કીયું વર્ષ હતું તે જાણવામાં નથી. (તે પ્રત હાલમાં ખોવાયલી છે.)

૨ પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિકમાં છપાયલી રા. રા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળી પ્રત. આ આવૃત્તિ આઠ જૂદી જૂદી પ્રતોપરથી સંશોધાઇને છપાયલી છે. ઇ. સ. ૧૮૮૫ અંક ૧ (સંપૂર્ણ) એમાં પદ સંખ્યા ૧૬૨ ની છે.

૩ કવિ નર્મદાશંકરના હાથની લખેલી ત્રીજી પ્રત છે. એ પ્રત પ્રેમાનંદની મનાતી જે પ્રત વડોદરાના નૃસિંહાચાર્ય મહારાજ પાસે હતી તે પ્રતની નકલ છે. એ પ્રતને રા. રા. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાએ પ્રમાણભૂત ગણી હોય એમ લાગે છે, અને એને પ્રત પહેલી માની છે. એમાં પ્રેમાનંદસંકલિત ૧૪૮ પદો છે, અને રા. રા. હરગોવિંદદાસની પ્રેમાનન્દવાળી છાપેલી પ્રતમાં ૧૬૨ પદો હોવાથી ક્યાં ક્યાં ગડબડગોટાળો થયો છે, તે આ પ્રત વગર કદી સમજી શકાય એમ નથી. એ પ્રત

અમારા હાથમાં હોવાથી એ ગોટાળો સમજી શકાય છે. રા. કાંટાવાળાની તે વખતની સંશોધનની રૂઢિ વિચિત્ર હોવાથી આવો ગોટાળો થયો હોય, એ સ્વાભાવિક છે. કવિ નર્મદાશંકરવાળી પ્રત જોતાં રા. રા. કાંટાવાળાની પ્રતમાં પ્રેમાનન્દનો ક્રમ પણ સચવાયો લાગતો નથી. ત્રિમાસિકની પ્રત પ્રેમાનન્દની રચનાનો ખ્યાલ નથી આપતી. તેમ નરસિંહ મેહેતાની રચના સંબંધી પણ સંશય ઉત્પન્ન કરાવે તેવી છે. રા. રા. હરગોવિંદદાસની પ્રતમાં તથા કવિ નર્મદની પ્રતમાં પ્રેમાનંદે હારમાળાની સંકલના કર્યાનું વર્ષ વિ. સં. ૧૭૩૪ છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે.

૪ અમારી પાસે જે પ્રત છે, તેમાં પહેલીમાં નરસિંહ મેહેતાની હારમાળાનાં પદો બધાં મળીને ૨૧૬ ગણાવ્યાં છે, અને એ જ પ્રત ઉપરથી પરિશિષ્ટમાં આપેલાં વધારાનાં પદો દાખલ કર્યાં છે. પ્રત ઘણી શુદ્ધ અને ગુજરાતી અક્ષરે લખેલી છે, પણ તેનાં પ્રથમનાં પાનાં ફાટી ગયાં છે એટલે આરંભ કેમ કરવામાં આવ્યો હશે તે સમજવાને સાધન નથી. પ્રતની પાછળ લખ્યા વર્ષ સંબંધી કશો ઉલ્લેખ નથી, પણ પ્રત જૂના ચીનાઈ ઘાસીઆ કાગળ ઉપર લખાયલી છે, અને કેટલેક સ્થળે અગ્નિ દેવનો પણ સ્પર્શ થએલો છે. આ પ્રત ઘણી જૂની હશે, કદાચ પ્રેમાનન્દની પૂર્વેની પણ હોય, પણ એ બાબત કશા ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવી શકાય તેમ નથી; અને એટલા પદવાળી હજી બીજી કોઈ પ્રત પ્રાપ્ત થઈ નથી.

૫ પ્રત પાંચમી સુરતમાંથી મળેલી છે. એ પ્રતનાં પ્રથમનાં પાનાં ફાટી ગયાં છે; માત્ર પદ ૬૨ થી ૧૪૨ પદો સુધી વંચાય તેવાં છે. એમાં નરસિંહ મેહેતાને જ હારમાળાનો કર્તા ગણ્યો છે. કયા વર્ષમાં એ લખાઈ હશે, તે એમાં આપવામાં આવ્યું નથી. તે પટેલ દયાળ વણારસીની ઉતારેલી છે.

૬ છઠ્ઠી પ્રત રા. રા. સાક્ષરશ્રી તનસુખરામ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠીની છે. એ પ્રતમાં હારમાળાનાં માત્ર ૬૬ પદ આપવામાં આવ્યાં છે એટલે અધુરી છે. પ્રત ઘણી જ સુંદર અને જૂની છે. એ પ્રતમાં પ્રેમાનન્દની પૂર્વેના કવિઓનાં સુંદર કાવ્યો આપેલાં છે તેમજ ભાષા પણ પ્રેમાનંદની પૂર્વના કવિઓની ભાષા જેવી જૂની છે. લેખક ગુરુ "પંડિત વછરામસુત ગંગારામ નામનો કોઈ વિદ્વાન્ છે. લખ્યા સાલ વિ. સં. ૧૭૩૧ ની છે, એટલે રા. કાંટાવાળાની પ્રત કરતાં જૂની છે અને રચ્યા સંવત એથી જૂનો હોવો જોઈએ. સ્થળ કડાદરાની આસપાસનું ગામ છે, એટલે વડોદરાની બાહારનું સ્થળ છે, એ પણ સાથેસાથે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

૭ સાતમી પ્રત વિશ્વનાથ જાનીની હારચરિત્રવાળી છે. પુસ્તક ઘણું જીર્ણ અને ચીનાઈ ઘાસીઆ કાગળ ઉપર લખાયલું છે. એ પ્રતમાં હારચરિત્ર, મોસાળાચરિત્રની પછી આપેલું છે. હારચરિત્રનાં વચમાંનાં તથા છેલ્લાં પાનાં ફાટી ગયાં છે. મોસાળાચરિત્રનું રચ્યા વર્ષ વિ. સં. ૧૭૦૮ માં આપ્યું છે એટલે હારચરિત્ર ૧૭૦૮ માં અથવા તે પછી એકાદ બે વર્ષમાં પૂર્ણ કરેલું હોય, એવો સંભવ છે. જેવી જોડણી અને મરોડ પ્રારંભમાં હુંડી અને મોસાળા ચરિત્રમાં છે, તેવી જ જોડણી અને અક્ષરોનો મરોડ હારચરિત્રમાં છે તેથી પણ એમ માનવાનું કારણ મળે છે કે, હારચરિત્ર સંવત ૧૭૦૮ માં અથવા તે પછી એકાદ બે વર્ષમાં લખાયું હશે. વળી આ પ્રતમાં સુધારા કરેલા જણાય છે અને તેનો અક્ષરોનો મરોડ અને જોડણી મૂળના જેવાં જ છે, તેથી તે મૂળ લખનારના જ છે એમ માનવાનું કારણ રહે છે. આપણી પાસે વિશ્વનાથ જાનીના હસ્તાક્ષર નથી, પરંતુ કદાચ કોઈ એવું કહે કે, આ પ્રતના હસ્તાક્ષર વિશ્વનાથ જાનીના હોય અથવા વિશ્વનાથ જાનીએ જે લહીઆ પાસે પ્રત લખાવી તેના હોય અને તેમાં વિશ્વનાથ જાનીએ સુધારો કરાવ્યો હોય તો તેને કંઈ બાધ આવશે નહિ. જાનીના કાવ્યની બીજી પ્રત મેળવવા માટે ઘણી તજવીજ કરવામાં આવી હતી, પણ તેનું કંઈ પરિણામ આવ્યું નથી.

૮–૯ આ બે પ્રતો પણ રા. રા. તનસુખરામની છે. આઠમીમાં પદ સંખ્યા ૮૫ ની છે, અને લખ્યા વર્ષ વિ. સં. ૧૮૧૨ છે; નવમીમાં પદ સંખ્યા ૧૧૬ ની છે, અને લખ્યા વર્ષ વિ. સં. ૧૮૫૩ છે. આઠમીમાં "મેહેતાજીની હારમાળા" અને નવમીમાં "નરસિંહ મેહેતાનો હારસંવાદ" એમ લખેલું છે.

૧૦ દશમી પ્રત રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાનીની છે. પ્રત ઘણી શુદ્ધ લખાયલી છે, પણ અપૂર્ણ છે. પૂર્ણાહુતિનાં પદો નથી, જો કે અંતે તે સંપૂર્ણ થયાનું લખેલું છે. અન્નાચાર્ય નામના લેખકે નંદરામસુત નિર્ભયરામના પઠનાર્થે નડીયાદમાં જય નામ સંવત્સર ૧૮૩૦ માં લખેલી છે.

૧૧–૧૨ રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળની પ્રતો છે. તેમાંની બારમી પ્રત નકામી છે, કારણ તેમાં માત્ર ૨૦ પદો આવેલાં છે તેમજ વચમાંથી અર્ધાં ફાટી ગયલાં છે. પદોમાં નરસિંહ મેહેતાની છાપ છે, અને લેખન ઉપરથી જૂની હોય એમ લાગે છે. પ્રત અગીઆરમીનાં આગલાંપાછલાં પાનાં ફાટી ગયેલાં છે, અને તેમાં પદ ૧૧ થી ૪૦, ૪૫ થી ૬૨, અને ૬૪ થી ૧૦૮ છે. કયા વરસમાં, કયાં લખાયલી, અને લહીઓ કોણ છે, તેનો ખુલાસો મળી શકતો નથી; પણ પ્રત શુદ્ધ છે અને માન્ય રાખવા જેવી છે.

૧૩ આ ખુલાસો લખાતો હતો તે વખતે ગુજરાત વર્નાક્યુકર સોસાયટીના મે. સેક્રેટરી સાહેબ તરફથી સોસાયટીની પ્રત જોવાને મંગાવી હતી તે આવી. એની અંદર કુલ્લે પદ ૧૫૨ છે. એ પ્રત ઉપરથી કાવ્યદોહનમાં કવિ દલપતરામે નરસિંહ મેહેતાની હારમાળાનાં પદો લીધાં હશે એમ લાગે છે. પ્રત જૂની નથી, પણ કોઈ જૂની પ્રત ઉપરથી સોસાયટી માટે ખાસ ઉતરાવેલી હશે. એના અક્ષરો શુદ્ધ છે, અને હાલમાં જેમ કવિતાઓ છપાય છે તેમ કડીબદ્ધ લખાયલી છે. એમાં લખ્યા સાલ આપી નથી, પણ રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૭૧૨ લખી છે, જે ૧૫૧૨ ને બદલે ભૂલમાં લખાયલી હોવી જોઇએ.

૧૪ આ પ્રત સાક્ષરશ્રી રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ તરફથી મળી છે. એ પ્રતની અંદર પ્રારંભનાં બે પદો લખાયલાં નથી, અને કુલ્લે પદ ૧૭૨ છે, અને ત્યાંથી અધુરી છે. એ પ્રત અમારી ચોથી પ્રત સાથે પદક્રમમાં મળતી આવે છે, પણ લેખનશુદ્ધિ તેમાં જળવાયલી નથી. વિ. સં. ૧૮૮૯ માં મેહેતા ત્રિકમરામે લખેલી છે. એ પ્રતનો ઉપયોગ કરવા દેવા માટે એ સાક્ષરશ્રીનો અમે સપ્રેમ ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પ્રમાણે અમારી પાસે બધી મળીને ૧૪ પ્રતો ભેગી થઈ, જેમાં બે સંપૂર્ણ છપાયલી છે, અને માત્ર એકજમાં પ્રેમાનંદનું નામ જોવામાં આવે છે; અને બે પ્રતોમાં લખ્યા સંબંધી આપેલાં વર્ષો પ્રેમાનંદે હારમાળાની સંકલના કરી તે પૂર્વેનાં છે. પ્રતો સંબંધી આટલો લાંબો ખુલાસો કરવાનું કારણ તો એ કે, અત્યાર સુધીમાં તે સંબંધી પૂરતી માહિતીના અભાવે ઘણી ગેરસમજુતીઓ ઉભી થતી અટકાવવી. આ સંગ્રહિત પ્રતોમાં લખ્યા વર્ષ સંબંધી જે ખુલાસો મળ્યો છે, તે હારમાળાના કર્તૃત્વ સંબંધી નિર્ણય આપવાને ઘણી સહાય આપી શકે તેમ છે.

હવે આપણે જૂદા જૂદા વિદ્વાનો તરફથી હારમાળા પ્રેમાનંદકૃત છે, કે નરસિંહ મેહેતા કૃત છે, તે બાબત જે જે મતો ઉચ્ચરાયાં છે તે જોઇએ. પ્રથમ કવિ નર્મદાશંકરે હારમાળા પ્રેમાનંદકૃત છે, તેના સમર્થનમાં નીચે પ્રમાણેની દલીલો કરેલી છે:—

કવિ નર્મદાશંકરનું મત

"હારમાળાના ગ્રંથ વિષે કેટલાક કહે છે કે તે નરસિંહ મેહેતાનો છે, ને કવિ દલપતરામ તે ગ્રંથની ગણના નરસિંહના ગ્રંથોમાં કરે છે. મેં હારમાળાની ચાર પાંચ પ્રત ભેગી કરી વાંચી જોઈ છે, તે ઉપરથી નરસિંહ મેહેતાની તો તે નથી જ લાગતી.

૧ નરસિંહ મેહેતો ગરીબ ભક્ત, જેના ઉપર નાત ને ગામ ઉલટેલું, તે શું સામાવાળા સમર્થ મંડળિક અને તેના પક્ષના સંન્યાસીઓને હારમાં લખેલા નઠારા તુચ્છકારના શબ્દ કહે, ને તે રાજા અને સંન્યાસીઓ સાંભળ્યા કરે? રાજાને તુચ્છકારથી ઉપદેશવાની કોની હિંમત ચાલે? ને ભલો નરસિંહ કેમ બોલે? માટે કોઈ ત્રિજા સખ્સે પદો લખેલાં, પણ છેલ્લે ભણે નરસૈંયો એમ આવે છે તેથી અને નરસિંહ મેહેતા સંબંધી વાત છે તેથી કેટલાક એમ સમજે છે કે, તે નરસિંહ મેહેતાનાં રચેલાં; પણ એનો અર્થ આમ હોવો જોઇએ કે કોઈ કવિ કહે છે કે એ પ્રમાણે "નરસિંહ ભણે" એટલે નરસિંહ તે વખતે ભણતો હતો અથવા નરસિંહે ભણ્યું.

૨ ભક્તજન પોતાની બડાઈ પોતાને મોઢે ન કરે.

૩ તૃતીય પુરુષમાં વાત લખેલી છે. હવે નરસિંહની પોતાની વાત હોય તો પ્રથમ પુરુષમાં કાં ન કરે?

૪ ભાષા પણ નરસિંહ મેહેતાના જેવી નથી.

कविनी दलीलोनुं उत्तर

હારમાળાની વસ્તુ શી છે તે જાણીતી હોવાથી અત્રે તેનું પિષ્ટપેષણ કરવું, એ યોગ્ય નથી. હારમાળાના સંગ્રહને સૂક્ષ્મ રીતે વાંચતાં વાચકને એમ માલમ પડ્યા વગર નહિ રહે કે નરસિંહ મેહેતાને કનડવામાં નાગરોએ કંઈ કચાસ રાખી નહોતી, તેમ છતાં નરસિંહને શ્રીકૃષ્ણ દામોદરની સાક્ષાત્ સહાય હોવાથી તેઓ ઘણી વાર પાછા પડ્યા હતા.

જગતને તૃણવત્ માનનારો નિઃસ્પૃહી અટલ ભક્ત, સામાવાળો રાજા હોય કે ગમે તેવા વિદ્વાન્ અને સંન્યાસીઓ હોય તોપણ તેની પરવા કસોટીસમયે શાની રાખે? જેમ સામાવાળાને બોલવાની છૂટ હતી, તેમ નરસિંહ પણ છૂટ લેતો હતો, અને વાદવિવાદમાં આઘાતપ્રત્યાઘાત સભામાં સરખોજ થતો હતો. વાદવિવાદમાં ઉતર્યા પછી નરસિંહ મેહેતાને કસોટી વખતે કોઇની પણ શરમ રાખવાની હતી નહિ; એણે સભામાં પ્રતિપક્ષી સાધુસંન્યાસીઓને જે ઉત્તરપ્રત્યુત્તરો આપ્યા છે તે યોગ્યજ છે. વળી એ પણ સ્મરણમાં રાખવાનું છે, કે રાજા મંડળિકની માતા વૈષ્ણવ હતી, તેમજ તે નરસિંહ મેહેતાને ઘણી અનુકૂળ હતી.

'ભણે નરસિંહ ભણે' એનો અર્થ એવો જ સ્વીકારવામાં આવે કે, એ તો અન્ય કવિજનનાં વચન નરસિંહને મુખે કહેવડાવેલાં છે, તો હારમાળામાં જે પદો આવ્યાં છે તે

સિવાયનાં નરસિંહ મેહેતાનાં તેવાં જ અન્ય વિષયનાં અનેક પદો છે, તેને માટે શું સમજવું? શું તે પણ નરસિંહ મેહેતાનાં ન જ ગણવાં?

સ્તુતિનાં પદો એણે શિઘ્રતાથી ત્યાં ને ત્યાં રચ્યાં હશે, અને પછી પોતાના પ્રસંગનું વર્ણન એણે ઘેર આવ્યા પછી સ્વસ્થપણે કર્યું હશે, એવો પૂર્ણ સંભવ છે. સામાવાળા રાજા અને સંન્યાસીઓ વગેરે કંઈ કવિતામાં પ્રશ્નોત્તર કરતા નહિ હશે, અને વાદવિવાદ પણ કવિતામાં ચાલ્યો નહિ હશે, પરંતુ સ્તુતિનાં પદો તો નરસિંહે કવિતામાં જ તત્કાલ કર્યાં હોવાં જોઇએ. શ્રીકૃષ્ણે એને ક્યાંક્યાં સહાય કરી છે, તે સંબંધે એણે "શામળશાહનો વિવાહ," "મા'મેરુ," "હુંડી" વગેરે પ્રસંગોનું રસમય વર્ણન કર્યું છે, એ તો જગપ્રસિદ્ધ છે, તો પછી હારસમાનાં પદો પણ નરસિંહ મેહેતે રચ્યાં, એ સંબંધી શંકા લઈ જવાનું કારણ નથી. આ ગ્રંથના પૃ. ૫૬૨ ઉપર આદ્ય સંગ્રહકર્તાએ જે નોટ કરી છે તેમાં લખ્યું છે કે, "હારનો પ્રસંગ નરસિંહ મેહેતાના જીવનમાં એક અતિ મહત્વનો અને ઇશ્વરના અસ્તિત્વના પૂરાવાનો અપૂર્વ પ્રસંગ છે, અને ભક્ત કવિરાજને પોતાના સંબંધમાં બનેલા એ પ્રસંગને શ્રીહરિના ગુણ ગાવાની તથા ભક્તોને દૃઢ વિશ્વાસ આવે તેટલા માટે તે પ્રસંગને ભવિષ્યની પ્રજામાં ચિરંજીવ રાખવાની ઇચ્છા થાય ને તત્સંબંધી કાવ્ય રચ્યું હોય તો તે છેક જ અસંભવિત નથી; કારણ તેમણે પોતાના સંબંધમાં અન્ય ચરિત્રો અને પ્રસંગોનાં પદો રચેલાં જણાય છે, અને તે કંઈ આજકાલના મનુષ્યો પેરે બડાઈ મારવાને નહિ, પણ પરમેશ્વરનો મહિમા વધારવા માટે જ. નિષ્કામ વ્રતસ્થ ભક્ત અહંભાવ રહિત જ છે. ભકતોના ચારિત્ર્યની કસોટી વીશમી સદીના વિષમ-વિલક્ષણ-વિચિત્ર નેત્રથી થવી નહિ જોઇએ, પણ ભક્તના અંતરમાં ઉતરવાથી, ભક્તરૂપ બનવાથી જ થઈ શકશે." વળી ભકતોના મગજમાં પણ એવી પ્રબળ ખુમારી હોય છે, કે ભક્તાધીન પ્રભુને ભક્ત જ ઠેકાણે લાવી શકે છે; અને તે કારણે તે પોતાના પ્રિયતમ ઇષ્ટ પ્રભુને મેણાં ટોણાં મારતાં લવલેશ કચવાતો નથી. અનેક ભાષા કવિઓનાં એમની વિષમ સ્થિતિમાં રચાયલાં પદો જોવાથી આની ખાત્રી થશે જ.

નરસિંહ મેહેતાના સંબંધમાં "પુરુષ" સંબંધી જે ગડબડાધ્યાય જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ તો એ છે કે, એ કાવ્ય અતિ લોકપ્રિય બનવાથી ઘણા મનુષ્યોના હાથમાંથી લખાઇને પસાર થયેલું છે, અને તેઓએ બહુધા એ ગોટાળો વાળેલો લાગે છે. વળી ઘણાં ખરાં પદોમાં નરસિંહ મેહેતાએ મોટે ભાગે પોતાને માટે પહેલો પુરુષ જ વાપરેલો છે, કોઈ કોઈ પ્રસંગે ત્રીજા પુરુષમાં જે લખાયું છે, તેનું સમાધાન

માત્ર આ રીતે થઈ શકે કે, કવિજન પોતાપર આત્મશ્લાઘાનો ઘણો દોષ કદાચ આવી પડે, ત્યારે પોતાને ત્રીજા પુરુષમાં ઉદ્દેશીને સામાન્ય રીતે બોલે છે, અને તે નિયમને અનુસરીને નરસિંહ મેહેતે પણ કર્યું છે. એવી રીતિ સ્વાભાવિક જ હોવાથી પુરુષભેદનો પ્રયોગ શંકા લેવા યોગ્ય નથી. આનાં ઉદાહરણો આ કાવ્યસંગ્રહમાંથી ઘણાં મળી શકશે. "ધાઈ ચર્ણે નમ્યા, વહેવાર્ય મન ગમ્યા, નરસિંહ મેહેતો દિઠા સિદ્ધ સરંખા" (શામળશાહનો વિવાહ પદ ૨૭ મું). શામળશાહના વિવાહમાં તેમ જ કુંવરબાઇના મામેરામાં તથા સુરતસંગ્રામ વગેરે કાવ્યોમાં કવિ કેટલીક વાર પોતાને માટે પ્રથમ પુરુષ વાપરે છે, અને કેટલીક વાર ત્રીજો પુરુષ પણ વાપરે છે; શું તે ઉપરથી આપણે એ સુંદર કાવ્યોનું કર્તૃત્વ નરસિંહ મેહેતા પાસેથી છીનવી લઈ શકશું?

रा. रा. कांटावाळानी मुख्य दलीलो अने तेनो परिहार

રા. રા. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા હારમાળા પ્રેમાનંદની છે, એને માટે જે લેખિત પૂરાવો રજુ કરે છે, તે પ્રેમાનંદપુત્ર વલ્લભરામનો છે. "ગુજરાતી"ના અવલોકનકારને ઉત્તર આપતાં રાજેશ્રી લખે છે કે "જેને મેં મુખ્ય પૂરાવો માન્યો છે તે પ્રેમાનંદના પુત્ર વલ્લભરામ તરફનો છે, છતાં આપે તેને પ્રેમાનંદના એક વારસ"માં ગણ્યો છે. પ્રેમાનંદસુત વલ્લભરામ જાતે કવિ હતો; તેણે પ્રેમાનંદનું ચરિત્ર એક પુસ્તકના આકારમાં પદ્યબંધ આપેલું છે. તેની અંદર એક ઠેકાણે તેણે જણાવ્યું છે કેઃ—

"આખ્યાયિકા અવનીમાં ઉડતી રે, તેનો સંગ્રહ કરિયો;
"બાધ ન લાગે કોઈ ધર્મને રે, ભરિયો શાંત રસે જેવો દરિયો.
"હારમાળા તેનું નામ ધરિયું રે, પણ નહિ માળા પુરી;
"ચોરાશી પદે ચોરાશી કોટી રે, જીવ ઉધારવા **માળા અધુરી.**
"વ્યાસ વશિષ્ટ વાલ્મિકિ રે, કહીએ કાળીદાસ જેવા કવિ;
"નામ વિણ તેના ગ્રન્થો રે, ન ગુપ્ત રે' જ્યમ રેણુમાં રવિ.
"તેવા પ્રાકૃતે ત્રય આખ્યાન છે રે, જેમાં કર્તાનું નહિ નામ;
"તૃણમાં વન્હિ રહે જો છાનો રે, તો અન્ય નામે મહતનાં કામ.
"રચનારે નામ ધર્યું નહિ તેમાં રે, તો કયમ હું ડાહ્યો થાવું;
"પણ પરમાનંદ વાણીમાં ઉપજે રે, તેથી પોતાને સમજાવું.
"વર્ણે રસનાં કુંડાં જેમાં રે, શબ્દે સરોવર કહિયે;
"પાદ રચનામાં પયોધિ રસનો રે, તે કયાં ઢાંકી રહિયે.
"જેની વાણીને જેની વાણી કેરી રે, ઉપમા તો અપાય;
"(જે) સાક્ષાત કૃષ્ણનો નંદન થયો રે, તે છુપાયો કંઈ છુપાય."

આથી વધારે પૂરાવો બીજો શો જોઇએ? ("ગુજરાતી" ૧૮૮૫ જુન).

રા. હરગોવિદદાસે ભેગી કરેલી આઠ પ્રતોમાંની સાત પ્રતોમાં પ્રેમાનંદની છાપ નહતી, પણ પ્રેમાનંદના એક વંશજ પાસેથી મળેલી ૮૪ પદવાળી પ્રતમાં તેનું નામ હતું કે નહતું તે, અને પ્રત સંબંધી બીજી જાણવાજોગ વિગતો એમણે જણાવવાની કૃપા કરી નથી. આટલાજ ઉપરથી તેઓ હારમાળાનું કર્તૃત્વ પ્રેમાનંદને સોંપવાના નહતા, પણ પ્રેમાનંદના પુત્ર વલ્લભરામના કહેવાથી પ્રેમાનંદ હારમાળાનો કર્તા છે, એમ તેમણે કબૂલ કર્યું છે. વલ્લભરામે શું કહ્યું છે તે ઉપર જણાવ્યું છે. તેમાં પૂર્વેની આખ્યાયિકા ઉપરથી પ્રેમાનંદે લખેલી હારમાળા એના રચેલાં છાપ વગરનાં ત્રણ કાવ્યો પૈકી એક છે, એવો ફલિતાર્થ રા. રા. કાંટાવાળાએ કાઢ્યો છે. પોતાની પાસે વલ્લભરામકૃત પ્રેમાનંદ ચરિત્ર હોવા છતાં પ્રેમાનંદના ત્રણ નનામી કાવ્યો કયાં, તે જણાવવાનો શ્રમ પોતાના પ્રાચીન વિચારાનુસાર લીધો નથી અથવા વાણિયાસાઈ બાંધી મુઠ્ઠી રાખવાનું તેમનું કારણ અકલિત છે. પણ વલ્લભના કથન ઉપરથી ઉલટું અનુમાન કાઢી, જે હારમાળાને રા. હરગોવિદદાસ નનામી કહે છે તેજ હારમાળાની તેમણે જે પ્રત પ્રકટ કીધી છે, તેમાં તો ઠેરઠેર પ્રેમાનંદનું નામ આવે છે; કવિ નર્મદાશંકરની જે પ્રત અમારી પાસે છે તેમાં, અને નવલરામભાઇએ જે પ્રત જોઇને હારમાળાના કર્તૃત્વનો અભિપ્રાય આપ્યો છે તેમાં પણ, અને શ્રીમાન્ નૃસિહાચાર્ય પાસેથી મળેલી પ્રતમાં પ્રેમાનંદનું નામ અનેક સ્થળે જણાય છે, એટલે એ બેના વિરોધનો પરિહાર રા. બા. કાંટાવાળા કેવી રીતે કરશે?

રા. હરગોવિદદાસને એક ખોટું અનુમાન ટકાવવાને કેટલો તર્ક દોડાવવો પડે છે, તે સાહિત્યના ઇતિહાસમાં નોંધ કરવા જેવું છે. વલ્લભના લખાણ ઉપરથી પ્રેમાનંદે પોતાનું નામ આપ્યા વગર એટલે કે નનામે હારમાળા રચી એટલું સ્વીકારી, અર્થાત્ હારમાળાનું કર્તૃત્વ જે સાધ્ય છે, તે પ્રેમાનંદને અર્પી, "નરસિહ મેહેતા જેવા ભક્ત કવિને નામે ગવાયાથી હારમાળાની સારી અસર થશે, એવા સ્તુતિપાત્ર હેતુથી કવિ પ્રેમાનંદે તેમાં પોતાનું નામ નહિ આપવામાં દીર્ઘ દૃષ્ટિ કરી છે," ("ગુજરાતી" ૯–૧૬–ઑગષ્ટ ૧૮૮૫) એવી દીર્ઘ કલ્પના, પ્રેમાનંદે હારમાળા નનામે શા કારણે લખી તે જણાવતાં રા. કાંટાવાળાએ કરી છે. પણ એ સ્તુતિપાત્ર હેતુ તો તેના દીકરા વલ્લભે..થોડા જ વખતમાં પ્રેમાનંદના જીવનચરિત્રમાં 'મારા બાપે હારમાળા નનામે રચી છે' એવું જાહેર કરી ઉંધો વાળ્યો છે એટલું જ નહિ, પણ આશ્ચર્યકારક એ છે કે, પ્રેમાનંદે નામ સહિત હારમાળા લખ્યાની જે વાત વલ્લભરામે ન જાણી, તે વાત રા. હરગોવિદદાસ આટલે લાંબે વખતે પ્રેમાનંદની છાપવાળી પ્રત મેળવી જાણવાને શક્તિમાન્ થયા.

વળી નનામે હારમાળા રચ્યાની વાતને ટેકવવાને રા. હરગોવિંદદાસ એક નવો તર્કનો ઘોડો એ દોડાવે છે, કે પ્રેમાનંદનાં કાવ્યમાં કોઇએ (તે કોણ?) પ્રેમાનંદનું નામ ધૂસાડી દઈ કવિને અન્યાય આપ્યો છે!! આની વિરુદ્ધ એમ પણ પ્રતિ અનુમાન કેમ ન કરી શકાય, કે નરસિંહની હારમાળામાં કોઇએ પ્રેમાનંદનું નામ ધૂસાડી દીધું છે? નરસિંહના નામની અનેક પ્રત મળતાં આ અનુમાન વિશેષ સહજ અને સબળ નથી?

વળી વલ્લભ જણાવે છે કે, પ્રેમાનંદની હારમાળાનું પૂર ૮૪ પદનું છે, અને ૮૪ નો આંકડો ૮૪ ફેરા અને ૮૪ કોટિ સાથે બેસતો આવવાથી તેપર શ્લેષ કર્યો છે; ત્યારે રા. હરગોવિંદદાસની પ્રેમાનંદની છાપી પ્રતમાં પદ સંખ્યા ૧૬૨ ની છે એટલે કે લગભગ તેટલો જ પ્રક્ષિપ્ત ભાગ છે, અને અમારી પાસે કવિ નર્મદવાળી હારમાળાની જે પ્રત છે, તેમાં પ્રેમાનંદે ૧૪૮ પદ રચ્યાનું જણાવેલું છે. બાપ એક વાત જણાવે છે અને બેટો બીજી જ વાત કહે છે, તો સાચું કોણ? રા. તનસુખરામની ૮૫ પદવાળી હારમાળામાં તેમ જ અન્ય વિશ્વાસપાત્ર પ્રતોમાં સર્વ સ્થળે નરસિંહ મેહેતાનું નામ પ્રકટ રીતે જણાય છે, અને તેમાં પ્રેમાનંદની કોઈ પણ પ્રકારની છાપ જણાતી નથી. આ પરસ્પર વિરોધ દર્શાવતા પ્રત્યક્ષ પૂરાવા ઉપરથી એવું સિદ્ધ થવા જાય છે કે, હારમાળા રચ્યા સંબંધે વલ્લભના કથન ઉપરથી રા. કાંટાવાળાએ કાઢેલાં અનુમાનો નિરાધાર છે.

રા. હરગોવિંદદાસે એક ત્રીજો તર્કનો ઘોડો એવો દોડાવ્યો છે, કે હારમાળા એ ધર્મનો ગ્રંથ છે, અને "કવિતાનું રહસ્ય પોતાનું નામ આપવાથી કમી થશે એમ તેમને લાગ્યું હશે" માટે હારમાળામાં પ્રેમાનંદે પોતાનું નામ છૂપાવ્યું છે! જ્યારે ઓખાહરણમાં, નળાખ્યાનમાં, દશમસ્કંધમાં, સુદામાચરિત્રમાં, અને વિશેષે નરસિંહ મેહેતા સંબંધી પ્રેમાનંદકૃત જે કાવ્યો અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે તે શ્રાદ્ધ, મામેરું, અને હૂંડી વગેરે ધાર્મિક ગ્રન્થોમાં પ્રેમાનંદને પોતાનું નામ તે તે ગ્રન્થના રચનાર તરીકે આપતાં શરમ ન લાગી, તેમ જ પ્રેમાનન્દનું નામ હોવા છતાંયે તે કાવ્યોનું રહસ્ય કમી થયું નહિ, ત્યારે હારમાળાના ધર્મગ્રન્થમાં નામ મૂકતાં શરમ લાગે ને તેથી રહસ્ય કમી થાય, એ કેવું વિચિત્ર અનુમાન! એટલું જ નહિ, પણ શામળશાહનો મોટો વિવાહ કે જે મુખ્ય રીતે નાગરોની મશ્કરી કરવાના ખાસ ઉદ્દેશથી લખાયલો છે એમ તેમના તરફથી હમણાં કહેવામાં આવે છે, અને જે કાવ્ય સંબંધી એમ કહી પણ શકાય કે, કદાચ એણે એ નનામે લખ્યું હોય, તો તે પણ પ્રેમાનંદે પોતાને નામે જ રચ્યું છે એમ જ્યારે પ્રકટપણે જણાવવામાં આવે છે, ત્યારે હારમાળા જ તે નનામે શામાટે રચે, તેનું કારણ કલ્પી શકાતું નથી. ખરી વાત તો

એ જ છે, કે પ્રેમાનંદે નરસિંહ મેહેતાના સંબંધમાં બનેલા મુખ્યમુખ્ય પ્રસંગોનાં કાવ્યો પોતાને નામે જ પ્રસિદ્ધ રચેલાં છે, અને હારમાળાની સંકલના નરસિંહ મેહેતાનાં મૂળ પદો ઉપરથી ૧૪૮ પદોમાં કરી હોય, એ વાત જ માનવા જેવી છે.

પ્રેમાનંદનો સ્વીકાર

રા. હરગોવિંદદાસના સાહિત્યજીવનનું સાર્થક 'યેનકેન પ્રકારેણ' પ્રેમાનંદનાં યશોગાન ગાવામાં છે. આપણે તેને માટે વાંધો કહાડી શકીશું નહિ. બોસ્વેલની કીર્તિ જોનસનનું જીવનવૃત્ત લખવાથી થઈ છે, તો અન્ય પણ તે પ્રમાણે શા માટે ન કરે? રા. હરગોવિંદદાસને પ્રેમાનંદનો પક્ષપાત છે, એટલે તેઓ પોતાના મતને અનુકૂળ પડતું સ્વીકારે તો તે સ્વાભાવિક જ છે. પ્રેમાનંદને હારમાળાનાં કર્તૃત્વપદે સ્થાપવામાં પ્રેમાનંદના નામ વિનાની હારમાળાની ઘણી પ્રતોનો સંયોગ આડે આવતો હતો, એટલે તેઓએ વલ્લભકૃત પ્રેમાનંદચરિતમાંથી નામ વગર પ્રેમાનંદે કોઈ ગ્રન્થો રચ્યા હોય તો તેમાં હારમાળા આવે છે કે કેમ તેટલું જ શોધ્યું, અને નામ વગર ગ્રન્થ લખવાને કોઇને કેવું કારણ હોઈ શકે, તેનું અનુમાન બાંધી તે કારણનું આરોપણ પ્રેમાનંદપર કર્યું. કર્તાનું નામ નહિ એવાં પ્રેમાનન્દનાં ત્રણ આખ્યાન ક્યાંક્યાં છે તે વલ્લભે સ્પષ્ટ જણાવેલું નથી, પછી 'હારમાળા' પ્રેમાનંદના રચેલા ત્રણ નનામી ગ્રન્થોમાં છે એમ માનવાનું શું કારણ? શું ગુજરાતમાં જે નામ વગરનાં ગ્રન્થ મળી આવે તે પ્રેમાનંદના જ સમજવા? વળી 'હારમાળા'ના સંગ્રહ સંબંધી વલ્લભે પોતે ચાર લીટી લખી તો શું એ કાવ્ય છાપ વગર પ્રેમાનંદે રચ્યું છે, એમ કહેવામાં કંઈ એને હરકત હતી ખરી? પ્રેમાનંદ સાથે વલ્લભે પણ કાવ્યરચનામાં ભાગ લીધો હતો, તો પછી પ્રેમાનંદે નામ સાથે ૧૪૮ પદની હારમાળા રચી છે કે નનામે ૮૪પદની હારમાળા રચી છે, તે પોતાના દીર્ઘ સમાગમ પછી પણ તે શું નહિ જાણી શકયો?

મનમાં ધારેલું સિદ્ધ કરવાને બદલે લાંબાં અને આડાં અનુમાનો કરવા પૂર્વે 'હારમાળા' સંબંધે વલ્લભે પ્રેમાનંદચરિતમાં જે લખ્યું છે, તેનાપર જ વિચાર કરવો યોગ્ય છે. વલ્લભના શબ્દો આ પ્રમાણે છે:—

> **"આખ્યાયિકા અવનિમાં ઉડતી રે, તેનો સંગ્રહ કરિયો;**
> "બાધ ન લાગે કોઈ ધર્મને રે, ભરિયો શાંત રસે જેવો દરિયો.
> "**હારમાળા** તેનું નામ ધરિયું રે, **પણ નહિ માળા પૂરી;**
> "ચોરાશી પદે ચોરાશી કોટિ રે, જીવ ઉધારવા **માળા અધુરી."**

આ પછીની જે કડીઓ છે તે જે ત્રણ આખ્યાનો છાપ વગર પ્રેમાનંદે રચ્યાનું વલ્લભ કહે છે અને જેનાં નામો પિતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા માટે વલ્લભે આપ્યાં જ

નથી, તેને ઉદ્દેશીને હોવાથી તેપર વિચાર કરવાની જરૂર નથી. વલ્લભ અત્રે સ્પષ્ટ કહે છે કે, અવનીમાં નરસિંહ મેહેતા સંબંધી જે આખ્યાયિકા ઉડતી હતી "તેનો સંગ્રહ કરિયો" અને "હારમાળા તેનું નામ ધરિયું." એ સંગ્રહ પૂર્ણ નહતો અને લોકમાન્યતા પ્રમાણે માળાના ૧૦૮ મણકા હોવા જોઇએ તેથી વલ્લભે અધુરી રહેલી જણાવી છે, એટલું જ નહિ પણ કવિઓની રીતિ પ્રમાણે સંગ્રહની સંખ્યા ૮૪ હોવાથી સંખ્યાને જીવને ફરવાની ચોરાશી કોટિ ચોરાસી અવતારની સાથે ઘટાવવા પ્રયાસ કર્યો છે. પ્રેમાનંદે પુસ્તકનું નામ શું રાખ્યું, તે પણ વલ્લભે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે તો એ જ પુસ્તક તેની છાપ વગરનું છે તેટલું સ્પષ્ટ ન કહેવાનું કંઈ કારણ કલ્પી શકાતું નથી.

અત્રે કદાચ શંકા ઉઠાવવામાં આવે કે "આખ્યાયિકા અવનિમાં ઉડતી" તે ગદ્યમાં કે ઉદ્યમાં ? આનું ઉત્તર એક જ છે કે પદ્યમાં. નરસિંહ મેહેતાકૃત હારસમાનાં પદોમાં નરસિંહ મેહેતાની જે આખ્યાયિકા ઉડતી તે; એ પ્રસંગે જે પ્રશ્નોત્તર થયલાં અને જે પદો નરસિંહ મેહેતાએ ગાયલાં, તે પદોનો પ્રેમાનંદે "સંગ્રહ કરિયો," તેની વ્યવસ્થા કરી તેનું નામ 'હારમાળા' રાખ્યું. અર્થાત્ પ્રેમાનંદે હારસમાનો ઇતિહાસ સાંભળી હારમાળાનું કાવ્ય નવીન ઉપજાવી કહાડ્યું નથી, પણ નરસિંહ મેહેતાકૃત પદોનો સંગ્રહ કરી તેનું નામ 'હારમાળા' રાખ્યું.

સત્ય વસ્તુસ્થિતિ તો પ્રેમાનંદ પોતે સ્વમુખે કબુલ કરે છે તેમ જ છે. હારમાળા પ્રેમાનંદકૃત નથી એમ માનવાને વિશેષ પૂરાવો એ છે કે, પ્રેમાનંદના સગાના ઘરમાંથી મળી આવેલી ૮૪ પદ વાળી પ્રત જે રા. હરગોવિંદદાસના જણાવ્યા પ્રમાણે સહુથી વધારે વિશ્વાસ લાયક છે, તેમાંના એક પદમાં હારમાળા કેમ હસ્તીમાં આવી, તેના સંબંધમાં કવિ પોતે જણાવે છે કે–

> "એ ભક્ત મહિમા સંક્ષેપે વર્ણવ્યો, જથા મતિ અનુસારજી;
> પૂર્વે જે જે કવિજન વૈષ્ણવે, કહ્યાં ચરિત્ર ઉદારજી.
> તે સઘળાંનો જોડ કરીને, બાંધ્યુ શુભ આખ્યાનજી;
> જે જે પરિચા પ્રસિદ્ધ ભૂતળમાં, તે લખ્યું વ્યાખ્યાનજી.
> મેહેતાનો જશ અતિ અગાધ છે, કહી શકે ન કવિ કોડજી. ઇત્યાદિ.

એટલે આગળ થઈ ગયેલા જે જે વૈષ્ણવ કવિજનોએ ભક્ત નરસિંહનાં ઉદાર ચરિત્ર પદબંધ કહ્યાં, તે સઘળાં પદોનો, વિચારોનો અને પરિચાનો અને નરસિંહ મેહેતાનાં બનાવેલાં પદોનો જોડ કરીને આ શુભ આખ્યાન મેં (પ્રેમાનંદે) બાંધ્યું છે, એવો અર્થ હારમાળાની તેની કરેલી ગુંથણી જોતાં લાગે છે. આ ઉપરથી એમ

સિદ્ધ થવા જાય છે, કે એ ગ્રંથ પ્રેમાનંદનો રચેલો નથી. આવી જ સ્થિતિમાં વલ્લભના કહેવા પ્રમાણે તેણે હારમાળાને નામ ન આપ્યું હોય તો તે સંભવિત છે.

પ્રેમાનંદે હારમાળાની સંકલના વિ. સં. ૧૭૩૪ માં કીધી. જો હારમાળા પ્રેમાનંદની કવિત્વશક્તિનું અને લોકકથાનુવાદ ઉપરથી કલ્પનાશક્તિનું જ પરિણામ હોય, તો એણે જ્યારે હારમાળા બનાવી, એટલે વિ. સં. ૧૭૩૪ માં રચી, તે પૂર્વની કોઈ પ્રતમાં હારમાળા વિષે કશો પણ ઉલ્લેખ આવવો જોઈએ નહિ; તેમ જ વિ. સં. ૧૭૩૪ પછીની પણ જે જે પ્રતો મળે, તેમાં પ્રેમાનંદનું જ નામ રચનાર તરીકે સર્વત્ર આવવું જ જોઈએ; તેમ જ વળી વલ્લભના કથનનો અર્થ એમ જ કાઢવામાં આવે કે, પ્રેમાનંદે હારમાળા જ નનામે લખી છે, તો પછી પ્રેમાનંદના નામ સાથની પ્રત પણ મળવી નહીં જોઈએ; અથવા નનામી હારમાળામાં પ્રેમાનંદનું નામ જોડી દેનાર અને વલ્લભે કહેલી પદ સંખ્યામાં વધારો કરી પ્રેમાનંદને નામે પૂર્ણાહુતિ કરનાર કોણ તે જણાવવું જોઈએ. પણ આ બાબતમાં કોઈ પણ જાતનો સ્પષ્ટ ખુલાસો રા. રા. હરગોવિંદદાસ તરફથી આપવામાં આવ્યો હોય, એમ લાગતું નથી.

હારમાળા ઉભયકવિ સંકલિત છે

વિશ્વનાથ જાનીએ પોતાના કાવ્યમાં નરસિંહ મેહેતાનાં ઘણાં અસલ પદો ઉતાર્યાં છે, અને જ્યાં જ્યાં એણે એમ કર્યું છે, ત્યાં ત્યાં પોતાનો ભક્તિભાવ ભક્ત કવિરાજ પ્રત્યે દર્શાવવા "પદ શ્રીમુખનું" એમ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. હારચરિત્ર આદ્ય સંગ્રહકર્તાને ખંડિત દશામાં પ્રાપ્ત થયું છે, એટલે તેમાં જાનીની સ્વકૃતિ કેટલી અને નરસિંહની કેટલી છે, તે કળી શકાતું નથી; પણ મોસાળાચરિત્રમાં તેણે જે પદ્ધતિ સ્વીકારી કેટલાંક પદોમાં નરસિંહ મેહેતાનું કર્તૃત્વ સ્વીકાર્યું છે, તે પ્રમાણે હારચરિત્રના સંબંધમાં પણ કર્યું હશે, એમ અનુમાન કરવાને સબળ કારણ મળે છે. આ સર્વ કારણોનો એકી સાથે વિચાર કરતાં વિશ્વનાથ જાની અને પ્રેમાનંદ બન્ને કવિએ નરસિંહની મૂળ જ્યોતિમાંથી જ પોતાંના દીપકો પ્રકટાવ્યા, એવું સબળ અનુમાન નીકળી શકે છે.

વિશ્વનાથ જાની અને પ્રેમાનંદે તો માત્ર પોતાની મરજી મુજબ સંકલનાઓ કરી છે. વિશ્વનાથ જાનીએ "હારચરિત્ર"ની ગુંથણી, "મોસાળાચરિત્ર" પછી એટલે વિ. સં. ૧૭૦૮ પછી બે વરસે પૂરી હશે એમ લાગે છે, અને પ્રેમાનંદે ૧૭૩૪ માં સંકલના કીધી છે..

જો હારમાળાની મૂળ રચના પ્રેમાનંદની જ હોય તો પ્રેમાનંદની છાપની જે પ્રત મળી આવે છે, તેમાં દર્શાવેલાં પદો કરતાં વધારે પદો કોઈ પ્રતમાં મળવાં જોઈએ નહિ.

વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી. પ્રેમાનંદની પૂર્વેની એટલે વિ. સં. ૧૭૩૪ ના વર્ષમાં એણે હારમાળા ગુંથી તે પૂર્વેની અને તે પછીની અનેક પ્રતો મળી આવે છે અને તેમાંની કેટલીકની રચના પ્રેમાનંદની હારમાળા કરતાં પણ વિશેષ સુંદર છે. તેની અંદર ભીમ વગેરે સાથે ચાલેલા વાદવિવાદનાં ઘણાં પદો છે, અને તે પ્રસ્તુતસંગ્રહના પરિશિષ્ટમાં આપેલાં છે. એ સર્વ પદોના કર્તૃત્વનો ખુલાસો હારમાળા પ્રેમાનંદકૃત જ છે,' એવું પૂરવાર કરનાર કેવી રીતે કરી શકશે?

ઉપર જે લખવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી સહજ એ પ્રશ્ન થશે કે, હારમાળામાં પ્રેમાનંદે જેવી રીતે કર્યું છે તેમ શું તેનાં અન્ય કોઈ કાવ્યમાં તેની પૂર્વેના કોઈ કોઈ કવિના ગ્રન્થનો આશ્રય–પાઠ–શબ્દ–વાક્ય તેણે સ્વીકાર્યાં છે? એનો ઉત્તર હકારમાં આપી શકાય તેમ છે, અને તે વાત એનાં પોતાનાં વાક્યો અને વલ્લભના જ કથનથી પૂરવાર થઈ જાય છે; અને તેની પૂર્વેના કવિઓ–જાની, વિષ્ણુદાસ, નાકર, ભાલણ આદિના કાવ્યગ્રંથો કે પદો સરખાવીને વાંચવાથી ખાત્રી થાય છે. પ્રેમાનંદે એવી જ ચોરી બીજા કવિઓની લીટીઓ ઉતારી લઈને બીજાં કાવ્યોમાં પણ કરી છે. અત્રે તેના એક બે દાખલા આપીશું.

પ્રેમાનંદે પોતાને હસ્તગત થયેલાં નરસિંહ મેહેતાના "હારસમાનાં પદો"નો વિવેક ભર્યો ઉપયોગ પોતે વિ. સં. ૧૭૩૪ માં હારમાળા જોડી–ગુંથી કર્યો જણાય છે. નરસિંહ મેહેતાનાં હારસમાનાં જે પદો મળે છે, તેમાં મંડળિકરાય પોતાની માતાના કહેવાથી શ્રીધર પંડિતને પોતાની સમક્ષ બોલાવી મંગાવે છે, અને નરસિંહ મેહેતા સંબંધમાં એ શી શી વાતો જાણે છે તે માટે પ્રશ્ન પૂછે છે. પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીધર પંડિત પોતાનો જાતિ અનુભવ તથા નરસિંહ સંબંધી લોકકથા અને નરસિંહકૃત મામેરાનાં કેટલાંક પદો કહી સંભળાવે છે. હારમાળાની સંકલના કરતી વખતે કવિ પ્રેમાનંદને જ્યારે એ પ્રસંગ વર્ણવવાનો પુનઃ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેણે, શ્રીધર પંડિતે વર્ણવેલાં મામેરાના પ્રસંગનાં નરસિંહ કૃત પદો છોડી દીધાં છે, અને પોતાની ભાષામાં તેનું વર્ણન માત્ર બે પદમાં સમાવી દીધું છે. પણ નરસિંહ મેહેતા કૃત મામેરામાંથી પ્રાપ્ત થયેલા પદોમાંથી પ્રેમાનંદે પોતાને પ્રિય લાગવાથી માત્ર એક પદનો સ્વીકાર ("ઉધડકી ઉઠ્યો વેગે વૈકુંઠપતિ, ગરુડ ક્યાં ગરુડ ક્યાં, વદત વાણી." પૃ. ૫૪૮. પદ ૨૪ મું) સ્વરચિત મામેરામાં (વિ. સં. ૧૭૩૯) કર્યો છે.

કવિ વિશ્વનાથ જાનીએ ઉક્ત પદ ઉપરાંત નરસિંહ કૃત મામેરામાંથી બીજાં બે ત્રણ પદો પોતાના "મોસાળા ચરિત્ર"માં સ્વીકાર્યાં છે.* પ્રેમાનંદે આ બાબતમાં જાનીનું

---

* જુઓ બૃહત્ કાવ્ય દોહન ભાગ આઠમાની પ્રસ્તાવના.

અનુકરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે. વળી પૃષ્ઠ ૬૦૯ પર આપેલાં બે પદો ૧૦૦ અને ૧૦૧ પરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે; નરસિંહે હુંડીનું કાવ્ય બનાવેલું હશે. એ પ્રમાણે તેણે શ્રાદ્ધ-સંબંધી કાવ્ય કર્યું હોય તો સંભવિત છે. એ કાવ્યો પ્રાપ્ત થયાં નથી, પણ ૧૦૧ મા પદની પ્રથમની કડીનો ઉપયોગ પ્રેમાનંદે પોતાના "હુંડી" કાવ્યમાં કર્યો છે.

તેમ જ વિશ્વનાથ જાનીકૃત હુંડી અને મોસાળામાંથી પણ ભાવ અને રચનાનો સ્વીકાર પ્રેમાનંદે ક્યાં ક્યાં કર્યો છે, તે એ બે કૃતિઓ સાથે રાખી સરખાવી વાંચવાથી સમજાશે. તેમ જ વળી "લક્ષ્મણાહરણ"માં કવિ પ્રેમાનંદ ખંભાતના વિપ્ર વિષ્ણુદાસનું સ્મરણ કરે છે, અને "સુદામા ચરિત્ર" અને "સપ્તશતી"માં પાટણના ભાલણ કવિને સંભારે છે.*

આ પદ્ધતિને અનુસરીને પ્રેમાનંદે હારમાળાની સંકલનાની ગુંથણી કરી છે. અત્રે વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચવાનું એટલું જ કે, હારમાળાની જે કડીઓ "જે જે કવિ જન-વૈષ્ણવો, કહ્યાં ચરિત્ર ઉદારજી; તે સઘળાંને જોડ કરીને, બાંધ્યું શુભ આખ્યાનજી" ઇત્યાદિ ઉપર ટપકાવેલી છે તે જ સત્ય છે, અને રા. રા. હરગોવિંદદાસે તેના ઉપર અનુમાનની ઇમારતો રચી શબ્દની ખેંચતાણ કરી હારમાળા પ્રેમાનંદપ્રણીત જ છે, એમ પૂરવાર કરવાને જે મથન કર્યું છે તે યથાયોગ્ય નથી. જો કદાચ કહેવામાં આવે છે તેમ પ્રેમાનંદે નનામે રચેલી હારમાળા મળી આવે તો તે ઉપરથી માત્ર એટલી જ કલ્પના થઈ શકે છે, કે એ ૮૪ પદો ઉપરથી અને ત્યાર પછી મળી આવેલા વધારાનાં પદો ઉપરથી વિ. સં. ૧૭૩૪ માં હારમાળાની સંકલના પ્રેમાનંદે કરી, પોતાનું નામ તેમાં રાખ્યું હોય, અને તેના પુત્ર વલ્લભને તે સંબંધી માહિતી જ ન હોય.

ભાષા અને કાવ્યનું નામ

ભાષા સંબંધી પણ અનેક પુરાવાઓ આપી શકાય તેમ છે, પરંતુ અત્રે તે સર્વે આપવા જતાં ગ્રન્થનું પૂર મોટું થઈ જાય અને વાંચનારને તેમાં રસ નહિ પડે, એટલા માટે આ ગ્રન્થમાં આપેલાં પદો અને હારમાળાની ભાષા એક બાજુએ રાખી વાંચવાથી, અને બીજી બાજુએ પ્રેમાનંદના કાવ્યગ્રન્થો વાંચવાથી સુજ્ઞ વિદ્યારસિક વાચકવર્ગ પોતાનો મત નરસિંહ મેહેતાની જ તરફેણમાં આપ્યા વગર નહિ રહે.

ભાષા ઉપરથી હારમાળાનું કર્તૃત્વ પ્રેમાનંદને અર્પતાં રા. રા. હરગોવિંદદાસ જણાવે છે, કે નરસિંહ મેહેતો "કવિ તરીકે શ્રેષ્ઠ નથી. હારમાળાની કવિતા કોઈ ઉત્તમ

---

* નળાખ્યાન જેવા કાવ્યમાં પ્રેમાનંદે તેની પૂર્વેના કવિ નાકરમાંથી શું ગ્રહણ કર્યું છે, તે માટે બૃ. કા. દોહન ભાગ આઠમામાં આપેલું નાકર કવિનું ચરિત્ર જુઓ.

કવિએ લખી હોય, એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. ભાષાની લટક જ કહી આપે છે કે, તે સર્વોપરી કવિ પ્રેમાનંદની જ હોવી જોઇએ."

રા. કાંટાવાળાને હારમાળા પ્રેમાનંદપ્રણીત જ છે એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે, પણ જેને એમ દેખાતું ન હોય, તેને માટે પ્રેમાનંદનાં અત્યાર સુધીમાં પ્રકટ થયેલાં કાવ્યોની "ભાષાની લટક" સાથે હારમાળાની ભાષાની લટકનાં દ્રષ્ટાંતો આપી સરખામણી કરી બતાવી, ઉક્ત અનુમાન કાઢ્યું હોત તો ઠીક પડતે. અમસ્થું એમ કહી દેવું કે, ભાષાની લટક ઉપરથી હારમાળા પ્રેમાનંદરચિત છે, એ દલીલ ગળે ઉતારતાં આચકી આવે છે.

વાદ ઘણે પ્રકારે થઈ શકે છે; તેમાંનો એક પ્રકાર અંગ્રેજી કહેતી પ્રમાણે Give a dog a bad name & then hang it–"એક કૂતરાને ખરાબ નામ આપો અને પછી ફાંસી દો" તે છે. ચોરેચૌટે બેસી માણભટ્ટનું કાર્ય કરનાર કૃષ્ણસુત ભટ્ટ પ્રેમાનંદને "મહાકવિ"નું ઉપાધિદાન કરવાના હેતુથી રા. હરગોવિંદદાસ, કૂતરાને લટકાવી મારવાના ન્યાયાનુસાર, જણાવે છે કે "ધર્મ જેવા લૂખા વિષયને સુરસ કરવો, એ મહાકવિથી જ બની શકે." એના ઉપરથી તો એવો અર્થ નીકળે છે કે, જેના સંબંધમાં આ હારનો પ્રસંગ બન્યો છે તે નરસિંહ જાતે "સરસ કવિ" હોવા છતાં તેનાથી નહિ બની શકે! ગ્રામ્ય શ્રોતાઓનાં દિલરંજન કરવાને, એક છીનાળ, કુલટા, વ્યભિચારિણીનાં મોંમાં શોભે તેવા શબ્દો, વાક્યો અને વિચારો મહાસતી દ્રૌપદીના મોંમાં મૂક્યા સિવાય જેની કલ્પનાશક્તિ, કાવ્યશક્તિ, રસનું તોલન કરવાની શક્તિ, આગળ વધી નથી તેવા એક વ્યાખ્યાનકારને "ધર્મ જેવા લૂખા વિષયને સુરસ કરનાર મહાકવિ કહેવો" એના કરતાં વધારે શોકકારક એક પણ નથી. રા. હરગોવિંદદાસને પૂછવામાં જરા પણ હરકત નથી, કે નરસિંહ મેહેતાએ ગ્રામ્ય શ્રોતાઓનાં દિલરંજન કરવાને અધર્મનો ઉપદેશ કરનાર વાક્યો કોઈ મહાસતી કે ધર્માત્માના મોંમાં મૂકેલા બતાવી શકશે ખરા? રા. હરગોવિંદદાસ વળી "ધર્મને લૂખો વિષય" કહે છે! જેઓનાં મન ધર્મધ્વનિથી હલમલ્યાં નથી, ગાજી ઉઠ્યાં નથી તેઓ જ એમ કહી શકે. શંકર જેમણે નથી જોયા, તેમને મન સર્વ નર્મદાના કંકર જ છે. ઉલટું એમ કહી શકાય કે સ્વાનુભવરસિક કવિ ભક્ત નરસિંહથી આવું વર્ણન બની શકે, પ્રેમાનંદથી નહિ. શું હારમાળામાં નરસિંહના આત્માનુભવના પડઘા નથી સંભળાતા?

આગળ વધતાં, નરસિંહનાં પ્રસિદ્ધ પદો જોયા વગર અને તેની યથાસ્થિત તુલના કર્યા વગર જ તેમણે તડાક દઇને એવો ફેંસલો આપ્યો છે, કે "કેટલાંક પદોમાં પ્રાસની છટા એવી છે, કે તે અસરકારક પણ સાદા ભક્ત કવિ નૃસિંહ મેહેતાની

બાનીમાં આવે એમ તેમનાં બીજાં પદ તપાસતાં સંભવતું નથી." 'નરસિંહનાં બીજાં પદ તપાસતાં સંભવતું નથી,' એમ કેવળ કહેવા કરતાં પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલી ત્રિમાસિકની હારમાળાનાં પદો ૬૪–૧૩૨–૧૩૩, પ્રેમાનંદના ક્યા કાવ્ય સાથે પ્રાસની છટામાં સરખા ઉતરતા છે, એ દાખલાદલીલ સાથે જણાવ્યું હોત, તો ઘણો ગુંચવાડો સહેલાઇથી દૂર થઈ જતે. છેલ્લેછેલ્લે તેઓ કહે છે કે "મેહેતાએ સ્તવન કદી પદ્યમાં કર્યું હશે, તો પણ તે હારમાળામાં આપેલાં પદ ન જ હોવાં જોઇએ." આ તેમનો ચોક્કસ નિર્ણય, પ્રેમાનંદના નામ વગરની અને નરસિંહ મહેતાની સ્વનામપ્રકાશક મુદ્રાવાળી પ્રતોમાં નરસિંહનાં સ્તવનનાં પદો સાથે સરખાવી જોયા પછી આપ્યો હોય, એમ લાગતું નથી.

"હારનો સંવાદ," "હારસમાનાં પદો," "હારચરિત્ર," "હારમાળા" વગેરે નામોમાંથી નરસિંહ મેહેતાએ પોતાના કાવ્યને શું નામ આપ્યું હતું, તે સાધનના અભાવે જાણી શકાય તેમ નથી. "હારમાળા" એ પ્રયોગ ખોટો વપરાયલો જણાય છે, તે દોષયુક્ત છે. જાનીએ "હારચરિત્ર" નામ વાપર્યું છે, કોઈ પ્રતોમાં "હારનો સંવાદ" એમ જોવામાં આવે છે, પણ મૂળ નામ તો "હારસમાનાં પદો" હતું, એમ સાંભળવામાં છે. એ કાવ્ય નરસિંહ મેહેતે હારમાળાનો પ્રસંગ બન્યા પછી ઘેર આવી નિવૃત્તિના સમયમાં કાંતો લખાવ્યું હોય, અથવા તો તેની ભક્તમંડળીમાંથી કોઇએ નરસિંહની હૈયાતિમાં જ તેઓની સંનિધિમાં રહી લખી કાઢયું હોય એમ લાગે છે.

સાક્ષરોને વિચારના વમળમાં નાંખનારું હારમાળાનું સુંદર કાવ્ય પ્રેમાનંદ કવિકૃત અસલ નથી જ, એ સંબંધે જે પૂરાવાઓ છે, તે અત્રે સંક્ષેપમાં અપાયા છે, તે સાક્ષરોને વિચારણીય થઈ પડશે એવી આશા છે. આ વિષય સંબંધમાં ઈ૦ સ૦ ૧૮૮૫ માં રસભર્યો વાદવિવાદ "ગુજરાતી"ના વિવેચન કર્તા અને રા. કાંટાવાળા વચ્ચે ચાલ્યો હતો. વાદવિવાદના અંતમાં ત્રણ ત્રાહિત–તટસ્થ ગૃહસ્થોએ પોતાનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. તેમાં પ્રથમના ગૃહસ્થે "તટસ્થ" ના તખલ્લુસથી (રા. નૃસિંહરાવ ભો. દીવેટીઆ) "ગુજરાતી"ના વિવેચન કર્તાએ હારમાળાના કાવ્યનાં કેટલાંક પદોના જે અર્થો કર્યા હતા, તે રા. રા. કાંટાવાળાના કરતાં વિશેષ ગ્રાહ્ય અને માન્ય છે એમ જણાવ્યું હતું, એટલે તેમનો અભિપ્રાય અત્રે ટાંકવાની જરૂર નથી. અભિપ્રાયે બીજો નડિયાદવાસી એક ગૃહસ્થ (રાં. ચતુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલ) તરફનો છે. એમણે પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો જોયાં તેમ જ પ્રકટ કર્યાં છે. તેમણે 'ચો' ઇત્યાદિ પ્રયોગ તેમ જ પોતે જોયલી પ્રેમાનંદના સમયથી પણ જૂની પ્રતો ઉપરથી, એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે હારમાળા પ્રેમાનંદે રચેલી નથી, પણ તેના રચયિતા ઉક્ત કવિ નૃસિંહ મેહેતા છે.

સૌથી વિશેષ મનનીય અને ઉપયોગી અભિપ્રાય સ્વ. ડા. હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવનો છે. પ્રાચીન કાવ્યોનો એમનો અનુભવ સ્પૃહણીય હતો. તેથી એઓએ તે સંબંધી આપેલો અભિપ્રાય અત્રે જણાવી હારમાળા હવે કોની માનવી, પ્રેમાનંદની કે નરસિંહ મેહેતાની? તેનો નિર્ણય સાક્ષરોને સોંપીએ છીએ.

જે પૂરાવાઓ આપણી સમક્ષ રજુ થયા છે, તે ઉપરથી જે અભિપ્રાય આપી શકાય તે નીચે પ્રમાણે છે. પ્રેમાનંદ પૂર્વેની તેમ પછીની જૂની પ્રતો જોતાં, તેમજ પ્રેમાનંદના નામવાળી હારમાળાની પ્રત જોતાં, એ કાવ્ય પ્રેમાનંદ પ્રણીત તો નથીજ, પણ સંકલિત હશે એ વાત ચોક્કસ છે. કેટલેક અંશે એ જ ન્યાયે અને અન્ય પૂરાવાથી હારચરિત્ર પણ જાનીકૃત નથી, પણ સંકલિત છે. હવે નરસિંહ મહેતાને પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ દામોદરે રાય મંડળિકની સભામાં જ્યારે પોતાના કંઠમાંનો હાર પહેરાવ્યો, એટલે વિ. સં. ૧૫૧૨ માં જ્યારે એ પ્રસંગ બન્યો ત્યારથી તે વિ. સં. ૧૭૦૦ સુધીમાં લખાયલી કોઈ પ્રત કોઈ વિદ્વાનને શોધખોળ કરતાં મળી આવે, અને તે ગ્રંથ ઉપરથી એમ નિઃશંક પૂરવાર થાય કે, હારમાળાનાં પદો નરસિંહ મેહેતાકૃત નથી પણ વચગાળે થયેલા કોઈ અન્ય કવિનાં છે, તો આ લેખમાં હારમાળાનું કર્તૃત્વ નરસિંહ મેહેતાને અર્પવાનો જે પ્રયત્ન થયો છે તે છોડી દેવો પડે ખરો; પણ જ્યાં સુધી તેમ થાય નહિ ત્યાં સુધી નરસિંહ મેહેતાનેજ હારમાળાનો મૂળ કર્તા માનવો, એ યોગ્ય છે.*

सद्गत् डा. हरिलाल हर्षदराय ध्रुवनो अभिप्राय.

રા૦ રા૦ **"ગુજરાતી"** ના અધિપતિ સાહેબઃ-

"આપના અમૂલ્ય પત્રમાં હારમાળાના ગ્રંથકર્તૃત્વ સંબંધી વિદ્વત્તા ભરેલી જે તકરાર લગભગ બે માસ સુધી અથવા તે ઉપરાંત ચાલી રહી હતી, તેનું હું સાનંદાશ્ચર્યભેર લક્ષપૂર્વક અધ્યયન કરતો હતો. આ વિષય ઉપર હું પણ આર્યજ્ઞાનવર્ધકને સારુ એક ટુંકુ વાર્તિક લખનાર હતો. પરંતુ આ ચાલતા યુદ્ધનો ચમત્કાર જોઈ તેનો પરિણામ જાણ્યે મારા તે વિષેના વિચાર પ્રકટ કરવા નિશ્ચય કર્યો. હવે તે ચર્ચા શાંત થઈ ગઈ છે અને બંને પક્ષોએ પોતાની દલીલો યથાસ્થિત દાખવી છે, તો મૂળ મુદ્દા ઉપર ફેંસલો આપવાનો બાકી છે, તો આપના સુજ્ઞ વાચક સમક્ષ પંચન્યાયાધ્યક્ષમાંના એક સભ્ય (Juror) તરીકે હું મારા અધીન મત પ્રમાણે આપવાની છૂટ લઉં છઉં.

* હારમાળાની ગમે તે સાલની લખાયલી સંપૂર્ણ પ્રત જો કોઈ ગૃહસ્થ મેળવી આપશે તો તેનો ઉપકાર થશે.

'નરસિંહ મેહેતાની હારમાળા' એ પદ સમુચ્ચયના બે અર્થ થઈ શકે છે. એનું તો ભક્ત કવિ નરસિંહ મેહેતાને શ્રી દામોદરરાયે આપેલી હારમાળા અથવા તે વિષેનું કાવ્ય; અને બીજો નરસિંહ મેહેતાએ રચેલું હારમાળા નામનું કાવ્ય! આ ચમત્કાર ષષ્ઠીના પ્રત્યયના અર્થનો છે–એકમાં સ્વ–સ્વામિત્વ અને બીજામાં કર્મ–કર્તૃત્વનો ભાવ થાય છે! અને. આ બંને ભાવને આધારે જાણે તેના કર્તૃત્વ સંબંધી વિચારનાં ઝરણ પરસ્પર ભિન્ન અને સ્વતંત્ર વહ્યાં ચાલ્યાં છે. એક પ્રવાહમાં કવિ નર્મદાશંકર અને બીજામાં કવિ દલપતરામ અને આપનો વિવેચન કર્તા (કંઇક અંશે) છે. આ ચર્ચા અને વિષયના સંબંધમાં એક પક્ષ એવું પણ અનુમાન દોરાવાને સંભવ અને કારણ હતાં અથવા છે કે, એ કાવ્ય કવિ પ્રેમાનંદનું રચેલું નથી, તેમ તે નરસિંહ મેહેતાની એ કૃતિ નથી. પરંતુ રાજર્ષિ ભર્તૃહરિને નામે ચાલતાં શૃંગાર, નીતિ અને વૈરાગ્ય શતકોની માફક તેનાં પદો તે લોકોમાં પ્રસ્તુત પણ જૂદા જૂદા કવિનાં રચેલાં અને તેમાં નરસિંહ મેહેતાનાએ ખરાં–અને તેથી તે કાવ્ય નરસિંહ મેહેતાનું ગણાયું હોય! ઈંગ્રેજીમાં પણ કવિ શેક્સપિયરના સોનેટો વિષે તેવોજ વાદ છે. પણ વધારે તપાસ કરતાં અને અનુમાનિક અને લેખિ પૂરાવો જોતાં તે કાવ્ય કવિ પ્રેમાનંદની તો રચના નથીજ, પણ તે કવિ નરસિંહ મેહેતાની કૃતિ છે, તેવો છેવટ સિદ્ધાંત થાય છે. તેનાં કારણ નીચે મુજબઃ–

કવિ પ્રેમાનંદની હારમાળા નહિ તેનાં કેટલાંક કારણોઃ–

(૧) આ કવિના કોઈ પણ ગ્રંથને પ્રારંભે મંગળાચરણ નથી એમ નહિ. તેનાં બધાં કાવ્યમાં મંગળાચરણ પ્રારંભે છે. આમાં તેની કંઈ અસર પણ નથી.

(૨) આ કવિ પોતાનાં જાણીતાં બધાં કાવ્યોની સમાપ્તિએ પોતાનું કંઇક વર્ણન તથા તે કાવ્યની રચનાનું સ્થાન વી સમય આપેજ છે. આમાં તેમાંનું કંઈ પણ નથી. સબબ પદ ૧૬૨ મું ક્ષેપક ગણું છઉં અને તેના ઉપર કંઈ આધાર રાખી શકાતો નથી.

(૩) પદોની ભાષા અને કવિની ભાષામાં બહુ જ ફેર છે; જે પ્રેમાનંદ કર્તૃત્વની સતાંશે પણ સાક્ષી આપતી નથી.

(૪) પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં પ્રકટ થયેલા આ કાવ્યનું બંધારણ કોઈ મહા કવિની કૃતિ સૂચવે એવું યથાઘટિત, તથા ન્યાય અને યથાસંબંધ નથી; તેથી તે અંશે પણ આ કાવ્ય તે કવિના બીજા ગ્રંથો સાથેની સગાઈ ધરાવતું લાગતું નથી.

(૫) કવિના સમય કરતાં કાવ્યની ભાષા વિશેષ પ્રાચીન છે.

(૬) કવિએ પોતાનાં કોઈ પણ કાવ્ય પોતાનાં નામ સિવાયનાં બહાર પાડ્યાં જણાતાં નથી–તો આમાં તેણે પોતાનું નામ છૂપાવ્યાનું વિશેષ કારણ નથી અને તે વિશેષ કરીને જ્યારે તેણે આ ભક્ત કવિ સંબંધી પોતાનાં બીજાં કાવ્યો પોતાના નામથી રચ્યાં છે ત્યારે.

(૭) ક્ષેપક પદો કેટલાંક આ કવિનાં પ્રકટ થયેલી આવૃત્તિમાં હોય તેથી આખું કાવ્ય કવિનું કહેવાય નહિ અને જે થોડામાં કવિના નામની છાપ છે તે એક જ પ્રતમાં છે અને બીજીમાં તેમાંનું કંઈ પણ નથી તો આ બાબત ઉપર આધાર કે વજન રાખી શકાતું નથી.

હારમાળા ભક્ત કવિ નરસિંહ મેહેતાની કૃતિ છે તે વિષેનાં કેટલાંક કારણો:–

(૧) ભાષા કવિના સમયની જ છે–જો કે લોકોમાં તેનો સાધારણ પ્રયોગ થવાથી તે પદોમાં ગાનારાઓએ અને ઉતારનારાઓએ પોતાને મનગમતો ફેરફાર કરી નાંખ્યો છે. ફેરફારનાં આવાં સબળ કારણો અને સાધનો છતાં એ ભાષાએ પોતાનો મૂળ ભાવ અને શણગાર તદ્દન તજ્યો નથી. તે તો ઠેકાણે ઠેકાણે ઝળકારા મારી જ રહે છે.

(અ) ષષ્ઠીના પ્રત્યય "ચા" નો જાતિવચનાનુસાર ભિન્ન ભિન્ન રૂપમાં પ્રયોગ તે કવિ નરસિંહ મેહેતાનાજ સમયનો છે. તે હરિલીલા ષોડશકળાના સંવત્ ૧૫૪૧ કે તે સમયના ભીમ કવિના કાવ્યમાં કે તેજ કાળના કાહ્નડદેપ્રબંધ નામે પદ્મનાભ કવિના કાવ્યમાંજ છે અને આ હારમાળામાં તો મને સંવત્ ૧૮૭૧ માં લખેલી પ્રતમાં સેંકડો દાખલા તેના મળી આવે છે.

(ઇ) ક્રિયાપદના વર્તમાનકાળના બીજા પુરુષના એક વચનનાં રૂપ "આં" પ્રત્યયથી થાય છે તે પણ આજ સમયનું દર્શન કરાવે છે–જેવાં કે કરાં, આપાં, નાપાં, નાચાં વિગેરે. તેમ જ "તરવા" વિગેરેને સ્થાને "તરેવા" નો પ્રયોગ.

(ઉ) "અ" તથા "ઇ" માં જણાવેલા તો પ્રત્યક્ષ ચિહ્નો છે; પણ "છે" નાં પ્રાચીનરૂપ, "એ" ને બદલે "ઇ" નો અને "ઓ" ને બદલે "ઉ" નો પ્રયોગ તો ઉપર સૂચવેલા વિકારોથી પરોક્ષ રહ્યો છે, તે પણ આ સમયનું ભાન કરાવે છે તે તો જૂદું. પદો પોતાના વર્તમાન આકારમાં ગાતાં કંઈ કંઈ તૂટે છે, તે આજ વિકારને લીધે, એ તે બાબતની જાણે સાક્ષી આપે છે.

(૨) આ કાવ્યની અને તેમાંના પદોની શૈલી તથા ઘટના અને બાની આ ભક્ત કવિનાં બીજા કાવ્યો અથવાં પદોની પ્રતિબિંબરૂપ છે:

(૩) પદોમાંના કંઈ કંઈ વિચાર ઝરણુ અને તેના ઝડાકા તથા છટા તથા રંગ અને કંઈ કંઈ ધીરોડાતત્ત્વ પણ ઘણે અંશે ધીરોદ્ધતત્ત્વ તે આ સ્વતંત્ર નિડર ભક્તિપ્રેમમાં ગળી ગયેલા ભક્ત કવિનું જ છે.

(૪) સેંકડો વર્ષથી લોકવાયકા આ કાવ્યનું કર્તૃત્વ આ ભક્ત કવિરાજને આપતી આવે છે; અને ઘણું કરીને કવિના પ્રત્યેક પદને અંતે તેના નામની છાપ છે.

(૫) મારી પાસે પ્રાચીનકાવ્ય માળાની પ્રકટ થયેલી આવૃત્તિ સિવાય બીજી ત્રણ લિખિત પ્રતો છે. તેમાંની એક ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની સાલ વગરની છે, પણ તેના અક્ષરપરથી તે લગભગ એક સૈકા ઉપર લખાયલી જણાય છે; બીજી મને વડોદરેથી નડિયાદના એક ગૃહસ્થની "બ્રહ્મચારી કૃષ્ણુરામની હારમાળા લખી છે." એમ વર્ણવેલી "સંવત્ ૧૮૭૧ ના પોષ વદ ૧૫ સુધિ"ની પ્રત છે; અને ત્રીજી પણ નડિયાદથી "અપ્રસિદ્ધ ગુજરાતી પુસ્તક"ની માસિક માળા પ્રકટ કરનાર રા. ચતુરભાઈ શંકરભાઈ તરફથી મળેલી સંવત્ ૧૯૧૩ ના માગશર વદ ૪ની પ્રત છે. તેમાં પહેલીમાં પદ ૧૫૨ છે-પણ ખરી રીતે તેમાં હારમાળા પદ ૧૩૭ મેથી પૂરી થાય છે. બીજામાં પદ ૨૧૯ છે, અને તે સર્વોત્તમ અને તેની ઘટના ન્યાયઘટિત વસ્ત્વનુક્રમ પ્રમાણે અને યથાસંબંધ છે અને ત્રીજીમાં પદ ૧૧૮ છે. આ સિવાય પણ મને બીજી પ્રતો મળે એવી આશા છે. આ ત્રણમાંની છેલ્લી પ્રત તો તદ્દન નકામી જેવી જ છે. એટલે હું તેના ઉપર બહુ વિશ્વાસ રાખતો નથી. તથાપિ રા. સા. હરગોવિંદદાસની આવૃત્તિ કરતાં પ્રાચીન રૂપોનો આ પ્રત વિશેષ સંગ્રહ કરી રાખે છે. હવે પ્રાચીન કાવ્યમાળાની આવૃત્તિનું ૧૬૧ મું તથા ગૂ૦ વ૦ સોસાયટીની પ્રતનાં પદ ૧૩૭ અને ૧૫૦ માં સમય આપ્યો છે તે એક બીજાને મળતો નથી, અને તે મેહેતાજીને હાર આપ્યાનો સમય બતાવે છે અને તેમ છે તો તે કંઈ જૂદો જૂદો ન જ હોવો જોઇએ.

"સંવત્ પંદર બારોતરામાં સપ્તમી ને સોમવારરે,
"તેણે દિવસે દામોદરે આપ્યો, મહેતાજીને હારરે." (પ્રા૦ કા૦ ૧૬૧)

કયો મહિનો તે આપ્યો નથી કે આપણે આ સમય તિથિ વાર ખરો છે કે કેમ, તેની જ્યોતિષ્ ગણનાથી પરીક્ષા કરીએ!

"સંવત્ પંદર બારોતરા વરખે માગશર શુદ સાતમ સોમવારરે;
"તેણે દીવસ મેહેતાજીને, દામોદરજીયે આપ્યો હારરે." (ગુ. વ. સો. ૧૩૭)

અહિં માસ આપ્યો છે—સાલ ઉપર પ્રમાણે છે, પણ વાર ફેર છે. પહેલી કડી જોઇયે તે કરતાં લાંબી છે તેથી માસ અંદર ઘુસાડી દીધો લાગે છે. પણ તેની સાથે આ બીજું પદ જુઓ તે શું કહે છે.

"સંવત્ સત્તર બારોતેરો માગશર શુદ સાતમ સોમવારરે;
"તેણે દીવસ મેહેતાજીને, દામોદરજીયે આપ્યો હારરે." (ગુ. વ. સો. ૧૫૦)

અહિં માસ આપ્યો છે તે છેલ્લા પદ પ્રમાણે—વાર પહેલા પદ પ્રમાણે છે—તિથિ બધે એક છે, પણ વર્સ ફેર છે. તથાપિ ૧૩૭ અને ૧૫૦ એ બે પદોમાં ફેર છે તો ખરું કયું કહેવું? રા. ચતુરભાઇવાળી પ્રતમાં તો આને મળતું પદ જ નથી.

હવે કાવ્યદોહનમાંનું આ બાબતનું પદ છે તે શું કહે છે તે જોઇયે. આ પદને લગભગ અક્ષરેઅક્ષર "બ્રહ્મચારી કૃષ્ણારામ"ની સંવત ૧૮૭૧ ની પ્રતનું પદ ૨૧૮ મું છે તે આ નીચે ટાંકિયે છઇયેઃ—

"સંવત્ ૧૫૧૨ પંદર બારોત્યરો ચૈત્ર શુદિ સપ્તમી સોમવારે;
"અતિ આણંદે **માલા ગાઈ નરસૈંયો** ઉતાર્યો પાર્યરે. ૧
"વૈધૃત ને વ્યતીપાત એકાદશી વૈષ્ણવમૂખ સૂણાયેરે;
"અગમ અગોચર તેહેના પાતીક હેલામાં સર્વ જાયેરે. ૨
"જે સાંભળે ભાવ ધરીને તે નરનારી નરકીં ન થાયેરે;
"**ભણે નરસૈંયો** તે હરિપદ પામે ગરુડ ચડિને વકુંઠ જાયેરે. ૩

આ પદમાં બ્લેક ટાઇપમાં મુકેલા શબ્દોજ આ કાવ્યના કર્તૃત્વની વાત પોતાની મેળે કહેશે, એટલે અમારે તેના ઉપર વિશેષ ટીકા આપવાની જરૂર નથી. એની પુષ્ટિમાં માત્ર આજ પ્રતમાં પદ ૧૯૪ મું છે, તેમાં કવિના આર્જવ ઉપરથી શ્રી દામોદરજી પ્રસન્ન થઈ કહે છે તેનું ચિત્ર ગંભીર, બોધક અને મનોરંજક છે તે આપીશું તો નિરર્થક નહિ ગણાયઃ—

"રાગ ષટ્પંચમ."

"હરખે હરિ ઓચરે, નરસૈંયો ચિત્ત ધરે, સાંભળો સર્વ સભા જ વાત;
"હાર આપીને હરિ વિનયે વિનતિ કરે, રહા સન્મુખ પ્રભુ જોડી દ્વય હાથ. ૧
"મમ પ્રાણ વૈષ્ણવ સદા, જનમ જીવન મુદા, દાખવે દામોદર દીન વાણી;
"દુઃખ સર્વ પરહરી, પ્રેમ પ્રીત્યે કરી, પૂરણ બ્રહ્મ કહે પ્રેમ આણી. ૨

"અધપી દીનછું, જન્મ ધેલીનછું, જન જે **ગાય પદ હાર તોહેરાં;**
"કોપ્યે બ્રહ્માંડપતિ, મુખ્ય કરે વિનતી; **નરસૈંયા** તેં જનજીવ મોહેરાં." ૩

(બ્રo કૃo ૧૮૪)

આ પદમાં પણ અમે જે શબ્દો બ્લેક ટાઇપમાં આપ્યાં છે તે લક્ષ આપવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે આ બંને પદો આ કાવ્યના કર્તૃત્વનો અને તે રચાયાના સમયનો નિર્વિવાદ નિર્ણય કરે છે.

રા. સા. હરગોવિંદદાસભાઇએ પોતાની આવૃત્તિમાં આપેલા પદ ૧૬૧ ઉપરની નોટમાં આ પદોમાં કેવો ભિન્ન ભાવ છે તે સૂચવે છે. અને તેમાંની એકમાં તો તે જ સંવત્ ૧૯૧૨ ના માગશર શુદ ૭ ને વાર ગુરુવાર આપ્યો છે!!! અમે પણ ઉપર કહેલી તિથિ સિદ્ધ ગણાવા માગતા નથી, પરંતુ કોઈ જ્યોતિષી આ બધી તિથિ માસ વિગેરેનું પરિશોધન કરી કઈ તિથિ ખરી છે તે જણાવશે તો આ અત્યુપયોગી પ્રશ્ન ઉપર કંઈ ઓર જ અજવાળું પડશે. અમુક વર્ષના અમુક માસની અમુક તિથિયે કયો વાર હતો તે ગણત્રી શોધી કાઢવામાં આવે અને તે કાવ્યદોહનની તથા સંવત્ ૧૮૭૧ ની પ્રતોમાં આપેલી તિથિને બરોબર બંધબેસતી આવે તો જે કંઈ થોડો સંશય અવશિષ્ટ રહે છે તે પણ દૂર થાય.

મારો વિચાર બીજે કોઈ પ્રસંગે, અને બીજા કોઈ માસિકમાં, અથવા હારમાળાની મારે એક આવૃત્તિ કાઢવી, એવો મારા કેટલાક મિત્રોનો વિચાર છે તેમાં હું આ બાબત વિશેષ વિસ્તારથી સ્પષ્ટ કરવા માગું છઉં, તેથી આપના અમૂલ્ય પત્રમાં વિશેષ જગા રોકવા માગતો નથી. આટલું જ લખાણ કંઈ થોડું લાંબું થયું નથી."

વિ. સં. ૧૯૬૯
દેવશયની એકાદશી
મુંબઈ.

પ્રગટકર્તા

વિષયાનુક્રમણિકા.

નરસિંહ મેહેતા કૃત

કાવ્યસંગ્રહ.

નરસિંહ મેહેતા કૃત

કાવ્યસંગ્રહ.

*હારમાળા.

†ક્ષેપક–પદ ૧ લું–રાગ આશાવરી.

શ્રા દામોદર મંદિર સુંદર, જુનાગઢ જાણે જુગ આજ;
ધર્મવંત શ્રુતિ શાસ્ત્ર સનાતન, વિના વૈષ્ણવ મંડળિકનું રાજ. શ્રી દામોદર૦
એક સમે મેહેતા મોસાળે, આવ્યા મામા મંદિર સાર;
નિત્ય પ્રત્યે બેસે હરિ મંદિર, કરે કીર્ત્તન હરિનો વ્યાપાર. શ્રી દામોદર૦
સુરસેના સખીઓની સાથે, ગાન તાન કરે રંગ અપાર;
મનશું મન પ્રસન્ન થઈ છબીલો, મેહેતા કંઠ આરોપે હાર. શ્રી દામોદર૦
તે ચરચા ચાલી ચાચરમાં, સુણી મામો મન સોચે તેહ;
મેહેતાને શીખામણ દીધી, તું આજ પછે ન કરીશ એહ. શ્રી દામોદર૦
ત્યારે મેહેતે મન વિમાસ્યું, એ પાપી મુને વારે આજ;
સમજે નહિ કાંઇ સાન વાણો, હાર આપે મને માહારાજ. શ્રી દામોદર૦
સોરઠ સઘળે સોહોર થયો છે, કળિમાં કો કારણ છે એહ;
નરસૈંયો હરિ કીર્ત્તન નવ મૂકે, હરિને ગમશે થાશે તેહ. શ્રી દામોદર૦

---

* આ હારમાળાનાં ૮૮ પદ સુધીનું સંશોધન સ્વર્ગવાસી રા. બા. હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે કર્યું છે, ને તે પછીનો ભાગ મેં, એમણે મેળવેલી પ્રતોપરથી સુધાર્યો છે. એમાં જે જે પ્રતોપરથી, શાસ્ત્રીય રીતિએ સ્વર્ગવાસીએ શોધન કર્યું છે તે કાઢી નાંખી, માત્ર મૂળ પ્રત જ રાખી છે.
સં. કર્ત્તા.

વડોદરાની પ્રતમાં 'હારનાં પદ,' જુનાગઢની પ્રતમાં 'ભક્ત શિરોમણી નરસિંહ મેહેતાનાં હાર સમાનાં પદં,' કવિ નર્મદાશંકરવાળી પ્રતમાં 'નરસિંહ મેહેતાની હારમાળા,' છે.
હ. હ. ધ્રુવ.

† ક્ષેપક ભાગ નરસિંહ મેહેતાનો જણાતો નથી. એ ભાગ માત્ર એક જ પ્રતમાં છે, ને બીજી છાપેલી પ્રત પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં છે. જે, નૃસિંહમેહેતાની હારમાળાનો સંબંધ ગોઠવવા માટે, પાછળના કોઇ કવિએ રચેલો જણાય છે. હ. હ. ધ્રુવ.

ક્ષેપક–પદ ૨ જું–રાગ આશાવરી.

લોક અણુસમજણા જેમ તેમ બોલે, રે કામનીશું રમે કામી એહ;
કાનોકાન વાત અન્યોઅન્ય કરતાં, જઈ રાજાસું પોહતી તેહ. લોક૦
રાજાએ મનમાં વિમાસિયું, એને તેડાવું મુજ ભણી;
જોઉં જૂઠો કે સાચો ધરમી, કરું સભા સંન્યાસી તણી. લોક૦
સેવકને તેડી શીખ જ દીધી, નરસૈંયાને લાવો અહીં;
શીઘ્ર થઈ સેવક સૌ આવ્યા, મેહેતાનો ઉતારો જહીં. લોક૦
કહ્યું ચાલો મેહેતાજી વેગે, બોલાવે છે તમને રાય;
તેની સાથે ચાલ્યા મેહેતો, હરિ સાચાની કરશે સાય. લોક૦

ક્ષેપક–પદ ૩ જું–રાગ આશાવરી.

નાગર સઉ મળીને ચાલ્યા, વળી પ્રજાનો સાથ;
રાજ સભામાં આવી બેઠા, કહે કરજોડી હાથ.
કહે નાગર સાંભળિયે રાયજી, અમો નવ રહેવાય;
અમારી વહુ બેટી સર્વે, નરસૈંયાને મંદિર જાય.
લાજ મૂકી નાત જાતની, લંપટ થઈ સૌ નારી;
પાયે ઘુઘરા વાજે રંગે રાચે, દીસંતી વ્યભિચારી.
લંપટ મેહેતો લંપટ નારી, લંપટ રંગે રાચે;
લંપટ થઈ હાથ કોટે મેહેલે, લંપટ થઇને નાચે.
રાયજી અમોને આજ્ઞા આપો, અમો પરદેશે જઇએ;
અમારી વહુ બેટી બેહેન બગડે, તે દુઃખ કોને જઈ કહિયે.
રાજા કહે ચિંતા નવ કરશો, અમો શીખામણ દેઉં;
આજ પછી જો ફેલ કરે તો, પ્રાણ એહના લેઉં.
શ્રીપાત સંન્યાસી ગોસાંઈ ગુણવંતા, જોગી ભોગી જોડે;
વિપ્ર વેદીઆ રાય પાસે આવ્યા, મેહેતા તણે વરઘોડે.
કહે શ્રીપાત અનર્થ થાય છે, નવ રહે કોની લાજ;
તમો વિના કો દુઃખ નવ ભાંજે, સાંભળીયે મહારાજ.
ઠામ ઠામથી રાવજ આવી, મંડળિકને લાગી દાઝ;
જાઓ મેહેતાને વેગે લાવો, દેઉં શીખામણ આજ.
મેહેતો સેવક સાથે ચાલ્યા, મનમાં નહિ ચિંતાય;
મંડળિક આગળ ઉભા રહ્યા, સમર્યા વૈકુંઠરાય.

પદ ૧ લું-રાગ આશાવરી.

એહેતો-પ્રણામં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમને, દાસની વિનતિ હ્રદે ધરજો;
આજ સમો પ્રભુ મારે આકરો આવીઓ; ચર્ણુ શર્ણુ સંભાળ કરજો.
મંગળ મુનિજન મન મોહિની, મહિમા અપાર તારો કો નવ જાણે;
રવિ શશિ ઇન્દ્ર ને ઇશ અજ અનુસરે, નિગમ નારદ શારદ વખાણે.
સંત સર્વજ્ઞ કહે ધન તું શામળા, તારે સંત છે પ્રાણ તોલે;
જળચર જળ વિના કેમ કરે જીવશો, પરસ્પરે પ્રીત તો વેદ બોલે.
અંબરીષ ભક્તની ભક્તિ જાણી કરી, ઋષિપર ચક્ર મોકલ્યું ક્રોધ આણી;
શાપ તે આપ લીધો શીર સંતનો, પ્રીતની રીત શ્રીમુખ વખાણી.
માટે મુને મન આનંદ અતિ માધવા, ચરણ પ્રતાપ પદ અભે પામ્યો;
સિંહને સંગ જાંબુક કેમ શોભશે, નરસૈંયો ભવોભવ દુઃખડાં વામ્યો.
રે હરિ, લોક કહે છે જે નરસૈંયો લંપટી, વાધતી વાત રાજાએ જાણી;
સેવક તેડવા મોકલ્યા મંડળિકે, રાખજો બિરદ સારંગપાણિ.
જ્યારે કપટ નથી રે કરુણાનિધિ, તો રાખજો લાજ શામળા મારી;
સુંદરી સહિત હું ગાન કરું સદા, પૂર્ણ પતિજ પરબ્રહ્મ તારી.
સોરઠા ચોરટા સર્વ જોવા મળ્યા, નગર લોક પાખંડ બોલે;
કીર્ત્તન નવ ચૂકું રે કમળાપતિ, જો મેરુ સહિત મહી શેષ ડોલે.
વાજે વીણા રસ ઝુલરી જાહરી, ઘુઘરી પાય ઝણકાર બોલે;
નરસૈંયાચા સ્વામી નિર્ઘટ દાતા સદા, શામળા સમોવડ નાવે તોલે.

ક્ષેપક-પદ ૪ થું-રાગ આશાવરી.

તેબા સત્તર સંન્યાસી મુમુક્ષ, પત્ર ફળ કંદ કરતા જે ભક્ષ;
સહસ્ર સખા સહિત પરવર્યા, તેણે પુસ્તક હાથે દંડ ધર્યા.
આવ્યા સંન્યાસી સભાને ઠામ, તેનાં કહી સંભળાવું નામ;
ગોવિંદાશ્રમ માધવા સહી, નરસિંહાશ્રમ મુકુંદા તહી.
રંઘુનાથાશ્રમ અંકભૂતા જેહ, અચ્યુતાશ્રમ શ્રીધર તેહ;
વિશ્વંભરાશ્રમ વાસુદેવ, બ્રહ્માનંદ આવ્યા અવશ્યમેવ.
અદ્વિતાશ્રમ કેશવ સ્વામી, અનંતાશ્રમ નારાયણ નામી;
શિવાનંદ બાળકાશ્રમ માંહી, એ સત્તર સંન્યાસી આવ્યા તાંહી.

તે સર્વ સહિત બેઠો રાજાન, એક એકને દેતો બહુ માન;
નગર લોક આવ્યા સાંભળી, જાણ્યું પરમહંસની મંડળી મળી.
સમીપ મેહેતો તેઆ ત્યાંય, પરમહંસ મંડળી છે જ્યાંય;
તવ ભીમ ભણે મેહેતાજી સુણો, છે વિષ્ણુ ભક્તનો મહિમા ઘણો.
જે નરસિંહ છે વૈકુંઠનાથ, તે કામની કંઠે ન ઘાલે હાથ;
તું નટવર થઈ નાચે ને ગાયે, એ ધર્મ તો શેં કહેવાયે?
એ વૈષ્ણુવતા ક્યાંથી લહી, એણી પેર ભીમ પૂછે સહી.

પદ ૨ જું-રાગ ગોડી.

મેહેતો–ભાઈ મુને હરિગુણ ગાવાની ટેવ પડી, મારા નાથજીને ન મૂકું એકે ઘડી;
વિંધાયું મન મારું નવ રહે અળગું, પ્રભુ સાથે મારે પ્રીત જડી. ભાઈ૦
એક દિવસ ઉદ્યમને ગયો તો, તે લેને તું જાણી;
આખા દિવસનો રળીખપી આવ્યો, ભાભીએ ન પાયું પાણી. ભાઈ૦
મેં જાણ્યું ધ્રુવની પેરે કરુંરે, એવી વાત ઉર આણી;
માત વચને ધ્રુવ તપને ચાલ્યા, તેમ અમારે ભાભી ગોરાણી. ભાઈ૦
એમ મન નિશ્ચે કીધું, હરિગુણ ગાઊં વખાણી;
પોતે પોતાનું બિરદ પાળશે, પૂરણ પ્રીત પ્રમાણી. ભાઈ૦
જેણે નામાનું છાપરું છાઇ આલ્યું, આપી કબીરને અવિચળ વાણી;
તેપે તો હું હરિને વહાલો, છબીલોજી આપશે પાણી. ભાઈ૦
એવાં એવાં વચન સુણી મારાં, ભાભી તે બોલ્યાં વાણી;
ઉઠો દિયરિયા હું હસતી હુતી, તત્ક્ષણ આપું પાણી. ભાઈ૦
ધન્ય ધન્ય વહાલો ભાભી હ્રદેમાં, વસિયા સારંગપાણિ;
ભણે નરસૈંયો તે દહાડાની," છબીલાશું પ્રીત બંધાણી. ભાઈ૦

પદ ૩ જું-રાગ આશાવરી.

ભીમ–કોણ છે છબીલો ને કોણ નાથ, કોણે મૂક્યો તારે મસ્તક હાથ;
વિષય શૃંગારમાં તું ભિન્યો રહે, હરિ મળવાનો તું મારગ કહે.
લંપટપણું તું મૂકી દે, અબોલ્યો અધ્યાત્મ ગ્રહે;
જ્ઞાન વૈરાગ્યને પંથે પળે, તો ગર્ભવાસનો ફેરો ટળે.
આ સઉ સંન્યાસી કેહે છે તને, પછે કહીશ વાર્યો નહિ મને;
ભીમ ભમે નરસૈં કાં ભમે, ગુરુ વિણ જ્ઞાન આવે નહિ ક્યમે.

પદ ૪ થું-રાગ આશાવરી..

મેહેતા-ભાઇ ભોજાઇએ રીસજ કીધી, કઠિન વચન વાગ્યું હૃદે માંય;
રીસાઇને હું ગયો વનમાં, જઇ શિવને પૂંજ્યા ત્યાંય. ભાઈ૦
ચૈત્ર સુદી સપ્તમી સોમવારે, મેં મનમાં કર્યો વિચાર;
ઉગ્ર તપશ્ચર્યા માંડી મેં તો, રહ્યો નિરંતર વન મોઝાર. ભાઈ૦
મહાદેવે મને કહ્યું સમણામાં, માગ માગ તે આપું તને;
મેં માગ્યું સ્વામી તમને જે વહાલું, તે કૃપા કરી આપો મને. ભાઈ૦
ભોળા શંકર પ્રસન્ન હુવા, આવી મસ્તક મૂક્યો હાથ;
સોળ સહસ્ર ગોપી સંગ રમતાં, રાસ દેખાડ્યો વૈકુંઠનાથ. ભાઈ૦
વ્રખુભાન દુલારી ને નંદલાલા, સખી સમાણી સર્વે સાથ;
પરમ કૃપાળ દયાળજી રમે, ત્યાં દીપક ધરાવ્યો મારે હાથ. ભાઈ૦
હેત આણી પોતાનો માની, મહાદેવ વચન બોલ્યા તે વાર;
નરસૈંયા આ લીલા ગાજે, જે જોયું કૃષ્ણાવતાર. ભાઈ૦

પદ ૫ મું-રાગ આશાવરી.

ભીમ-આજ કળિયુગના લોક વિષયી, વળી વિષયા તેં ગાઇરે;
કૃષ્ણે કીધું તે આપણ કેમ કરીએ, તે લોક રહેશે વાત સાહી. આજ૦
કૃષ્ણે જોને ગોવર્ધન ધરિયો, તે આપણે કેમ ધરાયરે;
કૃષ્ણે જોને દાવાનળ પીધો, તે આપણે કેમ પીવાય. આજ૦
કૃષ્ણે નવાં કીધાં વચ્છ બાળક, જે હર્યાં હતાં બ્રહ્માય રે;
કૃષ્ણે જોને કાળિનાગ નાથ્યો, તે આપણાથી કેમ થાય. આજ૦
તું થા સંન્યાસી જઈ રહે કાશી, ભલો હોય તો નિર્ગુણ ગાની રે;
ભીમ ભણે મા ભૂલ્ય નરસૈંયા, ગર્જના કરી મુખ ઘણી. આજ૦

પદ ૬ ઠું-રાગ આશાવરી.

મેહેતા-વિષયી તાર્યા રે વિષયી, વિષયી તારતાં ન લાગી વાર રે;
પતિત હતા તે પાવન કીધા, ધરીને કૃષ્ણ અવતાર. વિષયી૦
કોઇ કહેશે વિષયી કિયા તાર્યા, જેણે એ રસ ચાખ્યો રે;
મન કર્મ વચન મેહેતાજીને અર્પી, નાથજી હૃદેમાં રાખ્યો. વિષયી૦

સાંભળ્ય ભીમ મેં દીઠા વિનોદી, તમો મુક્તિ વાણી ન ગાઓ રે;
ધન્ય વૃંદાવન ધન્ય નરસૈંયો; જેનો નાથ હ્રુદેમાં સમાયો. વિષયી૦

પદ ૭ મું–રાગ આશાવરી.

ભીમ–સાંભળરે નરસૈંયા સાચું, મુજને દેખાડો અહીં રે;
મોટાથી હરિ છે મહા મોટા, કેમ હ્રુદેમાં સમાયં સહી. સાંભળરે૦
જો ગિરી મોટો મંદ્રાચળ કહિયે, તો સાગર માંહી ભીજે રે;
જો સાગર અતિ મોટો કહીયે, તો ધરા ઉપર ધરીજે. સાંભળરે૦
જો પૃથ્વી અતિ મોટી કહિયે, તો શેષ મસ્તક કણીકા ભાર રે;
જો શેષ સમર્થ અતિ મોટો કહીયે, તો નીલકંઠ કરે હાર. સાંભળરે૦
જો મહાદેવ અતિ મોટા કહિયે, સુર ઇંદ્ર બ્રહ્મા જેહ રે;
તે સકળ વસે છે નિરંતર, હરિના મુખમાં તેહ. સાંભળરે૦
એવા મોટા હરિ વિશ્વ પોતે ધરી, કેમ સમાય ઊર સંતતણે રે;
કોણ સાધન તને હરિ હ્રુદયે વસે, મૂકને હઠ નાગરા ભીમ ભણે. સાંભળરે૦

પદ ૮ મું–રાગ સામેરી.

મેહેતા–મારા વા'લાજીશું બોલતાં વાધ્યું રે,
આણી આણી વાટડિયે, એો ભીમ જો ચાલ્યા વાટડિયે;
સાચું સગપણ શામળાનું, વિસરિયું તે તારી છાતડિયે. આણી૦
પેર પ્રભુની મુજને લાધી, મારા વહાલાજીને પ્રેમ રસ ભાવે રે;
કુમકુમ કાજળ ટીલાં ટપકાં, નેહ વિના નાથ ન આવે. આણી૦
એ નેડો હવે હું નવ મેલું, રાખું હ્રુદયા મોઝાર રે;
નરસૈંયાચા સ્વામીની સંગે રમતાં, આનંદ અંગ અપાર. આણી૦

પદ ૯ મું–રાગ સિંધુડો.

મંડળિક–અલ્યા કૂડ કપટી લંપટી કાહવે સદા, પાખંડરૂપ નાગર જાત;
રાય મંડળિક મદ ભર્યો એોચરે, સાંભળો કુલ મંડળી વાત. કૂડ૦
જો હરિ હારજ એને આપશે, તો દુઃખ નથી દેતા;
અચૂરજ દાખ્યા વિના નહિ છૂટે નાગરા, સબળ દામોદર રાય પિતા. કૂડ૦
માળા તિલક પાખંડ રચે સદા, સુંદરી સંગ તું રંગ રાતો;
ભણે નરસૈંયો, ધૂર્ત સુણ્ય નાગરા, આવડું શું મદ ભેર ગાતો. કૂડ૦

પદ ૧૦ મું–રાગ સિંધુડો.

મેહેતો–ભક્તનો ઇષ્ટ તું કૃષ્ણ કેહાવે સદા, મેમ મૂકે શું રે નંદલાલા;
ઇંદ્રનો વૈભવ સુદામાને આપિયો, આજ કૃપણ થયો કાનડ કાળા. ભક્ત૦
હરિ મારો હાથિયો, કાળિનાગ નાથિયો, અર્ધ ઉતરડિયો જમુના ઘાટે;
તે બળ તાહરું ક્યાં ગયું કાનુડા, આજ નીઠો શું રાધાજી માટે. ભક્ત૦
શિશુપાલ નરકાસુર જરાસંધ જીતિયા, અનેક જોદ્ધા તણા છોડિયા બંધ;
પ્રબળ બગાસુર તૃણવત ત્રોડિયા, કેશી કંસના તેં મોડ્યા કંઠ. ભક્ત૦
ભાવે કભાવે જેણે તુંને આરાધિયો, તે જનુનીને જઠર ન આવે વળતો;
ભણે નરસૈંયો સ્મરણ તારું કરે, રાખે બાળકને બાપ બળતો. ભક્ત૦

પદ ૧૧ મું–રાગ મારુ.

રઘુનાથાશ્રમ–અલ્યા રામજીનું લીજે નામ, તેણે ભવ છૂટિયે રે;
તુજ કૃષ્ણથી નવ સરે કામ, મિથ્યા કાંસા કૂટિયે રે. અલ્યા૦
રામનું નામ નામદેવે લીધું, તેની મોઇ જીવાડી ગાય;
નિર્મળ નામ રામજી કેરું, તે લેતાં કોટી પાતિક જાય. અલ્યા૦
રાજીવલોચન ભવદુઃખ મોચન, દીનાનાથ દયાળ;
રામને મૂકી શું ગ્રહી રહ્યો છે, ગૌચારન ગોપાળ. અલ્યા૦
સીતાનો સ્વામી અંતરયામી, જેને નામે ભવ નિસ્તાર;
રઘુનાથાશ્રમ કહે નરસૈંયા સુણ, માગમાગ રામજી પાસે હાર. અલ્યા૦

પદ ૧૨ મું–રાગ આશાવરી.

મેહેતો–રે ઘરડા થઇશું ત્યારે રામજી કહીશું, આપણું કહ્યાનો મારે ખપ નથી;
છેલ છબીલો ને છોગાળો, તેને મૂકીને બીજો ભજવો નથી. ઘરડા૦
થડ મૂકી ડાળે કોણ વળગે, મૂકી મોદિક ખડ કોણ ખાયે;
રંગ રંગીલા છેલને છાંડી, મુકુટવાળાને કોણ ગાયે. ઘરડા૦
કૃષ્ણજી માત મારે, કૃષ્ણજી તાત છે, સગાં સહોદર કૃષ્ણજી સહી;
લોક મુને નંદો ને સંત મુને વંદો, મારે ગોવાળિયો મૂકવો નહીં. ઘરડા૦
સનક સનંદન મુનિજન વંદન, તે હરિ મારે હૃદે રહે;
ગિરિધરધારી ને કુંજબિહારી, ભક્તવત્સળ બિર્દ વિઠ્ઠલો વહે. ઘરડા૦
પૂરણ બ્રહ્મ ને સદા હિતકારી, દોહેલું દાસનું નવ સેહે;
નરસૈંયાચા સ્વામિને ભૂલ મા સંન્યાસી, ગર્જના કરી કૃષ્ણ કૃષ્ણ કેહે. ઘરડા૦

પદ ૧૩ મું-રાગ સામેરી.

ભીમ-જો જો રામજીને નિંદે નાગરો, એને અધ્યાત્મ બ્રહ્માનો આધરો. ટેક.
રામજી વિના કોણ ભવજળ તારે, તું જોને મન વિચારી રે;
ચરણ શરણ પ્રતાપથી રે, ઓધારી ગૌતમ નારી. જુઓ૦
સાગરમાં જેણે શલ્યા તારી, ઢીમરને વૈકુંઠ આપ્યું રે;
ચિરંજીવી વિભીષણ કીધો, રાવણનું કુળ ઉથાપ્યું. જુઓ૦
રામને જાણો શંકર સરખા, તારક મંત્રનું હારદ લહે રે;
ભીમ ભણે કાં ભૂલે નાગરો, ગર્જના કરી મુખે રામજી કહે. જુઓ૦

પદ ૧૪ મું-રાગ સામેરી.

મેહેતા-બેસી રહેને, બેસી રહેને, રામ દાસિયા;
અલ્યા તું બેશી રહે રામ દાસિયા, તેં તો દંભે રામ ઉપાસિયા. બેસી૦ ટેક.
રામજીના સેવક હોય સમદૃષ્ટિ, તે કોને નવ બોલે માઠું રે;
રામ કૃષ્ણમાં અંતર શાનો, જ્ઞાન તારું ક્યાં નાઠું. અલ્યા૦
પૂરણ બ્રહ્મ છબીલો મારો, જેણે ગોકુળ ગાય ચારી રે;
સત પાળ્યું સીતાપતિ સ્વામી, એક પતિવ્રત ધારી. અલ્યા૦
જેણે કંસ કુળ નિકંદન કીધું, છેદ્યાં રાવણનાં શીશ રે;
રાજ્ય વિભીષણ ઉગ્રસેનને આપ્યું, એવા એ જગદીશ. અલ્યા૦
તુંબડાં લીધે વિરાગ કીધે, રામ મળે નહીં, જ્યાં લગી નહિ વિવેક રે;
ભણે નરસૈંયો સાંભળ ભૂર ભીમડા, રામ કૃષ્ણ બેઉ એક. અલ્યા૦

પદ ૧૫ મું-રાગ સિંધુડો.

ભીમ-શ્રી રઘુનંદન મંદ હું માનવી, દાનવી બુદ્ધિ ટાળો રે દેવા;
મનના સ્વાદને વાદ કરી બોલીયેં, ભૂલીએ રામજી તારી સેવા.
અકળ અવિનાશ પ્રકાશ મન કીજીએ, દીજીએ દર્શન રામ રૂડા;
રામ નામનો વિશ્વાસ આવ્યો નથી, તે નર ભવજળ મધ્ય બૂડ્યા.
અંબરીષ વિભીષણ પરમ વિચક્ષણ, અંજની સૂત હનૂમાન દાસ;
ભીમ ભણે જેણે રામજી ઓળખ્યા, છુટયો તેનો આ ગર્ભવાસ.

રાગ ૧૬ મું-રાગ મારુ.

મેહેતા-શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ, મારે તો શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ;
રંગીલો છબીલો ને છોગાળો, અવસ્સું નહિ કાંઈ કાજ. મારે૦

દુર્મતિયા દુર્બુદ્ધે કરીને, મિથ્યા આણે વાજ;
વિવેક વાતને કંઈ નવ જાણે, દિલમાં રાખે દાઝ. મારે૦
મન મમતા આણે, આપ વખાણે, જાણે નહિ કાંઇ મર્મ;
ભણે નરસૈંયો કૃષ્ણ સેવ્યા વિના, ભાગે નહિ કાંઈ ભર્મ. મારે૦

પદ ૧૭ મું–રાગ આશાવરી.

નરસિહાશ્રમ–નરસિહાશ્રમ કહે સંન્યાસી,બાવન ખટ માસ મેં સેવી કાશીરે;
આત્મ વિદ્યા મેં ઘણી ઉપાસી, તોએ ન મળ્યા મને અવિનાશી. નર૦
બોંતેર ખટ માસ રહ્યો હું પ્રયાગે, સવાસૌ મથુરાં સેવ્યું રે;
તોએ સ્વપ્ને ના દીઠા કૃષ્ણજી, તો તને દર્શન કેવું? નર૦
પચ્ચાશ વર્ષ નિમિષારણ્ય રહ્યો, પુષ્કર રહ્યો પચાશ રે;
કેદારગઢ કામરુ ભમિયો, તોએ ન મળ્યો અવિનાશ. નર૦
સર્વ ઉપર સંન્યાસી થાશે, તારી પત તો જાશે પરી રે;
નરસિંહાશ્રમ કહે નરસિંહડા, બેશી રહેશે તારો અરિ હરિ. નર૦

પદ ૧૮ મું–રાગ માળવ.

રહેતો–રહે રહે ભગુવા લવરી કરતો, ભલો હોય તો અહિંયાંથી જા;
રળવાનું તને જોર ન હોય તો, રાખ ચોળીને ભીખી ખા. રહે૦
અદેખાઇ કરતો રહે જોગટા, લવરી કરતો ઉઠી જા;
જો પેલા વડના ટેટા મધ્યે, નાથ મારો બિરાજે ત્યાં. રહે૦
વારે વારે તુજને કહું છઉં, શામળિયાનું સ્મરણ સાહ;
ભણે નરસૈયો સાંભળ્ય ભગુવા, માળા ઘાલીને વૈષ્ણવ થા. રહે૦

પદ ૧૯ મું–રાગ માળવ.

અદ્વિતાશ્રમ–મહા રાંડનો મને માળા ધરાવે, જોતાં સૂધો કપટી સહી;
માળા તિલક ને છાપા છાપે, તુજને બ્રાહ્મણ ગણુંવો નહીં. મહા૦
આદ્ય અંત મધ્યે તું જોની, એવું કર્મ કહ્યું કીએ ઠામ;
પોતે પોતાનો ધર્મ તજીને, સગુણ બ્રહ્મનું લે છે નામ. મહા૦
ઘેલો રાજા ને તું પણ ઘેલો, એમાંથી કોઇને નથી કામ;
અદ્વિતાશ્રમ કહે સન્યાસી, મેલી દે તારો સુંદરશ્યામ. મહા૦

પદ ૨૦ મું-રાગ મારુ.

મેહેતા-તે કેમ મૂકયો જાય, ભગુવા, તે કેમ મૂકયો જાય;
જેને શુક સનકાદિક ગાય, ભગુવા, તે કેમ મૂકયો જાય. ટેક.
વિષયી જનને ઉદ્ધારવા વહાલે, ભૂતળ અવતાર લીધો રે;
છોગાળો ને છેલ છબીલો, જેણે વિશ્વ કૃતારથ કીધો. ભગુવા૦
જેણે જેવો દીઠો તેવો ગાયો, મેં રસીક રંગી ગાયો રે;
રાધાની સંગે હીંચ લેતો, તે મારે હૃદયે સમાયો. ભગુવા૦
મધુર વચન કહી વિનવિયોં, નિરખ્યો કાનુડો કામી રે;
વિરહ વિસારણ દુઃખનો ભંજન, તે નરસૈંયાચો સ્વામી. ભગુવા૦

પદ ૨૧ મું-રાગ માળવ.

ભીમ-જો બ્રાહ્મણ તો વૈષ્ણવ કીમ છે, વૈષ્ણવ તે નવ બ્રાહ્મણ નામ;
માળા તિલક પાખંડ કરીને, તેં વણુસાડ્યું આખું ગામ. જો બ્રા૦
ગાન કરીને ગાતો નાચે, નારી સકળ વૈષ્ણવડી કીધ;
નટવાની પેરે શું કરે નાગરી, દામોદરરાયને દોષ કાં દીધ. જો બ્રા૦
પાખંડે પેટ ભરે બહુ પેરે, આજ મંડળિકે સહાયો હાથ;
ભીમ ભણે છૂટશે નરસૈંયા, જો જપશે તું રઘુપતિનાથ. જો બ્રા૦

પદ ૨૨ મું-રાગ આશાવરી.

મેહેતા-અદેખા લોક તે અણુઘટતું બોલે, મર્મ જાણ્યો ન જાય રે;
જેનું મન જે સાથે બાંધ્યું, તે વિના તેણે ન રહેવાય. અદેખા૦
ભાવિ પદારથ હોય તે પેખે, પ્રીત ભલી મનમાંય રે;
સ્નેહતણું કારણ છે મોટું, લેની અળગી આંખ જણાય. અદેખા૦
શામળિયો મારે હ્રદયે સમાયો, તે જગના લોક શું જાણે રે;
ભણે નરસૈંયો સાંભળ્ય ભૂડા ભીમડા, ફોગટ શાને તું તાણે. અદેખા૦

પદ ૨૩ મું-રાગ આશાવરી.

ગોવિંદાશ્રમ-ગોવિંદાશ્રમ કહે નરસૈંયાને, અમે પ્રીછી પ્રીત તારી રે;
મહાવાક્ય ઉપદેશ વિના તને, કીમ મળે દેવ મોરારી. ગોવિંદા૦
શ્રીપાત થઇને અમે સર્વશ મૂક્યું, અષ્ટાંગયોગ અમે સાધ્યો રે;
અમો દંડ કમંડળ ધારી રહ્યા, તું માળા ધારી કેમ વાધ્યો. ગોવિંદા૦

નાચ્યા ખુંદ્યા ને તાળ વજાડી, એમ પૂરમ પદ નવ લહિયે રે;
ઉદર ભરવાને પાખંડ કરવા વળી, લોકને અદેખા ન કહિયે. ગોવિંદા૦
મુકને માળા ને તજને ગોવાળા, અમો આપિયે ૐકાર રે;
ગોવિંદાશ્રમ કહે નરસૈંયાને, નાચે કુદે ન પામે હાર. ગોવિંદા૦

પદ ૨૪ મું-રાગ મારુ.

મેહેતો-સિદ્ધિ ન હોય રે, શ્રીપાતને, સિદ્ધિ ન હોય રે;
વૈષ્ણવ વિના તર્યો નહિ કોય, શ્રીપાતને, સિદ્ધિ ન હોય રે. ટેક૦
કીઆ સંન્યાસી શરણ જ પામ્યા, દંડ ભેખ જટાધારી રે;
તું વૈષ્ણવની નિંદા કરે તો, નરકતણો અધિકારી. શ્રીપાત૦
કાં સ્ત્રી મરે કે ખાવા ટળે ત્યારે, મુંડમુંડાવી ભગુવાં પેહેરો રે;
પ્રેમ ભક્તિ વૈરાગ્ય વિના રે, કુંકાવો કાન બેહેરો. શ્રીપાત૦
તારા ૐકારનું કરને અથાણું, મારી સાથે વૃંદાવન ચાલ રે;
ભણે નરસૈંયો મેલ તારું કમંડળ, કરમાં આ તાળ ઝાલ. શ્રીપાત૦

પદ ૨૫ મું-રાગ મારુ.

ભીમ-વાંકી વાણી રે, મેહેતા, તારી વાંકી વાણી રે;
ૐકારથી તાળ વખાણી, મેહેતા તારી વાંકી વાણી. ટેક૦
રાગ કરી કીર્તન ગાએ, વળિ વળિ કોટ હલાવે રે;
ઉત્પાત વાત કરે નરસૈયા તું, શ્રીપાતને તાળ ઝલાવે. મેહેતા૦
નિર્ગુણ બ્રહ્મને મૂકી દઈને, વિષય શૃંગાર તું ગાય રે;
નાચી બ્રાહ્મણ ભ્રષ્ટ થયો શું, ક્યાં છે વૈકુંઠરાય. મેહેતા૦
નિંદા કરે છે પરમહંસની, કોણે કીધો તને ઘેલો રે;
ભીમ ભણે ભજ નિર્ગુણ બ્રહ્મને, મૂકી દે છેલ છબીલો. મેહેતા૦

પદ ૨૬ મું-રાગ પરજ.

મેહેતો-તે કેમ મૂકિયે રે, અદક્ષણ મૂક્યો ન જાય;
સૂક્ષ્મરૂપે શામળિયોજી, મારા હ્રદેમાંય સમાય. તે કેમ૦
અમે વૈષ્ણવ છીએ છેલ છબીલાના, શું સમજે ગોસાંઈ રે;
વૃંદાવન માંહે છબીલે, દીધું ગોપીને સાંઈ. તે કેમ૦
નરસૈંયો હરખે હરિગુણ ગાશે, ભીમડા રીસે બળશે રે;
આપણ બેઉએ વાદે વળગ્યા, કોણ જાણે કોણ તરશે. તે કેમ૦

પ્રેમરસનો સ્વાદ શંકર જાણે, કે જાણે શુક યોગી રે;
એક જાણે છે વ્રજની રે નારી, બીજો નરસૈંયો ભોગી. તે કેમ૦

પદ ૨૭ મું–રાગ પરજ.

સહચરાનંદ–નથી પામવા રે, વૈરાગ વિના ભગવાન;
તને દર્શન ક્યાંથી ભાઈ, વિના આતમજ્ઞાન. નથી૦
વેરાગ જો શુકજીએ ભોગવ્યો, ધ્રુવ અંબરીષ પ્રલ્હાદ રે;
તે વિદ્યા તે તારે ક્યાંથી, એ મિથ્યા કરવો વિવાદ. નથી૦
વેરાગ જેને હવો વિદુરને, તે પામ્યો દેવ મોરાર રે;
તારી પેઠે કોઈએ ન ગાયો, નાગો ભુંડો શણગાર. નથી૦
લંપટપણે હરિ નહીં મળે, રાડજ મિથ્યા લાગી રે;
સહચરાનંદ સ્વામી કે છે નરસૈંયા, અલ્યા મુકને ગોપાલ થા વેરાગી. નથી૦

પદ ૨૮ મું–રાગ માળવ.

મેહેતો–મુંડ મુંડાવીને ટોપી ઘાલી, એમ ન થઈએ વેરાગી રે;
અમો છું વૈષ્ણવ છેલ છબીલાના, તે સાથે લગની લાગી. મુંડ૦
મમતા ભાગી તે વેરાગી, અનહદ શૃંગી બોલે રે;
ભેખ ધરીને દ્વેષ કરે તે, જોગી અસુરને તોલે. મુંડ૦
સંસાર વેવાર સર્વે સાચવિયે, વિકારથી વેગળા રહિયે રે;
સર્વે ભૂત સમદૃષ્ટે પેખે, તેને વેરાગી કહિયે. મુંડ૦
અભિમાને તેં તો સુકૃત ખોયું, પ્રીત રંગ નથી લાગો રે;
ભણે નરસૈંયો ભેખ તજીને, પેહેરને પંચવસ્ત્રનો વાગો. મુંડ૦

પદ ૨૯ મું–રાગ માળવ.

માધવાશ્રમ–રહે રહે ઘેલા નાગરા, આવડો શાનો અહંકાર;
વૈષ્ણવ નામ ધરાવે તો, ચડભડવામાં શો સાર. રહે૦
હરિજન હોય તે બકે ન ઘેલું, રહે લક્ષ્મીવરમાં લીન રે;
પંચવિષય પંચવસ્ત્ર તજીને, એક ગ્રહે કોપીન. રહે૦
શુકદેવ, વ્યાસ ને દુર્વાસા, ભગુવાં અંગીકાર કરતા રે;
નાગરા નટવાની પેરે ભકતો, શણગાર કે દી ન ધરતા. રહે૦
શ્રીકૃષ્ણ સ્વામી તો સર્વનો, ભક્તનો વિશ્રામ રે;
માધવાશ્રમ કહે નરસૈંયા, ભિન્ન નથી કેશવ રામ. રહે૦

પદ ૩૦ મું–રાગ સામેરી.

મેહેતા–ભેખ ઉપર શું ભૂલો સંન્યાસી, ભેખ ઉપર શું ભૂલો;
લગન નહીં લક્ષ્મીવર સાથે, તેણે તમે તો ડૂલો. ભેખ૦
જેને રંગ રંગીલાસું લાગ્યો, તે સહુ પામે સુખ;
ભેખ ધરીને ભગુવાં પહેરે, તે બહુ પામે દુઃખ. ભેખ૦
મારે છે શામળિયો સાચો, મુજને આપશે હાર;
ભણે નરસૈંયો સુણો સંન્યાસી, તમને થશે ફિટકાર. ભેખ૦

પદ ૩૧ મું–રાગ મારુ.

ભીમ–હાર ન આપે રે, અલ્યા તને હાર ન આપે;
જોને સંન્યાસી સાથે રે, અલ્યા તને હાર ન આપે રે. ટેક.
ભક્તિ વિના તું ભૂલ્યો ભમે રે, જીવ જંજાળમાં વળુંધ્યો રે;
ઘણા દિવસ છાનો દંભ ચલાવ્યો, હવે સાંકડે સળગ્યો. અલ્યા૦
પૂરણ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ સ્વામી, રહ્યો વિશ્વ પ્રકાશી રે;
તે સાથે નહીં પ્રીત જ પૂરી, હવે ક્યાં જઇશ નાશી. અલ્યા૦
નિર્ગુણ બ્રહ્મની નિંદા કરે છે, ઘેલા ગર્વ કાં રાખે રે;
ભીમ ભણે તું હાર ન પામે, વિના રામજી ન ભાખે. અલ્યા૦

પદ ૩૨ મું–રાગ મારુ.

મેહેતો–શાપ ન લાગે રે, અલ્યા ભક્તને શાપ ન લાગે;
જોને દુર્વાસા આગે રે, અલ્યા ભક્તને શાપ ન લાગે રે. ટેક.
અંબરીષને દુર્વાસા નડિયો, શાપ દીધો મહા માઠો રે;
સુદર્શન તે પૂઠે પળાયું, ત્યારે ઋષિ ચડપ દેતો નાઠો. અલ્યા૦
શિવ બ્રહ્માદિક દેવ મુનિજન, કોએ શરણ નવ દીધું રે;
રાજાની જઇ સ્તુતિ કરી ત્યારે, ચક્ર વાળીને લીધું. અલ્યા૦
ફરી ફરી ઋષિશ્વર શરણે આવ્યા, હરિજન મોટા કીધા રે;
અંબરીષ કારણ કૃષ્ણજીએ, દશ અવતાર લીધા. અલ્યા૦
બ્રહ્મા રુદ્ર બેઉ સાખ જ પૂરે, દેવ ગંધર્વ સઉ જાણે રે.
ભણે નરસૈંયો નિષ્ફળ નહિ જાએ, કૃષ્ણને જે હું વખાણે. અલ્યા૦

પદ ૩૩ મું–રાગ મારુ.

ભીમ–વિચારે હાર જડશે રે, અલ્યા તને હાર વિચારે જડશે;
વણ વિચારે વિપત્ત પડશે રે, અલ્યા તને હાર વિચારે જડશે. ટેક.
અલ્યા તું પાઘડી બાંધે ખૂણાળી, ઝીણા જામા ને પટકા રે;
સ્ત્રી સામું જોઇ આંખ નચાવે, વળી કરે હાથના લટકા. અલ્યા૦
નગર સ્ત્રી તને મોહી રહી, તું લંપટ દંભ ધારી રે;
કામની કંઠે બાંહે ધરીને, નાચે નચાવે શું નારી. અલ્યા૦
હમણાં હાર મંગાવની મેહેતા, તારો કોણુ છે દેવમોરારી રે;
ભીમ કે બે ઘડીનું સાટું, નહીંતર રાયજી નાંખશે મારી. અલ્યા૦

પદ ૩૪ મું–રાગ પરજ.

મેહેતો–હે હરિ! તારે ભરુંસે વળુંધ્યો રે, હું તો તારે ભરુંસે વળુંધ્યો. ટેક.
મંડળિક મુજને મારશે રે, ત્યારે ગોકુળ કેમ રહેવાશે રે;
મારું તો કંઇ નથી જાતું, તારું ભક્તવત્સલ બિરદ જાશે. હું તો૦
પ્રહ્લાદથી હિરણ્યકશિપુ તાર્યો, અંબરીષથી દુર્વાસા રે;
એકવાર આ દુષ્ટોને હરાવો, મુજને તારી મોટી આશા. હું તો૦
સંન્યાસી સહુ વરવું બોલે, એ ઘણા ને હું એક રે;
વિનતિ કરે નરસૈંયો હાર માટે, વાહલા હવે વળ્યો આંક છેક. હું તો૦

પદ ૩૫ મું–રાગ સોરઠ.

અદ્‌ભુતાશ્રમ–રહે રહે ઉભો નાગરા, હરિશું ન કીજે ગર્વ રે;
હઠે હાર આપે નહીં, તેં સુકૃત ખોયું સર્વ. રહે૦
હઠે દાનવ પદવી પામે, તે રહે થોડા કાળ રે;
તપોબળે વરદાન જ પામે, તે ઉથાપે ગોપાળ. રહે૦
હિરણ્યકશિપુ હઠે ભરાયો, જેને રાવણ દુર્યોધન રે;
અકળ પુરુષ નવ હઠ પામે, તું છોડને મમતા મન. રહે૦
કેમ કરી લજ્જા રાખે તારી, તેં હરિ ભજ્યા જમ તમરે;
અટપટી ગત ગોપાળની, એમ કેહ છે અદ્‌ભુતાશ્રમ. રહે૦

પદ ૩૬ મું-રાગ પ્રભાત.

મેહેતો-હરિ તું દયાળ હું દીન દામોદરા, જુઓ દીનાનાથ હૃદયે વિચારી;
ચરણ શરણ આવ્યો કૃપાનાથજી, કરની સંભાળ ગોપાળ ભારી. હરિ૦
દેવના દેવ સુણ દેવકીનંદન, ભક્તપાળક એવું બિરદ તારું;
એમ જાણી ઘટે તમ કરો વિઠ્ઠલા, અવર અદાપ નહિ કાંઈ મારું. હરિ૦
દુષ્ટ ભાવે કરી પૂતના તારી તેં, તેનો જમદૂતનો ભય નિવારી;
મામિકી નામ કીર્ત્તન કરી ઓધરી, તું વિના કોણ તારે મોરારી. હરિ૦
જો મારા કર્મને ભુલીશ તું ભૂધરા, પતિત પાવન તારું બિરદ જાશે;
છોડતાં તો તું નહિ છૂટે શામળા, છાંડતાં તારો ઉપહાસ્ય થાશે. હરિ૦
દ્રૌપદીને તેં પટકૂળ પૂરિયાં, થાપીઓ ધ્રુવ અવિચળ આગે;
દાસ નરસૈંયો તુજને ભજે જપે, રાખ શર્ણે નહિ તો લાજ લાગે. હરિ૦

પદ ૩૭ મું-રાગ માળવ.

નરસિંહાશ્રમ-વટલ્યો રે નાગર નરસૈંયો, જેણે ઓટયું આહીરનું ખાધું રે;
અવર રસ સર્વ ઢળતો મૂકયો, વિષ હળાહળ પીધું. વટ૦
જેને બ્રહ્મા વેદ વખાણે, લાગી જોગેશ્વરસું તાળી રે;
સનકાદિકને સ્વપ્ને ન આવે તે, કયાંથી મળે વનમાળી. વટ૦
જેને ખાંધે કામળી ને હાથે લાકડી, તે ગૌ ચરાવા જાય રે;
તે નરસૈંયાને સાથ બેસાડી, એકઠો બેશી ખાય. વટ૦
સ્વપ્ન સાચું જાણી વળુંધ્યો, ગળા સ્વાદે ગાય રે;
નરસિંહાશ્રમ કહે તરે નરસૈંયો, જો શ્રીપાતને શર્ણે જાય. વટ૦

પદ ૩૮ મું-રાગ પ્રભાતીયું.

મેહેતો-અજ્ઞાન અબુદ્ધ તારું મન ચૌદિશ ભમે, પ્રીતની રીત તું શું રે જાણે;
પ્રીત વિના તું વિપરીત સુખ આચરે, એમ અજ્ઞાન તું કેમ આણે. અ૦
વિશ્વવ્યાપક પાળક છે શ્રી હરિ, તે રઘુનાથને તું શું રે જાણે;
વેદ નેતિ કહે નારદ શારદ સદા જપે, જે હરિ ગોપીકા પ્રેમ આણે. અ૦
જે રઘુવીર રણધીર કહાવે સદા, દશરથ વીર રઘુનાથ કહાવે;
અળગો છે સર્વથી, સર્વ મધ્યે સદા, તે અલ્પ બુદ્ધિને ઘટ કેમ આવે. અ૦
અલ્પ મતિ આચરે, જન્મ વૃથા કરે, હરિજન વિના હરિ હાથ નાવે;
ભણે નરસૈંયો હું અસત્ય ન આચરું, લીન થયા વિના હરિ કેમ આવે. અ૦

પદ ૩૯ મું–રાગ સોરઠ.

અચ્યુતાશ્રમ-ગર્વ ન કીજે ઘેલડા, શું સાનં ગુમાવ્યું;
સુકૃત ખોયું હઠવડે, શું કર્મ કમાયું. ગર્વ૦
નેત્ર છતે થયો આંધળો, જોને મનમાં વિચારી;
જેવી જનેતા આપણી, તેવી જાણ પરનારી. ગર્વ૦
શા કાજે તું અવતર્યો, તેં શું કારજ કીધું;
અમૃતરસ મેલી દેઇને, હળાહળ કેમ પીધું. ગર્વ૦
અણઘટતું શું ઓચરે, હૃદે થયું શું શૂન્ય;
અચ્યુતાશ્રમ એમ ઓચરે, મેહેતા કાં રહ્યો મૂન્ય. ગર્વ૦

પદ ૪૦ મું–રાગ વેળાવર.

મેહેતો-મુન્ય અમે રહીએ નહીં, હરિયે આપ્યું છે મુખ;
કૃષ્ણ લીલા રસ ગાઇએ, પ્રેમ પરમ સ્વરૂપ. મુન્ય૦
મુન્ય રહ્યા જે મુનિયો, તેને નડયું દુઃખ;
હરિ રસને પીધા વિના, ભાગે નહીં ભૂખ. મુન્ય૦
હરિ રસ પીને તરપત થયા, સાચા તે જંન;
નરસૈંયાચા સ્વામીને મળ્યા, તેનાં ગયાં પાપપુણ્ય. મુન્ય૦

પદ ૪૧ મું–રાગ વેળાવર.

કેશવાશ્રમ-મેહેતા મોટમ નવ કીજીએ, સુધી સમજાતી વાત;
નિર્મળ મન રાખી કરી, સમરને સિતાનાથ. મેહેતા૦
સાધનને ના નિંદીએ, સાધન સર્વ સત્ય;
સાધન સાધે પ્રથમથી, તો હોયે ગત્ય. મેહેતા૦
પ્રથમ મૂળ સાધન ખરું, સાધ્યે સીઝે કામ;
કેશવાશ્રમ કે' સુણરે મેહેતા,ભાવે ભજજે શ્રીરામ. મેહેતા૦

પદ ૪૨ મું–રાગ મારુ.

મેહેતો-રહેવા દે તારો રામ, ભગુવા, રહેવા દે તારો રામ;
તેનું મરતી વેળા છે કામ, ભગુવા, રહેવા દે તારો રામ. ટેક૦
કેશ પળાય ને નેણાં ગળે રે, શ્રવણે સાંભળતા રહિયે;
લલુતા વધે શ્વાનની પેરે, ત્યારે રામજી કહિયે. ભગુવા૦

જન્મનો જોગી કુટુંબ વિરોધી, ખોઈ બેઠો ધણીઆણી;
રંગીલો છબીલો નરસૈંયાચો સ્વામી, તે કેમ શકે તું જાણી. ભગુવા૦

પદ ૪૩ મું—રાગ કાફી.

મેહેતા—શું સૂતો સોડ તાણી, શામળા શું સૂતો સોડ તાણી;
મેં તો તારી દુભેણુ ન જાણી, શામળા શું સૂતો સોડતાણી. ટેક.
સમોવડ સાથે શોભીએ રે, દેવતા સંગ જુગદીશ;
કીડી ઉપર શો કુહાડો, મુજ રંક ઉપર શી રીશ. શામ૦
વૃંદાવન દ્રુમ શીતળ છાયા, જમુનાં ત્રટ સમીર;
રાધાજી તારા ચર્ણુ તળાંસે, ઘણું ઊંઘ્યો શ્યામ શરીર. શામ૦
જેમ જાગ્યો દ્રૌપદીને કાજે, ગજની કીધી વહાર;
જરાસંધને જીતી મૂકાવ્યા, રાજા તે વીશ હજાર. શામ૦
માનીતીને કાજે લાવ્યા, પારિજાતકનું ઝાડ;
નરસૈંયાને એક હાર આપતાં, શાનો ચઢે છે ભાડ. શામ૦
વસુદેવ નંદ તો મોતે મુઆ છે, મુજ ઉપર શો ક્રોધ;
ભણે નરસૈંયો હવે વાહણું વાયું, જાગ્યરે જાદવ જોદ્ધ. શામ૦

પદ ૪૪ મું—રાગ કાફી.

પ્રસાદપુરી—તારે કાજે સૂતો, શામળિયો તારે કાજે સૂતો;
અલ્યા વિષયારસમાં ગુંથ્યો, શામળિયો તારે કાજે સૂતો. ટેક૦
જ્યાં વિષય ત્યાં વિષ્ણુ નહિરે, એમ બોલે વેદ પુરાણુ;
રામ તજી જેણે વિષય રસ ગાયો, તે પુરુષ નહિ પણ પાહાણુ. શા૦
શનકાદિક ને શંકર સરખા, નારદ શુક સુજાણુ;
ગોરખ, દત્ત, વસિષ્ઠ વખાણે, નિર્મળ શ્રી નારાણુ. શા૦
નારાયણુને નિદ્રા નથી રે, નરસૈંયા તું અવિચાર;
પ્રસાદપૂરી કેહ તારો કનૈયો સુતો, જ્યારે તેં ગાયો શણુગાર. શા૦

પદ ૪૫ મું—રાગ કાફી.

મેહેતા—સાચાની કરે સહાય, શામળિયો સાચાની કરે સહાય;
શું જાણે શ્રીપાતો સરવે, હરિતણો મહિમાય. શામ૦

તમે જાણો વિષય રસ ગાયો, મારો હરિશું પ્રેમ ઉભરાય;
હરિ લીલા શણગારજ ગાતાં, વિષયી નહીં કહેવાય. શામ૦
શુક સનકાદિક નારદ શારદ, હરિલીલા રસ ન્હાય;
ભણે નરસૈંયો હરિરસ ગાતાં, સકળ કારજ સિદ્ધ થાય. શામ૦

પદ ૪૬ મું–રાગ રામગ્રી.

દેવા ભક્તિ વાહલી, દેવા ભક્તિ વહાલી, વૈકુંઠથી ભૂમિ આવ્યા ચાલી;
અખિલ સ્વરૂપ તારું દેવને દુર્લભ, ગોપીકાને કંઠે બાંય ઘાલી. દેવા૦
શ્રીમુખે એમ કહ્યું ભક્ત સ્વાધીન છું, તો દાસને પ્રાણની પેર પાળો;
સર્વની સહાય કરે છે તું શામળા, આજ દુઃખ માહરું શે ન ટાળો. દેવા૦
ભક્તિ કારણ જસોદા ઘેર અવતર્યો, કંસ માર્યો, નાથ્યોરે નાગ કાળી;
ભક્તને કારણે અંબરીષ ઉગારીઓ, અવતાર લીધોરે તેં વળી વળી. દેવા૦
સ્તંભ ફાડી આવ્યો ભક્તને કારણે, પ્રહ્લાદને અભેદાન દીધું;
નરસૈંયાચા સ્વામી ભક્તવત્સળ, સદા હારને કાજે કાં અસુર કીધું. દેવા૦

પદ ૪૭ મું–રાગ દેશાખ.

બ્રહ્મભારથી–હઠ લીધે અર્થ ન થાય, મેહેતા હઠ લીધે અર્થ ન થાયરે;
આઠ માસ બપૈયો ટળવળે, તેને મેઘ પાણી નવ પાય. મેહે૦
સાચી સેવા વિના રામ રાચે નહિ, ખોટી તારી પ્રીતરે;
આફણીએ હાર આપે હરિરે, હોય જોગ સાધ્યાની રીત. મેહે૦
વાયુને રોધો શરીરમાં શોધો, ઘટ ઘટ રામજીને નિરખોરે;
બ્રહ્મભારથી કહે નરસૈંયા, થા જોગી અમ સરખો. મેહે૦

પદ ૪૮ મું–રાગ સામેરી.

મેહેતા–ભોગી રે ભોગી, અલ્યા અમે ભોગી રે ભોગી;
જેનાં પાપ હોય તે થાય જોગી, અલ્યા અમે ભોગીરે ભોગી. ટેક૦
જટા ધરે જગદીશ મળે તો, વડ વૈકુંઠે ચાલે રે;
દંડ ધરે દીનાનાથ મળે તો, આંધળાં લાકડી ઝાલે. અલ્યા૦
ભસ્મ ચોળે ભગવાન મળે તો, ગર્ધવ છારમાં લોટે રે;
દંડવતે દયાળ મળે તો, લોરિંગ બ્રહ્માને ભેટે. અલ્યા૦

વનમાં વસે વ્રજનાથ મળે તો, વનચર ગામ ન ઢૂંકે રે;
સિંગીએ શામળિયો મળે તો, બેહેરા શંખ બહુ ફૂંકે, અલ્યા૦
જંગોટા કછોટા કંથા ગોદડી, શંખ ને શિંગી ફૂંકોરે;
ભણે નરસૈંયો તમે પ્રેમ પેર ન જાણો, મિથ્યા વઢવું મૂકો. અલ્યા૦

પદ ૪૯ મું-રાગ મારુ.

શ્રીધરાશ્રમ-રાત રહી છે થોડી, નાગરા રાત રહી બહુ થોડી;
સ્નેહ દીઠો તારા શામળિયાનો, તેં શી નવ આવ્યો દોડી? નાગરા૦
સોરઠ મૂરત સર્વે જોવા મળી છે, કંઈ અર્થ ન સીઝોરે;
હજુ આશા તને હાર તણી છે, કોણે ઘેલો કીધો. નાગરા૦
પાગે પડ પહેલાં સંન્યાસીને, મૂકને આ માળા ઉતારીરે;
મૃત્યુ થકો ઉગરરે નરસૈંયા, કહે શ્રીધર બ્રહ્મચારી. નાગરા૦

પદ ૫૦ મું-રાગ મારુ.

મેહેતો-જીવને સાટેરે, માળા મારી જીવને સાટેરે;
શું મૂકું મૃત્યુ ભય માટે રે, માળા મારી જીવને સાટેરે. ટેક૦
પૂર્વના પુન્યે હું માળા પામ્યો, તે કેમ મૂકી જાયરે;
જો નરસૈંયો માળા ઉતારે તો, જગત પ્રલે થાય. માળા૦
નવસેં નવાણું અવળી ચાલે, સમુદ્ર સાતે સૂકે રે;
મેરુ ચલે રવિ પશ્ચિમ પ્રગટે, નરસૈંયો માળા ન મૂકે. માળા૦
તમે જોગી સર્વે વૈષ્ણવ થાઓ, મારી પેઠે તાળ વજાડોરે;
ભણે નરસૈંયો રાખ ચોળીને, શીદને જન્મ વણસાડો. માળા૦

પદ ૫૧ મું-રાગ મારુ.

વિશ્વેશ્વરાશ્રમ-મનની રાખરે, મેહેતા માળા મનની રાખરે;
તુલસી કાષ્ટમાં ભાર ઘણો છે, એ ગુંછળાં કાઢી નાખ. મેહેતા૦
ભસ્મ તિલક તો ધરની લલાટે, મન આનંદ પમાડરે;
સોહં બ્રહ્મને બેઠો બેઠો ગાની, અનહદ તાળ બેઠો વજાડ. મેહેતા૦
આતમ વિચાર વિણ અર્થ શરે નહિ, દુર્લભ મળવા રામરે;
વિશ્વેશ્વરાશ્રમ કહે નરસૈંયા, આમ ન કુધાર્યું કામ. મેહેતા૦

પદ ૫૨ મું–રાગ મારુ.

મેહેતા–વૈષ્ણવપણામાં ભાર, જોગીડા છે ઘણોરે;
મનમાં લે હરિનું નામ, જે હોય ગુંગણોરે.
અમે બિરલા વૈષ્ણવજન, પ્રગટ હરિ ગુણ ગાઇએરે;
નાચી કુદી કીજે કીર્ત્તન, લાજી કેમ જાઇએરે.
ચોરીને શું છે માલ જે, ખૂણે બેશી ખાઇએરે;
અમે પીજે હરિ રસ પાન કે, પરને પાઇએરે.
આગળ નીસરવું સરિયાન, ખરે ખંખારીનેરે;
કુળ જાત ને લોકાચાર તે, સરવે વિસારીનેરે.
નથી જોયો કેવળ કૃષ્ણ કે, આંખ ફુટારિયોરે;
તને લાગી નથી શ્રીપાત કે, પ્રેમ કટારિયોરે.
લટકાળા છબીલા નાથને, પ્રેમે પેખું હુંરે;
નરસૈંયાચો સ્વામિ અમોલિક રતન, અન્ય તૃણવત લેખું છુંરે.

પદ ૫૩ મું–રાગ સિંધુડો.

દેવા અમચી વાર કાં બેદલ હોયલા, આપુલ્યા ભક્ત કાં બિસરુ ગેલા;
ધ્રુવ અંબરીષ પ્રહ્લાદ વિભીષણ, નામા હાથલે દૂધ પીલા. દેવા૦
અસુર માંહે હતો કબીર ઉદ્ધારિયો, નામાનું છાપરું આલ્યું છાઈ;
જયદેવને પદ્માવતી આપીને, રખે નાગરાને તું તો જાતો વાહી. દેવા૦
અમો ખળભળતાં તમો ખળભળશો, ગોકુળમાં કેમ રહી શકશો;
વૃંદાવનમાં રાધિકાની સંગે, અમો વિના આનંદ કેમ કરશો? દેવા૦
મંડળિક મુજને મારશે નાથજી, મુઠડી ધૂળ ભીંજાઇ જાશે;
ભક્તિ કરતાં નરસૈંયો મારીયો, દેવકીના પુત્ર ઉપહાસ્ય થાશે. દેવા૦
તમે વડી વડી વારના વાહલ છો, મંડળિક રાયે તો માંડ્યું ઢીંગાણું;
જશ દ્યો તો જદુનાથજી જીતીએ, નરસૈંયાનું આ તો મંગળ ટાણું. દેવા૦

પદ ૫૪ મું–રાગ મારુ.

વાસુદેવાશ્રમ–મૂક ને લીધી વાત, વૈષ્ણવડા, મૂકને લીધી વાત;
કશ્યપ સૂત ઉદયાચળ ઉગ્યો, હવણાં થાશે પ્રભાત. વૈ૦

નૃત્ય કરી કરી અર્જુન થાક્યા, તાળ વજાડી હાથ રે;
ગુણ ગાઈ ગાઈ સ્વર થયો ગાઢો, નવ આવ્યા ગોકુળનાથ. વૈ૦
શ્રીપાત સરવે તુજને કહે છે, તું દીસે મહાલંઠ રે;
લટકા મટકા કરીને ગાએ, શું કરે હવે પાખંડ. વૈ૦
સોરઠ સર્વને આજ્ઞા આપ હવે, આપ આપણે ઘેર જાય રે;
વાસુદેવાશ્રમ કહે તો જીવે,' નમો શ્રીપાતને પાય. વૈ૦

પદ ૫૫ મું–રાગ મારુ.

મેહેતા–એ તો ન હોય રે પાખંડ, ભણુવા, નૈ હોય રે પાખંડ;
હરિગુણ ગાતાં સ્વર બેસે તો, જીહ્વા કરું શત ખંડ. ભણુ૦
ના ઓસરું કીર્તન કરતાં જો, ભાગી પડે બ્રહ્માંડ રે;
હાર આવ્યા વિના નરસૈંયાચો સ્વામી, કેમ ઉગવા દે માર્તંડ. ભણુ૦
મૂકી છબીલાને નમું તમને, તેપે પાડું પંડ રે;
ભણે નરસૈંયો હમણાં હાર મંગાવું, મૂકાવું તમારા દંડ. ભણુ૦

પદ ૫૬ મું–રાગ રામગ્રી.

ભીમ–લંપટી કપટી વાત કૂડી કરે, બોલ વિચારી વિવેક મેહેતા;
ખટ શાસ્ત્ર વેદ પાર જાણે નહીં, કેમ હવા દામોદર પિતા. લં૦
ધૂત વચન બહુ ઉચ્ચરે નાગરા, આપ દાખ્યાવિન ન વૈષ્ણવ થવાએ;
નાગરી નાતમાં અધિક લટકાં કરે, શામળા શર્ણ એમ નહિ જવાએ. લં૦
મંદમતિ તુજ તણી, ભૂલિયો વિશ્વ ધણી, રામનું નામ સૌ દુઃખ ટાળે;
ભીમ ભણે અલ્યા સાંભળ નાગરા, તુજ ચાલ ત્રૈલોક્યમાં કોણ ચાલે. લં૦

પદ ૫૭ મું–રાગ રામગ્રી.

મેહેતા–લંપટી કપટી જન્મ જૂઠો સદા, જે હરિ કૃષ્ણ શર્ણ ન આવ્યો;
હીન તે દીન તે, ચટપટ ચાડિયો, જે હરિજન થકી દૂર કહાવ્યો. લં૦
અજ્ઞાન અસત્ય તું બોલ ભાખે સદા, કોણ ધરમ બોલે મૂઢ માતો;
તું હરિજન થકી રુઠો રુઠયો ફરે, કુબુદ્ધિ વિવેક ને રંગ રાતો. લં૦
અલ્યા હરિજન સાથે તું હોડ શાને કરે, જો જે તું ભીમડા પ્રીત મારી;
ભણે નરસૈંયો હરિ હાર આપે મને, ત્યાર પુંઠે કોણ અલ્યી ગત તારી. લં૦

પદ ૫૮ મું-રાગ રામગ્રી.

ભીમ-શ્રીરામ રઘુવીર રણધીર ધરણીધરા, સુખ કર્યાં દુઃખ હર્યાં સીત સ્વામી;
પ્રાણીપતિ રઘુપતિ અતિગતિ શુભમતિ, અવિગત નાથ અંતરજામી. શ્રી૦
માત એ તાત એ ભ્રાત એ રઘુપતિ, હાથ મસ્તક આવીને ધરશે;
દીન હું લીન છું, દીન માયા વિષે, રામ કૃપાથી સંસાર તરશે. શ્રી૦
દશરથ બાળ દયાળ કૃપા ભર્યો, એમ જાણીને હું શરણ આવ્યો;
ભીમ ભણેરે મૂકાવ્યા સંસારથી, જેમ ગ્રાહ થકી ગજ મૂકાવ્યો. શ્રી૦

પદ ૫૯ મું-રાગ રામગ્રી.

મેહેતો-અજ્ઞાન અબુદ્ધ તારું મન ચોદિશ ભમે, પરબ્રહ્મની રીત તું શું રે જાણે;
પ્રીત વિના સુખ એમ શું ઓચરે, એવડું અજ્ઞાન તું કેમ આણે. અ૦
વિશ્વ વ્યાપક પાળક હરિ છે સદા, તે રઘુવીરને તું શું રે જાણે;
વેદ નેતિ કહે નારદ નવ લહે, એ હરિપર ગોપિકા પ્રેમ આણે. અ૦
શ્રી રામ રઘુવીર રણધીર ધરણીધરા, દશરથ વીર રઘુનાથ કહાવે;
સકળ વ્યાપી રહ્યો થાવર જંગમ વિષે, તે ઘટ ઘટમાં કેમ આવે. અ૦
ક્ષુદ્ર બાંધી ફરે, ફેલ શાના કરે, હરિજન હરિ હાથ નાવે;
ભણે નરસૈંયો અસત્ય નહીં ઓચરું, પ્રેમ પાખે રામ ઘટમાં ન આવે. અ૦

પદ ૬૦ મું-રાગ મારુ.

વિશ્વંભરાશ્રમ-મૂકને લીધો વાદ, કૂડા મૂકને લીધો વાદ;
રજની બાધી વાતે ગમાવી, કરી બહુ બકવાદ. કૂડા૦
સ્નેહ તારો સઘળો દીઠો, ઉઠને વહાણું વાયુંરે;
શ્રવણ અપવિત્ર થયા અમારા, શણગાર હળાહળ પાયું. કૂડા૦
ખોટે પાયે ભીંત ચઢે નહીં, જૂઠે સાચ ન હોયરે;
નૃસિંહ ભળે જો નાચે ખુંદે, તો શાસ્ત્ર ભણે નહીં કોય. કૂડા૦
ઘુઘરા છોડ તું પાલવ ઓઢ તું, જોડને બંને હાથરે;
વિશ્વંભરાશ્રમ કહે નરસૈંને, ગાજી કહે રઘુનાથ. કૂડા૦

પદ ૬૧ મું-રાગ મારુ.

મેહેતો-જાયે નહીં હાડ મારો, હરિ જાયે નહીં હાડ;
આવી ઉભો રહ્યો છે કમાડ, મારો હરિ જાયે નહીં હાડ. ટેક૦

જ્યાં વિશ્વાસ ત્યાં વિશ્વંભર છે, હરિની પ્રીત ન હોય ખોટી રે;
વૈષ્ણવ માર્ગમાં ગોથાં ખાયે, તુજ સરખા લંગોટિયા લખ કોટિ. મારો૦
નાચ્યા બ્રહ્મા, નાચ્યા નારદ, નાચ્યા તે નિગમ ચારરે;
શાસ્ત્ર બાંધી સાગરમાં નાંખ તું, મારો હરિ આપશે હાર. મારો૦
સાંકળ ત્રુટશે ને તાળાં વછૂટશે, વહાલે મથુરાંમાં જેમ કીધુંરે;
ભણે નરસૈંયો મુને દરશન દેશે, જેમ દેવકીને દર્શન દીધું. મારો૦

પદ ૬૨ મું–રાગ મારુ.

મેહેતા–તમે મેલો સર્વે મોડ, મનમાં રેહેશે મનના કોડ.
તમે જખ મારો હાર આપશે, વેચી શું તો વેચાયો જશે. મનમાં૦
ભક્ત જનને છે વિશ્વાસ, તમો દુર્જન થાશો નિરાશ.
ભણે નરસૈંયો વળી સાંભળો, કેહતાં કથતાં રખે પાછા ફરો. મનમાં૦

પદ ૬૩ મું–રાગ મારુ.

મેહેતા–શું જાણો સંન્યાસી, તમે શું જાણો સંન્યાસીરે;
બકબક કરતા બેશી રહોને, આત્મદેવના ઉપાસી. તમે૦
મારે તો એક કૃષ્ણ છબીલો, વૃંદાવનનો વાશીરે;
તે તો મુજને હાર આપશે, થાશે તમારી હાંસી. તમે૦
વાહલો મારો ભક્તવત્સળ છે, અમે ભક્ત વિશ્વાસીરે;
વિશ્વાસીને વાહે નહીંરે, સદાય પૂરે આશી. તમે૦
લટકાળો લટકંતો આવી, આપશે હાર અવિનાશીરે;
ભણે નરસૈંયો શ્રીપાતો સર્વે, તમે જઇને બેસો કાશી. તમે૦

પદ ૬૪ મું–રાગ ધવળધનાશ્રી.

સંન્યાસી સઉ મળીને બેઠા, કરતા મનમાં વિચાર જી;
શ્રી દામોદરને કંઠે બાંધ્યો, તાણી કરીને હારજી.
મંડળિકને ક્રોધાંધ કરી, નરસૈંયાને બીવરાવ્યોજી;
ખડગ ઉઘાડી રાજા થયોં ઊભો, સંન્યાસી મન ભાવ્યોજી.
ધશી રાજા હરિજનપર આવ્યો, ત્યારે રાણીએ સાહ્યો હાથજી;
મા મારો એ દાસ હરિનો, દુભાયે વૈકુંઠનાથજી.

વળતું રાજા એણી પેર બોલ્યો, વાત કહું વિસ્તારીજી;
આજ આપણી સભા મધ્યે, જે થયું છે નારીજી.
નાગર બ્રાહ્મણ નરસૈંયો, એ હરિનો ભક્ત કહેવાયજી;
નારી કંઠે હાથ ધરીને, ગાન કરીને ગાયજી.
તેનો પરચો જોવા કાજે, લોક મળીને આવ્યાજી;
પ્રલંબ પ્રધાને સત્તર સંન્યાસી, રાજસભામાં તેડાવ્યાજી.
ઠાકોરજીને હાર પહેરાવ્યો, જો નરસૈંયા કંઠ ધરશેજી;
જો નહીં હાર પેહરાવે એને, હું મારીશ એ મરશેજી.
તવ માતા મંડપમાં આવી, જ્યાં હુતો રાજાનજી;
સાંભળ કુંવર કુબુદ્ધ કાં આવી, આવડું શું અભિમાનજી.
દુષ્ટનો પ્રેર્યો તું પ્રેરાયે, દુષ્ટનો તજ તું સંગજી;
મૂઢ બની વૈષ્ણવને પીડે, રાજ્ય જવાના ઢંગજી.
ધિક ધિક તારા હાથી ઘોડા, ધિક તારો ભંડારજી;
ધિક તારો જન્મારો મમકુળ, તારો ધિક અવતારજી.
મિથ્યા તારાં દાન ધર્મ છે, મિથ્યા તુજ મહિમાયજી;
પૃથ્વી પ્રલે થાશે પાપી, નરસૈંયો જો દુભાયજી.
શાંત કરી માત વિદાય થઇ, મુકુંદાશ્રમ આવ્યો ત્યાંયજી.
રાજાને ક્રોધ ચઢાવ્યો તેથી, ખડ્ગ લેઇને ઉભો જોધજી.

પદ ૬૫ મું–રાગ આશાવરી.

મુકુંદ આવ્યો સભા ભરી જ્યાંય, રાયને વિનતિ કરે છે ત્યાંય;
બોલ્યો ગર્વ ધરી મતિમંદ, નરસૈંયો કરે છે મહા પાખંડ.
રજની સઘળી વહીને ગઈ, એના હરજીએ હાર આપ્યો નહીં;
ધૂર્ત પર હવે શી ધરવી મયા, હણવો રાખવી નહીં કંઇ દયા.
તું વૈષ્ણવને આધ્ય કરીશ, સંસાર સાગર તેણે ન તરીશ;
ખટદર્શન શું ખોટાં થયાં, તાલ કાંસા શું સાચા થયા?
મને આવડે અષ્ટાદિશ પુરાણ, જુઠું બોલે નારાયણની આણ;
હું જાણું ચારે વેદ, મને આવડે ન ભેદાભેદ.
ત્રણ કોટી મેં કીધાં વ્રત, મારું હૃદે છે પરમ પવિત્ર;
અડસઠ તીર્થ મેં સેવ્યાં ફરી, પ્રત્યક્ષ મેં નવ દીઠા કેંડે હરી.

આગે કોને એમ થયું નથી, એમ સાંભળ્યું સર્વ મુખેથી
વૈષ્ણવને જો ઉપર કરે, અમારી લજ્જા નિશ્ચે પડે.
દામોદર કહ્યું એનું જો કરે, નરસૈં માળા જો. કંઠે ધરે;
હાર આપે દામોદરરાય, તો નરસૈંની કરી પસાય.
નહીં તો હેને એને દંડ, કરે ન મૂઢમતિ એવા પાખંડ;
જો મારૂં કહ્યું ન કરેશ, તો પૃથ્વી પલ્લે નિશ્ચે કરેશ.
તે સાંભળી રાજા વિસ્મે થયો, સભા મધ્યે આવીને રહ્યો.

ક્ષેપક—સાખી.

એવું જાણીને થયો આકળો, મૂઢ બની ગયો તેવારરે;
નરસૈંયાપર કોપે ચડ્યો, ધરીને અહંકારરે.

પદ ૬૬ મું—રાગ મેવાડો.

રાજા કોપે ચઢયોરે હો, હુંને નહીં દોષજી;
એનું જ્ઞાન મુકાવુંરે હો, મંડલિક ધરી રોષજી.
મદગલ હસ્તિરે હો, એક મંગાવીએજી;
બીજા મંગાવ્યારે હો, જંત્ર બેડી પહેરાવીએજી.
માનભંગ થઇએ છેરે હો, સર્વે માનુનીજી;
ગાન કરતી અટકીરે હો, સોરઠની ભામનીજી.
મહેતાએ પુત્રીરે હો, ત્યાં તેડાવ્યાજી;
વિપરિત વેદનારે હો, બાઇ પધાર્યાજી.
કહી છે વિપત્તિરે હો, ભક્તે પ્રેમ ધરીજી;
જાઓ સાસરેરે હો, નરસૈં વલે આ થઇજી.

પદ ૬૭ મું—રાગ મેવાડો.

રડતી આવીરે, કુંવરબાઇ દીકરીરે, જોઇ પિતાની વિપત્તિ વેળ;
પાયે પડીનેરે રુદન બહુ કરેરે, જોઇને રાજાના અવળા ફેળ.
ભક્તે હાથ ફેરવીરે, લીધી પુત્રી પાસા માંય;
મહેતો—ચિંતા સોંપોરે, શ્રી હરિનેરે, કરશે ભક્તને સહાય.
સાસરે પધારોરે, મારી કુંવરીરે, વિપત વેદના વિસાર;
પિયર તમારું રે, પુત્રી ઢુકડું રે, છે શ્રી ગોકુળપતિ પરિવાર;

તાત તમારોરે, ત્રિકમ રાયજીરે, માત તમારી લક્ષ્મી જેહ;
મહીયર તમારુંરે, પ્રભુ વિના કો નહિરે, તેની શરણ તમારો દેહ.
હરિગુણ ગાતાંરે, હરખે હીંડજોરે, સત સંગત શુદ્ધ વિચાર;
રુદન મા કરશોરે, હરિજી હસસેરે, નથી કોઇ આંસુનું લોહનાર.
મુજ નિરધનનેરે, તું પેટે પડીરે, કંઇ નવ પામી પિયરમાં સુખ;
નાત નઠોરરે, કઠોર નાગર તણીરે, ઠામ ઠામ દીધું બહુ દુઃખ.
માત તારીરે, હરિને જઇ મળીરે, ભ્રાત શ્રી કૃષ્ણ પામ્યો શર્ણ;
ચર્ણ વળુંધ્યોરે, કુંવરી હું રહ્યો રે, આજ આ કાળે ભુંડું મર્ણ.
પ્રેમની પીડારે, કુંવરી પીડે ઘણુંરે, પણ શિરપે હરિનો હાથ;
નાથજી ન મૂકુંરે, અદક્ષણ મન થકીરે, તે તુજ પિતા સાચો નાથ.
પ્રભુને સંભારો રે, પુત્રી માહરીરે, તે તો કરશે તારી સહાય;
ભણે નરસૈંયો રે, હરિ ભાવે ભજોરે, બીજો અવર નથી ઉપાય.

પદ ૬૮ મું–રાગ મેવાડો.

કુંવરબાઈ–એમ ન કીજે રે હો, મારા તાતજીરે, રાખો નટવરજીસું નેહ.
સાર ઘણી કીધીરે હો, એણે શામલેરે, તે કેમ દેશે છબીલો છેહ.
જેણે મામેરુંરે હો, કીધું મુજનુંરે, રાખી દ્રૌપદીની લાજ;
હુંડી સીકારીરે હો, એણે શામલેરે, તે હાર આપશે મહારાજ.
સાસરે જઈનેરે હો, કહો પિતા શું કરુંરે, જ્યારે રુઠયા સારંગપાણ;
નરસૈંયાચા સ્વામિરે હો, વહેલા પધારજોરે, નહિ તો નિશ્ચે જાશે પ્રાણ.

પદ ૬૯ મું–રાગ મેવાડો.

કુંવરબાઈ–આધારને હુતો રે, હરિ મુને વાહરો રે, અમો અબળાનો અવતાર;
પ્રીતડી તો હુતીરે, પેલા ભવ તણીરે, તે કેમ મૂકીરે વિસાર. આ૦
ષટકૂળ પૂર્યાંરે, પ્રેમદા તણાંરે, રાખી દુષ્ટ સભામાં લાજ;
દીન જાણીને રે, તમો દયા કરોરે, ભક્તને મૂકાવો માહરાજ. આ૦
જ્યમ ગ્રાહથીરે, ગજ મૂકાવીઓરે, વાહરે ધાયા અશરણ શર્ણ;
દાસનાં દોહેલાંરે, સહી રહી નવ શકોરે, શું તમે સૂતા શામળવર્ણ? આ૦
સોરઠ સહુનેરે, હરિ હસાવિયુંરે, હારને કાં લગાડી વાર;
હળવાંને પાડયાંરે, આ સંસારમાંરે, વારું કીધું નંદકુમાર. આ૦

તમે તો વિસાર્યાંરે, અમે ન જીવીએરે, એકલા શો કરશો વિલાસ;
દીન જાણીનેરે, અમને દયાં કરોંરે, પૂરો અમ અબળા કેરી આશ. આ૦
વિનતિ માહરીરે, શે નવ સાંભળોરે, ભક્તવત્સલ શ્રી ભગવાન;
કરજોડીનેરે, કરે છે વિનતિરે, નરસૈંયા સખી માગે છે રે માન. આ૦

પદ ૭૦ મું–રાગ એવાડો.

સખી–દામોદર દીનનેરે, દર્શન દીજીએરે, તમારો મેહેતાજી દુભાય;
જનમ જનમનો રે, દાસ છે તમ તણો રે, તુમે તો ઘણી કીધી છે સહાય. દામો૦
નરસૈંયાને રે, શું મંડળિક મારશેરે, તમે શું પોઢશો રાધાજીને ઘેર;
ગોપીઓની સંગે રે, પ્રભુ રંગે રમો રે, તો થાશે શી દાસીની પેર? દામો૦
પ્રીતડી ભાળીરે, પ્રભુજી પધારજો રે, આવો હરજી રમીએ રાસ;
મોગરાની માળારે, લેતા આવજોરે, પૂરો અમ અબલા કેરી આશ. દામો૦
ભટકી બ્રહ્માંડરે, અમો ભૂલાં પડ્યાં રે, પ્રથમ શ્રી ગોકુળ મધ્યે ઠામ;
નરસૈંયા સાથે રે શાનું રુશણું રે, એમ કેમ સરે સામળિયા કામ. દામો૦
વૃંદાવન માંહે રે, લાડ લડાવિયાં રે, આજ કેમ વિસારો મોરાર;
રુષણાં લીધાં રે, અમો દોહેલાં કર્યાં રે, એમ નવ કીજે પ્રાણાધાર. દામો૦
દીન જાણીને રે, દયા પ્રભુ આણીએ રે, મેહેતો ધરે છે તમારું ધ્યાન;
નરસૈંયાની રે, સખીની વિનતિ રે, કાહનજી ધરજે રે તું કાન. દામો૦

પદ ૭૧ મું–રાગ મારુ.

સખી–શામળિયા સાથે સ્નેહ કે, તતક્ષણ આવજો રે;
કહું મારા મનડા કેરી વાત કે, લટકે હાર લાવજો રે.
આવોજી રમીએ માજમ રાત કે, કામનીઓ કોડશું રે;
અમો સમોવડ સાથે સ્નેહ કે, રંગ ભેર હોડ શું રે.
અમે હળવાં પડ્યાં છું આજ કે, તમને કેમ ગમે રે;
મેહેતાને એક તમારી આશ કે, તેને રાયજી આ દમેરે.
નરસૈંયો મૂકે છે મામ કે, અવર એનું કોઈનથીરે;
જોઉં કાહનજી કરે છે સાન કે, નવ મૂકે હાથથીરે.

પદ ૭૨ મું–રાગ કાફી.

જીવન જાદવા રે, મારી વીનતડી અવિધાર;
સંકટ હું તો શું કહું રે, વહાલા ઘણી લગાડી વાર. જીવન૦

આ સૌ દુરીજન દેખતાં રે, આપો મેહેતાજીને હાર;
બિરદ તમારું પાળજો રે, તમે સેવક જન આધાર. જીવન૦
રાજ, લાજ તમને લાગશે રે, છો ભક્તવત્સલ શ્રીનાથ;
સાર કરો તમો શામળા રે, અમો રંકનો ઝાલો હાથ. જીવન૦
તમો ગુણ સાગર ગોવિંદજી રે, કરી ગોકુળની પ્રતિપાળ;
અનાથ તણા તમે નાથજી રે, છો દીનબંધુ દયાળ. જીવન૦
બહુ દીન વિયોગ વહી ગયા, રે, અમો કાંઇ ન પામ્યા ઠામ;
તમો વિના ક્ષણું રહી ના શકું રે, મારી સેજલડીના વિશ્રામ. જીવન૦
લીલજ લંપટ અમે કેહેવાઇયેરે, તમે ન આવ્યા મહારાજ;
પ્રીત ઘણી છે નરસૈંયાની રે, હરિ જાયે તમારી લાજ. જીવન૦

પદ ૭૩ મું-રાગ મારુ.

મેહેતા સખીને-સખી તું કહેતી હુતી કે, કાહન તે પેલા પિંડારમાંરે;
એવો સુંદર ચતુર સુજાણ કે, નહીં નર નારમાંરે.
વાધ્યો શામળિયા શું સ્નેહ કે, પ્રીત જેમ ચાતકીરે;
જૂઠા લોક બોલે છે આળ કે, દુરીજન પાતકીરે.
હરિગુણ ગાતાં લાજ કે, લાગે તો લાગજોરે;
કપૂર ખાતાં દાંત કે, ભાંગે તો ભાંગજોરે.
સુવર્ણ પેહેરતાં કાન કે, ત્રૂટે તો ત્રૂટજોરે;
પુન્ય કરતાં ભંડાર કે, ખૂટે તો ખૂટજોરે.
થડ મૂકી શું ભમિયે ડાળ કે, કાળ મસ્તક ભમેરે;
કેહ નરસૈંયો સૌને વાત કે, હરિ નવ મૂકે ક્યમેરે.

પદ ૭૪ મું-રાગ કારી.

સુરસેના-પ્રભુ મારી વિનતિ રે, તમે સાંભળો સારંગપાણ;
કષ્ટ કઠણ આ તો પડ્યું રે, વાહાલા જાણો જાણ સુજાણ. પ્રભુ૦
દાસ તમારો દોહેલું વેઠે રે, તે કેમ સહો છો આજ;
વિલંબ કરતાં વિઠ્ઠલા રે, હવે જાશે તારી લાજ. પ્રભુ૦
હું હળવો પડ્યો છું માવજી રે, પછે તારા ગુણ કુણ ગાય;
બિરદ પાળે નહિ તું શામળા રે, તો કેમ મજથી જીવાય. પ્રભુ૦

શે સજ થાઓ નહીં શામળા રે, તું કાયર શું થયો આજ;
હાર આપને તારા દાસને રે, જેમ માને મંડળિક મહારાજ. પ્રભુ૦
સ્વામી અમ વિના તમ એકલા રે, શો કરશો રંગ વિલાસ;
અરસપરસ છે શામળા રે, મને છે એકલી તારી આશ. પ્રભુ૦
તું જળહળતો સુંદરવર રે, હું છઉં તારી નાર;
નાથ વિના તે નારી ક્યમ રહે રે, તું છે અબળાનો આધાર. પ્રભુ૦
જાણ સુજાણ થઈ શું ભુલે રે, મનથી મેલોને ભુંડા રીસ;
સુરસેનાને ક્ષમા કરો રે, નરસૈંયા આ દેવનું નમશે શીશ. પ્રભુ૦

રાગ ૭૫ મું—રામ મારુ.

સુરસેનાની વિનતિ જાણી, ચડપ ઉઠ્યા તે સારંગપાણિ;
જળહળ જ્યોત સરીખો આવ્યો, ભક્તને દર્શન દેઈ પધાર્યો.
સખીઓને અધ કરડી આપી બીડી, હૃદયાની સાથે હરખે ભીડી;
મુખે બોલ્યા શ્રી જગદીશ, નામ્યું ભક્તને પ્રેમે શીશ.
તારી સ્તુતિથી મેં ન રેહવાય, સાંભળી ચિત્ત ચંચળ થાય;
તું શાને કરે છે વિલાપ, મેં સમર્પ્યું તમને આપ.
મને વેચો તો વેચાઉં, કાચે તાંતણે બાંધ્યો જાઉં;
બ્રહ્માદિકને વશ ન થાઉં, જગ્ન કોટિ કરે ત્યાં ન જાઉં;
હું તો પ્રેમે સુખીયો થાઉં, સંધ્યાવંદન કરે ત્યાં ન જાઉં.
જેને વિદ્યાતણું અભિમાન, ત્યાં ન જાઉં કહે ભગવાન;
શિવ સનકાદિક ધરે ધ્યાન, તે તો નહીં તમારા સમાન.
મને વાહલા ઘણું હરિજન, જેની મારી સાથે લાગી લગન;
એ તો સત્ય વચન હું ભાખું, તે જનની લજ્જા રાખું.
તમે જે માગો તે આપું, ભક્તનું વચન નહીં ઉથાપું;
રતનબાઈને મસ્તક મુક્યો હાથ, કહું સાંભલ મારી વાત.
કાનબાઈને આલિંગન દીધું, અંગોઅંગ તાદું કીધું;
તંમસું રમત કરું છું હું, માનબાઈ સાંભલજે તું.
આપણ રંગ વિનોદ કીજે, એવો ખેલ મલીને ખેલીજે;
આરત ન મનમાં કરશો, મારા નામથી નિશ્ચે તરશો.
એ તો સત્ય વચન હું ભાખું, લાજ ભક્તની નિશ્ચે રાખું;

હવે એક પહોર છે રાત, તમને હાર આપીશું પ્રભાત.
કાં કેદારો ચિત્ત ન આણો? મેહેતા ધરણીધરને ઘેર મુકાણો;
મેહેતે લખી આપ્યો મહારાજ, એક બ્રાહ્મણ કેરે કાજ.
કહી સખીઓએ તે વાત, ચિત્તમાં ઉતારી શ્રી જદુનાથ;
મેહેતાને કહ્યો કેદારો ગાય, ગાયા વિના હાર ન અપાય;
ગાઓ હું જઈ બેસું આસંન, તમે સાંભળો મુજ વચંન.
ત્યારે રાગ સામેર કીધો, નરસૈંયે હૃદયમાં લીધો;
આસન આપ્યાં દામોદર રાય, સખીઓને હરખ ન માય.

પદ ૭૬ મું–રાગ મારુ.

જુઓની આ ભક્તવત્સળ ભગવાન, જાએ કૃપા કરી ભક્તને;
જાઉં વાહલા તારે ભામણેરે.
તારું દીનબંધુ બિરદ સાચું, તારું વદન જોઈને રાચું; વાહલા૦
કાને કુંડળ મુકુટ બીરાજે, મુખ વીણા સુંદર વાજે. વાહલા૦
અંગો અંગ સહુ શોભામાન, સંગ ગોવાળારૂપ નિધાન; વાહલા૦
સાચો ભક્તવત્સળ મોરાર, નરસૈંયો જાય બલિહાર. વાહલા૦

પદ ૭૭ મું–રાગ ધવળ ધનાશ્રી.

દામોદરરાયને છે વહાલો, રાગ કેદારો રે, નાગરાજી;
તે વિના નહીં આપે હરિ, હાર આ સભા ભરી, નથી આશરાજી.
ગિરિવરધારી ને કુંજ બિહારી, તે સાથે શી હોડજી;
શ્રી હરિની પ્રીત બંધાઈ, રાગ કેદારની નથી જોડજી.
મેહેતાજી મન સ્થિર કરી રાખે, નહી મુકે વહાલો મારોજી;
શ્રી દામોદરને ઘણું વાહલો છે, પણ કેમ ગાઉં રાગ કેદારોજી.
કેદારો મુકયો છે ગીરવી, કેમ મુકું મારું માનજી;
ને રાગ આલાપ્યા વિના નવ રીજે, સમર્થ શ્રી ભગવાનજી.
રસિયાને મેહેતો કેમ રીજવે, રાગ કેદારો ગાઇજી;
હારચે કહ્યું તે છે પણ સાચું, પણ પત કેમ ગુમાવુંજી.

પદ ૭૮ મું–રાગ ધવળ ધનાશ્રી.

મેહેતા–મેહેતાજી કહે પુત્રી મારી, સાંભળ વાત વિવેકજી;
હરિની આજ્ઞા કેદારાની છે, ને મારે અટક છે એકજી.

આઠ રૂપૈએ ઘરાણે મૂક્યો છે, કેમ કેદારો ગવાયજી;
આપી થાપણ છાની લૈઇએ, પત આપણી જાયજી.
ધરણીધર મેહેતાને મંદિર, ખત લખી મેં આપ્યુંજી;
વ્યાજ સંગાતે ગરથ પોતાં વિણ, ગાઉં તો જીભ કાપુંજી.
અટક સાંભળી મેહેતાજીની, સમર્થ સૌરંગપાણિજી;
હરિ કેદારો મૂકાવા ચાલ્યા, પ્રીત પૂરવની જાણીજી.

પદ ૭૯ મું-રાગ કેદારો.

કેદારો મૂકાવા ચાલ્યા, ભક્તવત્સલ ભગ્વંત સ્વરૂપ;
ધરણીધર મેહેતાને મંદિર, આવ્યા નરહરિ નરસૈંનું ધરી રૂપ. કેદારો૦
ધન આપી ખત માગી લીધું, વ્યાજ સુધાં પોહુચાડ્યું સહુ;
ધરણીધર મેહેતાને મંદિર, એક પાંગળી હુતી વહુ. કેદારો૦
ઘેલી કહી સૌ કો બોલાવે, તેની પાસે ગયા ભગવાન;
મસ્તક હાથ મૂકીને ઉઠાડી, રૂપ કીધું તેનું લક્ષ્મી સમાન. કેદારો૦
એક પંથ બેઉ કાજ કરીને, હરિ આવ્યા સભાની માંય;
મેહેતાને ખોળે ખત નાખ્યું, અંતરિક્ષ રહીને હરિજી ત્યાંય. કેદારો૦
તે શ્રીપાત સંન્યાસી સૌએ દીઠું, મંડળીક પ્રભુજી માગે માન;
નરસૈયો ઇશ્વરનો સેવક, સાચો સેવક શ્રીભગવાન. કેદારો૦
અન્યો અન્ય સૌ વાત કરે છે, ખત આપ્યું દામોદરરાય;
મેહેતાને મંદિર મોકલીએ, નહીં તો આપણો મહિમા જાય. કેદારો૦
ધરણીધર મેહેતો સભામાં આવી, પ્રણિપત કરી પડયો ચરણે રાય;
હરિના જન હરિ સરખા જાણો, નરસૈંયાને લાગો પાય. કેદારો૦

પદ ૮૦ મું-રાગ દેવગાંધાર.

દ્વારિકા પોત્યા કમળાપતિ, રામાનંદને કહી વિનતિ;
તમે વેગે જુનાગઢ જાઓ, નરસૈંયાને કરો પસાઓ.
ત્યાં થયો રે મારો સંવાદ, સંન્યાસી મળી કીધો વાદ;
જુનાગઢનો મંડળિક રાય, તેને ત્યાં મળી સર્વ સભાય.
સર્વ મળી મેહેતાને નડે, ઘેર જવાની આજ્ઞા ન દે;
મેહેતાને સમજાવો જઇ, લીધા વિના હાર ઉઠીશ નહીં.

પરમાનંદ પ્રભુએ કહ્યું, રામાનંદે હૃદેમાં લહ્યું;
આવ્યા રામાનંદ સભા મોઝારે, ધરણીધર ત્યાં કરે વિચાર.
નરસૈંનેરૂપે આવ્યા ભગવાન,પાંગળી વહુ કરી લક્ષ્મી સમાન;
ગરથ આંપી ખત લીધું હરિ, ધરણિધરે વાણી ઓચરી.
શ્રીપાત સાંભળી વિસ્મે થયા, મંડળિક વાત વિચારી રહ્યા;
અન્યો અન્ય વાતો ઓચરે, વૈષ્ણવ સાથે વેર કુણ કરે.
દક્ષણાવત ગંગોદક ભર્યો, નરસૈં નાગર વૈષ્ણવ ખરો;
ગાયે રત્ન ગળ્યું જાણે સઉ, જડે રત્ન ને જીવે ગઉ.
એવડી પ્રીત દામોદર ક્યાંથી કરે,ભાગી ભોગળ હાર કંઠે ધરે;
માટે મેહેતાને મોકલો ઘેર,આપણે બ્રાહ્મણ સાથે શું વેર.
એમ વાત વિચારે થઈ, સભા સઉ વિસ્મે થઈ રહી;

પદ ૮૧ મું–રાગ ધવળધનાશ્રી.

રામાનંદ–પછી રામાનંદ વચન ઉચ્ચરે, તમે જોજો સૃષ્ટિની પેરજી;
સાચો ભક્ત હરિનો જાણ્યો, ત્યારે વળાવે છે ઘેરજી.
ખત આપ્યું દામોદર રાયે, ત્યારે થયા સાવધાનજી;
સર્વ મળીને પ્રીછવે છે, દે છે મેહેતાને માનજી.
મેહેતાજી હાર મંગાવજો, માનજો મારી વાતજી;
દ્વારકાથી મને મોકલ્યો, શ્રી હરિયે સાક્ષાતજી.
મેહેતા તમારે મંદિરે ન જાવું, એટલી કહેવી વાતજી;
નામ તમારું સૌ કોઈ જાણે, કેહ રામાનંદ શ્રીપાતજી.

પદ ૮૨ મું–રાગ આશાવરી.

જે હરિજનની નિંદા કરે, તે રૌરવ નરક સંચરે;
જૂઠા પુરુષની પક્ષ ધરે, તે નિશ્ચે નરકે પરવરે.–જે હરિજનની૦
નરસૈંયા નાગર તું અવિધાર, પૂર્વે પંઢરપુર મોઝાર;
બ્રાહ્મણે આણી મર્તક ગાય, લઇ બાંધી સુલતાન સભાય–જે હરિજનની૦
નામદેવ ગાય સજીવન કરે, તો તુલસી માળા કંઠે ધરે;
તે નામદેવની જીવાડી ગાય, એવા સમરથ વૈકુંઠરાય–જે હરિજનની૦
ભૂરલોક અળગા થઇ રહ્યા, વૈષ્ણવના ધર્મે સાચા થયા;
જગ્ત ભક્તને રાહે વેર, એ મેહેતાજી વિચારો પેર–જે હરિજનની૦

જો પ્રહ્લાદને કોપ્યા તાત, તો પ્રભુ પ્રકટ થયા સાક્ષાત;
વિભીષણને વિરે મારી લાત, તો તેને મળ્યા શ્રી રઘુનાથ-જે હરિજનની૦
અંબરીષને દુર્વાસા કોપીઆ, તો પ્રભુએ ત્યાં કીધી મયા;
જો ધ્રુવને સંતાપી અપર માત, તો તેને મળિયા વૈકુંઠનાથ-જે હરિજનની૦
શ્રવણ સાથ અબળા ચઢભડી, ભરત વૈષ્ણવને માતા નડી;
સુધન્વાને કોપ્યો પિતાય, ત્યાં હરિયે તેની કીધી સહાય-જે હરિજનની૦
કૌરવે કાઢયાં પંચાલીનાં ચીર, તે પૂર્યાં ત્યાં શ્યામ શરીર;
તે માટે મહેતા તુંને કહું, સંસાર ચરિત્ર સઘળાં લહું-જે હરિજનની૦
જો હાર લીધા વિના જાશો ઘેર, પછે વૈષ્ણવની કોણ થાશે પેર;
ભાંગી ભોગળ મંગાવો હાર, ત્રૈલોક્ય વર્ત્તે જેજેકાર-જે હરિજનની૦
નિજ ધર્મ સાક્ષી મહારાજ, ઠામ ઠામ રાખી ભક્તની લાજ;
હરિજનનાં સુખ થશે શ્યામ, આપશે હાર થશે સિદ્ધ કામ-જે હરિજનની૦
મેહેતા તમે કેદારો ગાઓ, હાર લઈ સમોતા થાઓ;
રામાનંદ વાયક ઓચરે, ત્યારે મહેતાજી હર્ખજ ધરે-જે હરિજનની૦
જોઈ રહ્યા તે સરવે ખરા, મેહેતે હરિના વિશ્વાસ ધર્યા;
નરસૈ સુણી થયો મગંન, હરિ સાથે લાગી પ્રેમની લગંન-જે હરિજનની૦

પદ ૮૩ મું-રાગ કેદારો.

મેહેતો-મારો વાલોજી રાગ મૂકાવી લાવ્યા, ખત વાંચીને ખંખાર્યોરે;
પછે કેદારો આલાપીને ગાયો, મારે વાહલે નથી વિસાર્યોરે. મારો૦
સુંદર રાગ સોહામણો સારો, મારો ગોરીઓ ગમાણે આવ્યોરે;
ઘમકે ઘુઘરી ને નૃત્ય કરે છે, મારો રાગ કેદારો મૂકાવ્યોરે. મારો૦
પ્રગટ થાઓ પાતળિયા સભામાં, મુજને આપો હારરે;
શામળિયા સંગ સાંઇડાં લેઇશ, નહીં લાગે કંઈ વારરે. મારો૦
મલપંતા મંડપમાં આવો હરજી, મેં જાણ્યા દીનદયાળરે;
સભા સર્વ દેખતાં મારા વાહલા, મારે કંઠે આરોપોની માળરે. મારો૦
એવું કહી ખત મસ્તક મેલ્યું, સર્વ સખીઓ થાઓ સાવધાનરે;
જેજેકાર બોલો કેહે નરસૈયો, સઉ સુંદરી કરોની ગાનરે. મારો૦

પદ ૮૪ મું-રાગ કેદારો.

કો હોય બ્રહ્માંડનું રાજ આપે, આપણા અંગની સ્ત્રી ન આપે;
વળી આપ સરીખો કરી થાપે, ભક્તિ ન આપે, નાથ ભક્તિ ન આપે. ટેક.

ભક્તિ માગે તેને મુક્તિ આપે, વળી સકળ ભોગ સંજોગ આપે;
અખિલ ઇંદ્રાદિક ભોગ આદે દઈ, તે થકી અધિક કરીને થાપે. ભ૦
જે કોઈ નિંદે ભક્ત વૈષ્ણવને, તે ભક્તિની વાતમાં શું રે જાણે;
તુલસી તિલક તણા ભેખ ખોટા કહે, આપ આપણી તે તો તાણે. ભ૦
અવર જે બાપડા મુક્તિને માગે, મૂઢ તે કૃષ્ણ સેવા ન જાચે;
આંહાં નરસૈંયો કાંઈ ઇચ્છે નહીં, જનમ જનમ તારી ભક્તિ રાચે. ભ૦

પદ ૮૫ મું–રાગ મલાર.

ચોદિશ જોઉં તારી વાટડી, મારો નાથ ન આવે;
મંડળિક ખડગ કાઢી રહ્યો, મને કોણ મેલાવે. ચોદિશ૦
હઠીલા હરજી હઠ મૂકીએ, હાર આપો મુજનેઃ
મારી પુઠળ મારા નાથજી, લાજ લાગશે તુજને. ચોદિશ૦
ગજ કારણ ગરુડ તજી, ચાલ્યા અડવે પાયે;
નરસૈંયાને હાર આપતાં, તારું શું જાયે. ચોદિશ૦
વામન રૂપે બલિ છલ્યો, ધરા ત્રણ પદ કીધી;
ઇંદ્ર ઇંદ્રાસન રાખિયું, શિક્ષા બલિને દીધી. ચોદિશ૦
મોસાળું દીધું ભલું, ગરથ ગાંઠે નહોતો;
લક્ષ્મી સહિત પધારીને, મુને કીધો સમોતો. ચોદિશ૦
તમો રાધાજીશું રંગે રમો, નરસૈં મૂક્યો વિસારી;
છબીલાજી નિજ કંઠથી, હાર આપો ઉતારી. ચોદિશ૦
નરસૈંયો નાગર વિનવે, દામોદર સહુ જાણો;
તમો હઠે શું નથી બોલતા, મંડળિક રોષે ભરાણો. ચોદિશ૦

પદ ૮૬ મું–રાગ પરજ.

હુંરે માંગુ મુને મયા કરો, ગાયોના ચારણ ગોવાળિયા;
વારેં વારે શુંરે કહું તુંજને, પરદુઃખભંજન પિંડારિયા. હુંરે૦
આગે અનેક ભક્તને કરુણા કરી, હાર આપો મુને થાય કલ્યાણ;
જે માંગે તેને તું આપે છે, તો મુને શે ના આપે નારાણ. હુંરે૦
રાત્ય દિવસ સેવા કરું તોરી, સાહે કરો મારી શામળવેશ;
ભણે નરસૈંયો અવર નહીં લેશું, તુંજ ભક્તિ વિના અવતાર કો દેશ. હુંરે૦

પદ ૮૭ મું-રાગ સિંધુડો.

તું કસ્યો ઠાકરો હું કસ્યો ચાકરો, કર્મના લેખ ભુંસ્યા ન જાયે;
મંડળિક હાર માટે મને બહુ દમે, હરિ વિના હારદ કોને કેહવાયે. તું૦
કોઈ કહે લંપટ, કોઈ કહે લોભિયો, કોઈ કહે તાલ કૂટિયોજ ખોટો;
સાર કર શ્રી હરિ,* દીન જાણી કરી, હાર આપો તો કહું નાથ મોટો. તું૦
મુજને વેહવાઈએ ઘણું વગોવિયો, ઉષ્ણોદક મૂકી ઉપહાસ કીધું;
મેઘ તેં મોકલી ગૃહ તાણી નાંખ્યું હરિ, આપણો જાણીને માન દીધું. તું૦
જ્યારથી મહાદેવે મજપર કૃપા કરી, તે દિનનો મેં લક્ષ્મીનાથ ગાયો;
મામેરા વેળાએ લાજ જાતી હતી, ગરુડે ચઢી તું તરત ધાયો. તું૦
†મારી પાસ સુંદરી હાથ કંઠે ધરી, કેશવા કીર્ત્તન એમ ન હોયે;
અબુદ્ધીયાં લોકડાં અસત્ય વાણી વદે, તુંજ વિના માહરું નહીંરે કોયે. તું૦
હીરની દોરીએ હાર ગુંથો હરિ, દામોદરરાય મારે કંઠ ઘાલો;
વાહાણું વાશે ત્યારે દાસને મારશે, દયા કરીને મને હાર આલો. તું૦
સોરઠ માંહે મને સર્વ સાચો કહે, પુત્રીનું મામેરું જેમ કીધું;
નાગરી ન્યાતમાં નામ વધારિયું, નરસૈંયાને અભેદાન દીધું. તું૦

પદ ૮૮ મું.

ભોગળ ભાંગીએ રાય દામોદરા, ઊઠો જદુનાથ દેવાધિ દેવા;
એ મંડળિક મદ ભર્યો ઓચરે, જાણે નરસૈંયાની જૂઠી સેવા. ભોગળ૦
ભક્તપાળક દયાળ તું સાંભળો, મારે તો પુરણ પ્રીત તારી;
નાગર સાથ નવલ નેહ દાખવો, અકળ ચરિત્ર તારાં મોરારી. ભોગળ૦
જો મારે નરહરિ નામ હૃદે વસ્યું, પતિત પાવન તારું બિરદ કહાવો;
ગ્રાહથી ગજને મૂકાવ્યો શ્રીહરિ, તેમ નરસૈંયાને મૂકાવો. ભોગળ૦

પદ ૮૯ મું.

કૃષ્ણ કૃપાનિધિ કેશવા શ્રી હરિ, હું અનાથ તું નાથ કહીએ;
હાર કાજે મને રાયજી પરભવે, શામળા શરણ કોને જઈએ. કૃષ્ણ૦
હું શરણ આવિયો સંસારને પરહરી, તો પ્રભુ કાં પેર પેર પીડે;
અંતરગત અવિલોકીને શામળા, તું વિના હૃદયશું કોણ ભીડે. કૃષ્ણ૦
મંડળિક મુજપર કોપ ઘણો કરે, તે મારુ દુઃખ તું શે ન જાણે;
ભણે નરસૈંયો પ્રભુ પ્રીતડી તોડતાં, લાજ જાશે અલ્યા તારી વાહણે. કૃષ્ણ૦

* બીજી પ્રતમાં: "સારકર, વાહારકર શ્રીહરિ." † "ઓપાસ"

પદ ૯૦ મું.

ગોપાલજીરે તુમચી ભક્તિ પાખે, હુંને ભવ વિષે ભટકતો કોણ રાખે;
અનેક જયોની ભમ્યો, સમકાંનો નવ સમ્યો, ક્ષણ એક સુખ નહિ શરણ પાખે. ગો૦
આવ્યની સમય કરી, અંબર સર્વે સજી, સમયસંચેકરી સરગ પામ્યા;
ક્ષિણ પુણ્યે કરી, મનુષા દેહ અવતરી, દેહતણા સુકિત ક્ષણ ન વિરામ્યાં. ગો૦
લોભ લેહેરે ભમ્યો, નીચ જનનં નમ્યો, દેહ દુઃખમાં રમ્યો, વિષય પામ્યો;
રતન જતને જડયું, છીપ માંહે પડકયું, કાળ અચાનકે કંઠ સાહ્યો, ગો૦
કામરુદેશની કુટીલ માયા મલી, કારમું કુટુંબને પ્રકટ કીધું;
સાચો સગો ગયો, નિર્મનો થઈ રહ્યો, અણછતું દુઃખ તે શીર લીધું. ગો૦
જનમ ને મરણ જોબન જરાએ દમ્યો, આહાર નિદ્રા વિષય મિથુને મોહ્યો:
કલ્પના કોટ, ભવ મોટમ મટી નહીં, કૃષ્ણ કીર્તન વિના કાળ ખોયો. ગો૦
મોહ મમતા કરી, મન મારું આવર્યું, ક્ષણ એક જોવાને ચિત્ત ઘાલે;
નરસૈયા રંકને ડંક ભોરંગ ડસ્યો, એ દુઃખ તુંજ વિના કોણ ટાલે. ગો૦

પદ ૯૧ મું.

સાર કર સાર કર શામળા માહરી, સનમુખ થઇને જોની આજ;
નાગર જ્યારે હઠ કરી બોલશે, રાખે નહીં ત્રિકમા તારી લાજ. સાર૦
ગોકુળ માંહે તું ગાળ ખાતો ફરે, નવનીત આહીરનાં લેતો ચોરી;
ચંચળ ચોર તું મુખ નથી બોલતો, હજુ અમો લાજ રાખુંજ તોરી. સાર૦
બહુ પેર ગોપીએ લાડ લડાવિયો, અન્ન આહીરનું જોતો ચાખી;
નટવાની પેર તું નૃત્ય લીલા કરે, તે નરસૈયો રેહ છે રે સાંખી. સાર૦

પદ ૯૨ મું.

મોગરા માળે શું મોહિ રહ્યો મોહના, હાર આપો જશ ખ્યાત વાધે;
કેહેશે નાગેરો કોહનું નામ ગાતો હતો, કૃષ્ણ તુજને કોઈ નહિ આરાધે. મો૦
સારી પંક્તિતણા લોક સર્વે મળ્યા, સહાય કરશો તેની પાસ થાશે;
મૃત્યુના ભય થકી નરસૈંયો નવ બિયે, પણ તારો જશ જગદીશ જાશે. મો૦
રજની તો વહી ગઈ, રાત થોડી રહી, જોત તો આંખી થઇ ગઈ દીવાની;
કેશવા કંઠથી માળ અળગી કરો, પ્રેમે આરોપો નરસૈંની કમાણી. મો૦

પદ ૯૩ મું.

હારને કાજ શું હઠ કરે શામળા, જાચવાને તારી પાસ આવ્યો;
રાધિકાની સંગે બેઠો વાતો કરે, કેહે રે વૈકુંઠથી તું શું રે લાવ્યો? હાર૦
તારૂં નામ વિશ્વંભર ધર્યું તે વરાંસિયે, નંદનો છોકરો છાશ પીતો;
હોડતો કામળી હાથમાં લાકડી, ગાવડી ચારતો વન રહેતો. હાર૦
માત તું, તાત તું, ભ્રાત તું ભૂધરા, તું વિના દુઃખ તે કોને કહીએ;
ભણે નરસૈંયો તારા ગુણ ગાઈ જીવીએ, એકલા ભૂતળ કેમ રહીએ. હાર૦

પદ ૯૪ મું.

હાર કાજે શું વિલંબ કરવો ઘણો, નહિજ કૌસ્તુભ વિદ્રુમ માળા;
ઉજ્વળ પુષ્પ ને સૂત્રનો તાંતણો, તેને શું મોહિ રહ્યો નંદલાલા. હાર૦
ઊંચને મૂકીને નીચને અનુસર્યો, જોઈ નહિ જાદવા જાત દાસી;
રાજાની દિકરી રુકમણી પરહરી, કુબડી મંદિરનો થયોરે વાસી. હાર૦
રત્ન ગુંજા વચે ભેદ નહીં ભૂધરા, સાયર છીલરાં સમ વખાણો;
મંડળિક હારને કાજ મને પરભવે, દોહેલાં દાસનાં શે ન જાણો. હાર૦
લોક કૌતુક જુએ, લાજ તારી ખુએ, સુખે શું સુતો દેવાધિદેવા;
કેશવા માળ કંઠેથી ઉતારિયે, પ્રેમે શણગાર નરસૈંની ગ્રીવા. હાર૦

પદ ૯૫ મું.

આપ્ય રે હાર વસુદેવ સૂત વિઠ્ઠલા, વિવિધ વિચારતાં વાર લાગે;
લોકનાં વચન અવિલોક તું શામળા, નાથ નિદ્રા તજી શે ન જાગે? આ૦
દીનબંધુતણું બિરદ હરિનું સુણ્યું, એમ બોલે સત્ય વેદ વાણી;
કરમ તારાં રખે આજ સંભારતો, શીખ્ય હું વિપ્રને રંક જાણી. આ૦
કૃપણપણું તું મૂક કમળાપતિ, જગપતિ જગ ઉપહાસ થાશે;
મોહના મંડળિકડો નરસૈંને મારશે, હાર આપો જશ ખ્યાત થાશે. આ૦

પદ ૯૬ મું.

આપ્યની હાર વસુદેવ નંદન, આદ્ય અનાદ્ય તુંને લાજ થોડી;
કંસના ભય થકી નાશી ગોકુળ ગયો, રહ્યો આહીરશું પ્રીત જોડી. આ૦
સ્વારથ માટે મા બાપ તેં પરા કર્યાં, સુર અસુર મુનિ સર્વ જોતાં;
કંસનો વધ કર્યો અર્થ તારો સર્યો, ગોપીજન મૂકીઆં વને રોતાં. આ૦

ભક્તિ કરતાં આહીરનો નવ થયો, તો મુને હાર તું કેમ આપે;
ભણે નરસૈંયો હવે રજની થોડી રહી, આપ્ય તસ્કર હસી કાં સંતાપે. આ૦

પદ ૯૭ મું.

ઉઠને શામળા મૂકી મન આમળા, બોલે નહીં શા અભિમાન માટે;
આપીએ હાર કે પ્રગટ હવણાં કરું, જે કામ કીધું બંશીવટ ઘાટે. ઉ૦
અણુવરી નાર તેં ભોગવી ભૂધરા, પરણતાં ગરથ શું નોહતો તારે;
હારને વાર થઇ ભાર ભાગી ગયો, શું કહિયે નાથજી વારે વારે. ઉ૦
કળિયુગ માંહે કલંક જો લાગશે, વૈષ્ણવની ગત તે કોણ થાશે;
ભણે નરસૈંયો જયારે હું હળવો પડયો, તારું કીર્ત્તન જશ કોણ ગાશે. ઉ૦

પદ ૯૮ મું.

કોણ ઠાકોરને વિનવું વિઠ્ઠલા, કંથ કમળાતણા મન વિચાર;
દ્રોપદી લાજને કાજ આવ્યા હરિ, તેમ દુઃખ પામે ઘણું દાસ તાર. કો૦
પ્રગટ થયું નામ ભૂતળ વિષે ભૂધરા, નરસૈંયા નાથ એવું બિરદ કહાવે;
સેવકનું સંકટ ટાળીએ ત્રિકમા, તો તું નાથજી ભલોરે ભાવે. કો૦
લોક દેખે સહુ કૌતક થાએ બહુ, મંડળિક મદ ભર્યો કૂડ બોલે;
નરસૈંયાચા સ્વામી નિત્ય દાતા સદા, શામળા સમોવડ નહિ કો તોલે. કો૦

પદ ૯૯ મું.

તને રોકી રહી રાધિકા રંગ ઝામ્યો ઘણો, રસિયા રજની રહી રે થોડી;
નંદના નંદન તું શાને આળસ કરે, નાગરા સાથે શું પ્રીત તોડી? તને૦
ભાળ કપાળિયો કામ પ્રજાળિયો,ઈશ્વર પદ પામિયો,ઉમિયારે સ્વામી;
શામળા તુજને લોક લંપટ કહે, થયો વ્યભિચારી કાનુડો કામી. તને૦
હઠ કરે તેશું હઠ કીજીએ શામળા, ત્રૂટશે સ્નેહ ત્રિકમ તાંતણે;
ભણે નરસૈંયો અવધ સૌ વહી ગઇ, મંડળિક મારશે મુજને વાહાણે. તને૦

પદ ૧૦૦ મું.

જે તારા ચરણ શરણને અનુસરે દેવા, તે જનને તુજ સરીખા કીધા;
ભોગવે ભોગ સંસારનો શામળા, વિષય રસ સેવતાં કાર્ય સિઝયાં. દેવા૦
જોતાં જનકનાં કર્મ શાં કેશવા, રાજ રિદ્ધ વિલસતો નરક વામ્યો;
નામ પ્રતાપથી જમપતિ જીતીઓ, અજામિલ તારું અભેપદ પામ્યો. દેવા૦

ભક્ત વાહાલા સદા દાસનાં દુઃખ હરો, નિશ્ચે વાયક એવાં વેદ બોલે;
અંબરીખ દાસથી ક્રોધી રુખિ રાજ રઝળિયો, તો મંડળિક તારેં શાજ્તોલે. દેવા૦
તાહારા ચરણને જે કોઈ અનુસરે, તે તો વૈકુંઠથી અધિક હોયે;
ઇંદ્રાદિક બ્રહ્માદિક શંકર સેવતા, તાહરો પાર ન જાણે કોયે. દેવા૦
ઇંદ્રિ અહલ્યા થકી મહા દુઃખ પામિયો, સહસ્રભગ તન થયાં તને સંભારે;
સાહ્ય કરની હવે સાધુ સંતાપતો, નરસૈંયાને નાથ કાં વિસારે. દેવા.

પદ ૧૦૧ મું

કૃષ્ણ કૃપાળ કરુણાનિધિ કેશવા, હું અનાથનો નાથ કહીએ;
ભૂપતિ ભોળો એને મર્મ મનમાં વશ્યા, શ્યામ વિના શર્ણે કોને જઇએ. કૃ૦
સગાં સરવે મળી, ન્યાત નાગર તણી, કૌતક જોવાની પેર કીધી;
ઉષ્ણજળ મેઘ તેં મોકલ્યો શ્રી હરિ, છાબ વેળા આવી આશા દીધી. કૃ૦
મને અપજશ તો તનેં અપજશ થશે, મને જશ તો તારો જશ વાધે;
હારને કાજ શું હઠ કરે શ્રી હરી, એવડો અનર્થ શીદરે સાધે. કૃ૦
મંડળિકરાય જો મુજને મારશે, તેમાં તો તાહરુ પત જણાશે;
મૃત્યુને ભયે નરસૈયો બિહતો નથી, ભકતવત્સલ તારું બિરદ જાશે. કૃ૦

પદ ૧૦૨ મું.

ભક્તના ઇશ તુને વિશ્વ સૌકો કહે, કાંગવા કેરાં તે દાન કશ્યાં;
વિપ્ર સુદામાને નવનિધ મોકલી, વિદુરને મંદિર વાસો વશ્યા. ભક્ત૦
કૃષ્ણ કૃપાળ કૃપણ થયા શ્રી હરિ, ભક્તની ભીડ જાણો ગોપાળ;
નાશી કરીને ગીરિ મધ્યે જઈ રહ્યા, કાળયવન નોચે શિશુપાળ. ભક્ત૦
જરાસંધ કંસ કેશી નરકાસુર, તેહતણારે અહંકાર મોડ્યા;
અઘાસુર બકાસુર વેર ભાવે કરી, તેતણા તનના બંધ છોડ્યા. ભક્ત૦
ભાવે કભાવે જેણે આરાધિયો, ગર્ભ નિવાસ નહિ આવે વળતો;
ભણે નરસૈયો હું દીન થઈ વરણવું, રાખ્યરે રાખ્ય મુને બાપ બળતો. ભક્ત૦

પદ ૧૦૩ મું.

કાજ પડ્યું કેશવા વલવલું વિઠ્ઠલા, બેઉ કરજોડીને માન માગું;
આવ તું ધસમસી નાથ નિદ્રા કશી, ઉઠ આળસ તજી શે ન જાગું? કા૦
તાણ કરતાં બહુ હાણ થાશે અલ્યા, હઠ કરતાં હલકાઈ થાશે;
કપટની પ્રીતે તો ભાર ભાગી જશે, દીનબંધુ તારું બિરદ જાશે. કા૦

શરણ આવે તેનું સંકટ તું ખુએ, વેદ સમૃત વદે રે વાણી;
તે બિરદ તારૂં જાય છે ત્રિકમા, રાખ્ય નરસૈંયાને દીન જાણી. કા૦

પદ ૧૦૪ મું.

હારને કાજે શું હઠ કરે માવજી, બોલતો શે નથી મુગો માટે;
રાય મંડળિક પ્રતિત કારણ પ્રભુ, તુજને પાર્યું શીશ સાટે. હાર૦
પૂછવું હોય તો પૂછ તું નાજીને, લે કાંઇ મૂલ બેહું જે તારે;
લોક સરવે સમું કંઠ શણગારને, શું કહું શામળા વારે વારે. હાર૦
કળિયુગ માંહે પ્રતિત નહિ લોકને, હાર નહિં આપો તો કોણ ધારશે;
કહે નરસૈંયાને હાર આપ્યો નહિ, ચૌદલોકો ગુણ તારા ક્યમ ગાશે. હાર૦

પદ ૧૦૫ મું.

મારે તો તહારા નામનો આશરો, તું વિના સાહે કોણ કરે મારી;
દીનબંધુ તમે સદા રે દામોદરા, આ અવસર આવી લો ઉગારી. મારે૦
ભક્તની લાજ તું રાખ લક્ષ્મીવર, નામ દયાળ તું બિરદ ધારી;
તારે સેવક કોટી છે શામળા, મારે તો એક છે આશ તારી. મારે૦
મંડળિક રાયને માન વાધ્યું ઘણું, તે તમે ચત્તિ ધરો નાથ મારા;
ભણે નરસૈંયો ભૂતળમાં અવતરી, અહરનિશ ગુણલા ગાઉં તારા. મારે૦

પદ ૧૦૬ મું

દીનબંધુ તમે હરિ દારિદ્રમોચના, દાસને અનંત આશ તારી;
અનેક શત્રુ મળી મુજને પરભવે, નાથ વિના કોણ કરે સાહે મારી. હરિ૦
તું નાથ અનાથનો સાખ સમૃત પૂરે, વાત વિસ્તારતા વાર લાગે;
કૃત્ય તારા રખે આજ સંભારતો, હું મતિ મંદ અજ્ઞાન આગે. હરિ૦
રંકની લાજ તું રાખ લક્ષ્મીવર, દુષ્ટ જયમ ત્યમ લવે લોક સાડૂ;
તેની હાંશી ને મારું મોત છે, જેમ હરિ રાખશો તેમ રહુ. હરિ૦
માન અપમાન માહારે નવ રહ્યું, ભૂપતિ ભોળવ્યો કામ કીજે;
રાખીએ નાથ અનાથને દુઃખથી, આશ અનંત તુજ નામ લીજે. હરિ૦
સૂત વસુદેવના અંતર અવિલોકીએ, પતિત પાવન એવું બિરદ તારું;
આપીએ હાર ઉગાર તું નરસૈંને, આણ કરુણા નહિ તો પ્રાણ કાહડું. હરિ૦

પદ ૧૦૭ મું

વિશ્વપાળક વિશ્વંભર કરું વિનતી, તુજ વિના દુઃખ બીજું કોણ જાણે;
વિલપતાં વિલપતાં વહી ગઈ જામની, નાથ નિંદ્રા તું શું રે આણે. વિશ્વ૦
રોકી રહી રાધિકા કે પુત્રી ભીમક તણી, અંગના સંગમાં શો રંગ માણે;
હઠ થકી સુર અસુર સૌ હારીઆ, ત્રુટશે સ્નેહ અતિય તાણે. વિશ્વ૦
રાહી ચંદ્રાવળી કે મળી લલિતા સખી, કામવશ થઇને શું રે સૂતો;
પુલના હારમાં એમ તું કા કરે, પ્રાતઃ થયો ને રાયે વગૂતો. વિશ્વ૦
સાચ પાખે કોઇ રાચે ન શ્રીહરિ, જગ્ત જીવનજી શે ન જાણો;
શીઘ્ર થઈ હાર નરસૈંયાને આપીએ, રાડે ચઢયો મંડળિક રાણો. વિશ્વ૦

પદ ૧૦૮ મું.

સ્વારથભૂત ના હોવ રે ભૂધરા, પરમ કરુણાનિધિ વેદ ગાયે;
ગ્રાહના મુખથી ગજને મૂકાવિયો, ગરુડ તજીને ગોપાળ ધાયે. સ્વા૦
ગરુડની ગતિ અતિ મંદ લહી માવજી, ચર્ણે ધાયા ઘણું સંકટ જાણી;
આપ નહિ પોહચીઆ ચક્ર ત્યાં પાઠવ્યું, બેઉ ઓધારિયા કરુણા આણી. સ્વા૦
હરિનામ જશ વાધીઓ ત્યાં થકી શામળા, સેવક સંકટ ટાળ્યું રે માટે;
ભણે નરસૈંયો સેહલ વાતને કારણે, કરુણાસિંધુ બિરદ શાને ડાટે. સ્વા૦

પદ ૧૦૯ મું.

દયા આણ દાયાળજી શીઘ્ર સેવક તણી, તું રે મારો ધણી વિશ્વ જાણે;
પ્રકટ મુજ નામ તે તુંજ થકી શામળા, કાં ન એ વિનતિ મંન આણે; દયા૦
મંત્ર તું જંત્ર તું ધ્યાન ધરણીધરા, મંત્રી મોહન વિના નહિ રે બીજો;
હાર આપ્યા વિના લાજ કોહ કેમ રહે, દીન દેખી હરિ શે ન રીજો. દયા૦
સાહે કીધા વિના નેટ નહીં છૂટકો, જો તમ ચરણ નીશ્વાશ આપી;
નરસૈંયાચા સ્વામી માન માગી કહું, હાર આપી નાખો દુઃખ કાપી. દયા૦

પદ ૧૧૦ મું.

પુષ્પથી સાર અનેક છે શામળા, મુજને હારનું દાન દીજે;
રંક રાયે લહી વાત દુલ્લભ કહી, કોની કેશવ હવે કેમ કીજે. પુષ્પથી૦
કાજ કીધા વિના પ્રતિત નહી પુરુષને, પ્રીતની રીતનો આપીરે ભાસ;
સકળ સુરીનર કહે, અકળ કો નવ લહે, મારે તો તુજ વિના નહિરે આશ. પુષ્પથી૦

નામ પ્રતાપે પાષાણ જળમાં તર્યા, પતિત ઓધારણ નામ તારૂ;
નરસૈંયાનું તું સંકટ હર શામળા, હાર આપે થાયે કાજ મારૂ. પુષ્પથી૦

પદ ૧૧૧ મું.

નંદના નંદન વાર લાગી ઘણી, દુરિજન લોકને કાં હસાવે;
અપકીર્તિ થશે, મારી ને તાહરી, વાત ચિત્તમાં તને શે ન લાજ આવે. નંદના૦
પેર પેર પ્રણવું, માન માગી કરી, કઠણ કાં થઇ રહ્યો કૃષ્ણ કામી;
કપટ ભાવે ભજ્યો તોય તુજને હરિ, સાહે સંભારી કર સંત સ્વામી. નંદના૦
કોણ વેળા થઈ હાર આવ્યો નહીં, સાંભળો શામળા વાત મારી;
નરસૈંયાચા સ્વામી મુજને તો દુઃખ નથી, લાજ જાશે જદુનાથ તારી. નંદના૦

પદ ૧૧૨ મું.

ઘણું રે વરાંસિયો આજ હું વિઠુલા, અવસર વેળા ન આવ્યો કાજ;
કરુણાસિંધુ તને નિગમ નારદ ભણે, ભકત સઘળાને લગાડી લાજ. ઘણું૦
અલ્યા વાંક તારો નહીં, ગત મેં નવ લહી, ગાય ચારી કહો મેં ગોવાળ;
આહીરમાં રમી બુદ્ધિ સહુ નિર્ગમી, તે ક્રોધે નહીં આપે પુષ્પ માળ. ઘણું૦
સંગ સુનાર નહીં, જે શીખ સારી દીએ, હાર આપે દુઃખ મારું જાયે;
દુરિજનનાં મુખ શ્યામ કર કેશવા, જો નરસૈંયો તારી લીલા ગાયે. ઘણું૦

પદ ૧૧૩ મું.

પ્રીતની રીત ત્રૈલોક્યમાં સાર છે, શું કરું શામળા જો વિચારી;
સાચું જૂઠું જગદીશ જાણો તમો, પ્રીતની રીત તો અટપટી ભારી. પ્રીતની૦
શંકર સ્વામીએ દીન જાણી મને, હરિ ગુણ ગાવાની ટેવ પાડી;
વિવિધ વિલાસ ગાયા મેં ગોવિંદના, ભક્તિભાવ ભૂલ્યો શું હું અનાડી. પ્રીતની૦
તે દિનનો મેં તો તુજને આરાધિયો, સાધિયો શુદ્ધ કરી મન સાથે;
આજ વેળા પડી આવ ઉતાળો, ભલાઈ ભૂધરા કર રહીને માથે. પ્રીતની૦
મારું તો બળ નથી, ઝાઝું શું કહું કથી, તુજ થકી થાશે તેજ થાશે;
ભણે નરસૈંયો જો જીવ મારો જશે, વળતી ગુણ તાહરા કોણ ગાશે. પ્રીતની૦

પદ ૧૧૪ મું.

કાનકૂટા થયા શામળા શ્રી હરિ, લક્ષ્મીના નાથ કે નિદ્રા આવી;
બિરદ મોટું ઘણું પતિતપાવનતણું, શરણ આવ્યો તેની બાંય સાહવી. શ્રવણ૦

નિરદે નિદ્રા તજી તાર નિજ ભક્તને, તું વિના માહરે કોણ સ્વામી;
દુરિજન લોકને મન આનંદ વસે, અવર કોને કહું શીર નામી. શ્રવણ૦
પુષ્પની માળ શું મન અટકી રહ્યું, વિદ્રૂપમણિ એ શું મન તારે;
નરસૈંયાચા સ્વામિ વિલંબ તેં બહુ કર્યો, હાર અરપ્યો નહીં કંઠ મારે. શ્રવણ૦

પદ ૧૧૫ મું.

પ્રીતડી ગોઠડી કરી, તે શું નવ સાંભરે, ન્યૂન તારે મન થઈ રે આજ?
કોથળી કંચનતણી નથીરે છોડવી, પુષ્પના હારનું મારે કાજ. પ્રીતડી૦
વૈષ્ણવ મારગે શામળા મેં તુજને ભજ્યો, હવે કાં તજો મને રે કહાન;
નઠોર કાં થઈ પડયો, મંડળિક મદે ચઢયો, તોય તને નવ આવી સાન. પ્રીતડી૦
મેલ મમતા હવે ફૂલના હારની, વાર લાગે ઘણી વિશ્વનાથ;
નરસૈંયાચા સ્વામી આશ તારી ઘણી, અર્પરે અર્પ હવે કંઠ હાર. પ્રીતડી૦

પદ ૧૧૬ મું.

અલ્યા હાર હૈયે ધર્યો, દાસ કાં વિસર્યો, કેઇ મોટમ હૃદય મધે આણી,
જદુપતિ જનપતિ જગપતિ શામળા, તારી મોટાઇ મેં તો ઠીક જાણી. અ૦
હું તને જાણું રુડી પેર જાદવા, કંચુકી પેહરીને તું રે નાચે;
ગોપીઓ સરવને તારે રમાડવી, પુષ્પના હારથી તે બહુરે રાચે. અ૦
જે તુજને ભજે ગ્રહસ્થપણું તે તજે, જોગી થઇ વનમાં ભીખ માગે;
ભણે નરસૈંયો મુને હાર આપો હરિ, નિર્લજ આ કાજે તુને લાજ લાગે? અં૦

પદ ૧૧૭ મું.

નિરદે સદા હરિ, દયા તેં તો નવ ધરી, પયપાન કરાવી પુતના પ્રાણ લીધા;
અબળા વ્યાકુળ કરી, તેહ ત્યાં થરથરી, કાલાવાલા તારા કોટિ કીધા. નિ૦
જનકસુતા સતી, બંધુ લક્ષ્મણ જતિ, વણ અપરાધે તેં વન ભમાવ્યાં,
દુષ્ટતા તેં કરી, તેહને પરહરી, દમન બહુ બહુ કરી તેને દમાવ્યાં. નિ૦
માતનો વંધ કર્યો, તે તું દામોદરો, વિસરી કેમ જાય વાત કૂડી;
આપતાં દાન પાતાળે બલિ ચાંપીઓ, પેર પ્રભુએ ન હોય રૂડી. નિ૦
જે તુને ધાય તેનું સરવશ જાય રે, જોગી થઇ વન વન ભીખ માગે:
ભણે નરસૈંયો તું તો નિર્દે રે નરહરિ, જોયું વિચારી મેં પાછે આગે. નિ૦

પદ ૧૧૮ મું.

ઉઠરે અટપટા, નથી બોલતો લટપટા, લંપટા લાજ તારી આજ જાશે;
વૃજપતિ રંગમાં કેવળ ઘટા કરે, તુજ વિના વાહરે તે કોણ ધાશે. ઉ૦
ઉઠ તું ચરવડી, શું બેઠો હરખડી, ગાંઠ ઘાઢી પડી મૂજ સાથે;
બરદ પાલક હરિ, સાર કરજો અરી, નિર્ગમે લાજ તો તૂંજ હાથે. ઉ૦
જીવ મારો જગમગે, અંગ મારું ફગમગે, ડગમગે નેત્ર જોવાને રૂપ;
નરસૈંયો રંગમગે, લોક સહુ ચગમગે, કોપીઓ મંડળિક દુષ્ટ ભૂપ. ઉ૦
ફેલ મુકની પરા, ગેલ તે બહુ કરા, ગોપીને રીઝવી બહુરે સંતાપ્યાં;
માતને દુભવી તાતને વીસરી, બોલને કાનડા નરસૈંને શાં સુખ આપ્યાં. ઉ૦

પદ ૧૧૯ મું.

બોલ્યને શામળા, આવડા શા આમળા, કામલામાં મન કેમ રાખે;
કોટિ બ્રહ્માંડ તુજ બાંયે બાહુ બળા, આજ મુને હાથથી કયાં ફેંકી નાંખે. બો૦
પ્રહ્લાદ ઉગારીઓ, ધ્રુવને પહોંચાડીઓ, બલીને કીધો પાતાલ ભૂપ;
હવણાં શું હારિઓ, કોણે તુને વારીઓ, નારીઓ મોહિ રહી નિજ રૂપ. બો૦
અલ્યા મૂકય રે મરકડા. ફોગટ ફરકડા, હરકડા મૂકય વારું રે વહાલા;
નરસૈંયા વિના તને આમ કોણ પ્રીછવે, નગણા ન થઇએ મારા નંદલાલ. બો૦

પદ ૧૨૦ મું.

ડગડગે કહાન તારું મન ચોદિશ ભમે, જાણે મને નાગર કંઇક આપે;
નામ લક્ષ્મીવરા કરે લાલચ સદા, આ રંકને રાય કયાં સંતાપે, ડગમગે૦
તાંદલા લઈ રિદ્ધ વિપ્રને મોકલી, ભુવન કીધું વૈકુંઠ સમું;
માહરે તો દાન તો ગાન છે તાહરું; નિત્ય પ્રીત ગુણ ગાઈ રમું. ડગડગે૦
મન મોટું કરી હાર મુજ કંઠ ધરી, હરખીને હરિ મારા રે આવો;
ભણે નરસૈંયો રજની સઉ વહી ગઈ, દુષ્ટને હાથથી મને મૂકાવો. ડગડગે૦

પદ ૧૨૧ મું.

દેવા ટેવ તુજને સદા દીન પ્રતિ પાળવા, કંથ કમળા રહ્યો સંત સામોઃ
લાખો પાળે તેનો દોષ શો માનીએ, હાથ જમણો વળે મુખ સામો. દે૦
કામધેનુ કૃષ્ણજી કોડ કરતાં રહ્યાં, ગોપીનાં ગોરસ ચોરી પીધાં;
શબરીના બોરમાં સ્વાદ ઝાઝો જડયો, મુનિતણા વૃંદનાં માન લીધાં. દે૦

દ્રૌપદી કેરી લાજને કારણ, દ્વારિકાંથી ધસ્યો એક શ્વાસે;
પાંચ પાંડવ તણી લાંચ નોહતી જડી, દૂત થઇને ગયો દુષ્ટ પાસે. દે૦
ભૂપનું નોતરું ભાવ વિણ પરહર્યું, પ્રેમનો પારખું. પરમ ડાહ્યો;
ભક્તની ઝુંપડી જગ્ત ઊંચી કરી, ભાજીને ભોજને તું ધરાયો. દે૦
બિરદ તારું બહુ વિશ્વ જાણે સહુ, ના ચળે નાથજી વેદ વાણી;
નરસૈંયા રંકને ઝંખના તાહરી, આપ અલબેલડા દીન જાણી. દે૦

પદ ૧૨૨ મું–રાગ આશાવરી.

ઓળખ્યો હરિ રાજા વિભીષણ, નામે નામકી તારી રે;
કુબજાનું કષ્ટ હર્યું ધરણીધર, અહલ્યા શ્રી હરિએ ઉગારીરે. ઓળ૦
દુષ્ટ દુશાસન ને દુર્યોધન, સતીને સભામાં આણીરે;
પંચાલીને પટકૂળ પૂર્યાં, સમરથ સારંગપાણિ રે. ઓળ૦
ધ્રુવ અંબરીખ રાજા રુક્ષમાંગદ, પાંડવની પત રાખી રે;
સુદામાને નવેનિધ આપી, સુરીનર મુનિવર સાખી રે. ઓળ૦
સાંદીપનને સૂત આંપ્યો આણી, વદે વેદમાં સાચું રે;
મારો ઠાકોર શ્રી દામોદર, અન્યને હું નહીં જાચું રે. ઓળ૦
તારણ તરણ પૂરણ પુરુષોત્તમ, નિરાકાર જે કહાવે રે;
નરસૈંયાચા સ્વામી સંગે રમતાં, પુનર્પિ જન્મ ન આવે રે. ઓળ૦

પદ ૧૨૩ મું–રાગ પરજીઓ.

તુંને હું ભક્ત કેમ સાંભરે રે, સેવક જનના રાખનહાર;
તુંને દાસ કેમ વિસરે રે, સકળ વિશ્વના આધાર. તુંને૦
જેને સોલ સહસ્ર પટરાણી, સાઠ લક્ષ સુત ગુણવંત;
તોએ તમને પ્રીતિ નહિ રે, વિનતિ કરૂં છું અનંત. તુંને૦
આગે અનેક ભક્ત ઓધારીયારે, તે વિમાસણ મુજને;
ભણે નરસૈંયો થાવ સાવધાન હરિ, ખોડ લાગશે તુજને. તુંને૦

પદ ૧૨૪ મું–રાગ રામગ્રી.

મહા રંડનો મુખથી નહીં બોલે, જોતાં જૂઠો જદુનાથ રે;
ધૂતારો ધરણીધર જાણ્યો, હઠિલો ન મૂકે વાત રે. મહા રંડનો૦
ગોકુળમાં ગોવાળીઓ થઇને, ચાર્યાં વનમાં ઢોર રે;
જાણ્યું બળ જીવણજી તારું, નવનીત કેરો ચોર રે. મહા રંડનો૦

ચંચળ લંપટ ચાડીઓ, સઘળે તે કરતો સોર રે;
ગોકુળ માંહે હેરણા હેરતો, એણે અજીઠાં ચાખ્યાં બોર રે. મહા રંડનો૦
પરાધીન થઇને પેટજ ભરતો, જેમ કોઇ નઠોર નાદાન રે;
નરસૈયા સાથે હારને કાજે, આવડું શું અભિમાન રે. મહા રંડનો૦

પદ ૧૨૫ મું–રાગ મારુ.

તું તો ગોકુળ માંહે રેહતો, તવ નવનીત ચોરી લેતો;
તું તો ગુજરને ઘેર જાતો, તેનો ટાઢો ઠુંમરો ખાતો.
જસોદાજી બાંધતાં તાણી, હું મૂકાવતો સારંગપાણિ;
તમે તે દહાડા સંભારો, એવું જાણીને ઉગારો.
માંહોમાહે મોટાઈ ન આણો, મને પોતાનો કરી જાણો;
મારે રુડે તમારે રુડું, માહરે ભૂંડે તમારે ભૂંડું.
મારી પત જાતાં તારી જાશે, ત્યારે ગોકુળ કેમ રહેવાશે;
લોક વરુવાં બોલે છે મારાં, ઢાંક મારા ઉઘાડીશ તારાં.
નાગર ખટકરલડાં બોલા કહીએ, તુંતો કાંઈ ન આણે હઇએ;
એવું જાણીને ઓરા આવો, હાર આપીને મુજને મનાવો.
તને વ્રખભાન સુતા રહી રાખી,તેણે આંનદથી જોતો ઝાંખી;
તારો નરસૈયો રીસે ભરાય, મુજ વિના જશ કોણ ગાય

પદ ૧૨૬ મું–રાગ પંચમ.

ભાંગો ભોગળ, ભાંગો ભોગળ, ભાંગો ભોગળ શામલીઆ રે;
ઘેલા ઘેલાઇ મુકો મારા વાહલા, ગાયોના ચારણ ગોવાલીઆ રે. ભાંગો૦
આહીરડાંને આવડો શો મચકો, આપો મોગરડાંની માળા રે;
ખટકો ચિત્તમાં શાનો પેઠો, કે અટકો મારા વાહાલા રે. ભાંગો૦
હવાં ગાલ ન દેઉં મારા લાલા, નરહરિ નાધડીઆ રે;
બંધુ તમને બલવંતા જાણી, પ્રેમે અરપી ગાવડીઆ રે. ભાંગો૦
શુક સનકાદિક ધ્યાન ધરે છે, તે નંદતણો પિંડારું રે;
તને લંપટ કહી હુલાવે, એવું છે ગાનું અમારું રે. ભાંગો૦
આવોને આલિંગન દીજે, સુંદીર મુખડું નિહાળું રે;
ભણે નરસૈયો રજની વીતી, થયું ત્રિલોકે અજવાળું રે. ભાંગો૦

પદ ૧૨૭ મું-રાગ પ્રભાત.

જાગો જાગો જદુપતિ રજની વિહાણી, અવેષ્ણવડાં મુને બિહાવેરે;
અરુણ ઉદે થયો હરણિયો આથમ્યો, તોય તુને દયા નં આવેરે. જા૦
વલોણાં વલોવાયે વેદ ભણાયે, ભામનીઓ ભરે પાણીરે;
આવી શકયા નહીં શ્રીહરિ મારા, શકે કોણે બાંધ્યા તાણીરે. જા૦
કુંભકર્ણ મુચુકુંદ થકી રે, નિદ્રા અધિક તુંને વાધીરે;
જદુપતિ દીન હું કંઈ નવ જાણું, તારય તારય નરસૈયો અપરાધીરે. જા૦

પદ ૧૨૮ મું-રાગ પ્રભાત.

શકે ખત વાંચતાં હું રે ખંખાર્યો, તેણે ચઢી શું રીસ રે;
આવો આલિંગન દીજે માહરા વાહાલા, ત્યારે હસીઆ જગદીશ રે. શકે૦
સભા સર્વકો જેમ સાંભળે, એવું હસીઆ નાથ રે;
લ્યો મેહેતાજી લ્યો મેહેતાજી, એવી બોલ્યા વાત રે. શકે૦
અમારે તમારે અંતર શાનો, હું તો દાસનો દાસ રે;
આંગળી મુખમાં ધરી નરસૈયે ત્યારે, વાહરે આવ્યા અવિનાશ રે. શકે૦
દ્દઢ ભક્તિ દીઠી આસનથી ઉઠયા, ચાલ્યા શ્રી અવિનાશ રે;
ચરણ ચલાવ્યા હાર લઈ આવ્યા, ગિરિધર કુંજ વિલાસ રે. શકે૦
નરસૈયાચો સ્વામી અંતરજામી, ઘણી આરત જાણી નાથે રે;
સાક્ષાત સ્વરૂપ પ્રગટયા અંતરયામી, ભેટયા હરિજન સાથે રે. શકે૦

પદ ૧૨૯ મું-રાગ વિભાસ.

દાતણ કરતી વેળાએ મારે વહાલે, વાચા પોતાની પાલી રે;
આપુલા ભક્તને લાડ લડાવવા, આ આવ્યા વનમાલી રે. દાતણ૦
મુનિજનનો તેડયો નવ આવે, બ્રહ્માદિકને વશ ન થાય રે;
એ નરસૈયો, એજ ગોપી, એક સ્વરૂપ કહેવાય રે., દાતણ૦

પદ ૧૩૦ મું-રાગ વસંત.

કમાડ કડકડિયાં ગડગડિયાં રે, મંડળિકનાં મંદિર;
સાંકળ ત્રુટી ને દ્વાર ઉઘડિયાં રે, સમરથ શ્યામ શરીર. કમાડ૦
ખડખડિયાં ઘર ને કોશીસાં રે, પડિયો પોળે પોકાર;
ધ્રુજે ભૂર સભામાં સહુકો રે, થઇ રહ્યો હાહાકાર. કમાડ૦

આસનથી ઉઠ્યા અવિનાશી રે, આવ્યા સભા મોઝાર;
સભા સર્વ દેખતાં આરોપ્યો રે, મહેતાજીને કંઠે હાર. કમાડ૦
પીતાંબર પ્રીતે ઓરાઢ્યું રે, કાને કુંડળ જોડ;
મસ્તક મુગટ મુકી નાચે રે, જે જે શ્રી રણછોડ. કમાડ૦
મુખે મોરલી મધુરી વજાડે રે, દીનાનાથ દયાળ;
રંગીલો છબીલો ને છોગાળો રે, ફરે કુદડી દે તાળ. કમાડ૦
જેજેકાર વદે સહુ સખીઓ રે, ધન ધન ગોકુળ રાય;
નરસૈંયાને ભુજ ભરી ભરી ભેટે રે, હેડે હરખ ન માય. કમાડ૦

પદ ૧૩૧ મું–રાગ સામેરી.

આફ્ણીએ જોને દ્વાર ઉઘડિયાં, હાર ગોપાળ રાયે દીધો રે;
રાજા હતો તે થર થર કાંપ્યો, કહે મહા અપરાધ મેં કીધો રે; આફ્ણીએ૦
દાતણ કરવાની વેળાએ, વાચા પ્રભુએ પાળી રે;
સંકટ સંઘારજ કીધો, વિપત સઘળી ટાળી રે. આફ્ણીએ૦
મુનિજનનો તેડયો ના આવે, બ્રહ્માને વશ ના થાયે રે;
તે પ્રભુએ પ્રત્યક્ષ આવી, નરસૈં ભક્તની કીધી સાહે રે. આફ્ણીએ૦
શ્રીપાત સંન્યાસી વિસ્મે પામ્યા, જોઈ રહ્યા ગોપાળ રે;
જેણે જેવા તેણે તેવા, દીઠા દીન દયાળ રે. આફ્ણીએ૦
રઘુનાથાશ્રમે રઘુનાથ દીઠા, નરસિહાશ્રમે નૃસિંહ રૂપ રે;
અદ્વિતાશ્રમે અદ્વૈતરૂપ દીઠા, ગોવિંદાશ્રમે ગોવિંદ સ્વરૂપરે. આફ્ણીએ૦
સહચરાનંદે સચરાનંદ દીઠા, માધવાશ્રમે માધવ જેહ રે;
અદ્ભૂતાશ્રમે અદ્ભૂતરૂપ દીઠા, અચ્યુતાશ્રમે અચ્યુત દેહરે. આફ્ણીએ૦
કેશવાશ્રમે કેશવરૂપ દીઠા, પ્રલ્હાદપુરીએ પ્રેરક પ્રભુરે;
બ્રહ્માનંદાશ્રમે બ્રહ્મરૂપ દીઠા, શ્રીધરાશ્રમે સિદ્ધ વિભૂરે. આફ્ણીએ૦
વિશ્વેશ્વરાશ્રમે વિશ્વરૂપ દીઠા, વસુદેવે વાસુદેવ ત્યાંય રે;
વિશ્વંભરાશ્રમે વિશ્વંભર દીઠા, મુકુંદે મુકુંદ જ્યાંયરે. આફ્ણીએ૦
રામાનંદાશ્રમે રામાનંદ દીઠા, ભીમડે દીઠા રામરે;
રાજમાતાએ ચતુર્ભુજ દીઠા, રાણીએ સુંદર શ્યામ રે. આફ્ણીએ૦
પ્રલંબે પ્રલ્લે રૂપ દીઠા, મંડળિકે દીઠો કાળ રે;
શ્રીધર પંડિતે પંડિત રૂપ દીઠા, સભાએ સુંદર ગોપાળ રે. આફ્ણીએ૦

ચારે સખીઓએ ચતુર્ભુજ દીઠા, કુંવરબાઈએ દીઠો તાત રે;
નરસૈંયે રંગીલો છબીલો દીઠો, શ્રી ગોકુળનો નાથ રે. આફ્ણીએ૦
જેને જેવો ભાવજ હુતો, તેણે તેવો દીઠો દયાળ રે;
મહેતાજીને કંઠે આરોપી, મોહને મોગરાની માળ રે. આફ્ણીએ૦

પદ ૧૩૨ મું—રાગ ધવળધનાશ્રી.

શ્રીપાત સંન્યાસી મંડળિકને કેહ છે, લાગો મેહેતાને પાયજી;
અંધ પ્રધાને કંઈ નવ જાણ્યું, આક્રંદ કરે છે રાયજી.
ભૂર ભીમડે ભલું નવ કીધું, રાય કરે વિલાપજી;
રાણી મેહેતાને ચરણે લાગી, અમોને ઉગારો આપજી.
ત્યારે રામાનંદ કહે મંડળિકને, હીણ મતિ તું રાયજી;
ધિક ધિક જીવતર તારું રાજા, ધિક ધિક તુજ પિતાયજી.
અસુરતણે હાથે મરણ પામજે, જાર જાતના તનજી;
રામાનંદે રાજા શાપ્યો, કહી બહુ ક્રોધ વચનજી.
રાજ્ય તારું જશે અપરાધી, તેં દુભ્યો હરિનો દાસજી;
રિદ્ધ સિદ્ધ સંપત તારી જાશે, નહિ રેહ કોઈ તૃણ વાસજી.
મેહેતાજી કહે એમ ન કીજે, ક્રોધ રામાનંદ મુન્યજી;
રાય દામોદરે હારજ આપ્યો, તે રાય મંડળિકનું પુન્યજી.
આપણ કોઈને દોષ ન દીજે, મને લાગે કલંકજી;
દામોદરરાયે લજ્જા રાખી, હું ઉગાર્યો રંકજી.
ત્યારે, રાજા મન પસ્તાણો, આવીને દંડવત કીધોજી;
મેં કુમતિએ કહ્યું નવ માન્યું, એકે અરથ ન સિઝ્યોજી.
આગે સોમ્રણની બ્રહ્મપુરી આપી, તે એક ન આવ્યું કામજી;
કલિયુગમાં હરિ ભક્તિ મોટી, મોટું નારાયણ નામજી.
એ વિતક તો કોને કહીએ, મલ્યા ભીમ પ્રધાન સંન્યાસીજી;
નારાયણનો જન દુભાયો, એણે નવ જોયું વિનાશીજી.
એવો શાપ સુણીને રાજા, કરજોડી લાગે પાયજી;
હું અજ્ઞાની કંઈ નવ સમજ્યો, અતિ થયો અન્યાયજી.
વૈષ્ણવ સાથે વિપરીત કીધું, દીધું દુઃખ અપારજી;
પૂર્વનાં પાપજ પ્રગટ્યાં, આવીઆ આડા આ વારજી.

એવી બુદ્ધિ કેમ થઇ મારી, તે સમજાવો વાતજી;
સ્વામી તમે કહો કેઈ પેર જાણી, મારી જે જાર જાતજી.
ત્યારે રામાનંદ કહે સુણ્ય રાજા, પૂછ મેહુતાને એહજી;
પ્રગટ કરીને તુજને કહેશે, જાત તારી છે તેહજી.
પાગે લાગે મેહેતાજીને, પૂછે મંડળિક રાયજી;
જાર જાત મારી , કેમ, તે કહોને વારતાયજી.
મેહેતાજી કહે સાંભળ મંડળિક, તારી જાતની વાતજી;
સર્વ પ્રકારે તુજને સંભળાવે, જઇ પૂછને તારી માતજી.
મંડળિક આવ્યો મૈહલજ માંહી, જ્યાં છે પોતાની માતજી;
પ્રણામ કરીને રાંક થઈને, માતને પૂછી વાતજી.
વળતી માતા એની પેરે બોલ્યાં, સાચું કહું છું હુંયજી;
રાજમહેલમાં એક મ્લેચ્છ રહેતો, તેની દૃષ્ટે ઉપન્યો તુંયજીઃ
તે દૃષ્ટે ગર્ભમાં આવ્યો, થયો જન્મ આ તારોજી;
નરસૈંયો ભણે ભક્તિથી, મ્લેચ્છ બુદ્ધિનો એ ફુજારોજી;

પદ ૧૩૩ મું–રાગ કેદારો.

જય જય શબ્દ સુરીનર ઓચરે, કુસુમતણી હોય વૃષ્ટિ અપાર;
ધન્ય ધન્ય આ નરસૈંયાને, જેણે હરીના કંઠનો પહેર્યો હાર. જય૦
દુંદભિ નાદ ગગડે નભ માંહીં, હરખ્યા હરિજન સર્વ અપાર;
દેવતણી દેવાંગના સરવે, ધન ધન વચન વદે મુખ સાર. જય૦
ધન્ય નરસૈંયા તું ધન્ય આ સખીઓ, ધન્ય એ ભૂતળમાં અવતાર;
સુરીનર સહુકો એણીપેરે બોલે, ધન્ય નરસૈંયો ઉતર્યો ભવપાર. જય૦

પદ ૧૩૪ મું–રાગ સિંધુડો.

આ હરિ ઓચરે નરસૈંયો ચિત્ત ધરે, સાંભળે સર્વ સભારે ધીરી થઈરે;
હાર આપી હરી વિનયે વિનતિ કરી, સનમુખ શામળો જોડી ખુબ બનીરે, આ૦
શ્રીહરી હરખે ઓચરે, વૈષ્ણવ જન મારું જીવન,દાખવે દામોદર દીન વાણી;
સંસાર પરહરે, પ્રેમ મુજપર ધરે, પૂરણ પરબ્રહ્મ કહે પ્રીત આણી. આ૦
દાસનો દીન છું ભક્ત આધીન છું, કોણુ લેખું મેહેતા હાર કેરું;
કહે બ્રહ્માંડપતિ કરું એ વિનતિ, નરસૈંયા વચન એ નાંહરે ફેરું. આ૦

પદ ૧૩૫ મું-રાગ પ્રભાતિયું.

કૃષ્ણ-પ્રાણપે મને વૈષ્ણવ વાહલા, હર્નિશ તેને ગાઉંરે;
તપ તીરથ વૈકુંઠપદ મૂકી, મારા ભક્ત બોલાવે ત્યાં જાઉંરે. પ્રા૦
અંબરીષ રાજા મને અતિ ઘણો વહાલો, દુર્વાસા માન ભંગ કીધુંરે;
મેં મારૂં અભિમાન તજીને, ચક્રદર્શન વાળી લીધુંરે. પ્રા૦
ગજને માટે ગરુડે ચઢી પળિયો, હરિજનની સુધ લેવા રે;
ઉંચ ને નીચ હું તો કંઈ નવ જાણું, મને ભજે તે મુજ જેવારે. પ્રા૦
લક્ષ્મીજી અર્ધાંગના મારી, પણ મારા સંતની દાસી રે;
અડસઠ તીરથ મારા સંતને ચરણે, કોટિ ગંગા કોટિ કાશી રે. પ્રા૦
સંત ચાલે ત્યાં હું આગળ ચાલું, ને સંત સૂએ તો હું જાગું રે;
મારા સંતની નિંદા કરે તેની જીહ્વા સઘજ કાપું રે. પ્રા૦
મારા રે બાંધ્યા વૈષ્ણવ છોડે, વૈષ્ણવે બાંધ્યા મેં નવ છૂટે રે;
એકવાર વૈષ્ણવ મને બાંધે તો, તે બંધન મેં નવ તૂટેરે; પ્રા૦
બેસી ગાય ત્યાં હું ઉભો ઉભો સાંભળું, ઉભા ગાય ત્યાં હું નાચું રે;
હું તો વૈષ્ણવથી ક્ષણ નહીં અળગો, ભણે નરસૈંયો એ સાચું રે. પ્રા૦

પદ ૧૩૬ મું-રાગ પ્રભાત.

કૃષ્ણ-ધન્ય તું ધન્ય તું એમ કહે શ્રી હરિ, નરસૈંયા તું મારો ભક્ત સાચો;
મેલી પુરુષપણું સખીરૂપે થઈ રહ્યો, તાહરા પ્રેમથી હું રે રાચ્યો. ધ૦
તૂજ ને મૂજમાં ભેદ નહીં નાગરા, માનજે એ મારી વેદ વાણી;
હજીરે જોને તને પ્રતિત ન ઉપજે, મેં તને મોકલ્યું ટાઢું પાણી! ધ૦
મામેરું મોકલ્યું તે કેમ વિસર્યું, આપીયો હાર પ્રત્યક્ષ ભૂપ;
ત્રિભુવનમાં તુજ સમો કો નહીં નાગરા, તાહરું માહરું એક છે રૂપ. ધ૦
તારો અક્ષર જે ગાય ને સાંભળે, તે કુલ સહિત પવિત્ર થાય;
ભણે નરસૈંયો મીઠી બોલીશું રીઝવે, કરજોડી કૃષ્ણજી સમ ખાય. ધ૦

પદ ૧૩૭ મું-રાગ પંચમ.

મેહેતો-મેં ગાયો બ્રહ્મ તે પરમ આનંદશું, કરમના જીવ તે મરમ બોલે;
ધરમ ધુરંધરા તમને જાણે નહીં, રત્ન ગુંજા કરે એક તોલે. મેં૦
નિગમ ને અગમ ને સુગમ તો તેં કર્યા, ગોપી વિહારને કોણ જાણે;
લક્ષ્મીપતિ એ રુચે નહીં કામના, ભોમીના ભૂર તેને મર્મ આણે. મેં૦

જ્યાં છે પ્રેમ ત્યાં પરમ આનંદ છે, અન્ય આનંદ ત્યાં અન્ય હોયે;
નરસૈંયો મહામતિ ગાય છે ગુણ કથી, કામી એ સમજે તો કામ નોયે. મેં૦

પદ ૧૩૮ મું-રાગ કેદારો.

દેવા તું રે નાચે ને હું તાલ વાઉં, એ તાલને શબ્દે વૈકુંઠ જાઉં;
અનેક અઘટીત ગતિ પિંગળા પારખું, નાથ કહી ભેદ તુજ પુઠે ગાઉં. દેવા૦
દેવા તું ધર વાંસળી ક્ષુદ્ર ઘંટાવળી, કેસરી લંક કટિ જંત્ર સાઉં;
રાધિકા સંગ તુજ બાંય ગ્રીવા ધરૂ, રંગની રેલમાં હું તણાઉં. દેવા૦
જંત્ર વીણા રસ ઝાલરી ઝાંઝરી, ઘુઘરી પગ ધરી ઠમક થાઉં;
ભમર ચક્ષ ચાળમાં નેણ લટકા કરે, જુવતીના જુથમાં હું સમાઉં. દેવા૦
કંચુકી હાર ને લટકે કૌસ્તુભમણિ, મુકૂટ મણિ મેખળા વારી જાઉં;
માનીતી સાથ જ્યારે પ્રેમ ભમરી ફરું, ચરણુની રેણુમાં હું સમાઉં. દેવા૦
અતિ રે આનંદ ભેર સખળ ખળ સિંચતાં, રીઝતાં દેખીને હું સરાઉં;
ભણે નરસૈંયો પ્રેમરસ રમતાં, તુંને નિરખીને બલીહારી જાઉં, દેવા૦

પદ ૧૩૯ મું-રાગ કાલેરો.

મારો ઠાકોર શ્રી દામોદર, સાર કીધી સંભાલીરે;
અનેક ભક્ત આગે ઉગારિયા, કૃપા કરી મોરારીરે. મારો૦
શુક સનકાદિક મુનિવર નારદ, નિગમ ચતુર મુખ ગાયરે;
પ્રહ્લાદ સરખા તાલ વજાડે, ગણુતા પુરા ન થાયરે. મારો૦
જેની સેવા સુરીનર વાંછે, સહસ્ત્ર અઠયાસી મુનિરાયરે;
રુદ્રાદિક ગણુ ગાંધર્વ અપસરા, નિતનિત નૃત્ય કરાયરે, મારો૦
ભક્તને વસ્ત્ર આભુષણુ આપ્યાં, વલી આપ્યાં સર્વ શણુગારરે;
મંડલીક દેખતાં નરસૈંયાને, આ હરિ આપે છે હારરે. મારો૦

પદ ૧૪૦ મું-રાગ પંચમ.

દશ તોલા સુવ્રણ રાજા આપતો દહાડી, નાહાતો ગંગા નીર રે;
વૈષ્ણવસું દ્વેષ કરવાથી થયું, તેનું કાલું શરીર રે. મારો૦
સઘલું સોરઠ નિરખી રહ્યું છે, પહોંચ્યા મનના કોડ રે;
શ્રીપાતનો થયો ભવાડો, મહેતાજી જીત્યા હોડ રે. મારો૦
કલિયુગમાં રે કઠણ માનવી, પામરને ન પતીજ રે;
ભણે નરસૈંયો ન ભજે નારાયણુ, મને ચરણ રાખો કરો રીજ રે. મારો૦

પદ ૧૪૧ મું-રાગ વિભાસ.

શ્રી દામોદરજીએ કીધી મયા, મુગટ સહિત મુને આપ્યો હાર;
બાજુબંધ ને બેરખા આપ્યા, ત્રિભોવન વર્ત્યો જેજેકાર. શ્રી૦
રાજા તું તો ઘેલો થયો હતો, ખડ્ગ લેઇને આવ્યો સંગ;
વાલાજીસું રંગભર રમતાં, તે ગોવાળીએ રાખ્યો રંગ. શ્રી૦
ભક્તપાલકને સાચા જાણો, હૃદયે રાખો દૃઢ વિશ્વાસ;
નરસૈંયાનો સ્વામી ભલે મલીઓ, સકળ મનોરથ પુરી આશ. શ્રી૦

પદ ૧૪૨ મું-પ્રભાતિયું.

મારો ઠાકોર શ્રીદામોદર, મારી સાર કીધી સંભાળી રે;
અંતર નવ રાખ્યો મન સાથે, હાર આપ્યો ઉતારી રે. મારો૦
રમઝમ કરતાં હરિ પધાર્યા, આપ્યો દાસને હાર રે;
સખીઓ સઉકો હરિને વધાવે, બોલે જેજેકાર રે. મારો૦
શ્રી મુખ બોલે દામોદરજી, ધન ધન વૈષ્ણવ જાત રે;
અંતઃકરણનો સાક્ષી મારો, વેચાઉં તારે હાથ રે. મારો૦
શિવ સનકાદિક નારદ શારદ, દેવતા તેત્રીસ ક્રોડ રે;
અંતરીક્ષ રહીને જે જે બોલે, નરસૈંયો જીત્યો હોડ રે. મારો૦

પદ ૧૪૩ મું-રાગ આશાવરી

સભા શીખ આ નરસૈંયાને આપે, વૈષ્ણવ મંદિર પધારો રે;
ધનધન મેહેતા ધન ધન સખીઓ, ધન ધન સ્નેહ તમારો રે. સભા૦
રાયે આજ્ઞા આપી મેહેતાને, મંદિર પધારો સ્વામી રે;
તમો ભક્ત હરિના સાચા, અમો કુબુદ્ધિયા કામી રે. સભા૦
તત્ક્ષણ પ્રણામ કરીને ઉઠીયા, કરમાં લેઈને તાળ રે;
સખીઓ સહુ પુઠે પલાયે, જય જય શ્રી ગોપાળ રે. સભા૦
ગાઓ ગુણ ગોપાળજી કેરા, એ સંકટનો સ્વામિ રે;
નરસૈંયાનો પ્રભુ નકરો ન કરે, બાનાની પત રાખે એ નામી રે. સભા૦

પદ ૧૪૪ મું-રાગ આશાવરી.

સરસ ગાન સુંદરીઓ કરે, વાયે ચંગ મૃદંગ ને તાળ રે;
નર નારી સહુ મોહ્યું નગરનું, જય જય દીન દયાળ રે.

સખીઓની કોટે બાંય ધરીને, મેહેતો કરે છે ગાન રે;
સોરઠ સહુકો જોઈ રહ્યું રે, અકળ ચરિત્ર ભગવાન રે.
મેહેતાજી આવ્યા મંદિર મધ્યે, હરખ્યો સંત પરિવાર રે;
હારજ લેઈ હરિ હેડજ ઝીલ્યા, ધન વૈષ્ણવ અવતાર રે.
ધન્ય એ સોરઠ, ધન્ય એ માલા, ધન્ય આશાવરી રાગ રે;
ધન્ય નરસૈંયો ભલે અવતરીયો, શ્રીકૃષ્ણ ભજ્યાનો લાભ રે.

પદ ૧૪૫ મું.

આ દામોદર મંદિરમાં આવ્યા, જઈ મેહેતાજી વધાવે રે;
નાગરી ન્યાતમાં ઈંડું ચઢાવ્યું, કંઠે હાર લટકતા લાવે રે.
કુંવરીએ ચરણે શીશ નામ્યું, બોલ્યાં ભલિત દીન વાણી રે;
આજ સંકટથી ઉગાર્યાં અમને, પ્રભુ પ્રીત્ય તમારી જાણી રે.
નિરધનને વળી નાત નાગરી, હરિ ન આપીશ અવતાર રે:
ભણે નરસૈંયો એ શુભ સાચું, હું માગું વારંવાર રે.

પદ ૧૪૬ મું.

હરિભક્તિ વિના જે જન જીવે, તેનો જાયે અફળ અવતાર રે;
તુલસીની માળા તિલક વણ પાખે, બીજા જૂઠા શણગાર રે.
દશ માસ માતા મહા દુઃખ પામી, અકારજ ખર ભાર રે;
દેહ ધરીને હરિનો દાસ ન કહાવ્યો, તેની જનુનીને ધિક્કાર રે.
હરિ ભક્ત જેને નહીં વાહલા, તેને કૃપા નહીં નિરધાર રે;
નરસૈંયાના સ્વામી વિના બીજા, અનેક ધર્મ વ્યભિચાર રે.

પદ ૧૪૭ મું–રાગ ધનાશ્રી.

તેણે નર ઝીત્યું રે ઝીત્યું. ટેક.
તેણે વેદ પુરાણ વદી તું રે, તેને મુક્ત વાહણ ઘેર છીત્યું રે છીત્યું;
રાખ્યા.નાથ હૃદેમાં જેણે, તેને અવતરવું ફરી વીત્યું રે વીત્યું. તેણે૦
લાલચ છાંડી નીરજ ભક્તિ માંડી, જેણે ગોવિંદના ગુણ ગાયા રે;
ભણે નરસૈંયો સત્ય કરી માનો, સફળ હવી તેની કાયારે. તેણે૦

પદ ૧૪૮ મું–રાગ આશાવરી.

વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ, જે પીડ પરાઇ જાણે રે;
પર દુઃખે ઉપકાર કરે તે, મન અભિમાન ન આણે રે. વૈષ્ણવ૦

સકળ લોકમાં સહુને વંદે, નિંદા તે ન કરે કેની રે;
વાચ કાછ મન નિશ્ચય રાખે તો, ધન્ય ધન્ય જનંની તેનીરે. વૈષ્ણવ૦
સમ દૃષ્ટિ અને તૃષ્ણા ત્યાગી, પરસ્ત્રી જેને માતરે;
જીહ્વા થકી અસત્ય ન બોલે, પરધન નવ ઝાલે હાથરે. વૈષ્ણવ૦
મોહ માયા વ્યાપે નહિ તેને, દૃઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાંરે;
રામ નામં શું તાળીરે લાગી, સકળ તિરથ તેના તનમાંરે. વૈષ્ણવ૦
વણ લોભી ને કપટ રહિત છે, કામક્રોધને નિવાર્યા રે;
ભણે નરસૈંયો તેનું દરશન કરતાં, કુળ ઇકોતેર તાર્યાંરે. વૈષ્ણવ૦

પદ ૧૪૯ મું-રાગ આશાવરી.

સંવત પંદર બારોતરો, ચૈત્રી સપ્તમિ ને સોમવાર રે;
અતિ આનંદે માળા ગાઈ, નરસૈંયો ઉતર્યો પાર રે. સંવત૦
વૈધૃત વ્યતિપાત એકાદશી, વૈષ્ણવ મુખ સુણાય રે;
અગમ અગોચર તેનાં પાતિક, હેલામાં સૌ જાય રે. સંવત૦
જે જન સાંભળે ભાવ ધરીને, તે જન નારકી ન થાય રે;
ભણે નરસૈંયો તે હરિપદ પામે, ગરુડે ચહડી વૈકુંઠ જાય રે. સંવત૦

હારમાળા સમ્પૂર્ણ.

ગોવિંદ ગમન.

રાગ સામેરી.

અવર્ણિય છો અવિનાશ, કૃષ્ણ કૃપાળ દયાળ રે;
તોય દાસાનુદાસ ગુણ ગાય, હોઈએ વર્ણિય વિશ્વપાળ રે. કૃષ્ણ.
ઋષિપત્ની ઋષિ વચન પાળવા, મધુપુરમાં અવતરિયા રે;
મેદિની મારણ મામા ભયથી, ગોકુળમાં જઈ ઠરિયા રે. કૃષ્ણ.
બક બકી તૃણાવત કાલિ મર્દન, અગાસુર કેશી માર્યાં રે;
પુરંદર પરમેષ્ટિ ગર્વ ટાળિયો, જદુરાએ સંકટ નિવાર્યાં રે. કૃષ્ણ.
બાળલીલા દાણલીલા લાલે, રાસલીલા જળલીલા કીધી રે;
ગોકુળ કાર્જ પૂરું થયેથી, મામાને અવળી મત દીધી રે. કૃષ્ણ.
જગ્ન મખાંતર મામાએ કાઢી, અક્રૂર ગોકુળ મોકલ્યા રે;
નિશાએ નંદ ઘરે રથ છોડી, કૃષ્ણને મળિયા વેહેલા રે. કૃષ્ણ.
તેણે કૃષ્ણનું ગમન કરાવ્યું, તે પ્રાકૃત માંય કરિયે રે;
ભક્ત કવિ રખે એક જાણો, જેમ તેમ નરસઈ તરિયે રે. કૃષ્ણ.

પદ ૧ લું–રાગ મારુ.

જવ અક્રૂર આવ્યા વૃજમાં, જુએ ગોપ ગોપીનાં થેલાં;
કૃષ્ણ મુખ નિરખ્યા કરે, જેનાં મન નથી મેલાં. જુએ.
સૂતાં બેસતાં ઊઠતાં, રમતાં જમતાં કરે કૃષ્ણ;
બાળ રુએ કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહી, ન મટે કોની તૃષ્ણ. જુએ.
નંદ જશોદા નંદન વિના, નવ લે અન્યનું નામ;
ઠામ કામ ધામ કૃષ્ણજી, અવશેષે નામ રામ. જુએ.

એ વિધ વાટે નિરખતાં, અક્રૂર ભવને રે આવ્યા;
રથે રેવંત રૂડા જોડીયા, અક્રૂર ક્રૂર સંદેશો લાવ્યા. જુએ.
ગોપિયોએ જઈ નંદને કહ્યું, મહારાજ કો રાજ પધાર્યા;
અક્રૂરને નંદે ઓળખ્યા, સામા લેવા સધાર્યા. જુએ.
માન પાન સનમાનશું, અર્ઘપાદ્યેરે પૂજ્યા;
નરસંઈયાના નાથે નિરખિયા, નિશ્ચે કાકા નહિ દૂજા. જુએ.

પદ ૨ જું–રાગ સિંધુડો.

અક્રૂર જે આવિયા, નંદને ભાવિયા, હરિ ભલે આવ્યા કહી હાથ જોડ્યા;
કામ મુજ રંક શું, કેહોજી નિઃશંક શું, પ્રભુ પધારી મુજ પાપ છોડ્યાં. અ૦ ટેક.
કૃષ્ણને સાન કરી, પાગ લાગો હરિ, કિંકર એમના કૃષ્ણ ભાયા;
લહી ભક્ત જદુરાઈ, તેણે સમે ત્યાં જઈ, માબાપના દેખતાં ચરણ સાહ્યા. અ.
તેજ જળહળ થઈ, અક્રૂરની શુદ્ધ ગઈ, જેમ તેમ મન વશ કરી આશીશ દીધી;
ક્ષેમકુશળ પૂછિયું, સારું સુણી રૂચિયું, પછે પોતા તણી વાત કીધી. અ.
રાયે જગ્ન આરંભિયો, માટે હું આવિયો, દહીં દૂધ કૃષ્ણ લઇ ત્યાંય ચાલો;
નરસંઇનો નાથ જે, લેજો તમે સાથ તે, કાલને કાલ નંદરાય હાલો. અ.

પદ ૩ જું–રાગ ધનાશ્રી.

કૃષ્ણ જવાનું સાંભળ્યું ગોપિયોએ જ્યારેજી;
વાઘ દેખી અજા જેવી, તેમ થઈ સ્ત્રિયો ત્યારેજી. કૃષ્ણ. ટેક.
કોના સસરા સ્વામી પિતા ભ્રાતા હુતાજી;
માટે "ગળે ઝલાઇ" ગઈ, ત્યાંથી સૌકો દુહિતાજી. કૃષ્ણ.
વળી ત્યાં ગોપ સખાએ સુણ્યું ગમનજી;
તિણે તો અક્રૂર મારવાનું કીધું મંનજી. કૃષ્ણ.
ચેત્યા ચતુર્ભુજ ગોપ ચિત્ત જેહજી;
પુર પડો વજડાવી કહ્યું કેણ નેહજી.* કૃષ્ણ.
એમ કરતાં કરતાં થઈ મધરાતજી;
અક્રૂર જોઈ દંગ થાય, નેહ† નાતજી. કૃષ્ણ.
નેહીને વોળાવી વિઠ્ઠલ આવ્યાજી;
નરસંઈના સ્વામીને માયે પોઢાવ્યાજી. કૃષ્ણ.

---

* સગપણ. † પ્રેમ.

પદ ૪ થું–રાગ કાનડો.

ગોપને શાંતિ થઇ પણ, ગોપિયો મન દુઃખ ધરે;
ચપળ ચપળા મધુપુરની, વશ વિઠ્ઠલને તો કરે. ગો૦ ટેક.
લાજ મરજાદા મૂકીયે પણ, હરિ ન જાવા દીજિયે;
એમ રંગ તરંગ કરે ઘણા, રમાનાથ વિણ કેમ રીઝિયે. ગો૦
જુવતિયોને વાતો કરતાં, મધરાત્ય વીતી છે;
સાસુ નણદી ગાળ ભણતી, વહુવારુ કેરી શું રીતી છે? ગો૦
જીવ વોણાં ખોળિયાં તે, ખીજી ખીજી ઘરે લઇ ગઈ;
રાઈ રાધા ચંદ્રભાગા, ત્યાંની ત્યાં બેશી રહી. ગો૦
ઘરે ગઇ ગોપિયો સર્વે, પણ નિદ્રા કો કરતી નથી;
સ્વામી મારે આંખડલી કાઢે, પણ ડરાવી ડરતી નથી. ગો૦
કોઇ બીકથી કોઈ લાજથી, ઘડી એક બે તો સૂઈ રહી;
સ્વામી નરસંઇનો વસ્યો મનમાં, ચટપટી ચિત્તનિ નવ ગઈ. ગો૦

પદ ૫ મું–રાગ આશાવરી.

મા બાપ ભરતાને ભૂલાવવા, સ્વલ્પ સૂઈ રહી બાળી રે;
વલુણાં ખીંચવા ઉઠી શામા, મધરાત્રિ જવ કાળી રે. ટેક.
કોઇ એક દિવસનું વલુવે, તેને સાસુ લઢવા ધાતી રે;
કો બગબગે વાસીદું કરવું, તે મધરાતે કરવા જાતી રે. સ્વ.
કોઈ વહાણું વાયે ગાય દોવી, તે રાત્યમાં જઈ દોતી રે;
તેમાં વચ્છ સાટે ગાય છોડી, કૃષ્ણ વિરહે રોતી રે. સ્વ.
કો સેલે સ્વપાગ બાંધી, નિજ કુચને દોતી રે;
કો ભાજન અવળાં મૂકી, સેડ સામું નવ જોતી રે. સ્વ.
કો વાસીદામાં મુસળું લઈ, જઇને બાહેર નાખે રે;
મારો મારો અક્રૂરને બાઈ, ક્રૂરપણું જે દાખે રે. સ્વ.
કૃષ્ણ કૃષ્ણ એમ કેહેતી ઊઠે, તિમિર સોપાને પડતી રે;
કો પ્રભાત ગાયે મધ્યરાતે, ગમે તેજ બડબડતી રે. સ્વ.
આણી વિગતે પ્રભાત ગાતી, તે સુણીએ સહુ શ્રોતા રે;
સ્વામી નરસંઇ પ્રેમ નિરખે, ટગટગ ટશે જોતા રે. સ્વ.

પદ ૬ ઠું–રાગ પ્રભાત.

વલુણાં વલોવતી, હરણિયું નિરખતિ, પદ્મની આપ પ્રભાત ગાતી;
રાત પડી માસની શકે ખટમાસની, કેમે કરી નથી રાત જાતી. વ૦ ટેક
રાત્રિને કાઢવા, પ્રભાતને ભાળવા, કૃષ્ણ ચરિત્ર સહુ ગાય બાળી;
કપટી છે કાહાનડો, ધાવતાં પ્રાણ જ હર્યો, શકટાસુર ત્રાડિયોપાદ વાળી. વ૦
આપણે પકડતી, ત્યાંથી એ નાસતો, વળી કૂપ ત્રટે બહુ મર્મ ભાખે;
વાછરુ ચારતાં વચ્છાસુર મારિયો, જેને નિગમ કિંચિત્ કહી ન દાખે. વ૦
કાલિ મર્દન કરી, આપણાં વસ્ત્ર હરી, કદમ ઉપર ,એહ ચઢીય બેઠો;
બ્રહ્માનો ગર્વ મહાવાનો મદ મનથી હર્યો, આંજણિયા વૃક્ષથી નવ નેઠો. વ૦
ગુણ ગણ એહના કુણ કહે દેહના, નિગમ જેવા નેતિ નેતિ બોલે;
નરસૈના સ્વામીને નિરખિ દુઃખ વામિયે, એહ ગુણ ઉપમા એહ તોલે. વ૦

ચંદ્રભાગા વચન– **પદ ૭ મું.–રાગ પ્રભાત.**

સૂણ સાહેલડી, થઇ સહુ ઘેલડી, કો તણો બોધ મનમાં ન લાગ્યો;
પુત્ર પતિ પરહરી, ધરી હૃદયે હરી, કાત્યાયની પાસથી એજ માગ્યો સૂણ૦ ટેક.
કૃષ્ણ જ્યાં જાય ત્યાં, મિષ કંઇ કાઢીને, ગોતવાને સહુ જઇએ ગોરી;
પૂઠે ફરિયે બાઈ આબરુ સર્વ ગઈ, શાસ્ત્ર પરાં કરી કરીયે ચોરી. સૂણ૦
એક દેહ એહની નિરખિયે નેહથી, ધારી ગુડ શર્કરા પિયુષ ભારી;
વશ કરી ગોપિયો સર્વને એ વિધે, જીણે શુંનકાર દશ દીશ ધારી. સૂણ૦
ગારુડી વશ કરે ગરુડના ભક્ષને, મૃગ સુણી ગાન તેમ ગોપી હુઈ;
કૃષ્ણજી કૃષ્ણજી વદનથી ભાખિયે, વાસના ગોપીની અન્ય મુઈ. સૂણ૦
ડર નહીં કંસનો તેમ મા બાપનો, નિંદ્ય અતિ થઈ પતિને ન ગણિયે;
આપણ જેમ થઈ વૃજ સૃષ્ટિ સહુ તેમ થઈ, કહો પછે કો તણો વાંક ભણિયે. સૂણ૦
તરુણ છોકરડાં ઘરડેરાં વશ કર્યાં, જડ ચૈતન્ય વળી દેહધારી;
નરસંઇયો ચિત્ત ધરે શી વલે તો થશે, સલિલ વિણ સૂકશે વેલ પ્યારી. સૂણ૦

રાધા વચન– **પદ ૮ મું.–રાગ પ્રભાત.**

સાહેલિયો માહરી, વાત કરું જાહરી, તે તમે સહુ મનમાંય ધરજો;
નંદનંદન આવિયો, મુને ઘણું ભાવિયો, વચનથી બાંધી કહ્યું મુને વરજો. સા૦ ટેક
વચન આપી ગયો, વિસરી કંઇક રહ્યો, મેં પણ ચિહ્નથી ચોરૂ પકડ્યો;
વિવિધ પેર પૂછિયું પણ એ છટકે ઝટ, મેં પણ આ વિધે ખૂબ ઝકડ્યો. સાહે૦

વદને કાજળ કશું, હાર વિણ હાર જશું, તાંબુલ લાગિયાં કંથ મારા;
આંખે ઊજાગરા, અંગ આળસ ભર્યાં, તો કહે ગયો જ્યાં હુતા જ વારા. સાહે૦
એ શબ્દ સૂણી મન માંહ્ય ધૂણી ઘણી, એ સાથ બોલ્યાનાં નીમ લીધાં:
માંડમાંડ એમ કર્યું એણે નક્કી ધર્યું, મુને મનાવાતણા ફંદ કીધા. સાહે૦
હાવ ભાવ કટાક્ષ મુરલી, ઘણી વાઇવળી, સખિની સાથ મુને કહેણુ કહાવ્યાં;
મેં કંઈ નવ ધર્યું, ગમતું મન વશ કર્યું, ફંદીના ફંદ બાઇ કંઈ ન ફાવ્યા. સાહે૦
એક દી નીસર્યાં માટ માથે ધર્યાં, દાવ જોઇ એણે કુંજે રોકયાં;
કુંજ ગલિ માંહિ સંતાઇ, હુંસ ભરી સુંદરી, જે થકી ઇણે નવ અવલોકયાં. સાહે૦
રહી સંતાઇ જહી, કેતકી કેવડો તહીં, એકલો આવિયો છાનોમાનો;
પોકાર પૂઠે રહી કરિયો આણી વિધે, મેં નહીં ઓળખ્યો એજ કાહાનો. સાહે૦
કેવડા ઉપર કાલી જશો સર્પ એ, 'અલિ અલિ સર્પ' એમ શબ્દ સુણિયો;
અંગ ધ્રૂજી ગયું કેશ વિખરઈ ગયા, શરિર સારે પરસ્વેદ વળિયો. સાહે૦
નાસતાં નાસતાં હું પડું આખડું, ત્રાસ પામી ઘણું મન માંહી.
વડાઇને વિસરી, હે કૃષ્ણ! કૃષ્ણ! ઊચરી, ગોપીનો નાથ મેં નિરખ્યો ત્યાંહી. સાહે૦
વા'લો દડબડ ધ્રોડિયો, મુજને આલિંગિયો, 'ડર નહીં, ડર નહીં' એમ ભાખ્યું;
નરસંઇના નાથનું કપટ કળી ગઈ, તોય બાઈ હેત એનું એ જ રાખ્યું. સાહે૦

પદ ૯ મું.—રાગ રામગ્રી.

આ વિધે કૃષ્ણ ચરિત્રના, ગાય મધરાતે પ્રભાત;
વિરહે કૃષ્ણ કૃષ્ણ ઉચરતી, જુએ વ્હાણું વાયાની વાટ. આ૦ ટેક.
જો કો સામાન્ય સ્ત્રિઓ—ગાય તો, મધ્યરાતે પ્રભાત;
ત્રાસનાં માર્યાં ઉઠે પંખીડાં, રાધા સ્વરની શી વાત. આ૦
વૃંદાવનનાં વિહંગમ વિલાસિયાં, નિત રુડાં સુણતાં ચરિત્ર;
તે શબ્દ સુણી કેમ શાંત રેહે, થયેલાં અંગ સર્વ પવિત્ર. આ૦
પંખી માત્ર નહિ પણ પશુ જાગિયાં, સુણી સ્વામિની મુખવાણ;
ત્યાં સ્થિર જમના લાગી ડોલવા, સ્વર થયો જળચરને જાણ. આ૦
સ્વર સુણિયો સૂરજ દેવતા, પાળા ધાય કરવા પ્રકાશ!
સ્વર સુણિ રે કમળ ખીલિયાં, ઉપન્યો પોયણીને ત્રાસ. આ૦
ઘુવડ રે ગભરાઇ નાશિયા, નાઠી નાથ પ્રથમ ખાનાર;
ચામાચિડયાં ચીબડી નાશી ગઈ, પંખીયે મૂક્યા ગૌ જવા બાર. આ૦

શિયાળીએ શબ્દ છોડિયા, મીંદડાએ મૂકી શીકાર;
સૂર્ય વિણુ સિંહ નાશી ગયા, ગયાં વાઘ વરુ તેણી વાર. આ૦
માંકડ ચાંચડ રે ભૂખ્યા રહ્યા, મૂકિયો મચ્છરે શોર;
આ વિરહી પ્રાણી રે જાગ્યાં ઉઠયાં, ન જાગ્યા જાણી નંદકિશોર. આ૦
હરિ જગાડવા આવી ગોપિયો, પૂછયો રાધાંને સમાચાર;
બાઈ તુજને હરિ મળ્યા હશે, તારા પ્યારા નંદકુમાર. આ૦
રાધા કહે હું પણ બાઇ તમ જશી નફટ, નથી દીઠા નંદલાલ;
સખી નિશ્ચે હવે તો ઉતારિયાં, નરસંઇના સ્વામીએ વ્હાલ. આ૦

પદ ૧૦ મું–રાગ ગોડી.

પ્રભાત જાણી પંખીડાંરે ઉઠયાં, કાક કરે ત્યાં કાકા રે;
પપૈયા તો પિયુ પિયુ ઝંખે, શુડા કૌ કૌ કરે વડ શાખારે. પ્ર૦ટેક.
મોર ટૌકાર કળા કરે સુંદર, આંસુ વહે ઢેલ વીણે રે;
પલાશપર રુડા પોપટ બોલે, કોયલડી ટઉકે સ્વર ઝીણે રે. પ્રભાત.
ચકચક કરતી ચકલિયું આવે, જાણે વિયોગ તો ભાગે રે;
ખુશ ખુશ ખુશ ખીશકોલી કહે છે, રાધાને રુડું ન લાગે રે. પ્રભાત.
વાછરુ ભાં ભાં શબ્દ જ ભણતાં, ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલેરે;
શીતળ મંદ પવન સુવાસિત, વામાવસ્ત્રઉરાડી ડોલે રે. પ્રભાત.
તે ટાણે તો જાગિયા અક્રૂર, જાણે ભઇ ગયો ભોર રે;
નરસંઈયાના સ્વામિ વિણુ ન જાણે, કે છે ગોપિયોનો શોર રે. પ્રભાત.

પદ ૧૧ મું–રાગ ગોડી.

અક્રૂર ચિંતા કરતા જાગ્યારે, હરિ દર્શને તાપ તો ભાગ્યા રે;
શોર બકોર અતિ સુણિયોરે, જાણે વેદપાઠની લાગી ધુનિયો રે.
નક્કી પ્રાતઃ કર્મ તો ચૂકુંરે, કેમ આળસ જતું નથી મૂક્યું રે;
શોર બકોર તો રૂડો થાયરે, કેમ અજવાળું ન જણાય રે.
એમ વિચારી ઉઠી ફાંફાં મારે રે, ઝીણો શબ્દ સુણ્યો તેવારે રે;
હે કૃષ્ણ! કૃષ્ણ! તમે ઉઠો રે, અમો અબળાપર કાં રૂઠો રે.
એમ વારા ફરતી ભણુતી રે, સાસુ સસરાની લજ્જા ન ગણુતી રે;
વળી એક કહે કૃષ્ણ જો આવે રે, તો આપણાં ધાર્યાં ફાવે રે.
એમ વિચારી દ્વારમાં જોતી રે, વળી તઇડ જોઇ સંશય ખોતી રે;
ભીતે જાળી ન, માટે મરો મોતી રે, તઈડો મોટી નહીં,કહી રોતીરે.

એવે અક્રૂરજી તો બા'ર આવ્યા રે, પડ્યા પડઘા ગોપીને ભાવ્યા રે;
આવી દ્વાર ધકેલ્યું અક્રૂર રે, નરસંઇ સખિયે જાણ્યો સુરતશૂર રે.

પદ ૧૨ મું-રાગ દેશાખ.

અક્રૂરે દ્વાર ઉઘાડિયું રે, સ્ત્રિયોએ જાણ્યા સુંદરશ્યામ;
બાર દ્વાર રોકી વળીરે, શકે સંતાય ઘનશ્યામ. અ૦ ટેક૦
અક્રૂર આંખ્યો ચોળતારે, નીકળિયા દ્વારની બાહાર;
અંધારાની બાથી બે ભણી રે, મહિયારીએ જાણ્યા મોરાર. અ૦
અસંખ્ય વૃંદ ગોપીતણા રે, તેણે ઘરિયા શૂર અક્રૂર;
ગોપી કહે હરિ આવ્યા દાવે રે, લીજીએ રસ હવે ભરપૂર. અ૦
એમ બોલી મનમાં ડોલી રે, અક્રૂર પકડિયા તેણિ વાર;
સ્પર્શ સુખ માટે ઝાલ્યારે, હાથ પગ શીર કેશ અપાર. અ૦
જ્યમ કીડીયો કીટને પકડે રે, ત્યમ અક્રૂર વીંટી લીધા;
કુંજમાં લઈ જઇએ ચાલો રે, હવે મનોરથ સીધ્યા. અ૦
અક્રૂર કેહે નોય નોય કૃષ્ણ રે, અઅકૃકૃ રરરરરે બોલાય;
શકે હશે સર્વ પિશાચણી રે, એથી ભક્તને દુ:ખ ન થાય. અ૦
શું હશે સ્ત્રિયોનાં વૃંદ આ રે. મહીં કૃષ્ણ કૃષ્ણ સંભળાય;
મથુરાં માંહે મેં સુણિયું રે, કૃષ્ણની સખી ગોપિકા થાય. અ૦
અરે જો કદી એમ હશે રે, તો નિશ્ચે તજીશ હું પ્રાણ;
ભગવાન ભોગ જે ગોપી રે, તિને કેમ પરસે પાપી પ્રાણ! અ૦
એમ ઘડભાંજ તો કરતા રે, દીનપણે મૂકો મૂકો ભાખે:
કિંકરનો કિંકર હું કૃષ્ણનો રે, થડ મૂકી વળગો કાં શાખે. અ૦
ગોપી કહે છેલછબીલા જાણું રે, પછે હમે કિમ ચૂકું;
નરસંઈયાના સ્વામી તમને રે, જાવા મરતાં લગ નહિ મૂકું. અ૦

પદ ૧૩ મું-રાગ સિંધુડો.

બાઇ હું હરિ નથી, કહું છું તમને કથી, મથી મરો શીદ તમો તોય મંથી;
મૂકો મૂકો મુને, પીયુષ નહિ ગરલ છું, ઇચ્છો હરિને પણ હું છું પંથી!
ગોપિયો કહે મુખે ગરલ છો રહ્યું સુખે, દુ:ખે પી રીઝિયે શીવ રીઝયા;
પ્રભુનું કામ નહિ પંથ દેખાડશો, વારી મથિયે તેમાં શીદ ખીજયા.

અક્રૂર બોલે ઘણું, નવ કો સુણે તે તણું, બણ્યું દીનરૂપ હરિભક્ત કેરું;
સ્હાય માહરી કરો, નહિતો નિશ્ચે મરું, હુંને ઉગારો તમે થઇને હેરું.
બરકેલું બંસીધરે, સુણિયું રાધાવરે, કરે રખે દેહ મુજ ભક્ત તાજ;
નિદ્રાને પરહરી જાવું મારે તહીં, બાંધી આવું પાણી પહેલી પાજ.
ભક્ત દુઃખ મન ધરી, સંકટ કાપ્યું હરિ, કરી કૃષ્ણની દેહ અક્રૂર બદલી;
અક્રૂર જઇ મૂકિયા ભવન નંદજ તણે, કુંજરરૂપ થઈ મરદી કદલી.
હરખી તવ ગોપિઓ, હરિ અંક લઇ ઓપિયો, રોપિયું બીજ પછે પ્રેમ કેરું;
નરસૈંનો નાથ કહે વેહેલા વેહેલા આવશું, વચન દીધેલું અમો નહિ જ ફેરું.

પદ ૧૪ મું–રાગ સારંગ.

ગોપિયો કહે ઓળખીએ ભગવાન, ન કો ભાગ સાચો આખે વાન;
મૂળે જીભ ચર્મની તમારી, હરિ નિશ્ચે કયમ થાય અમારી.
તમારે હાસ હમારે હરિ ત્રાસ, જાઓ અમ મારી, કરો ત્યાં વાસ;
જો કથન નહિ માનો કમળાકંથ, તો સંયમનીનો ઉઘાડો પંથ.
મૂકો મધુપુર માધવ જાવું, તમે અહિં બેસો અમે કંઈ કહાવું;
અમ મૂર્ખની ચાતુરી નરખો, એવું કહાવું જે હરિ હૈડે હરખો.
ન લાગે નંદને કંઇ ખોટું, અક્રૂર માને તમારું વચન મોટું;
જાવું એવો હોય દ્રઢાવ, કરીએ જમપુરીમાં પડાવ.
કૃષ્ણ કેહે એક દિમાં અમે આવું, અશુભ મા બોલશો તમે આ'વું;
જવ મરજી નહીં તવ નહિ જઇએ, એક દિ જવાદ્યો તો કરગરી કહિયે.
મેં મધુપુર નથી નિરખિયું, માયિક વચન સુણીને મન ફરિયું;
જાવ જીવણ વહેલા આવજો, આણી વિધે ત્યાંથી લાવજો.
સાડિયો કટોરિયો મોળિયાં મંગાવે, કસો કાંસકિ કુમકુમ જેને જે ભાવે;
લાવજો કાજળ રખે કરતા કાળું, અમે ગોરસ મિષે આવી ભાળું.
કૃષ્ણ કહે સર્વ લઈ અમે આવું, હવે જાવા દ્યો થયું અજવાળું;
ગોપી કહે 'જાઓ' એમ ન બોલાય, હરિ કહે એમને એમ જાવું શી ચિંતાય.
સ્ત્રીઓ કેહે શાણપણું અમે જાણું, કહો તમ વિરહે ધીર કયમ આણું;
હરિયે વિચાર્યું અહિંથી ન જવાય, કરું કંઈક હું રુડો દાય.
હળવે રહી ગોપીકાને કહ્યું, પેલા નંદજી આવે તમે લહ્યું?
નંદ નામ સુણી ચોદિશ જોતી, નહિ નહિ કહી વળી સંશય ખોતી.

હરિ કહે આવે નક્કી મમ તાત, ભૂલી ગોપી માની ખરી વાત;
ઓએ નંદ માની લજ્જા ધરી, નરસહીંનો સ્વામિ નાઠો મુઠિયો કરી.

પદ ૧૫ મું.—રાગ મારૂ.

ભોર ભયો જાણી ભગવંત નાઠા, તે ગોપિયોએ જાણ્યું રે;
એ રસિયો કેમ રસ મૂકી આવે, વૃથા બોલે શાણું શાણું રે. ભો. ટેક.
ચાલો આપણ ઘેર જઈયે, નહિં તો વળી અરિડાં પીડે રે;
રાધા કહે બાઈ વહેલાં સર્વઆવો, વાટ રોકિયે ધીરે ધીરે રે. ભો.
એક દિવસ જો સર્વ દુઃખ સાંખો, તો પછે અતિ સુખ થાશે રે;
થોડાં હઈશું તો જાશે ભૂલાવી, બાઈ કપટી વિઠલો વ્હાશે રે. ભો.
જળ ભરવા જઇએ એમ કહી આવો, બેડાં સાથે વરેડું લાવો રે;
વધુ કરશે તો સહુ મળી બાંધું, વેહેલી આવ્યે બહુ ભાવો રે. ભો.
આ આવી કહી ચાલી ગોપિયો, જોઈ સાસુ લઢવા ધાતી રે;
ભર્યું પાણી વૃથા ઢોળી વહુવર, સુણ્યું ન સુણ્યું કરી જાતી રે. ભો.
હેવે નંદે ગામમાં સાદ દેવડાવ્યો, મધુપુર જાવા સહુ હાલો રે;
ભોર ભઈ ગયો રાજા રીસાશે, સજ અક્રૂર ઉભા ભાળો રે. ભો.
શકટ બાંધી રૂંધી સજ કરિયાં, સર્વે થયા તૈયાર રે;
રામ કૃષ્ણને કહે થાઓ વેહેલા, તો કહે હાં શી વાર રે. ભો.
હરિ માયા બળ અતિ અગાધ છે, અક્રૂર રાતનું ગયા ભૂલી રે;
માધવ માયામાં મોટા મુનિવર ભૂલે, નરસંઈ કહે જુવો ગોપી ઝૂલી રે. ભો.

પદ ૧૬ મું.—રાગ કાનડો.

ઘરડેરાં ગોપ સજ થઈ આવ્યા, બાળક વરણાગી કરતા રે;
સુંદર પટકાએ કમરો રે બાંધી, ગાંઠયો વાળી છોગાં ધરતા. ઘર૦ ટેક.
માથાં માંહે તેલ લગાવ્યાં, પછે વાંકી શીખા વાળે રે;
કડિયો પેહેરી શીરપેચ બાંધી, કેવો દીસું, કહી નિજને ભાળે. ઘર૦
કરણે કુસુમ વિધ વિધ ઘાલે, શીર માંહે ઘણાં ખોસે રે;
ગેડિયો હસ્તે, ચાલે વાંકા રસ્તે, જોઈ રાધા ભરાય રોષે. ઘર૦
એક એકથી અતિ વાંકા ચાલે, વળી ચાલતાં અંગ તપાસે રે;
મનમાં જાણે હું સૌથી રુડો, ઘણું હરખાય પુલડાની વાસે. ઘર૦

ચમ ચમ ચમ મોજડિયું બોલે, ઊઠે મૂકેલાં છોગાંરે;
યૌવન માતા એમ મન ધારે, ક્યાંથી મધુપુરમાં આવાં લોગાં.' ઘર૦
નંદ ઉપનંદ વૃષભાણુ આવ્યા, વૃદ્ધનાં આવ્યાં મળિ ટોળાં રે;
રાધા રાણી કહે મેહેતાનો સ્વામી, ઠગે વૃજ વાસી ભોળાં. ઘર૦

પદ ૧૭ મું–રાગ ધનાશ્રી.

ચાલો વેહેલા થાઓ વેહેલા થાઓ, એવા શબ્દ સંભળાયજી;
જે શબ્દ સુણી શ્રવણ રંધ્ર ફૂટયાં, રાધા રાણી અતિ કચવાયજી. ટેક.
શું કરવું તે નિશ્ચે ના સૂઝે, લજ્જા મૂકી કયમ મળાયજી;
સર્વને નિશ્ચે મનમાં એવું, ન મળતાં ભૂલાવી જાયજી. ચાલો.
આપણો પણ એ સખી નિશ્ચે, જો કદી એ વાહાયજી;
બે બાપની હોયે તે જીવે, એને અરથે તજવી કાયજી. ચાલો.
એક કહે અલિ ખબર કરો કે, અમને મળજો વૃજરાયજી;
જો ન મળો તો લજ્જા છોડું, વળી નક્કી નહિ રેહેવાયજી. ચાલો.
રાધા કેહે લાવ્ય એને જણાવું, પણ લખાય કે ન લખાયજી;
સર્વાનુમતે લખવું નિશ્ચે, રાધા લખે ગોપી હરખાયજી. ચાલો.
કમળ પત્રપર સ્વામિની લખે, ત્યાં ગોપિકા દેતિ સ્હાયજી;
પત્ર લઇ જનાર ન કોઈ, ત્યાં નરસઈ સખી સજ થાયજી. ચાલો.

પદ ૧૮ મું–રાગ રામગ્રી.

નરસંઈ સખી સજ થઇ નીસરી, હસ્તે ધરિયો છે પત્ર;
જઇ તે મળી જદુનાથને, વાટ જુએ ઉભી સર્વત્ર. ટેક.
કૃષ્ણ રામ બે સજ થયા, મધુપુર જાવાને કાજ;
એવે દૂતીએ લાવી આપિયું, પત્ર લીજીએ મહારાજ. નર૦
કમળે કમળ પત્ર હરિયે ધર્યું, વાંચવા માંડ્યું શ્યામ;
પૂજ્ય સ્વામી નવ વીસરું, એક ઘડી તમ નામ. નર૦
અમો અબુધ અબળા શું લખું, છો સર્વજ્ઞ ઘનશ્યામ;
કરગરી લખીએ કિંકરી, જાઉં જમડાને ધામ. નર૦
વળી નિશ્ચે મનમાં કર્યું, આવું જાઓ તે ગામ;
વધુ લખું શુંરે વિઠ્ઠલા, મુઆ હાથ ન કરે કામ. નર૦

થોડે ઘણું કરી માનજો, રખે ધારો ખોટો દમામ;
નરસંઇને સાથે લઇ આવશું, જ્યાંહાં કરશો વિશ્રામ. નર૦

પદ ૧૯ મું–રાગ બિહાગડો.

દૂતીને દયાળે મોકલી, જાઓ અમારે મળશું;
ઘરડેરા ઘરેડે જશે, અમો કુંજની વાટે વળશું. ટેક.
દૂતીએ જઇને ત્યાં કહ્યું, પણ કહે વિશ્વાસ ન ધરિયે;
ઘરેડનો મારગ રોકીએ, હુરિ પીલી જાય તો મરિયે. દૂતી.
અવિનાશે ઉંચા ,ચઢી નિરખિયું, ત્યાં દીઠી વ્યૂહ રચના;
જાણી તૃષાર્થી પંથી ઉભીઆં, ક્ષુધાર્થી ઉભાં અશના. દૂતી.
એવે નંદરાયે કહાવિયું, ભાઈ રથમાં બિરાજો;
ગાંઠડલી રથમાં ધરી, બેઠા બેઠા રે સાજો. દૂતી.
કહાન કહે પિતા વાર નહીં, માતાને મળી આવું;
ધીમે ધીમે ચાલતા થાઓ, અમે ઝટપટ આવું. દૂતી.
ચાલંતાં વાર થાય વૃદ્ધને, ચાલતા થાઓ તાત;
નરસંઇના સ્વામીને નંદજી કહે, વેહેલા આવો બે ભ્રાત. દૂતી.

પદ ૨૦ મું–રાગ દેશાખ.

હરિયે પિતાને વળાવિયા રે, જઈ માતાને મળિયા નાથ;
એક હસ્ત હસ્તે ગ્રહી રે, બોલ્યાં જશોમતી હરિની સાથ. ટેક.
લાડકડા વેહેલા પધારજો રે, ઉછંકળ નવ થાશો રે દયાળ;
નહિ રાજ તહીં આપણું રે, વહાલા નવ ભણિયે કોને ગાળ. હરિ.
મુખ મયંક નિરખ્યા વિનારે, હુંતો ઘેલી થઇશ મોરાર;
હરિ વેહેલા વેહેલા આવજોરે, મારા પ્રાણજીવન આધાર. હરિ.
શુભ કામે જાઓ હરિરે, તોય હુને થાય અપશુકન;
મુજ નિર્ધનને એક દિકરો રે, મારું જીવન જગજીવન. હરિ.
મિટ મેળાવો કયારે થશે રે, કયારે નરખીશું રે વદન;
કાલે નંદ રેહે તોય આવજોરે, મારું દુઃખડું જાણી સદન. હરિ.
કાજળ ટપકું રખે ભુંસતા રે, તેમાં લાંછન નહિ અવિનાશ;
એમ કહી જનની ભેટિયાંરે, હૃદે લઇ કીધું મંદ મંદ હાસ. હરિ.

જશોમતી કેહે બળરામને રે, કરજે કૃષ્ણ તણું તું જતંન;
એમ કહી આંખલડી ભરે રે, જાળવજો રંકતણું રત્તંન. હરિ.
શ્યામળા તું મુખે કહે રે, ક્યારે આવીશ મારા પ્રાણ;
સમય ગયે નિશ્ચે મરું રે, તુજને બરકી બરકી જાણ. હરિ.
હરિ કેહે વેહેલા આવું અમેરે, તમે ચિંતા ન કરશો માય;
ભકત નરસંઇયો એમ ભણે રે, ઠગી માને ચાલ્યા વૃજરાય. હરિ.

પદ ૨૧ મું–રાગ સારંગ.

આઉના ભાર વાળી ગાયો રે, મોટા ખૂંટોએ હરિ શર્ણ સાયોરે;
ગાયોએ જાવાનું જાણ્યું જ્યારે રે, મોટા હિંસાસ્વા કીધા તારે રે.
તોડી વરેડું ગૌશાળા ફોડી રે, નીકળી ગાયોની ઘણી જોડી રે;
ધેનુ પ્રેમ નિરખિયો નાથે રે, પેઠા ગૌશાળામાં અક્રૂર સાથે રે.
આવી ગાયોએ ગોવિંદ ઘેર્યારે, હરિયે વારા ફરતી કર ફેર્યારે;
ચક્ષુથી ચોધારે અશ્રુ ખરતાં રે, બાં બાં શબ્દ વાછરું કરતાંરે.
જાણી ગાયો તેમજ ભણુતી રે, લેઇ જાવાના શબ્દો સુણુતીરે;
ન જાવા દેવા એવું દીસેરે, હિંસારવ કરી માંહે માંહે હિસેરે.
હરિએ જનનીને ત્યાં બોલાવીરે, જશોમતી વ્હેલી વ્હેલી આવી રે;
બોલિયા હરિ મુખથી હસીરે, આવી જોઇ લેઓ ગાયો જશીરે.
કાળી કાબરી ખોડી બોડીરે, ધોળી પીળીની રુડી જોડીરે;
હંસલી બગલી પોયણી રાતીરે, ગોમતી ટિલવી રખે કંઇ જાતીરે.
તેનાં વાછરું સઘળાં જોજોરે, ગાયને કેહે કાલે ન આવું તો રોજોરે;
કમળ કર પીઠ ઊપર ધરીરે, ગાયો રીઝવી નીકળ્યા હરિરે.
ઉંચી ડોક કરી કરી ભાળેરે, હરિને જોતાં ગાયો ન્યાળેરે;
અદર્શ થયા જ્યારે દયાળરે, નિરાશી પડી ગાયો તતકાળરે.
રામ કૃષ્ણને જાતા નિરખીરે, રોહિણી બોલ્યાં રામ શું હરખીરે;
વસુદેવને મળજો વીરારે, ધીરા રહી આમ કેજો હીરારે.
મારી માતા છે ત્યાં સુખીરે, અહિં રહું તમારી હોય રુચીરે;
એમ બોલી દુઃખ હૃદે ધરતીરે, સ્વામી દુઃખ સંભારી ઘણું રડતીરે.
મેહેતાનો સ્વામી બોલ્યો તે વારરે, અમે દુઃખ ફેડીશું નિરધારરે.

પદ ૨૨ મું–રાગ ગોડી.

માતાની આજ્ઞા માગી પળિયાં, ન નિરખ્યા કે સૌ ધરણે ઢળિયાં;
અક્રૂર જોઇ જોઇ વિસ્મે થાય, આતે પ્રેમ કેવો કહેવાય.
પશુ પંખી નર ને નારી, ઇચ્છે હરિને આડ પાન વારી;
ધન્ય ગોપ ગોપીને સર્વત્ર, બાળ પ્રેમ બધ દીસે અત્ર.
જેવા લોક તેવી હરિચેષ્ટા, છે બે બાળ ઉપર રુડી નિષ્ટા;
હશે એ બાળક કે હશે હરિ, એમ ભ્રાંતિ અક્રૂરે ધરી.
રથ જોઈ નગ્રવાસી હરખાય, ગુપ્ત થાય કે સહુ મુંઝાય;
સંદેશા સાંઇ કરતા કરતા હરિ, ચાર ઘડીયે નગરી પરહરી.
ભાગોળે ગયા જ્યારે ભગવાન, કાળી ગોરી નારી ભીને વાન;
વ્યૂહ રચના રચી સહુ ઊભી, જેણે માત સાસુને ઘણી દૂભી.
બે કોશ લગ આડી સાત હાર, કાછડાવાળી ઉભી લારો લાર;
હરિ દેખી ખુશી ઘણી થઈ, રાધા ઊભી જેની આળસ ગઈ.
તારા માંહે જેવી ચંદ્રકાન્તિ, ચપળ ઉભેલી રહિત જેની શાન્તિ;
અક્રૂરને પૂછે નરસંઇનો સ્વામી, શાની હાર દીસે કાકા સામી.

પદ ૨૩ મું–રાગ કાલેરો.

અક્રૂરને કહે હું નવ જાણું પણ, સ્ત્રિયો જેવું કંઇ દીસે;
ટકટક જોઇ રહી આપણ સામી, જોઇ જોઇને ઘણું હીસે. ટેક.
કૃષ્ણ કહે સુણો કાકા મારા, લૂટવા સર્વે ઊભી;
ધન નહિ પણ તન મન લૂટે, તમે જોજો કાકા ખૂબી. અ૦
રથ હાંકવામાં કુશળ સુણિયા, તેહ ખરું કે ખોટું;
આ લૂટથી ઉગારો કાકા તો, ન જોઉં તમારું જોટું. અ૦
અક્રૂર કહે હરિ શું ઇમાં મોટું, જોત જોતાં રથ લઇ જઇયે;
અક્રૂર પણ સારથીએ ક્રૂર છું, વખાણ વધુ શું કહિયે. અ૦
હરિ કહે ચતુરાઈ દાખવો, જોજો રખે કોઇને લાગે;
ક્ષેમકુશળથી રથ લઈ જાઓ, સ્ત્રીહત્યા નવ લાગે. અ૦
અમારે ગોકુળમાં વસવું, દહાડો રાત ઇમની સાથે;
માટે વાગ્યા ભાગા બીહું, ઇમ છેતર્યા મેહેતાને નાથે. અ૦

પદ ૨૪ મું–રાગ મારૂ.

અક્રૂર કે ઉની આંચ ન આવે, ને જાય જીવણજી રથ;
પળ વિપળમાં પેલી પાર ઉતારું, તો જાણો સારથી સમરથ. ટેક.
રાશજ ખેંચી ચાબક મારી, ઘોડાને સજ કરિયા;
ચક્રાકારે રથ ફેરવ્યો રે, ઘોડા ઘણું ચક્કર ફરિયે. અ૦
ઘોડા પાછળ ગોપી ફરીરે, દશ વિશ તેમાં ચેતી;
તે હાર વળી ઉભી સર્વે, પોશે પોશે ઉરાડે રેતી. અ૦
ચતુર સારથી રેવંત તેવા, રેતી થકી કેમ ઊભે;
ભકતો ભાળો ભૂધરજીને, સંતને વિધ વિધ દૂભે. અ૦
મહાસાગરને મળવા જેવી નદિ, પૂર્ણ ત્વરાએ ચાલે;
ઉડતો પવન વેગે હારે તેને, અબળા ગોપી શું ખાળે. અ૦
પાછળ મૂકી જાણે અબળા, અક્રૂર હરિ પ્રતે ભાખે;
અબળા સબળા થવા ઇચ્છે, પણ તે બળ શું દાખે. અ૦
હરિ કહે તમે રથ હાંકો, જુઓ દોડતી આવે;
નારિયોથી મૂકાવી લેઇ જાઓ, તો સારથીપણું ભાવે. અ૦
મહા વેગમાં રથ ચાલ્યો જાએ, અક્રૂર મંન ફુલાએ;
વીશ સખી દોડે ને ભાખે, અલિ હરજી શું હુલાએ. અ૦
જીવ જાય તો જાય ભલે પણ, જીવણ ન જાવા દઇયે;
મુખ્ય સ્વામીની આગે દોડે, તેની ત્વરાને શું કહીએ. અ૦
દોડતાં રેતી જે ઉડતી તે, દોડ્યા આગળ પાછી પડતી;
કાઠીની ઘોડી જોડી કરુ કેમ, વેગે તાજણ કંઇ આથડતી. અ૦
પકડો પકડો કહેતાં પકડ્યો, કોયે રાશ પરોણો ને હાથ;
તોય રથનો વેગ ન મટિયો, હરિ કહે હાંકી લ્યો એમને સાથ. અ૦
એવે રાધાને એક મત સૂઝી, તણાતાં ચક્રની ખીલી કાઢી;
ચક્ર પડ્યે રથ સારથી પડ્યો, હરખી બોલી વીશ જણી ત્રાડી. અ૦
અક્રૂરને મારો બાંધો પછાડો, બે વીર કુંજે લીજે;
અબળાએ બળવંતા પકડ્યા, નરસહિંયો ઘણું રીઝે. અ૦

પદ ૨૫ મું–રાગ નટીની દેશી.

મારો બાંધો શબ્દ કરતી, પાંચ સાત ગોપી ધાઇ;
રથની ઊધે રાશે બાંધ્યા, વસુદેવના જે ભાઇ. ટેક.

પછે મધપુડાને મક્ષિ વીંટે, તેમજ બંને વીંટયા;
મરું પણ જાવા ન દેઉં, કો ન દીઠા હૃદેના ધીઠ્યા. મારો.
રથ દોડાવી જાવા ધાર્યું, પણ કેમ જાવા દીજે;
મારીને જાવું હોય તો જાજો, પ્રાણ દાન તો હરજી લીજે. મારો.
કૃષ્ણ કહે તમે દુઃખ દ્યો છો, પણ અમે કાલે આવું;
હમણાં નિશ્ચે જાવા દીજે, વાર થયે પિતાને ન ભાવું. મારો.
ગોપી કહે જીવ જાયે તો જાયે, પણ જાવા ન દેઉં;
કુંવરજી કુંજમાં તેડી જાઉં, રુંભન ચુંબન અધરામૃત લેઉં! મારો.
કૃષ્ણ કહે રથમાંથી પડ્યો, તેથી પગે મુજને વાગ્યું;
અહીંથી ઉઠાય નહિ મારાથી, જુઓ આ પગે લાગ્યું. મારો.
ગોપી કેહે કોહો તે વાહન લાવું, પણ તમને લઇ જાવું;
મેહેતાનો સ્વામી વિચારી બોલ્યો, હાથી હોય તો આવું. મારો

પદ ૨૬ મું–રાગ સામેરી.

ગોપીયો કહે હાથીજ જોઇએ, લ્યો હરિ આ રહ્યો હાથી રે;
રાધાએ રચના કરી સુંદર, હાથી કીધો સખી જે સાથી રે. ટેક
ચાર સખી ચાર પાદ થઈ, બે ઉદર ઠામે સૂતી રે;
પેટ પોલ કરવા બબે બાજુ, એમ એક એક તો ખૂતી રે. ગો૦
પૃષ્ટ ભાગને પૂછડું થઈ, ચંદ્રભાગા જે નારી રે;
હરિને કહે હસ્તી હુઓ, બિરાજીએ મુરલી ધારી રે. ગો૦
કૃષ્ણ કેહે નાસા રહિત ગજ, એનાં દર્શન વદન કીયાં રે;
કુંભસ્થળ રહિત ગજ નિરખી, પ્રસન્ન કેમ થાય હિયાં રે. ગો૦
રાધા કેહે એવો ગજ આણું, પછે રખે વાંકુ કાઢો રે;
ગજ માગો તો ગજ કરું હાજર, ન જીતું જ્યારે વાંકુ પાડો રે. ગો૦
એમ કહી રાધા ગઇ ઉપર, ખાલી જગાએ સૂતી ચતી રે;
છૂટી વેણી શુંઢાકાર બની રહી, અર્ધ હસ્ત દંતુશળવતી રે. ગો૦
ચૂડા રુડા દાંત ચૂડ દીસંતા, સ્વવદન તે મુખનું મૂળ રે;
કુંભસ્થલને સ્થાનક કુચ બે, હસ્તી ગંડસ્થલથી અતિ સ્થૂળ રે. ગો૦
રાધા કહે હરિ બિરાજીએ, હસ્તી સજ થઇ ઉભો રે;
કૃષ્ણ કેહે અંકુશ વિણ ન બેસું, રાધા કેહે હરિ કાં દુભો રે. ગો૦

હરિ અંકુશ આપું અમે આણિ, પછે તમે કંઇ માગો રે;
કાહાન કહે પછે કાંઇ ન જોઇએ, અંકુશ વિણુ મનસ્વિ ભાગો રે. ગો૦
કઠિણુમાં કઠિણુ મૃદુમાં મૃદુ, એવો અંકુશ કીધો રે;
સર્વ પ્રેમ ભેગો કરી ઘડિયો, પછે અંકુશ હરિને દીધો રે. ગો૦
ગોપી મન મનાવા કારણુ, છેલવેલું સુખ દેવા રે;
પ્રેમાંકુશ પકડી ગજે ચઢિયા, નરખે સ્વર્ગે દેવા રે. ગો૦
હરિ ન નાસે માટે કરી રચના, પ્રેમ ભાલા સખી કર દીધા રે;
નરસંઇયાના સ્વામીનો હસ્તી, ગાયો સુણ્યો તેનાં કાર્જ સીધ્યાં રે. ગો૦

પદ ૨૭ મું–રાગ મેઘ મલાર.

હરિ જે હસ્તી પર બેઠા, તેની શોભા શી કહીયે;
પંખી પેરે સાગરમાંથી, જળ લઇ સુખી થઇયે. ટેક.
ઉજ્વળ ઐરાવતપર શોભે, સુંદર મેઘશ્યામ;
ચપળા રંગ બેરંગી ચમકે, વેહેલી વાદળી જાય તમામ. હરિ.
તેમ ગૌર નારી કુંજપર શોભે, મેઘશ્યામ વત ઘનશ્યામ;
ભાલા વાળી વિજળિયો જાવા, ઉતાવળી વાદળી ઠામ. હરિ.
મનુષ્ય રૂપ રમાપતિ કેરું, માટે ઇંદ્રોપમા રે અપાય;
નહિ તો બ્રહ્મા શિવ કિંકર જેના, પછે બીજા કુણુ કેહેવાય. હરિ.
વાયુવત્ તે હસ્તી ચાલ્યો, ઉભો કુંજની માંય;
હરિ ઉતારી અંકે લીધા, થેઇ થેઇ મચિ રહી ત્યાંય. હરિ.
કમળા સુખ આપો કમળાવર, મધુપુરની મેલો આશ;
એવા રમો હરિ અમ સાથે, જે ગુણુ ગાય નરસંઇયો દાસ. હરિ.

પદ ૨૮ મું–રાગ મેવાડો.

હરિ કહે સુણિયેરે, મારી વિનંતિરે, તમને નમી નમી કહું એક વાત;
મુને જાવા દીજેરે, સર્વે સુંદરીરે, માત્ર આજની એક જ રાત. ટેક.
ગોપી કેહે ન મૂકુંરે, મારા કંથજીરે, બરક્યું બધું અવરથા જાય;
હરિ કેહે વેહેલા આવુંરે, સત્ય કહું સુંદરીરે, હવે રસ્તો કાઢોને રાણી રાધાય. હરિ.
રાધા બોલ્યાં રે, સુણિયે નાથજીરે, રમો રાસ ને વળતી જાવ;
આપના સમ ખાઓરે, કે કાલે આવશુંરે, વળી તહીં નહીં કરિયે કુભાવ. હરિ.

માર્ગ નવ લહ્યો રે, ત્યારે હા કહી રે, પછી આરંભ્યો ત્યાં રાસ;
જળ થળ લીલારે, તે હરિયે કરીરે, કાઢ્યો હૃદયથી કામનો વાસ. હરિ.
તે નરસંઇયે ગાઇરે, વિવિધ વિલાસમાંરે, નામ તેનું સહસ્રપદનો રાસ;
તે અહીં વાંચ્યોરે, જેને ઇચ્છા વસેરે, પુનિપુનિ કહે નરસંઈ દાસ. હરિ.

પદ ૨૯ મું–રાગ વેરાડી.

રસ અપરમિત રાસનો જામ્યો, કામ તાપ ત્રિયાનો વામ્યો;
ગોપી શિથિલ થઇ ઘણું જ્યારે, અરક્યા હરિ મુખે ત્યાં ત્યારે.
નારી મુજને જાવા દીજે, વધુ વાર થિયે નંદ ખીજે;
અમે કાલ નિશ્ચે આવું, ફરિ કો દિ હવે નવ જાઉં.
ગોપી કહે મૂકો આશ, એ શબ્દે ન દીજે ત્રાસ;
કાહાન કહે તમે શું ભાખો, નંદ ગયા પછે કેમ રાખો.
કહે નંદને કહાનનું કામ, ગોપી થઈ જાઓ કૃષ્ણ ને રામ;
પણ તમને ન જાવા દીજે, પિતા ખીજે તો છો ખીજે.
મહિયર સાસરામાં દુઃખ પામું, વળી અરિને મસ્તક નામું;
નિત્યે અમે કષ્ટજ ખમિયે, તો હરિ અમ માટે દેહ દમિયે.
કૃષ્ણ કહે કરગરી કહું, જાવા દીજે સુખી રહું;
નરસંઈનો સ્વામી બોલ્યો મુખે, રીજી ન જાવા દ્યો તો જઉં દુઃખે.

પદ ૩૦ મું–રાગ ધનાશ્રી.

ગોપિયોએ જાણ્યું હરિ જાશે, ન દીજે હવે ત્રાસ જી;
કહો સ્વામી કેમ જાવ કહું, હરિ ગયે થાશે નાશ જી. ટેક.
કૃષ્ણ કેહે કાલે અમે આવું, તમે રેહો વિશ્વાસે જી;
ગોપી કેહે તેમાં અમે જીવું, એક આવ્યા કેરી આશે જી. ગો૦
કહે કૃષ્ણ હવે વાર થાયે, તમે મુજને મૂકો જી;
ચતુર છો ચિત્તમાં વિચારો, ડાહ્યાં થઇ કેમ ચૂકો જી. ગો૦
ગમે તેમ જાવા કેરું, હરિયે મન કરિયું જી;
કપટ સમજ્યાં રાધા રાણી, જાવા દેવા ધરિયું જી. ગો૦
હે હરિ ધ્વજ કમળ અંકુશ, વજ્ર યવ વાટે નવ નરખું જી;
પગલાં આવી વેહેલાં દેખાડો, તો તો હઇડે હરખું જી. ગો૦

વેહેલા આવજો, વેહેલા આવજો, એમ ગોપી ભણતી જી;
નરસંઇયાનો સ્વામી તો ચાલ્યો, ગોપીયો ડગલાં ગણતી જી. ગો૦

પદ ૩૧ મું-રાગ દેશાખ.

અરે હરિ ચાલિયા રે, અરે રે પેલી પુંઠ દેખાય;
મોટે બોલી એમ કેહેરે, વેહેલા પધારો વૃજરાય. ટેક.
હરિ રજા લેઈ છૂટિયા રે, કે લિધું પવનકેરું રૂપ;
એ ગયા ગયા કેહેતામાં ગયા રે, દોઇ અદર્શ થયા ત્યાં ભૂપ. અરે.
જહિં દીઠા નહિં નાથજી રે, કે ગોપી ચઢી ઝાડની ડાળ;
જઈ અક્રૂર છોડિયા રે, રથારૂઢ થયા દીનદયાળ. અરે.
શીખ દિઉં કાકાને મળી રે, મળિયા જઇને નંદરાય;
અક્રૂર કહે અમે મેળવુંરે, વેહેલા પોહોચાડું વૃજરાય. અરે.
રથ વેગે વાજે ઘણો રે, તે ગોપી ટકટક જોય;
અરે સખિ હરિ તો ગયા રે, શી વલે આપણી હોય. અરે.
જેવા તેવા હરિ દીસશેરે, ચાલો ચઢિયે ઉંચી ડાળ;
જેમ જેમ હરિ જાય છેરે, તેમ તેમ ઉંચી ચઢતી બાળ. અરે.
પછે હરિ દિસતા રહ્યા રે, એક રથ દેખે સહુકો નાર;
એ રથ દિસતો રહ્યો રે, ટક ટક ધજ જોઇ રહી નિરધાર. અરે.
ધજ પણ છૂપી ગયો રે, તહીં રજ જોતી તે કાળ;
તે જવ નવ લહીરે, તાડ ચઢી કીર્તિની બાળ. અરે.
તાડથી દીસતા રહ્યારે, કે વૃક્ષથી પડી થઇ નિરાશ;
ત્રાસ ત્રાસ વરતાઇ રહ્યો રે, રાધા જીવ્યાની મૂકી આશ. અરે.
લોથ્યો પડી એક એક પરી રે, કોઈ નવ લીએ તપાસ;
માધવને શું કહીયે રે, પ્રભુએ ઘણો કર્યો વિનાશ. અરે.
એને માયા લેપે નહીં રે, પણ માયિક જીવના શા હાલ;
જેવાં ગોપી મૂકિયાં રે, મૂક્યા વસુદેવ નંદલાલ. અરે.
દોષ કુણ એને દિયે રે, જે ગુણ તણો માબાપ;
હરિ રુચે તે કરેરે, નરસંઈ મિથ્યા બાંધે પાપ. અરે.

પદ ૩૨ મું-રાગ બિહાગડો.

પરીક્ષિત્ રાયે પૂછિયું, શુકદેવને તેણી વાર;
કંસ દુષ્ટ માટે મારિયો, પ્રેમી લહી દુઃખ દીધું મોરાર. ટેક.

વાત્સલ્ય ભાવે માબાપને, સ્નેહે સખાને જાણ;
અંકૂર જેવા ભક્ત બંધાવ્યા, એનું કારણ કહીએ સુજાણ. પરી.
શુક કહે અક્રૂરે ધાર્યું કે, હશે બાળ કે ભગવાન;
રામ કૃષ્ણ બાળ વિચાર્યા, માટે બંધાયું વાન. પરી.
રાય કહે પ્રભુ સંશય મટિયો, પછે કેમ થયું ત્યાંય;
શુકદેવ કહે હરિ ચાલિયા, તે ઉતર્યા જમુના માંય. પરી.
કાકાને ઓળખ દીધી, પછે કુબડી સમારી;
હાથી મલ્લ ને મામો મારી, નંદને દુઃખ દીધું ભારી. પરી.
વિદ્યા ભણિયા ઉપવિત ધરિયાં, પછે મથુરાંથી નાઠાં;
છેલ્લે જાદવાસ્થલિ કીધી, કોઇએ ન કાઢ્યા લાઠા. પરી.

પદ ૩૩ મું–રાગ સામેરી.

પરીક્ષિત્ રાજા તમે સુણજો, એ છે સર્વનો કરતારે;
મોહ માયા એને નવ ભેદે, પળમાં કરતા પળમાં હરતારે. ટેક.
ઉપરથી હરિ દુખડાં દેખાડે, પણ અંતે સુખ દાતારે;
ભક્તને ભૂધર નવ વિસરે, વેદ પુરાણ વદાતા રે. પરી.
વચનપર રહે વિશ્વાસે, તેની આશા એ પૂરે રે;
દુઃખ સુખ વેઠી હરિ ભાખે, તે પછે નહિ અધૂરે રે. પરી.
હું ગાતાં ગાતાં વૃદ્ધ થયો, એક અંશ ગુણ ન ગાયારે;
આજ કાલ કરતાં જરા આવી, નથી મૂકાતી માયારે. પરી.
મરું તેવારે માયા મૂકાયે, બળતે બકાય તે બંકુ રે;
અવસર ગયો ફરી નહિ આવે, માટે સમય નહિ ચૂકુંરે. પરી.
એમ ધારી ગોવિંદ ગુણ ગાયા, ગોવિંદ ગમનમાં નહાયારે;
હરિ ગુણમાં કો દોષ ન ભાળો, દોષ ભર્યા જે જાયારે. પરી.
વળિયાં પળિયાં પડિયાં અંગે, ત્યારે તો મેં લખિયુંરે;
નરસંઇને ગુણ ગાવા નિશ્ચે; તેથી એ દશામાં ભાખ્યું રે. પરી.

ગોવિંદ ગમન સમાપ્ત.

સામળદાસનો વિવાહ.

પદ ૧ લું–રાગ કેદારો.

મરમ વચન કહ્યાં મૂજને ભાભીએ તે, મારા મનમાં રહ્યાં વલૂધી;
શિવજી આગળ જઈ એક મનોરથ, સ્તુત્ય કીધી દિવસ સાત સૂધી. મ૦ ૧
હરજીએ ધરી, દીન જાણી કરી, પ્રગટ દરશણ દીધું શૂલપાણી;
તારી ભક્તિ ઉપર હુંજ પ્રસન્ન થયો, માગ રે માગ મુખે વદત વાણી. મ૦ ૨
ગદ ગદ કંઠે હું બોલી શકું નહીં, મસ્તક કર ધર્યો મુગ્ધ જાણી;
અચેત ચેતન થયો ભવતણો અઘ ગયો, સ્તુતિ ઉઠી માહરી આદવાણી. મ૦ ૩
તમને જે વલ્લભ હોય જે દુર્લભ, આપોરે પ્રભુજી મુને દયા રે આણી;
ગોપનાથે મુને અભેપદ આપીયું, નરસૈ હરિરસ રહ્યો વખાણી. મ૦ ૪

પદ ૨ જું.

ઉમીયાધીશની મુજને કૃપા હુવી, જો જોરે માહેરું ભાગ્ય મોટું;
કીડી હુતો તે કુંજર થઇને ઉઠ્યો, પૂરણ બ્રહ્મશું ધ્યાન ચોહોટયું. ઊ૦ ૫
હાથ ઝાલ્યો મારો પારવતી પતે, મુક્તિ દરશન મુને સઘળી દેખાડી;
કનકની ભોમ વિદ્રુમના થાંભલા, રતન જડીત તાંહાં મોહોલ મેડી. ઊ૦ ૬
ધર્મસભા જહાં, ઉગ્રસેન તહાં, સંકરષણજી સંગ બેઠા;
તાંહાં વસુદેવ ને દેવકીનંદન, રાજરાજેશ્વર કૃષ્ણ બેઠા. ઊ૦ ૭
અક્રૂર ઓધવ વિદુર ને અરજુન, શીઘ્ર ઊભા થયા હરને જાણી;
સોળ સહસ્ર સત આઠ પટરાણીઓ, મધ્ય આવ્યા તાંહાં શૂલપાણી. ઊ૦ ૮
ધાઈને જઈ મળ્યા આસનેથી ચળ્યા, કર જોડીને કૃષ્ણે સનમાન દીધું;
બેસો કહી આસને જોગ્યપતિને મળી, આજ કારજ મારું સકળ સીધ્યું. ઊ૦ ૯
ભક્ત આધીન તમો છો સદા ત્રીકમા, પ્રસન્ન થઈને શીવ બોલ્યા વાણી;
ભક્ત હમારો ભૂતલ લોકથી આવીયો, કરો તેને કૃપા દીન જાણી. ઊ૦ ૧૦

ભક્ત ઉપર હવે દૃષ્ટ કરુણા કરો, નરસૈંયાને નીજ દાસ થાપો;
તેજ વેળા શ્રીહરીએ મુજને કરુણા કરી, હસ્ત કમલ મારે શીશ ચાંપ્યો. ઊ૦ ૧૧

પદ ૩ જું

શીખ માગી પછી હરીહર બેહુ મળ્યા, મુજને શ્રીદ્વારકાં માંહે રાખ્યો;
અંતરપુરમાં મુજને તેડી ગયા, વૈભવ કૃષ્ણનો સરવ દાખ્યો. શી. ૧૨
શરદ પૂનમતણો દિવસ તહાં આવીયો, રાસ મરયાદનો વેણુ વાધ્યો;
રુકમણી આદિ સહુ નારિ ટોળે મળી, નરસહીંએ તહાં તાલ સાધ્યો. શી. ૧૩
પુરુષ પુરુષારથ લીન થયું માહરું, સખી રૂપે થયો ગીત ગાવા,
દેહ દિશા સૌ ટળી ગોપિમાં ગયો મળી, દુતિ થયો માનનીને મનાવા. શી. ૧૪
હેવે મેં ભાવ રસભેદના જાણીઆ, અનુભવના રસબસ થાતાં;
પ્રેમે પીતાંબર આપીયું શ્રીહરી, રીઝીયા કૃષ્ણજી તાલ વાહાતાં. શી. ૧૫
વ્રજતણી લીલાનું આદ્ય દરશણ હવું, અરુણ ઉદે શંખનાદ કીધો;
રુકમણી આદિ સહુ નારી ત્રપત થઈ, રામાએ કંઠથી હાર દીધો. શી. ૧૬
ધન્ય તું ધન્ય એમ કહે શ્રીકૃષ્ણજી, નરસહીં ભગત મુજ તોલ જાણ્યો;
વ્રજતણી નારી જે ભાવશું ભોગવો, તેહને પ્રેમ શું સહેજ માણ્યો. શી. ૧૭

પદ ૪ થું.

નગરશ્રી દ્વારકાં રાય રણછોડજી, નિતનવા શુભ શણગાર સાજે;
તાંહાં વસુદેવ ને અક્રૂર ઉદ્ધવ, ભકતવત્સલ જાંહાં બીરદ ગાજે. ન૦ ૧૮
કોટી પ્રકાશનું તેજ વ્યાપી રહ્યું, રવિ શશી જોત ઉદ્યોત ભાસે;
દધિસુત અર્ક તે કોણ તાંહાં બાપડા, કોટી રવિ કાંતિ નખ મણી પ્રકાશે. ન૦ ૧૯
માસ વીતી ગયો જાણીએ પળ થયો, કીધી મેં પ્રાર્થના શીશ નામી;
જે રસ અનુભવ્યો ગાઉં તે નિત નવો, પ્રગટ ભૂતળ કરું અંતરજામી. ન૦ ૨૦
ધન્ય તું ધન્ય તું એમ કહે શ્રીહરી, ધન્ય તું નરસહીંયા ભક્ત મારો;
હું તું બે મધ્યમાં ભેદ નહિ નાગરા, શ્રી મુખે શું કહું ગુણ તારો. ન૦ ૨૧
જે રસ ગુપ્ત બ્રહ્માદિક નવ લહે, પ્રગટ ગાજે તું હુંને વચન દીધું;
નિશ્ચે રાખી નિરભય થઇ માનજે, દાસને અતિ સનમાન દીધું. ન૦ ૨૨
ભૂતલમાંહે જે પાપવિણ માનવી, સુણે ભણે અનુભવે ભાવ આણી;
તે પદ દુર્લભ વઇકુંઠ પામશે, માન માહરું કહું વેદ વાણી. ન૦ ૨૩

તારી નિંદા તેણે મારી નિંદા કીધી, નરકના જીવ તે નરક વેહેશે;
પુન્યના જીવ તે ધન્ય જાણી કરી, નરસહીંયાનાં પદ પ્રેમે ગ્રેહેશે. ન૦ ૨૪
ગોમતી સ્નાન દરશંન શ્રીકૃષ્ણનું, કોટિ અઘ ત્યાંય તો સદ્ય નાસે;
હેત શું રાખીયો નરસહીંયાને તાંહા, અક્રૂર ઉદ્ધવ દાસ પાસે. ન૦ ૨૫

પદ ૫ મું.

શીખ દીયો હુંને શામળા શ્રીહરી, પરોક્ષ ભજન હું કરું તમારું;
સેવક સ્વામીનો ધરમ પણ એહ છે, તે થકી કાર્ય સરશે મારું. શી૦ ૨૬
નયણે આંસુ ભર્યાં જદુપતિજાદવે, દીઉં શીખ મુજ પ્રાણ વાહાલા;
રુકમણી પાસે તેડી ગયા ભુવનમાં, હસ્તે કમળીયે મારા હાથ ઝાલ્યા. શી૦ ૨૭
દાસ ચંચલ થયો, ઘર ભણી ચાલવા, જો તમે આગના દીઓ શામા;
કિમ કહું મુખથી વાણી પોહોચે નહીં, રાખજો સ્નેહ એમ વદતાંરે રામા. શી૦ ૨૮
હેતશું રુકમણી બોલીયાં મુજ ભણી, ગુપ્ત એક વાત હું કહું રે તમને;
પુત્રનું પગરણ કરી તેડજો સંગ હરી, ભુતલલોક જોવાતણી હોંશ અમને; શી૦ ૨૯
પાળિશ વચન માતાજી તમતણું, નિશ્ચે જાણી સોના ગાંઠ બાંધી;
શીશ નમાવીને ત્યાં થકી નીસર્યો, પૂરણબ્રહ્મશું પ્રીત સાધી. શી૦ ૩૦
સંકરષણ અક્રૂર ને ઉદ્ધવ, પારથ ભેટીયો હેત આણી;
મુહૂર્ત એકમાં ભૂતલ આવીયો, ભાભિ આવ્યાં નરસહીંયો જાણી. શી૦ ૩૧

પદ ૬ ઠું.

ધન્ય ભાભી તમે ધન્ય માતા પિતા, કષ્ટ જાણી મને દયારે કીધી;
તમારી કૃપાથકી હરીહર ભેટીયા, કૃષ્ણજીએ મારી સાર લીધી. ધ૦ ૩૨
સ્તુતિ કીધી ઘણી સમરીયા શ્રીહરી, ગૃહસ્થના ધરમ મરમ આણી;
મંદિર લીધું જહાં નાત છે નાગરી, સુખ દુઃખ કરમચા ભોગ જાણી. ધ૦ ૩૩
લક્ષ્મી નાથની નિત્ય સેવા કરું, સાધુનો સાથ જહાં આવે ધાઇ;
આણી દયા મન ભાવ શું વીનવું, લેય પ્રસાદ કિરતન ગાઈ. ધ૦ ૩૪
પુષ્પ આપ્યું હુંને નાથ લક્ષ્મીતણે, સાચું સુપન મેંહે દ્રષ્ટ દીઠું;
લક્ષ સેવાતણાં નામ કિરતન કરો, નરસહીંયાને મન લાગ્યું મીઠું. ધ૦ ૩૫

પદ ૭ મું.

હરિ ગુણ ગાયને ન મળે ખાવા તાંહાં, હરિની ઇચ્છાનો સંતોષ લાવી;
કરમચા ભોગ દેહે ભોગવે છૂટકો, નીપજે સરવથા હોય ભાવી. હ૦ ૩૬

ઘેર દારા એક સુંદર સાધવી, હરિ અંશ તો એને અધિક વાહાલો;
નહીં કાંઈ યેગ વિચાર મનમાં ધરે, ન લહે પરપંચ સ્રીનો ચાળો. હ૦ ૩૭
એક છે પુત્રને એક પુત્રી થઇ, તેનું માંમેરું પુર્યું લક્ષ્મીનાથે;
સુતતણું નામ તે દાસ સામળ ધર્યું, વિવાહમાં કૃષ્ણજી રહેશે સાથે. હ૦ ૩૮
દ્વાદશ વરશ વીતી ગયાં કુંવરને, કામની આવીને ઊભી પાસે;
આપણું ઘર તો આદી મોટું ઘણું, નિરધન વિવાહ તે કેમ થાશે. હ૦ ૩૯
દુખ મકર કામની, વાત સુણ ભામિની, પૂરશે મનોરથ કૃષ્ણ કામી;
ધ્યાન ધર કૃષ્ણનું રાખ મન કૃષ્ણ શું, સાર કરશે નરસહીંયાચો સ્વામી. હ૦ ૪૦

પદ ૮ મું.

મદન મેહેતો વડનગરમાં રહે, અધિપતી રાયનો કહાવે નામી;
નાતના અવર જે કોટિ આવી મળે, થાય સામો ઉભો માન પામી. મ૦ ૪૧
ઘેર તેને એક નારી છે પતિવ્રતા, આગન્યા સ્વામિની નિત્ય પાળે;
કરમચા વેહેવારને ધરમમાં નિત્ય રહે, નાગરી નાતની રીતે ચાલે. મ૦ ૪૨
એક સુતા તેને વલ્લભ અતિઘણું, નિત્ય પ્રત્યે બોલતી મધુરું મીઠું;
આઠ વરસ તવ વહી ગયાં બાળાને, રૂપ કન્યાતણું તો તે દીઠું. મ૦ ૪૩
ધાઈને તેડીયા દિક્ષિત ગોરને, સાંભળો સ્વામી એક વાત માહારી;
કન્યા સમય વહી જાય પુત્રીતણો, ખોળી લાવો વર, જોગ નારી. મ૦ ૪૪
નગર મધ્યે નથી જોગ કન્યાતણો, જીરણઘડ તમે જાઓ ચાલી;
વેહેલમાં બેસીને સંગ સેવક લીયો, રુડી પેરે રહેજો હાલીચાલી. મ૦ ૪૫
સગપણ શોધજો એક ગોત્રજ વિના, હોય ઘટતું તહાં વાત કરજો;
મોટેરું ઘર ન હોય શમોવડી કુળનો, આચાર હોય તાંહાં સ્નેહ ધરજો. મ૦ ૪૬
ભણયો ગણયો વર ચતુર ને શોભતો, સામુદ્રિક લક્ષણ હોય જેને;
ગોર પિતા વચે ભેદ નવ આણીયે, મન વસે સહી કરજો તેને. મ૦ ૪૭
કીધા વીદાય તહાં દિક્ષિત ગોરને, ચાલીયા શીઘ્ર તે ઘડ આવ્યા;
નાગરી નાતના સરવ આવી મળ્યા, નરસૈંયાને મન ભલારે ભાવ્યા. મ૦ ૪૮

પદ ૯ મું.

આવ્યા છે દિક્ષિત વાત ચાલી તહાં, વર જોવાતણી ખાંત માટે;
એમ જાણી સહુ હેત રાખે બહુ, તેડી લાવે ને બેસાડે પાટે. આ૦ ૪૯

ખટરસ ભોજન નિત્ય કરે નવાં તહાં, એક બીજા માંહે તાણાતાણી;
તેડીને રિદ્ધ દેખાડતા ઘર તણી, નાગરી નાતમાં રહ્યા છે રે માણી. આ૦ ૫૦
વર શણગાર તે નિત્ય નવલા ધરે, નવલ આભૂષણ અંગ પેહેરે;
ગોર પાસે જઇ સરવે ટોળે મળે, કામનીયો જેમ કંથ હેરે. આ૦ ૫૧
ધનવંત ત્યાંહાં કુલાચાર દેખે નહીં, નિરધન તે કુલવંત કહાવે;
સામુદ્રિક પણ નહીં તે પુરુષમાં, કોહોજી દિક્ષિત મન કેમ આવે. આ૦ ૫૨
પાછા વળી તતખર થયા ચાલવા, બેસવા વાહન સજ્જ કીધું;
નષ્ટ ત્યાંહાં નાગરી કીધી ત્યાંહાં ઠેકડી, નરસહીંયાનું નામ પ્રસિદ્ધ લીધું. આ૦ ૫૩

પદ ૧૦ મું.

સાંભળો દિક્ષિત કહું એક વીનતી, મેહેતાજી નામ પ્રસિદ્ધ જાણે;
કુળ પાવન સદા મોટપણું તહાં, ધર્મ આચાર ને ચતુર જાણે. સાં૦ ૫૪
ઘેર તેને એક સુંદરી તારુણી, સાધવી નારી કુળવંત કહાવે;
જાત નાગરથકી રહે ઘણું વેગળો, ભગત ઉપર ઘણો ભાવ લાવે. સાં૦ ૫૫
રાખે વેહેવાર સાચા કરી સરવશું, લીધે દીધે નવ ભાજે કોડી;
જોઈયે તે સહુ લાવી દીયે રોકડું, રાખે છે દ્રવ્ય ઘર માંહે જોડી. સાં૦ ૫૬
મેહેતોજી છે ભલો બાંધશે પોટલો, પુરશે મનોરથ સરવ કેરો;
જુઓ વિચારી તપાસીને વારતા, સફળ થાય જેમ ગોર ફેરો. સાં૦ ૫૭
એક પુત્રી તેનું નામ તે કુંવરી કહે, પુત્ર પણ એક છે રતન તોલે;
ભણ્યો ગણ્યો ને ગુણવંત કીશોરવય, તાતને દુર્લભ મધુર બોલે. સાં૦ ૫૮
નાત નાગરતણી ઘડમાંહે છે ઘણી, પાછા વળી કેમ દઇએરે જાવા;
દિક્ષિત મંન લલચાવીયું નાગરે, ધાઇ મેહેતાતણે ઘેર લાવ્યા. સાં૦ ૫૯
બેઠા હુતા તે સઘળા ઊભા થયા, ભલે આવ્યા કહી માન દીધું;
નરસહીંયા તમે કરો કૃતારથ, આપી આસન ચર્ણોદક લીધું. સાં૦ ૬૦

પદ ૧૧ મું.

દિક્ષિત મંન પ્રસંન થયા ઘણું, સાંભળી મેહેતા તણી ભગતી જાણી;
એવડો માહાતમ નવ લહ્યો તમતણો, મેહેતાજી મંદિરના આવ્યા તાણી. દિ૦ ૬૧
ભલે નાગરે ભાંળ કહી તમતણી, હરિજન નિરખતાં મન રીઝે;
શીઘ્ર તેડો તમો તમપુત્ર જોઇએ અમો, જે થકી સૌ એક કાર્ય સીજે. દિ૦ ૬૨
સુતને તેડાવીયો આવી ઊભો રહ્યો, વદનની કાંતિ તે અધિક શોભે;
દીસે વીચીક્ષણ, સામુદ્રિક લક્ષણ, જોઇ દિક્ષિત તણું મંન લોભે. દિ૦ ૬૩

ધન્ય મેહેતા તમો કુળ પાવન કર્યું, નાગરી નાતમાં રાખ્યું હેડું;
મ્હારું ને ત્હારુંમાં જગત બૂડી રહ્યું, હરિ વિના વાત તે સૂન પ્રીછું. દિ૦ ૬૪
ભગત મહીમા કહ્યો ભાગવતમાં રહ્યો, પુરાણગીતા સુણી વેદ વાણી;
વિષ્ણુના ભગત તે અમલ હોયે સદા, સંગ કીધે શુદ્ધ થાય પ્રાણી. દિ૦ ૬૫
ભવનાં કારજ કૃષ્ણ બેઠા કરે, કષ્ટ પડે ત્યાંહાં આવે ધાય;
અષ્ટ મહા સિદ્ધ તે ઘેર બેઠા ભરે, ભવતણા ભયથી એમ અભય થાય. દિ૦ ૬૬
મદન મેહેતો વડનગર માંહે વસે, વજીર છે રાયના સુણોરે વાત;
પુત્રી તેની ઘણી રતન છે સુંદર, તેને વિવાહ તણી ઝાઝી ખાંત. દિ૦ ૬૭
જોગ કન્યા વર દ્રષ્ટિમાં બેસીયો, શ્રીફળ આપીશું આજે તમને;
મેહેતાજી હા ભણો આજ દિન શુભ ઘણો, મુખ મીઠું કરાવોની અમને. દિ૦ ૬૮
સુણી ગદ ગદ કંઠે થયો નરસહીંયો, પાળ્યું વચન જે દીધું રામા;
ઘર બેઠે જોની વરનાં માગાં કરે, પૂરશે કોડ તે વચન શામા. દિ૦ ૬૯

પદ ૧૨ મું.

મેહેતોજી કહે સુણો તમો દિક્ષિત, હા ભણવી કાંઈ નથી રે કામ;
અમો છું રંકને રાયજી છો તમો, વિવાહ દીસે રુડો ખરચે દામ. મે૦ ૭૦
તેની મુને લવ લેશ ચિંતા નથી, જેને માથે લક્ષ્મીનાથ ગાજે;
આવે અવસર અવસર નહીં ચૂકશે, કારજ કરશે પોતાની લાજે. મે૦ ૭૧
હા ભણ્યા મેહેતોજી તેજ વેળા તહાં, મનમાં હરખ પામ્યાં છે મેહેતી;
પહનોતું પગરણ કારમું આવીયું, જો જો ઇચ્છા હરી એમ કેહેતી. મે૦ ૭૨
તેડવું કુટુંબ ને જાન સહુ બહુ, આવી મળીયું સહુ ટોળે ટોળી;
તેલ પુલેલને અતરનાં છાંટણાં, કેશર કુંકમ રહ્યાં છે રે ઘોળી. મે૦ ૭૩
શ્રીફળ લઇને આપ્યું છે રે હાથમાં, માનનીઓ મંગળ રે ગાય;
વાજે વાજિંત્ર ને રંગ ઝામ્યો ઘણું, હરી જનને મન હરખ થાય. મે૦ ૭૪
વસ્ત્ર આસંન કીધું મેહેતાજીએ, અમને મોટા તમે આજ કીધા;
નરસહીંયો મનમાં હરખ પામી રહ્યો, ફોફળ પાન વેંહેંચીને દીધાં. મે૦ ૭૫

પદ ૧૩ મું.

શીખ માગી તવ દિક્ષિતજી વળ્યા, વડનગરમાં જઇને પોહોંચ્યા;
મદન મેહેતાને દીધી વધામણી, નાગરી નાતમાં થયા સમોતા. શી૦ ૭૬

પુછે મેહેતોજી મેહેતી મળી ભુવનમાં, કોહોજી દિક્ષિત વરનું શું નામ;
માત પિતા કુટુંબ વરજીતણું, કેહેજો જથારથ કેવું ધામ. શી૦ ૭૭
નાગરી નાતમાં આદે મોટું ઘર, કૂળ પાવંન ને સરવ જાણે;
કૂળ પાવંન ને ઉજ્વળતા અતિઘણી, મેહેતોજી નિત્ય આનંદ માણે. શી૦ ૭૮
ઘેર અબળા તેનું નામ માણુક વદે, પુત્રી કુંવરબાઈ કહી બોલે;
સામળદાસ છે નામ કુંવરતણું, જોડ જોતાં કોઇ ના આવે તોલે. શી૦ ૭૯
ભણ્યોગણ્યો વર ગુણવંત કીશોર વયે, શોભતું સારું મધુરું બોલે;
ચતુર વિચક્ષણ સામુદ્રિક લક્ષણ, મુખ તણિ કાંતિ તે શશિને તોલે. શી૦ ૮૦
કુટુંબ આવી મળ્યું સરવે વાંચે ભલું, જોઇ તપાસીને કામ કીધું;
મેળ મળ્યા પછી જોશિ તેડ્યા તહાં, મેહેતાજીને શ્રીફલ હાથ દીધું. શી૦ ૮૧
નરસહીં મેહેતો છે દાસ વિષ્ણુતણો, રાખે વેહેવાર ને બોલે સાચું;
જે જોઇએ તે પૂરે પુર્ણાનંદ, હરિજનનું મન નથી રે કાચું. શી૦ ૮૨

પદ ૧૪ મું.

વાત કેહેતાં નરનારી ધરણી ઢળ્યાં, સાંભળી ચટકો ચિત્ત લાગ્યો;
કાંરે હે દૈવ તેં દુઃખ અમને કર્યું, ગોર માબાપ થઈ કીધો ઠાગો. વા. ૮૩
લોક માંહે હવે થાશે હસારથ, નાગરી નાતમાં થાશે રે મેહેણું;
રંક પાસે કેમ રાયજી બેસશે, કોડી સાટે થયું રતન વેણું. વા. ૮૪
સ્વામી સુણો એક વીનતી મુજતણી, નારી નયણાં ભરી એમ બોલી;
દિક્ષિત મોકલી ફોક વિવાહ કરો, આપવું રતન તે ગુંજા તોળી. વા. ૮૫
તાળ કૂટે મળી સાધુ કિર્ત્તન કરે, નાગરી નાતમાં થાય હાંસી;
ટાળો વિવાહ કાંઈ ખોટ લાંછન નથી, પુત્રી દીધાતણી કંઠ ફાંસી. વા. ૮૬
દિક્ષિત મનમાં રોષ ભર્યા વદે, લવલવાટ કરો તો હું ફાંસું;
મેળ્યો વિવાહ તાંહાં ના સરવે કહી, ફરી કહેતાં હવે થાય હાંસું. વા. ૮૭
મેહેલી વિવાદ ને મુન બેસી રહો, કીધો વિવાહ હવે કેમ ફોક થાશે;
વાત સાચી કહું મિથ્યા હું નવ લહું, ગોર દિક્ષિતતણા પ્રાણ જાશે. વા. ૮૮
શિવની કૃપા થકી વઇકુંઠ ભાળીઉં, હરજીએ મસ્તક હાથ મેહેલ્યો;
હરિજન લોક તે તેની નિંદા કરે, કોટિ ડાહપણ છે નથી એ ઘેલો. વા. ૮૯
નરસૈયાને સમતોલ કોઈ છે નહીં, નાગરી નાતમાં જોતાં જોડે;
મદન મેહેતો પણ કોણ તાંહાં બાપડો, એહ સરખા પણ નાવે જોડે. વા. ૯૦

પદ ૧૫ મું.

મદન મેહેતો તવ વારે છે તારુણી, જ્ઞાન સુણી મન શાંત કીધું;
દિક્ષિત ગોરને શીશ નમાવીયું, તમે કીધું તે અમો શીશ લીધું. મ૦ ૯૧
અમતણાં ભાગ્ય જે સારો સગો મળ્યો, વૈષ્ણવનો હવે સંગ થાશે;
જનમનાં કોટિ સંચીંત પાતક હશે, ભગતને ભેટતાં દૂર થાશે. મ૦ ૯૨
થાવો ઉતાવળા તેડો નાગર ભલા, જોડી તેડો શુભ લગન મોટો;
લખો કંકોતરી તેડાવો વેહેવાઈને, લાવશે જાન સામાન ગોટો. મ૦ ૯૩
તેડ્યું કુટુંબ વિચાર કીધો મળી, પોહોચશું લગન નીરધાર થાપો;
વિપ્ર એક નાતનો શીઘ્ર તેડી કહ્યું, જઈ જુનાગઢ હવે લગન આપો. મ૦ ૯૪
કંકોતરી જઇ હાથમાં આપજો, નરસહીં મેહેતાજી નામ જેહેનું;
જાનમાં આવે તે સરવેને લાવજો, કૃષ્ણજી અડ્યું નહીં રાખે કેહેનું. મ૦ ૯૫

પદ ૧૬ મું.

સ્વસ્તશ્રી શુભસ્થાન જીરણગઢી, શ્રી દામોદરરાયજી કેરું ધામ;
જે તણા ચરણની રેણુ દરશન કરે, સિદ્ધ થાયે સકળ અર્થ કામ. સ્વ. ૯૬
અરચના આન ઉપમા નહીં ભગતને, તેથકી અધિકતા શું રે આપું;
હરિજનને હરિ તણી એક છે ઊપમા, ઈંદ્ર અજ ઈશથી અધિક થાપું. સ્વ ૯૭
તમો ઊત્તમોત્તમ છોજી રુડી નાતમાં, તમ ઉજ્વળતા હું શી વિખાણું;
હરિતણા જંન તે છે સદા નિર્મળા, અડસઠ તીરથ કેમ જોડ આણું. સ્વ. ૯૮
પરમપૂજ્યા જોગ છો જગતમાં, ધન્ય મમ ભાગ્ય છે પુજ્ય કહાવો;
સરવ શ્રી ઉપમા જોગ કમળાપતિ, મમ વચન કરમગત ધ્યાન લાવો. સ્વ. ૯૯
મેહેતાજી શ્રી પાંચની ઉપમા શી લખું, નામ નરસહીંયો શિષ્ટ ગાજે;
લખીતંગ સેવક દાસ મદનજી, વડનગરમાંહે નીવાસ છાજે. સ્વ. ૧૦૦
કોટી પરણામ સાષ્ટાંગ અવિધારજો, હુંને પોતાતણો દાસ જાણો;
સમાચાર દિક્ષિતજીએ કહ્યા, સાંભળી મન સંતોષ આણ્યો. સ્વ. ૧૦૧
અહીંઆં છે કુશળતા તમારી કૃપાથકી, ક્ષેમ કુશળતા હું નિત્ય વાંચું;
નાથ વિધાતરાએ તમશું સગપણ કર્યું, ત્યારનો મનમાં મહદ રાચું. સ્વ. ૧૦૨
અંકીને લગન લીધું છે ઊતાવળું, માસ દિન ચાર રહ્યા છે આડા;
જાનમાં તેડીને સરવને આવજો, લગન આડા કાંઈ નથીરે દહાડા. સ્વ. ૧૦૩

વઇશાખ સુદ દિન શુભ છે પંચમી, વાર ગુરુ લગ્ન નિરધાર કીધું;
વાંચી કંકોતરી કુટુંબ તેડી કરી, મેહેતાએ વિપ્રને માન દીધું. સ્વ. ૧૦૪
લીધો પરસાદ મહારાજ મનભાવતો, શીખ આપી રળીયાત કીધો;
પત્ર પડો અંતર લખી મોકલ્યો, તે લઈ વીપ્રને હાથ દીધો. સ્વ. ૧૦૫
વિપ્ર પોહોંચ્યા જુનાગઢમાં જઈ, મદન મેહેતાએ ઘેર વાત જાણી;
પત્ર આપી પાછો વળ્યો ઘર ભણી, નરસહીંએ સમર્યા સારંગપાણી. સ્વ. ૧૦૬

પદ ૧૭ મું.

મેહેતાજી પ્રત્યે તવ બોલીયાં કામની, વિવાહ આવ્યો હવે દિવસ થોડે;
ઘરનીમાંહે હું તો કાંઈ દેખું નહીં, આવે સગાં રહ્યાં મુખ મોડે. મે. ૧૦૭
કુંકુમ નાડાં સોપારી ને શ્રીફળા, નથી હજી કાંઈ નિરધાર શોધો;
નામ સ્મરો હરી આળસ પરહરી, કાં બેસી રહ્યા બુદ્ધિ બોધો. મે. ૧૦૮
મેં શેઠ ધાર્યો એક વૈષ્ણવજંનને, લીધા દીધાનો વેહેવાર સાંધો;
અડ્યું રહેશે નહીં કામ વિવાહતણું, તેણે ચંચલ થઈ કેડ બાંધો. મે. ૧૦૯
શેઠ મમ સામળો સરવથી છે ભલો, રાખ વિશ્વાસ તે દેશે આણી;
નરસહીંયો નાગર રંક છે બાપડો, કરશે સંભાળ પોતાનો જાણી. મે. ૧૧૦

પદ ૧૮ મું.

સાંભળો સ્વામિ હું દીન વાણી કહું, કૃષ્ણે જે કાજ કીધાં છે કાહોના;
કહી દાખો જેણે ધીરજ રહે મુને, નામ મનોરથ કીધાં તેહેનાં. સાં. ૧૧૧
વેદ પુરાણથી મંન સાચે લહો, પતિતપાવન એવું નામ જાણે;
ગ્રાહે ગ્રહ્યો ગજરાજ મૂકાવીયો, ભક્તવત્સલ પ્રભુ આવ્યો ટાંણે. સાં. ૧૧૨
ભક્ત પ્રહલાદનાં કષ્ટ નિવારીયાં, રૂપ નરસિંહ લઈ સાદ દીધો;
શ્રાપ દુર્વાસાથી અમરિખ રાખીયો, ભગતને કાજ અવતાર લીધો. સાં. ૧૧૩
વીષ ટાળી વીખીયા કરી વીષ્ણુએ, દાસ ચંદ્રહાસને સદ્ય ઉગાર્યો;
વિપ્ર અજામીલ તે ઘેર ગુણકા રહે, નામ લેતાં તેને ટપક તાર્યો. સાં. ૧૧૪
રાજકુંવર હુતો પાંચ વરસતણો, માનાં વચને હરી ધ્યાન કીધું;
વઇકુંઠ નાથ વેગે તહાં આવીયા, અવિચલ રાજ તેનેરે દીધું.* સાં. ૧૧૫

---

* માત્ર એક પ્રતમાં આ નીચેની બે કડી છે:—

ભગત ત્રૈલોચન ઘેર કાવડ ભરી, નાઈનું કામ કીધું છે હાથે;
પાંડવનાં બહુ કષ્ટ નિવારીયાં, દ્રૌપદી ચીર પૂર્યાં છે નાથે. સાં. ૧૧૫

ભીલડી વ્યાધ અધમ ઓધારીયાં, ભક્તવત્સલતાણું બરદ જાણી;
હજી પરતીત આવતી નથી તૂજને, ભણે નરસહીંયો તે વેદવાણી. સાં. ૧૧૬

પદ ૧૯ મું

રાખ વિશ્વાસ તું મન વિષે તારુણી, જાઉ દુવારીકાં શ્રી કૃષ્ણ પાસે;
શીખ મુજને દીયો ચાલવા સજ થયો, માહરે મંન આનંદ થાશે. રાં. ૧૧૭
ધન્ય તે ભાગ્ય જે ધાઈ ભેટે જઈ, રાય રણછોડજીને શીશ નામી;
દુર્લભ ભગતને સુલભ થઈ મળ્યો, વાંછિત ફળ દીયો અંતરજામી. રા. ૧૧૮
ચાલતાં સનમુખ મુક્તપુરી જહાં, પદેપદે કીલમીશ કોટિ નાહાસે;
ગોમતી સ્નાન જેણે કર્યું પ્રેમશું, યમતણા કિંકરા સઘળા નાહાસે. રા. ૧૧૯
ભાગ્ય મોટું જોજો મૂરખાં માનવી, શ્રીકૃષ્ણ ધામ જાયે છે ચાલી;
જીવન મુક્ત તે થઇ રહે સર્વદા, હરીને ભજે પરપંચ ટાળી. રા. ૧૨૦
દીઠું છે શીખર દેહેરાતણું દૂરથી, નરસહીંયાને મન આનંદ વાધ્યો;
નાહી શ્રી ગોમતી નિરખવા શ્રી જદુપતિ, પૂરણ બ્રહ્મશું પ્રેમ સાધ્યો. રા. ૧૨૧

પદ ૨૦ મું.

અંતરજામીએ જાણી છે વારતા, આવીયો દાસ નિજ ભક્ત ચાલી;
ઊઠીને ધાયા છે ભગતને ભેટવા, હાથ ઝાલી તેડ્યો મંદીર ચાલી. અં. ૧૨૨
પ્રેમશું મૂજને પાટ પધરાવિયો, ગદગદ કંઠે હું અચરજ પામું;
કનક આસનપર મુજને બેસાડિયો, પાણ જોડી રહ્યો શીશ નામું. અં. ૧૨૩
હરિતણા ચરણની રેણ મુસ્તક ધરું, કાંણ હું રંક રણછોડ જોડે;
ભક્તવત્સલ પ્રભૂ ભક્ત આધીન છો, ભક્તના પૂરયા છે કોડ કોડે. અં. ૧૨૪
રુકમણી આદિને ચરણ કમળે નમ્યો, શ્રીમુખથી બોલીયાં મધુરી વાણી;
અમ સરખું કાંઈ કારજ ઊચરો, કેમ આવ્યા ફરી પ્રેમ આણી. અં. ૧૨૫
દાસના પુત્રનું પગરણ આવીયું, વિવાહ કીધો વડનગર માંહે;
આવી કંકોતરી નાતને નોહોતરી, દિવસ થોડા રહ્યા જાવું ત્યાંહે. અં. ૧૨૬
વચન આપ્યું કમલાપતિ મૂજને, તે હરી અવસર આજ પાળો;
લક્ષ્મીજી સહિત તહાં નાથ પધારીયે, દાસ નરસૈંયાની સાથ ચાલો.* અં. ૧૨૭

પારથ સારથી થઈ રથ ખેડીયા, નામાનું છાપરું દીધું છાઈ;
ભગતને કાજ સુવે સુખે નહિ, કૃષ્ણજી દાસનાં કામ કીધાં છે ધાઈ. સાં. ૧૧૬

* પાઠાંતરઃ "દાસ નરસઇની વેઠ ટાળો."

પદ ૨૧ મું.

રુકમણી સાંભળો દાસની વીનતી, મુખથી કહો તેવું કામ કીજે;
ભગતની ભીડમાં હું રે મુંઝાય રહ્યો, જે કહો તે અમો શીશ લીજે. રુ. ૧૨૮
અંતરજામી પ્રભુ સરવ તમો લહો, કામ કીધાં ઘણાં સંત સાટે;
ધાઇ ઊઠ્યા પર્યિંકને પરહરી, ધ્રુવ પ્રહ્લાદ ગજરાજ માટે. રુ. ૧૨૯
ભક્તને કાજ પ્રભુ ઉદક કાવડ ભરી, નામાનું છાપરું છાઈ દીધું;
પારથ સારથ થઈ રથ ખેડીયો, નાઇનું કામ વણ પૂછે કીધું. રુ. ૧૩૦
વારી વાયુ થકી ગોકુળ રાખીયું, વેદના ચૂકવી રાખી મુને;
રાજસુયજ્ઞ વિખે નીચ કારજ કર્યું, ત્યારે પૂછ્યું નહીં આવી હુંને. રુ. ૧૩૧
ભગત તમારા ને છો તમે ભગતના, ભગત વિના પ્રપંચ ખોટો;
ભગત નરસહીંયાની ભીડ ભાંજો જઈ, નાગરી નાતમાં થાય મોટો. રુ. ૧૩૨

પદ ૨૨ મું.

શ્રી કૃષ્ણજી કહે ધન્ય રામા તમો, ધન્ય છે ભાગ્ય જે ભક્ત માનો;
ભક્તને તોલે કોઇ નથી ભામની, તનમન પ્રાણથકી અધિક જાણો. શ્રી. ૧૩૩
ભક્તને કષ્ટ તે અમારે કષ્ટ છે, સંત જાએ તહાં અમારે જાવું;
બોલ દીધો હરી નિશ્ચે કીધો ફરી, લક્ષ્મી સહીત હું સંગ આવું. શ્રી. ૧૩૪
જાન જોડી તમો ગઢ થકી ચાલશો, શીઘ્ર આવું અમો દાસ તોલે;
ચઊદ ભોવનતણો નાથ શ્રી કૃષ્ણજી, ભક્ત આધીન થઈ એમ બોલે. શ્રી. ૧૩૫
હેતે ઉઠાડીઓ 'દીન હું દાસને, તેલ ફૂલેલ મર્દન કીધું;
ઉષ્ણોદક લઇ સ્નાન કરાવીયું, પિતાંબર પેહેરવા આણી દીધું. શ્રી. ૧૩૬
કનકની પાવડી રતન હીરે જડી, મેહલીને દાસ રહ્યા છે અળગા;
છપ્પન ભોગ શ્રી કૃષ્ણ આરોગીયા, રસનાએ કોટિક સ્વાદ વળગ્યા. શ્રી. ૧૩૭
હેતશું રુકમણી પ્રીછે છે મૂજને, મહાપ્રસાદ હું રહ્યો ચાખું;
ચૌદ ભોવનતણું સુખ તહાં શું લહું, કૃષ્ણનો વૈભવ સર્વ દાખું. શ્રી. ૧૩૮
આચમન લેઇને શીઘ્ર ઉભો ત્યહાં, મુખનું તંબોલ શ્રીકૃષ્ણે આપ્યું;
ધન્ય મમ ભાગ્ય ભૂતલેશું માનવી, રંકને લઈ જ્યમ રાજ થાપ્યું. શ્રી. ૧૩૯
પર્યંક ઉપર મુજને પોઢાડીયો, શ્રીકૃષ્ણ વીજણો લઈને કરે રે સેવા;
ભણે નરસહીંયો એની સ્તુત્ય હું શું કરું, ભક્તવત્સલ એહેને જ કહેવા. શ્રી. ૧૪૦

પદ ૨૩ મું.

ઊઠી ઊભો થયો પાણુ જોડી રહ્યો, શીખ આપો પ્રભૂ ઘેર જાવા;
ચત્રભુજ ચાર સેવક લઈ આપીયા, દાસ મનોરથ પુરણુ થાવા. ઊ. ૧૪૧
એક અન્નપૂરણા ઈચ્છા ભોજન દીયે, વસ્ત્ર વાહન દીયે એક બીજો;
રત્ન હીરા હેમ ચોથો તે આપશે, રીધ સીધનો પતિ છેરે ત્રીજો. ઊ. ૧૪૨
સુંદર રથ એક શ્રીહરી સામળે, ભક્તને બેસવા સજ્જ કીધો;
વસ્ત્ર પ્રસાદિ શ્રી અંગનું આપીયું, તુલસીની માલ પ્રસાદ દીધો. ઊ. ૧૪૩
અંત્રીક્ષ મારગે અમો પણ આવશું, સદ્ય ચાલો એમ કહ્યું હીયાંથી;
ગદગદ કંઠને દાસ વળાવીયો, સેવક સંગ દીધા છે ત્યાંથી. ઊ. ૧૪૪
મુહુરત એકમાં આવીયો ઘર ભણી, કામની કંથની વાટ જૂએ;
મનમાં ફૂલી ને હર્ષ પામી રહી, તારુણી તંનના તાપ ખૂએ. ઊ. ૧૪૫
નવલ સ્થાનક હરિદાસ ઊતારીયા, નરસહીંએ અતિ સનમાન દીધું;
શીખ દીધી રથ સારથિ લઈ વળ્યો, શ્રી લક્ષ્મીનાથને જાણુ કીધું. ઊ. ૧૪૬

પદ ૨૪ મું.

સ્વજન કુટુંબને નાત તેડી સહુ, મંડપ રચનાના ઠાઠ સાંધ્યા;
ચંદરવા વિવિધ પ્રકારના શોભતા, લળકતાં તોરણુ બહાર બાંધ્યાં. સ્વ. ૧૪૭
ગાલીચા જાજમ તકિયા શકલાદના, મંડપ સુગંધના બેહેક છાજે;
માનની મંગળ ગાય ટોળે મળી, વાજિત્રના નાદ બહુ ઘોર ગાજે. સ્વ. ૧૪૮
કંસાર ખાજાં જલેબી ને ઘેબર, વિવિધ પ્રકારના પકવાન કીધાં;
સેવૈયા મોતૈયા દળીઆ લાડુવા, ભાવતાં ઘૃત ને ખાંડ પીધાં. સ્વ. ૧૪૯
મિષ્ટાન્ન ભોજન કુટુંબ સારુ કરે, દુરીજન લોક આશ્ચર્ય થાય;
જેહ જોઈએ તે સર્વ લાવી દીયે, જેને શિર છત્ર વઇકુંઠરાય. સ્વ. ૧૫૦
કાલ સ્વામિ છે ગ્રહે દધિ શાંતિક દિન, ચોથે દિને સજ થાશેરે જાન;
નાત મહાજનને ઘેર તેડાં કરો, પ્રણીપતથી તે બહુ દેઇને માન. સ્વ. ૧૫૧
વણિક વેહેવારીયા સીમ ગરાસીયા, જાને ચાલ્યાની છેરે ખાંત;
વસ્ત્ર વાહન જેને જોઇએ તે મળે, નરસહીંયો સમરે શ્રીલક્ષ્મીકાંત. સ્વ. ૧૫૨

પદ ૨૫ મું.

કેશર અગર સૂગંધનાં છાંટણું, મંડપ રચના કહી નવ જાય;
નગરનું લોક તે સજ થયું જાનમાં, કોણુ નરનારી ને રંક રાય. કે. ૧૫૩

અશ્વ સુખપાલ ને રથ મેગળ પુરી, વસ્ત્ર વાસણ લઈ ગાડે કસીયાં;
સુખડી મેવા પકવાન વિધવિધતણાં, ડેહેરા તંબૂ કનાત તકીયાં. કે. ૧૫૪
સુગંધ તીલક કરી વરજી નવરાવિયા, વિવિધ આભૂષણ અંગ કીધાં;
તેજી ભલો તેને ઘુઘરા ઘમઘમે, શ્રીફળ લેઇને હાથ દીધાં. કે. ૧૫૫
શ્રી લક્ષ્મીનાથને ચર્ણે જઈ નમ્યો, આજ્ઞા માગીને તે અશ્વ બેઠો;
શીશ નમાવીયું તાત નરસહીંયાને, સ્વજન કુટુંબને નમ્યોરે હેઠો. કે. ૧૫૬

પદ ૨૬ મું.

સમય વિના શું સુઈ રહ્યા શ્રીહરી, નથી રેણી ને મધ્યાન કહાવી;
પાછલો દિવસ તે ખટઘડી નમી ગયો, લીધી નથી કાંઇ ભગત ભાવી. સ. ૧૫૭
જાન જોડી રહી નગરના દ્વારમાં, સરવ મળી મારી વાટ જૂએ;
તમ વિના દાસના પ્રાણ તે ક્યમ રહે, ભક્તપત જાતે કેમ ખૂએ. સ. ૧૫૮
અમો છું રંક તમો રાય રણછોડજી, પ્રીત સમોવડ ચાલી જાય;
વિપ્ર હું દુરબળ લોક લજામણો, જોડો જગજીવન હાંસી થાય. સ. ૧૫૯
ભુવન દસ ચારના ઈશ છો ત્રીકમા, નિધ સિધ મુક્તિ જાંહાં ઘેર દાસ;
લક્ષ્મીના કાંત ને પૂરણ બ્રહ્મ તમો, અજઅમર સુરપતિ ઈશ આશ. સ. ૧૬૦
પ્રહ્‌લાદ નારદ સનક સનકાદિક, ઓધવ અરજુન ભગત સારા;
રંક જાણી પ્રભૂ લાજો છો આવતા, નિરધન તોયપણ ભગત તારા. સ. ૧૬૧
તું ત્રિભૂવન ધણી ભક્ત ચિંતામણી, આદ્ય તૂં અંત્ય તૂં સરવ કરતા;
તમ થકી વેગળા આસૂરીમાં ભળ્યા, શરણ આવ્યાતણું દુઃખ હરતા. સ. ૧૬૨
માહરે સામળા શેઠ સમરથ ભલા, પ્રાણજીવન પ્રભૂ ધન્ય સારું;
કરમના લેખ તે સહી મીટે તમથકી, નવ લહે બિરદ ગોપાલ તારું. સ. ૧૬૩
માત તું તાત તું નાથ નારાયણ, સ્વજન તું સામળા સરવ માહારે;
પુત્રનું પાગરણ કૃષ્ણ તમથી થયું, લાડ લડાવીયાં હાથ તાહારે. સ. ૧૬૪
મિત્ર તું માધવા કંથ કમલાવર, તુજવિના નાથજી કોહોને જાચૂં;
કરમચા ભોગતે ભોગવે છુટીએ, કૃષ્ણ કરુણાવડે મોદ માચૂં. સ. ૧૬૫
તવ હરી ધાઈ સેજા થકી ઉઠીયા, દારુક દારુક વદત વાણી;
ચાલ ચતુરા મુખ ચતુરભુજ એમ કહે, દુઃખ ધરે દાસ તે દોહેલું જાણી. સ. ૧૬૬
કનક જડિત મણી રથ આગળ કર્યો, અશ્વ જોડી હરી પાસ લાવે;
રુકમણી સહિત પધારીયા શ્રી હરી, મુનિવર જોગીને ધ્યાન નાવે. સ. ૧૬૭

અંત્રીક્ષ મારગે પલકમાં પરવર્યા, રથ તણી ગર્જના સર્વે જાણી;
અવર બીજું કોઇ દ્રષ્ટે દેખે નહીં, નરસહીંયો નિરખે સારંગપાણી. સ. ૧૬૮

પદ ૨૭ મું.

શીઘ્ર સુખપાલ મેહેતોજી વેગે ચડી, વરજી શણુગારીને અગ્ર કીધા;
જાન જોડી કરી ઘરથકી નીસર્યા, દુંદુભીના તવ ઘોષ દીધા. શી. ૧૬૯
પ્રથમ સમાગમ શૂભ શૂકન હુવા, દાસના પુત્રની જાન જાય;
ખાન ને પાન પકવાન મોદક ઘણા, ખટરસ ભોજન વાટે થાય. શી. ૧૭૦
બાર દિવસ થયા જાનને, ચાલતાં, આવી પહોંચી વડનગર પાસે;
મદન મેહેતાને વધામણીએ કહ્યું, જાન આવી એક રાત વાસે. શી. ૧૭૧
તવ હસી બોલીયા મદન મેહેતોજી ત્યાં, જાનની જુગતી તે કેવી ભાસે;
જોયું નીહાળીને સત્ય કહો વારતા, ઠાઠ કેવો રચ્યો વિષ્ણુદાસે. શી. ૧૭૨
નવ કહું અનરથ, કહું છું જથારથ, રાજપુત્રીતણું ભાગ્ય મોટૂં;
તમ થકી વૈભવ અધિક દીઠો ઘણો, પૂરણ પૂન્ય આવીને ચોહોટયૂં. શી. ૧૭૩
મલપતા કુંજર મસ્ત ચાલે તાંહાં, નવરંગ હોદ્દા નીશાન ફરકે;
શત સુખપાલ તે રતન ડાંડે જડી, માતંગ મલપે તુરી ચારુ ઘરકે. શી. ૧૭૪
ત્રણુસેં તીસ રેંવત ત્યાં પાખર્યા, વીશ તોખારના રથ જોડ્યા;
નીલા પીળા વળી લાલ કસૂંબીયા, એક બીજા ઉપર પરદા ઓઢ્યા. શી. ૧૭૫
ઘુઘરુ ઘમઘમે ટોકરા ટમટમે, રમ ઝમ ધમ ધમ ધમ શબ્દ ઊઠે;
ભલે ઘોડે ચડ્યા શોભે સુભટ ઘણા, સ્વાર પાળા તણી ફોજ છૂટે. શી. ૧૭૬
જોડ નગારાંની ઊંટ ઊપર ધરી, અશ્વની જોડ ત્યાં ઝાંઝ વાજે;
તાળ મરદંગ સારંગી સોહામણી, જાનની જુગત તે સબળ છાજે. શી. ૧૭૭
નગરનું લોક તે કોઈક રહ્યું હશે, વણિક વેહેવારીયા લીધા ગોતી;
હાટ બેઠા ભરી શેહેરની શેરીયે, સહુ મળે વસ્તુ જે હોય જોતી. શી. ૧૭૮
આજ સૂધી નથી સાંભળ્યું શ્રવણેથકી, જુગતી જગતમાં જાન જોડી;
ઇંદ્રના વૈભવથી વૈભવ અતિ ઘણો, મળો વેહેવાઇને જાઓ દોડી. શી. ૧૭૯
સાંભળી વિપ્ર મન માન દીધાં ઘણાં, હરખીઆ મંન સંતોષ પામી;
નાતના અધિપિત સરવ તેડાવીયા, તેડીયા રાયજી શીશ નામી. શી. ૧૮૦
નગર વેહેવારીયા અવર ગરાસીયા, ચમરધર સુભટ સહુ સંગ લીધા;
કેસર કુંકુમ ને અત્તરના કળસીઆ, ફોફળપાન કર દાસ દીધાં. શી. ૧૮૧

માનનીઓ નવલ સરવ ટોળે મળી, મંગળ ગાય છે રથ બેઠાં;
ગડગડે દુંદુભિ સામૈયું સજ થયું, ખાય તંબોળ મુખ બોલે મીઠાં. શી. ૧૮૨
આવી પોહોચ્યા ત્યાંહાં જાન શોભે જહાં, મદન મેહેતો મનમાંહે હરખ્યા;
ધાઈ ચર્ણે નમ્યા વેહેવાઈ મન ગમ્યા, નરસહીં મેહેતો દિઠા સિદ્ધ સરખા. શી. ૧૮૩

પદ ૨૮ મું.

કરજોડી મદન મેહેતો કરે વીનતી, સ્વામિ સ્વામિ હું સેવક તમારો;
દુર્વચન હસી મુખથી કીધાં હશે, તે ક્ષમા કરોને અપરાધ મારો. ક. ૧૮૪
સ્તુતિ કીધી ઘણી, પ્રાર્થના પેરતણી, મેહેતાએ નમીને દીધું છે માન;
જેમ ઘટે તેમ મળ્યા અવર સહુ સાથને, હેતશું આપ્યાં ફોફળપાન. ક. ૧૮૫
કરી પ્રણીપત નગરમાં આવીયા, લોક જોવા મળ્યા ટોળે ટોળે;
જોઈ શોભા હરિદાસની એમ વદે, મદન મેહેતો નથી એહેની તોલે. ક. ૧૮૬
અંત્રીક્ષ મારગે હરી મળ્યા ભાવતા, મેહેતોજી જાણે છે તેજ મર્મ;
દુરીજન લોક તે સહુ લહે વારતા, આડી અંત્રાઇના બંધ કર્મ. ક. ૧૮૭
સુંદર રથથી ઉતારી છે જાનને, મદન મેહેતે તાંહાં શીખ માગી;
વાહાણું વાશે ત્યારે લગનનો દિવસ છે, જાન મોહોટી તેની બીક લાગી. ક. ૧૮૮
રાખશે શરમ ને ધરમ આડું થશે, હરિતણા દાસની સેવા કરતો;
જે જોઇએ તે સર્વ વસ્તુ આણી દીયે, મદન મેહેતો રહ્યો ફેરા ફરતો. ક. ૧૮૯
પ્રેમે પૂજા કરી લક્ષ્મીના નાથની, નવલ મંદિર પધાર્યા અહેઠા;
ગદ ગદ કંઠે નરખીયો નરસહીંયો, કનક સિંહાસને કૃષ્ણ બેઠા. ક. ૧૯૦

પદ ૨૯ મું.

તું મારો પ્રાણજીવન ઘન શ્યામળા, લક્ષ્મીના નાથ શિર નાથ માહારા;
ભક્તથી કાંઇ અધિક નથી તાહરે, દાસને અધિક છે ગુણ તાહારા. તું. ૧૯૧
વઇકુંઠ ધામમાં સાદ શ્રવણે સુણી, દ્રુપદ સુતાતણી લાજ રાખી;
ભગત ત્રિલોચન ઘેર કાવડ ભરી, વ્યાધ તાર્યો તેનો વેદ સાખી. તું. ૧૯૨
ભક્ત કારણ પર્યંકને પરહરી, ગજ ઉગારીયો હાથ ઝાલી;
દાસ જાણી પ્રભુ આ કળીકાળમાં, લક્ષ્મી સહીત ત્યાં આવ્યા ચાલી. તું. ૧૯૩
પાદર જમણ કીધું તાંહાં અતિ ભલું, રાવ ને રંક ત્યાંહાં સર્વ આવ્યું;
લાડુ પકવાન જલેબી વિવિધતણી, શ્રી લક્ષ્મીનાથને મન ભાવ્યું. તું. ૧૯૪

દીન દયાળ કરું એક વીનતી, દાસનો દાસ વરઘોડે ચઢશે;
રુકમણી સહિત ત્યાં સંગે પધારીયે, શ્રીમુખ સમરતાં કાજ થાશે. તું. ૧૯૫
પુત્ર આવ્યો ત્યાંહાં અગ્ર શ્રીકૃષ્ણનો, કોટિકંદર્પ લાવણ્ય દેહી;
ગદગદ કંઠ મુર્છાગત થઈ રહ્યો, મદનમોહનતણે રૂપ મોહી. તું. ૧૯૬
મુસ્તક હાથ મેહેલ્યો મધુસૂદને, પ્રાણ જોડી રહ્યો સ્તુતિ કરવા;
પ્રદ્યુમ્ને અંગનાં આભ્રણ આપીયાં, મકરાકૃત કુંડલ કાન ધરવા. તું. ૧૯૭
માણેક મેહેતી તાંહાં આવી ઇચ્છા થકી, ધન્ય મમભાગ્ય ધન્યધન્ય સ્વામી;
દેહ દીશા તવ નવ રહી નિરખતાં, ચરણ કમળે રહી શીશ નામી. તું. ૧૯૮
દંપતિ કર લહી મસ્તકપર ધર્યા, ત્રિવિધના તાપ તે ગયારે નાસી;
રુકમણી હાર શણગાર સહુ આપીયા, રૂપ શોભા જાણે દેવદાસી. તું. ૧૯૯
આજ્ઞા લીધી છે રાય રણછોડની, ગદગદ કંઠે હું મોદ પામી;
કૃષ્ણે આભૂષણ આપ્યાં નરસહીંયાને, અઢળક ઢળીઆ અંતરજામી. તું. ૨૦૦

પદ ૩૦ મું.

આજ લગન તણો દિવસ સોહામણો, મંડપમાં માનુની ગીત ગાયે;
મદન મેહેતો ગ્રહશાંતિકે બેસીઆ, મેહેતીને મંન આનંદ થાયે. આ. ૨૦૧
કલુવો કરવો નવલ વરરાયને, નાગરી નાતની રીત જાણી;
મેહેતાને મંદિર મંડપમાં માનની, ગાય છે ગીત સહુ પક્ષ તાણી. આ. ૨૦૨
વરઘોડા વેળા વરને થઇ તે સમે, નાત માહાજન સહુ લીધા સાથે;
અસ્તદશ ઘડી ઉદીયાત દિનકર સમે, જોશી ઘડી માંડી તે નીજ હાથે. આ. ૨૦૩
આજ્ઞા લીધી મેં લક્ષ્મીના નાથની, ગદગદ કંઠ હું ઊભો ત્યાંહે;
પ્રેમ ભરાણો હુંને બોલી તે નવ શકું, હાથ સાહી મારો લીધો રુદીયા માંહે. આ. ૨૦૪
હું તારા પ્રેમને વશ થયો નાગરા, વઇકુંઠમાં નથી તોલે તારે;
ભક્તને કષ્ટ તે મૂજને કષ્ટ છે, તું સમોવડ નહીં કોઈ મારે. આ. ૨૦૫
બોલ મીઠા સુણી નરસહીંયો રાજીઓ, ધન્ય શ્રીકૃષ્ણની અચળ વાણી;
ભક્તવત્સલ પ્રભૂ બરદ રાખો સદા, સંતને સૂત પોતાનો જાણી. આ. ૨૦૬

પદ ૩૧ મું.

નવલ વરરાયજી નવલ ઘોડે ચડ્યા, કુંકુમ રોલને અતર મેહેકે;
સોઘો ચૂવા મોગરેલ ફૂલેલ ત્યાંહાં, પુષ્પ સુગંધના હાર બેહેકે. ન. ૨૦૭

શ્રીફળ ફોફળ પાન કુંકુમ સહી, વરજીના હાથમાં દીધાં આણી;
તેજી ભલો તેને અધિક શણગારીયો, પાખર જરકસી મેહેલ્યાં તાણી. ન. ૨૦૮
ભૂષણ વસ્ત્રની શી રે શોભા કહું, લક્ષ્મીકાંત મમ છત્ર માથે;
વદન જોતાં મહીપતિ શોભે નહીં, સાંબેલા પાંચસેંહેં પાંચ સાથે. ન. ૨૦૯
ચારસેંહેં રથ રેવંત મેગલ તુરી, નવલ નીશાનની જોડ ફરુકે;
નાત માહાજંન ને નાત છે નાગરી, ગડગડ દુંદુભી નાદ ધરુકે. ન. ૨૧૦
મસ્તક મોહોડ તે મેહેતીજીએ ધર્યો, કાંતિ રમા તણી દાસી જાણે;
મદન મેહેતા તણે ભીડ મંડપ ઘણી, તોરણ સોહે એક વરને દાણે. ન. ૨૧૧
ચાર સોહાસણો સંગ શોભે ભલી, મદન મેહેતી ત્યાં આવ્યાં ચોકે;
ઘાટ ઘાલી નીચાં નમીયાં લેશ તે, નાક સાહ્યું હસ્યા મંડપ લોકે. ન, ૨૧૨
ભાવસું પોંખીને વિધિગત કરે ત્યાંહાં, માહેરે વરજીને પોંખી લીધાં;
વેદના શબ્દ વિપ્ર તે મુખથી વદે, લગન સમે કન્યાદાન દીધાં. ન. ૨૧૩
અંતરપટ દઇ પાણવટ હસે, વાજે દુંદુભી દેવ નાદે;
પુષ્પની વૃષ્ટિ અંત્રીક્ષથી સુર કરે, ગુણીજન ગાય છે મધુર સાદે. ન, ૨૧૪
મધુપર્ક સમય તવ થયો તે સમે, વેવાહી વેહેવાણ તેડ્યાં સજોડે;
મદન મેહેતો કર કનક ઝારી લઈ, પગ પખાળે છે બહુ કોડ કોડે. ન. ૨૧૫
વર વધૂ દંપતી જોડ શોભે ઘણું, અવર પાસે નહીં જંન કોય;
કન્યાને સ્વસ્તિ ભણાવતાં તે સમે, નરસહીયો ચતુરભૂજ રૂપ જોય. ન. ૨૧૬

પદ ૩૨ મું.

મોરના પીછનો મુગટ મણિમય જડ્યો, મકરાકૃત કુંડળ શ્રવણ ઝળકે;
કૌસ્તુભ મણિ શિવલાંછન ઊર કર્યું, વૈજયંતિ મોતી માળ લળકે. મો. ૨૧૭
પિતાંબર પટ કટિપર મેખળા, કંચન નેપૂર કર ખળકે;
કોટિ કંદર્પ લાવણ્ય જોઈ રૂપને, મુનીવર જોગીનાં મન સળકે. મો. ૨૧૮
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ આયુધ ધર્યાં, પરિબ્રહ્મ દેવ છે નામ જેહેનું;
કોટિ સૂરજ શશિજોતી નવ ચંદ્રિકા, કોટિ બ્રહ્માંડ એક રોમ જેહેનું. મો. ૨૧૯
મેહેતીનું રૂપ દીઠું કમળાતણું, વદન જોતાં કોઇ નથીય જોડે;
ઈંદ્ર રાણી બ્રહ્માણી ને રુદ્રાણી, નિરખતાં નિરખતાં હાથ જોડે. મો. ૨૨૦
ચાર ભુજ ને ચપલ છે ચાતુરી, નવલ તત્વલતા શર શોભાવે;
નિમિશ કટાક્ષમાં જગત મોહિત થયું, વદન જાણે વઇકુંઠ નામ કહાવે. મો. ૨૨૧

વરતાણું વદન તે પ્રદ્યુમન નિરખીયા, કુંવરીનું રૂપ તે રતિનું દીઠું;
દેવચક્ષુએ નરસંહીંયો રવિ નિરખીયો, રૂપ સુંદર જોઇ લાગ્યું મીઠું. મો. ૨૨૨
જોઈ લીલા પ્રદ્યુમ્ન વિસ્મય થયા, પાણુ જોડી બેઉ ચરણે નમીયા;
ગદગદ કંઠ થયાં વાણી ચાલે નહીં, કંથ કમળાતણે મંન ગમીયા. મો. ૨૨૩
ત્રિભુવનપતિ તવ પ્રસન્ન થઇ બોલીયા, એક હું મેહેતાજી તોલ થાશે;
મસ્તક કર ધરી અંતર્ધ્યાન થયા શ્રી હરી, મદન મેહેતો રહ્યા મન વિમાસે. મો. ૨૨૪
જોયા તાંહાં મેહેતાજી બેઠા છે એકલા, મદન મેહેતો જઇ ચરણે વળગ્યા;
ધન્ય મમ ભાગ્ય જે કૂળ પાવન કર્યું, નરસહીંયે સ્નેહ શું કીધા અળગા. મો. ૨૨૫

પદ ૩૩ મું.

બહુ મોહોજોણું સરવે લાવે તાંહાં, મદન મેહેતાનો ગયો છે ગર્વ;
મેહેતાજી મંદિર નાર ટોળે મળી, મુખ જોઇ આપે શણગાર સર્વ. બ. ૨૨૬
વિપ્ર વદે તમો સરવ ચોહોરી રચો, મંગળ શુભ વરતોને ચાર;
દંપતી હરખે કંસાર આરોગીયાં, સાસુજી પીરસે છે ઘૃત ખાંડ. બ. ૨૨૭
માનુની ગાય મંગળ ટોળે મળી, વિવાહનાં ધોળ બોલે છે વાણી;
જય જય શબ્દ મંડપ મંડળ વિખે, વર વહુ બેઉ રહ્યાં છે પરણી. બ. ૨૨૮
અશ્વ ભલા રથ રેવંત પાલખી, મદન મેહેતો તાંહાં દે છે દાન;
સોળ શણગાર બેહુ દંપતી આપીઆં, જરકસી વસ્ત્ર દઇ આપે માન. બ. ૨૨૯
સસરાજીને દીધાં જામો ને પાઘડી, કુંવરબાઇને સુંદર સાડી;
જ્યાં જોઇએ ત્યાં તેવી કીધી પેહેરામણી, દીએ વાણોતર ટીપ માંડી. બ. ૨૩૦
ગઉ વિધિગતે દાન દીધાં ઘણાં, મહીષ આપી છેરે દૂધ પીવા;
સાત દિવસ તે લગન માંહે રહ્યાં, લોક જાણે તે નિત નિત વિવા. બ. ૨૩૧
શીખ દીધી પછી જાન તત્પર થઈ, ખટરસ ભોજન સરવે દીધાં;
વાગ્યાં નિશાન ને જાન ચાલી ત્યાંહાં, સ્વજન કુટુંબને વીદાય કીધાં. બ. ૨૩૨
ચાર જોજન લગી રાયજી આવીયા, મદન મેહેતે તાંહાં શીખ માગી;
પુત્રી વિજોગથી નીર નયણે ભર્યાં, વેહેવાઈ નાંખે છે રંગ રાજી. બ. ૨૩૩
તેર દિવસ થયા પછી પૂરણ, જાન જૂનાઘડ બાહાર આવી;
કચોરી પૂરી પકવાન ભોજન કર્યાં, નરસહીંયાને મન સઘ ભાવી. બ. ૨૩૪

પદ ૩૪ મું.

સહુસ પાંચ મશાલ ઊજ્વલ કરી, ગાજતે વાજતે જાન ચાલી;
નગરના લોક તે ટોળે મળ્યા, નિરખે છે વરજીને મીટ ઘાલી. સ. ૨૩૫
માનની હરખથી ગાય ટોળે મળી, સરવને ફોફળ પાન દીધાં;
વરજીને પોંખીને ઘરમાં પધરાવીયા, શ્રી લક્ષ્મીનાથનાં નામ લીધાં. સ. ૨૩૬
અંતરીક્ષ મારગે અંતરજામી વળ્યા, નરસૈંયો રહ્યો તે પાણ જોડે;
સેવક ચાર વળાવીયા હેતશું, પૂરી રહ્યા દાસના કોડ કોડે. સ. ૨૩૭

સામળદાસનો વિવાહ સમાપ્ત.

સુરતસંગ્રામ.

પદ ૧ લું–રાગ પ્રભાત.

બક બકી મારીઆં, અસુર અોધારીઆ, જેવું બળ આપનું તેહુ તેવા;
કેશી ને કંસ વળી, મરડિયાં કંઠ ધરી, મલ્લ માતંગ જે કાળ જેવા.
કાળયવન કારમો, રુદ્રસું બારમો, ઈય* પણ બાળીઓ નાથ એવા;
જરાસંધ મહાબળી, તીને માર્યો છળી, શૂર શિરોમણી દક્ષ દેવા.
ભીષ્મ આદિક મળી, આવિયા બળ કરી, પાંડવ છોડવ્યા નાથ કેવા;
તે સુરતસંગ્રામમાં, હારિયો વામમાં, જેની નરસૈંયો કરે નિત્ય સેવા.

પદ ૨ જું.

વીરનો વીર એ, રણતણો ધીર એ, અડગ અચળ હરિ નાથ મહારો;
શૂર નહિ કોઈએ, આધ અવિલોકીએ, એ સમો સુભટ નહિ કોઈ ધારો.
સાયરે સાયર એ, અન્યોપમા માયર એ, નહિ કોઇ મહીમા અહિ† વખાણે;
તે નાથ નખરાં કરે, નારિયુ મન હરે, વિકૃત અવિલોકિયે આજ ટાણે.
આભ ઊંડળ ભરું, અવળું વર્ણન કરું, હું હવે નવ ડરું પક્ષ છોડું;
પંચાનન પક્ષ વિણ, જો રહે ભક્ષ વિણ, થાય કદિ એમ નવ હાથ ઓડું.
સત્ય હૃદયે ધરું, અનશનવ્રત આચરું, નાથજી હારિયો એમ દાખું;
નરસૈંયો મૂઢ મતિ, કો કહે અલ્પમતિ, (પણ) હરિ હારિયો હારિયો સત્ય ભાખું.

પદ ૩ જું.

વસંતના ભોરમાં, વિહંગમ સોરમાં, સ્વામિની ચાલી મધુપૂર વાટે;
ત્રિભુવન મોહિની, આભ્રણ સોહિની, દશ સખી રાખી છે દાણ માટે.
શબ્દ ગેબી હુઓ, સ્વામિની કહે જુઓ, દાણી અલિ આવિયો કેમ કરશું;
સંપ કરી સખી કહે, કહીશું પરો રહે, તારી ડરાવી અમો નહીંરે ડરશું.

---

* એને. † સર્પ-શેષનાગ.

ડરાવિયો નહિ ડરે, બીક કુણ મન ધરે, શું કરશે સખી એ બાળ નાનું;
તાં દાણી તો આવિયો, દશ સખા લાવિયો, જાવ ક્યાં ચોરટી કાઢી બાનું.
શબ્દ હલકા સુણી, રાધિકા મનમાં ધુંણી, (બની) રુદ્રી સાક્ષાત્ કે આપ રુદ્રી;
નરસૈંયાના સ્વામીને, અતિ ઘણા કામીને, પકડિયો ઝકઢિયો કરી ક્રૂર મુદ્રી.

પદ ૪ શું.

છટકીને છૂટીઓ, ગોપીપર રૂઠીઓ, વાળીને મૂઠીઓ વામા સાહી;
કીડિયાં કટક તે, શું કરે મટકથી, ઝટક પટક દઇ પકડી ધાઈ.
ગોપિકા તે સમે, રણ બિછ કમકમે, છૂટવા મન કરે તાં કેત્તિ છૂટી;
તાં અષ્ટ છૂટી ગઈ, બેય બાકી રહી, થઈતિ પણ મુક્ત કરતી શું પૂઠી.
વજ્ર સમ કાછ કછી, વ્યૂહુ રચના રચી, મચી સહુ બાળિકા શૂર શું મંડે;
શૂર તો શસ્ત્રથી, જીતે છે અસ્ત્રથી, પણ દસ્તથી નવ કીધાં નવ ખંડે.
દશમો જે દાણિયો, મધ્યમાં આણિયો, મારે બહુ કાણિયો નારી નિરદે;
ચોરટાં કુણ અલ્યા, સ્વમુખે કહે ભલા, નાગરાના નાથ વિચાર હિરદે.

પદ ૫ મું.

જે પશુ પાળશો, યશોમતિ બાળશો, ઋષિવરાં ધેનશો નાથ મારો;
કલ્પવૃક્ષ ભિક્ષુતણો, કાળ અરિયાંતણો, વિનવું વનિતાતણો પ્રાણ પ્યારો.
વારિણી હાથિયો, સંકટે સાથિયો, અબળ વશ તે હુઓ કુણ મૂકાવે;
એવે નંદનો નંદ, આનંદનો કંદ જે, જાય તે વાટ જા નંદજી આવે.
દૂરથી દેખિયા, નંદજી લેખિયા, ગોપ ને ગોપિ સંતાઇ પેઠી;
નંદજી તો ગયા, સર્વ ભેળાં થયાં, વિસરી રાઢ નિશ્ચિત બેઠી.
માનિની મંદભરી, કેહતી કપોલ ધરી, લે અલ્યા લે અલ્યા દાણ આપું;
નરસૈયાનો નાથ, બોલ્યો પીશી હાથ, તું જાશે ક્યાંરે વણ આપે દાપું.

પદ ૬ ઠું.

સ્વામીની કહે આપશું, હવે ન સંતાપ તું, ભોર ભયો ભૂધરા જોની દૃષ્ટે;
કરગરે શું સરે, મૂકું મુજને વરે, જોને ગભસ્તિ જાય અન્ય સૃષ્ટે.
હૈડાતણો હાર કરું, રાધિકા કેહ વરું, પણ નિર્બળ તું મને કાંના ભાસે;
અલ્યા અહીં તું હારિયો, નારીએ મારીઓ, તો તું થકી કેમ મનમથ ત્રાસે.
કાન કહે રાધિકા, બોલતી બાધિકા, સખી હારી હારી વદને પુકારે;
એવી હરવું સહી, તો વરે કે નહીં, આ સમે સાક્ષી તું દે હુંકારે.

રાધિકા બોલતી, મનમાંહે ડોલતી, જે હારે તે તેનું દાસ થાએ;
નરસૈંયો તો જુવે, સર્વ સંશય ખુવે, અબળ કે સબળ કુણ હાર ખાએ.

પદ ૭ મું.

જાવા દિજે જાદવા, ભોર ભયો માધવા, ઘર કામ દ્યો સાધવા મોડું થાય;
કૃષ્ણ કેહ યુક્તિ પ્રયુક્તિએ મુક્તિ નહિ, રમણ નિશ્ચય કરી ત્યાંથી જાય.
ચૈત્રતણી પૂર્ણિમા, નવિ કરો ઉર્ણિમા, વાસર ક્ષપાએ મળી યુદ્ધ કરવો;
પ્રસન્ન મનથી થયા, સાંઈ દેવા ગયા, કેહે સાંઇ સ્વીકારું કંદર્પ દર્પ હરવો.
વચન સુણી ગર્વનાં, વ્યગ્ર મન સર્વનાં, ગયાં ગોપ ગોપી મધુપુર ચાલી;
માર્ગમાં શોચતી, રાધિકા રોચતી, મદાંધ થઈ બોલી ધૂર્ત વનમાલી.
પ્રિયતમ વિસારશે, હેતને હારશે, એ કરે એમ હુંથી ન થાશે;
ભણે નરસૈંયો એ જીવન રાધાતણું, એ રુઠે સ્વામિનીના પ્રાણ જાશે.

પદ ૮ મું.

મહી વેચવા સંચરી, ત્યાંથી પાછી ફરી, વાટે નિશ્ચય કર્યો જઈને વઢવું;
ઝીતે સબળ થર્ણા, હારે અબળ કહું, બે મગ બારીયો નિડર ભડવું.
ભૂષણવડે ભામિની, વિધુવડે યામિની, ન રમા રેણ રહિત રમ્ય દીસે;
ત્યમ એહ આપણથકી, આપણ એહથી, ઉભય મળી શોભીએ ભરી રીસે.
એમ તર્ક તુરી નચાવતી, મનને ભાવતી, અન્યોન્યે મળી ગોઠ કરતી;
પૂર્વથી પશ્ચિમે, ઉત્તર દક્ષિણે, સ્હોકોણ ભૂ નભથી કરવી ભરતી.
સાજ સારો સજી, વેશ શૂરનો ભજી, અબળ છાપ તજી સખિ નાક જૈએ;
સખી નરસૈંતણી, આવી મંદિર ભણી, તર્ક વિતર્ક તાં કરતી હૈએ.

પદ ૯ મું.

મંદિરે પરવરી, બેત મલણનો ધરી, કાજ ઘર સાધતી વિકળ વામા;
સ્વમનને બોધતી, તર્ક તુરિ રોધતી, સનયને શોધતી સર્વ શ્યામા.
તાં સહસ્ર રશ્મિ ગયો, હિમરશ્મિ થયો, કે મળી માનિની જાગે ધારી;
મોહિની સોહિની, ગર્વિણી દોહિની, કેમ રેહે લલિતા તેના સ્વામે વારી.
ચંદ્રિકા ચંદ્રાવળી, મોદિની મહામતિ, તહી વયશ્યા વિશાખાદિ આવી;
સર્વ ટોળે મળી, વાટ જોતી અલિ, રાધિકા નિરખી મન એ ભાવી.
આવી ત્યાં રાધિકા, સકળ કંજ્જ સાધિકા, સબ આનન નિરખી સાથ બેઠી;
નરસૈંયો મૂઢમતિ, ગાય ગુણલા કથિ, અજીતિયા જીત વિચારે પેઠી.

પદ ૧૦ મું.

સ્વામિની કેહુ ઘૂમો, સમય આવે ઝૂમો, કા'ન હરવો, પણ ભાગ કલ્પો;
નીલ અંબર ધરો, કોણ એને વરો, કાળના કાળથી કોણ જલ્પો.
સીદામો જે સખો, (એને) કૂણ પાડે વખો, વળી અન્યની સાથ કોહ કુણ વડશે;
સ્વામિની વિકળ લખી,* એમ સુણી સખી, વિશાખા કહે રામ હુંથી ન બડશે.
લલિતા કહે લઢું, સિદામા સાથ ભડું, અન્ય ગોપને ગોપિકા સર્વ જીતે;
સર્વ સૃષ્ટિ પ્રસિદ્ધમાં, નિપુણ જે યુદ્ધમાં, વઢી તમે તેહને જીતો પ્રીતે.
એ જોડી જુગલ તણી, જાણો કુંદને મણિ, ચંદ્ર અને ચંદ્રિકાવત્ દીસે;
જિષ્ણુ વિષ્ણુ મળ્યા, સમર માંહે ભળ્યા, એમ જુગલ જોવા નરસૈંયો હીસે.

પદ ૧૧ મું.

રાધિકા બોલિયાં, મનમાંહે ડોલિયાં, એ કપટીની સાથ હું દ્વંદ્વ જોડું;
તોએ હુવે અર્ક તૂર,† ઉડે જેમ નભે ધૂર, હઠાડું સહુ જેમ વળી પાદ રોડું.
એમ ઉરાડિયે, એથી ન હારિયે, પોણ લીધું તે તમે પૂર્ણ કરજો;
ક્રોધાંધ થઈ ભાખતી, શૂરપણું દાખતી, કંદર્પ શસ્ત્ર મારી એનો દર્પ હરજો.
પલાશનું ફૂલ શું, રાતું દુકૂલ શું, જાણે અધિક એથી મદે રાતી બાલી.
જીતિયે એહુને, ટાળી સંદેહને, પણ એકદા કેહ્ણ મોકલિયેરે આલી.
વારું કરો એમ, નહિ વારમાં ક્ષેમ, યુદ્ધ વગર જો એ શરણ થાએ;
કમળ કરે લખી, જોઈ નરસૈં સખી, પત્રિકા લઈ હવે કુણ જાએ.

પદ ૧૨ મું.

સભા બીચં દેખતી, સર્વે ઉવેખતી, લાયક નહિ લેખતી વિષ્ટિ કાજ;
મનમાંહેનું ખોલવું, કૃષ્ણ શું બોલવું, જિનાથી ડરપે સખિ કંસરાજ.
તાં અન્યનું કુણ ગજું, તાં થાય નરસૈંયો રજુ, જે ધનવેલ ખોદતાં ધન આવે;
અલભ્યલભ્યે જેમ, રાધિકા થઈ તેમ, નિહાળી નરસૈં કુશળ પૂછ્યું ભાવે.
વાટ વિરહિણી સ્નેહ, દૂકાળિયા મેહ, આવ્ય રે આવ્ય તું આણી વેળા;
લઇ વિષ્ટિનું પત્ર, જાની તુંરે તત્ર, ગોપ ગોપેશ જ્યાં થાય ભેળા.
જઇ કહો એહને, મોહના મેહને, પવન સાથે ભડે કેમ જીતો;
નરસૈંયો ચાલિયો, મનમાં માલિયો, જે કૃષ્ણ સહસ્રથી નહિરે બી'તો.

* જોઈ. † આંકડાનું રુ.

પદ ૧૩ મું.

કાહ્નને કાને લહ્યું, ભેળી થઇ છે સહુ, યુદ્ધ કરવા મળી ગોપી આજે;
શત્રુ હલકાથકી, ડરવું મનમાં નકી, વેણુ વિચારી વાઇ ગોપરાજે.
જેમ મયૂર મેહથી, દ્વિજાતિ ઉજેહથી, મૌવર મણિધર મૃગ મૃગિ નાદે;
તેમ વેણુ સ્વરે સહુ, મલણુ ત્વરિત બહુ, ધાય અન્યોન્યે વાદ વાદે.
મિષોન્મિષમાં મળી, સર્વે સભા ભળી, કહો તમે કા'નજી શું રે રમીએ;
વચીને દાખતા, કૃષ્ણજી ભાખતા, ગોપી સન્મુખ થઇ કહો તો નમીએ.
એકીકાળે તહી, ગોપ બોલ્યા સહી, જાવજી જાવજી એ શું ભાખ્યું;
દાસ નરસૈં કહે, દૂધમલ્લ કેમ રહે, કરભ આસ્ફોટિને બળ દાખ્યું.

પદ ૧૪ મું.

ગોપ ભેળા થઈ, કૃષ્ણ સન્મુખ જઈ, બોલિયા નારીને કોણ લેખે;
સૈન્ય સુરભી ઘણું, યૂથ મૃગલીતણું, ગજપતિ ડરપિયો શું એવે વેખે ?
દાઉજી બોલિયા, તોલ મન તોલિયા, ભાઈ કર્યે યુદ્ધ નહિ રુડું એમાં:
જીતીએ જશ નહીં, હારે અપજશ સહી, બાંડિયા સર્પ ને બચવું શેમાં.
મણ તેગ મારવી, મહિલા હરાવવી, તે કીડિયાં ઉપરે કટક જેવું;
કૃષ્ણ કેહ કેમ કરો, ડાહ્યા કેહશે ડરો, નારીને નમવું એ નીચ કેવું ?
તાં કૃષ્ણ વિચારતા, બળદેવ વારતા, તવ કૃષ્ણને પૂછતો નરસૈં આવ્યો:
કૃષ્ણ ગોવાલીયો, ડરિ કંસથી આવીયો, છે અહીં તેહ જે ચોર કા'ન્યો.

પદ ૧૫ મું.

વેણ હલકાં કહ્યાં, ગોપે સર્વે લહ્યાં, પકડિયો નરસૈંને ચારે પાસે:
માર મારો એને, ચોર કેહ છે કેને, શબ્દ એવા સુણી નરસૈં ત્રાસે.
કૃષ્ણે મૂકાવીયો, કેમ અલ્યા આવીયો, ગોપ કેહ કા'નને ચોર ભાખે:
નરસૈંયો વદે, બહુ ભર્યા છો મદે, ધિક્રે વિષ્ટિકારપેં બળ દાખે.
શૂરથી સંતાવ છો, અબળાપર ધાવ છો, એ શૂરાપણુ પર જઇએ વારી:
કેણે પુરુષ કર્યા, ભાર ભૂપર ધર્યા, તમથકી તો ભલી હોય નારી.
દૂત માંમાંતણું, માન મળશે ઘણું, શત્રુ હવે નિશ્ચે શરણ થાશે;
કેહ નરસૈં નકી, દાસ માર્યા થકી, બરદિયા તાહેરું બરદ જાશે.

પદ ૧૬ મું.

ગોપ ટોળે મળ્યા, કુણ છે કેહ અલ્યા, નિંદવાણી વદે તોય જીવે;
જાગ બેસારિયા કા'ને રાહુ વારિયા, હે પતંગ કેમ ઝંપલાવે દીવે.

શું વિષ્ટિયે આવિયો, કે લઢાઇ લાવિયો, બોલ્યરે ડાહ્યો થઈ અભય દીજે;
નૃસિંહ કેહ વાહવા, અભય દેનાર શા, કોહજી કોહજી કરશો શુંય ખીજે?
અભય તો હું દઉં, જે અપમાન સઉં, નહિતર ઉરાડું સહુ પાદ ઠેસે;
અવળ કરવું કંઈ, ધરમ મારો નહીં, કોઈ કહે જીતિયો દાસ વેશે.
એહ સુંપ્યું તમને, રુચે ન ભૂષણ મુને, કાહના પત્ર વાંચીને તું શરણ થારે;
દાસ નરસૈં કહે, ચિત્ત ચારુ ચહે, તો લુઠતો* લુઠતો શરણ જારે.

પદ ૧૭ મું.

દાસનું સાંભળી, હરખ ગયો ગળી, અગ્નિથકી તસ થઈ પત્ર લીધો;
સિદામાને કરે, આપિયો નટવરે, વાંચ તું વાંચ આદેશ કીધો.
જોઇએ શું લખે, ભામિની શું ભખે, વચન સુણી સિદામોજી વાંચે;
ખુંદી ખમું અમો, દુઃખ દ્યો જે તમો, નફટ મુક્તિ નહિ આજ નાચે.
અબળમાં બળ નહિ, એમ ધારીશ નહિ, જો જો ચંડીએ ચોળિયા શૂર કેવા;
મહિષિયો માતિયો, અન્ય જે સાથિયો, તેણે ઝીતિયા સર્વ દેવદેવા.
પુરુષ જે દેવતા, નારીને સેવતા, પ્રસન્ન થઈ છોડવ્યા એવી નારી;
એ અમો એક છું, છોડને ટેક તું, શરણ થા જાય નરસૈંયો વારી.

પદ ૧૮ મું-વિષ્ટિકાર વચન.

પત્ર વંચઈ ગયો, નરસૈંયો ઉભો થયો, બોલિયો બળકરી શરણ થારે;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, વળિ કાળનો કાળ, થાયને સહાય તું શરણ જારે.
નારીને ઝીતવી; એહમાં ભીતિ શી, એવું ધારીશ નહિ કાહના કાળા;
પાર્વતીનો પતિ, છોડ્યો મહામતિ, કરિયો અસુરને હરવી લાળા.
એ ત્રિપુરારિયો, ભિલડિથી હારિયો, તો અલ્યા ગોપલા તું કવણ લેખે;
પિયુષને કારણે, નાંખિયા ધારણે, હરવિયા આસુરી દેખ દેખે.
સુણી દૃષ્ટાંતને, ત્યાગી સિદ્ધાંતને, તરણું લઈ ચાલ્ય તું દાંતે આજ;
વળી હસ્ત દ્વય બાંધીને, શઘડી શીર સાંધીને, ચાલ નરસૈંયા સંગ ગોપરાજ.

પદ ૧૯ મું-ગોપ વાયક.

જીવતો જા અલ્યા, બોલ ત્યાં કેહ ભલા, કાલિય મર્દ્યો તિમ તમને મર્દે;
શ્લાઘા કરે આત્મની, મહતા કશી માત્સ્યની, અબળ બળ કેતું હું જાણું હર્દે.
જઈ કહે એહને, ટાળી સંદેહને, કરતી જે કાલ તે કરની આજ;

* આળોટતો.

નૃસિંહ વચન–

પણ ડગલું જોઈ ભરે, કાર્જ તેનું સરે, સારંગી* જીતી કંઇ સિંહરાજ.
સમજ કંઇ છેલડા, ગર્વ તજ ઘેલડા, સિંહથી સિંહણી હોય માતી;
સર્પિણી સર્પથી, અશ્વિની અશ્વથી, તેમ છે આહિરડી માતી તાતી.
વાર્યું કરશો નહીં, હાર્યું કરશો સહી, નિશ્ચે કહું નાથજી માન ખોશો;
નરસૈયો મહા મતિ, વીનવે બહુ મથિ, જાઉં છું અમે, તમે હારી રોશો.

પદ ૨૦ મું.

દાસ ગયા પુઠી, રાધા બોલ્યા રુઠી, ઉઠિયે ગોપ ગોપેશ ચાલો;
કાહન કેહ ચાલિયે, શસ્ત્ર સંભાળિયે, ઉતાવળા હાલી રણ બિચ માલો.
ગોળી ને ગોફણી, પાશ લીધો વણી, ગેડી ને ગેંદ સંભાળી સાહી;
કવચ ધરી કારમાં, ચાલિયા હારમાં, સેનાપતિ અગ્ર સમગ્ર માંહી.
શંખ શૃંગી રણે, ભેરીઓ ભણ ભણે, ઉરગ† ઉરવિ‡ ડગે સૈન્ય સાજે:
સૈન્ય શું રામનું, કાર્ત્તિકસ્વામનું, સુરેદ્રનું સેન એ દેખી લાજે.
નદી પૂરે ચઢી, કા'ડે મળવા હડી§, તેમ કાહનનું લશ્કર વને ગાજે;
કિરણ ગણે કોઈ, બિંદુ ગણે જોઈ, નરસૈયો ન ગણે કોઈ સમાજે;

પદ ૨૧ મું

અભ્ર છવાઇ ગયું, તિમિર ગાઢું થયું, રેણ કે દિન રજે ન સૂજે;
કુમઠો કંપીઓ, શેષ તો સળકિયો, ચાલ આઘાતથી ધરતી ધ્રૂજે.
એવું લશ્કર ચઢી, વૃંદે આવ્યું અડી, શંખ ને શૃંગી વિવિધ ફુંકે;
નરસૈયો મહામતિ, આવિયો બહુ મથી, કેહ સ્વામિની શ્યામળો ટેક ન મૂકે.
સ્વામિની સજ હુઇ, કીધી નિર્બળ જુઈ, જે ડરાઇ મૃત્યુથી ભાગી જાઈ;
કોઇપર જોર નહિ, કરવું મારે કંઈ, રક્ષિ જે જીવતિ પરીય થાઈ.
એકી ફાળે તહીં, બાળિ બોલી સહી, સ્વામિની સત્યજી આપ ભાખો;
શીર જૂદું પડે, ધડ જઇને લઢે, ભણે નરસૈયો એવી ટેક રાખો.

પદ ૨૨ મું.

વિશાખાદિ વદે, કા'નો ભર્યો છે મદે, એ અજિતને અલિ ઝીતીને જશ લેવો;
સૈન્ય જો ગોપનું, આવિયું ધોપતું.|| જો તું એ બિચ લાલનો લટક કેવો.

---

* સારગ=હરણ. તની નારી જાતી સારગી † શેષ ‡ પૃથ્વી. § દોટ–દોડવું. || દોડતુ.

શસ્ત્ર સજો સખી, સૈન્ય ભારે લખી*, કરો સિંહનાદ એ સુણે એવો;
બરકીને† બોલિયાં, તોલને તોલિયાં, છળ્યા સુણી સ્વર્ગના દેવો.
બ્રહ્માંડને ચીરિયું, વિયતને‡ પૂરિયું, સિંહનાદે ફાટયાં સમ ખેવો§;
નિર્બળો ભાગિયા, મળમૂત્ર ત્યાગિયા, કેદિ સુણ્યો શબ્દ નહિ ગોપી જેવો.
ગોપ જે મહા બળી, તેહ સર્વ ગયા છળી, વીર ધીરે મૂકયા અહમેવો;
નરસૈંયો ભણે, મુક્તિ નહિ દીનપણે, ચાહો ક્ષમા તો જઈ ચર્ણ સેવો.

પદ ૨૩ મું.

સુણિને સિંહનાદ, સામો દીધો સાદ, ગર્જના ભારી થઈ ગોપ કેરી;
સુરત સંગ્રામમાં, કામના ધામમાં, નિહાળિયે જીતે કુણ મર્દ મેરી.
ગોઠડી બિચ ધરી, ગોપ ભેગા કરી, વિષ્ટિ કરનાર મોકલિયે કોય;
કોઇ કેહ કામ શું, કેહણનું નામ શું, જાઇ ભડીએ હોનાર હોય.
બળજીનો વીર જે, બરકિયો ધીર તે, સલાહકારની કરવી સોઈ;
ઝીત જે કામનો, નિપુણતા ધામનો, સંગી નહીં શ્યામિનો છે રે કોઈ.
સર્વે નીચું લહ્યું, હા ન કોઈ કહ્યું, ઊઠીયો જયદેવો સમય જોઈ;
નરસૈંયો ભણે, ઉભિયો મુદિત મને, કૃષ્ણ ભજતાં જીણે નાર ખોઈ.

પદ ૨૪ મું.

ઉઠિને આવિયો, સર્વને ભાવિયો, વિષ્ટિએ જાવ તમે જયદેવા;
ઉન્મત્ત આહિરડી, લાલની લાડલી, વિકટ બહુ એહની વિષ્ટિ સેવા.
ધરવી ગૌપર ધરી, કરવી મૃગિપર છરી, કરમ એવું કરે કોણ વંદે;
નીચ એ છે ઘણું, કામ વિષ્ટિતણું, વળિ પાસ તે નારીની કોણ ન નિંદે.
હારમાં સાંધીને, સર્વને બાંધીને, લુઠતી લલના સાહી લાવું;
રે લાજું હું દેહમાં, સુંપ્યું શું એહમાં, કૃત્ય કહો કઠિન જે કરી હું આવું.
શૂર સાચોજ તું, કૃષ્ણ કહે ધન્ય તું, જઇ સર્વ સત્વર સાહી લાવો;
શીદ મરો મથી, બરકે બચવું નથી, ઝિત્યા પુઠે નરસૈં શૂર કા'વો.

પદ ૨૫ મું.

જયદેવ ચાંલિયો, મનમાંહિ માલિયો, આવિયો જ્યાં ઉભી ગોપ નારી;
રાધેને પૂછતો, મરડતો મૂછ તો, ગુસ ક્યાં ગોપી બ્રખુની દુલારી.

* લેખી–ગણી–જાણી. † બરકું–બોલાવવું. પણ આહિં તતડી–ગુસ્સે થઈ મોટેથી બોલવું.
‡ આકાશ. § ખ=આકાશ, તેનું બહુવચન.

જેહ ક્ષમા ચહે, તેહ ગુપત રહે, નિરખ એ નાર ભૂષણ બિરાજે;
રાધે બોલી નથી, કૂણ એ છે સખી, પુરુષ અહિં આવિયો કવણ કાજે.
અટકે શર ચાપથી, ધનંજય માપથી, અટકે નહિ ગોપિકા વાણી સુણી;
પકડી કમળાકરે, આણી આગે ધરે, કેમ આવ્યો પૂછિયું શીશ ધુણી.
વહ્નિપર ઘૃત ધરી, વૈર શૂરથી કરી, મૂળ સ્થિતિ ગોતિયે ક્યાંથી મળશે;
રોમાંચ જયદેવ થઇ, બોલે કંઇનું કંઇ, નિરખે છે નરસૈંયો કેવું હળશે.

પદ ૨૬ મું–વિષ્ટિકાર વચન.

તમે લઢો શા ઋણે, વિષ્ટિને કારણે, આવિયો આપનું હીત કરવા;
બલિયાશું બાકરી, બહુ પડે આકરી, શે જાવ મૃગરાજને મુખ મરવા.
શૂર શિરોમણિ, ખ્યાત જેની ઘણી, ત્રાસ પામે અરિ જેશું લઢતા;
પણ સ્ત્રી લખી કા'નજી, માગે છે માનજી, અસુર વિડારે ડરે ન તેહ ભડતા.
પૂતના પાપિણી, શ્યામશું સાપિણી, પયપાન કરતાં તેનો જીવ લીધો;
તાટકા આસુરી, મુનિ માર્યાં ધૂરી, શૂરી ચૂરી એકે શરે કાળ કીધો.
બળ કા'ના અમાપ છે, એવાં નહીં આપરે, હારી જવે તમે શું રે કરશો;
શૂરી થઈ હારી તે, બની નહિ આ રીતે, નારી નરસૈં થકી નીર ભરશો.

પદ ૨૭ મું–રાધિકા વચન.

બોલી ભારી દમે, રાધિકા તે સમે, જા અલ્યા જા ગુણ ગાન કરતો;
નીર નરનું ન રહે, કાર્ય ત્યાં નવ સરે, નારીનું રૂપ લેઇ વિખાણ કરતો.
અલ્યા આદિ દેવી અમો, ભામટા સૌ તમો, કોહ બીજ પૃથ્વી વિણ ક્યાંહી બોશો;
દેવ ને દાનવી, ઉરગ ને માનવી, નારીના દેવ દેવેશ જોશો.
તું અલ્યા ક્યાંથકી, તેજ કેહને નકી, પૂછ તું કૃષ્ણને જઇ ક્યાંથી આવ્યો;
વિચાર હૃદય વખે, આવિયો શા મખે, ધિક્ પદ્મિનિ માટ તું દાસ કાવ્યો.
પદ્મિનિ દેઉં અમો, જાવ ચાલ્યા તમો, દાસને છોડવી માન પામું;
દાસ નરસૈં ભણે, કૃષ્ણના ગુણ ગણે, આવે નહિ કામુક કામ સામું.

પદ ૨૮ મું.

સ્વામિની સ્વર સુણી, ચળે મોટા મુનિ, ત્યાંહિ જયદેવનું કોણ લેખું;
વિકળ મનથી થયો, વિષ્ટિ ભૂલી ગયો, હું રે રસમગ્નને શે ઉવેખું.
એમ ધારી અડ્યો, મોહ પાશે પડ્યો, દગ ચમકમાં ડૂબિયો વિષ્ટિ કરતાં;
નિહાળિયો રાધિકા, કામની સાધકા, એ લાજીઓ રતાં.

બાહર મૂકો ધરી, અહિંથી પરો કરી, ચાલો ચતુરા પછે જઇને ભડિયે;
બાહર જઇ મૂકિયો, વિષ્ટિ તે ચૂકિયો, ચઢી ગયો તે કોઇ ગોપ હડિયે.
તે જઇ કહ્યું કૃષ્ણને, ત્યાગી પડ્યો તૃષ્ણને, મંગાવિયો તેહને માન દીધું;
નરસૈંયો દાસ કેહ, ભાર વ્હેનાર વેહ, વાહવા જયદેવ તેં કામ કીધું.

પદ ૨૯ મું.

શરમ ભારે ધરી, વદન નીચું કરી, કહ્યું નાથજિ નાર માને ન આનું;
કરગરે શું સરે, તેહ નવ ચિત્ત ધરે, દીધા વિણ દંડ સાને ન માને.
જયદેવે જે કહ્યું, તેહ સરવે લહ્યું, કટક કૃષ્ણે સજી પંથ લીધો;
જોશી તહિં આવિયા, શુકન દરશાવિયા, પ્રયાણ પળ વિપળ મેળિ કીધો.
ગગન ઘટા થઈ, વાદળી જાય ધાઈ, એમ કટક ચાલીયું ગોપી સામૂ;
વાટમાં ચાલતૂં, મનમાં માલતૂં, શુકન લખ્યાતણું લખિયે નામૂં.
સત્ય કહું સહી, પક્ષ કરવી નહીં, માહરો નિશ્ચય હું ન ભાગૂં;
જોશી નરસૈં અને, શુકનાવળી ભણે, ભૂલતા જોશીને ચર્ણ લાગૂં.

પદ ૩૦ મું.

સૈન્ય જે ગોપનૂં, ચાલિયું ઓપતૂં, તે સમે સપ્ત ગ્રહ યુદ્ધ કરતા;
પૃથ્વી ચલિત થઈ, અશનિ* પડતી તહીં, વરસતા ઉલકા પ્રાણ હરતા.
શાન્તિ ગઇ વસ્તિની, વૃષ્ટિ થઈ અસ્થિની, વાયુ ભયંકર ત્યાંરે વા'તો;
પ્રકાશ દિશાતણો, શ્યામ દીસે ઘણો, સંઘ સારંગનો સવ્ય† જાતો.
ભૂત ગણ આવતા, ડાકિની લાવતા, શબ્દ ઉલૂકનો કાન પડિયો;
વારિ પ્રવાહ જે, દર્શાયે લાલ તે, સિંહની સંગ સારંગ લડિયો.
શુકન ઉલટાં લખી, સરવ થાતા દુખી, પણ વાંકડો આંકડો શે ન મૂકે;
વેઠ નરસૈં ગણે, લાભ થાશે ભણે, નહિ અલ્યા શુભ તું શે રે ચૂકે.

પદ ૩૧ મું.

ગોપ લશ્કર લખી, સાવધ થઇ સખી, સન્મુખ જઇ પછે સાદ કીધો;
શુકન વાટે થયા, સંશય દૂર ગયા, ગ્રહ દિશાદિએ પ્રકાશ દીધો.
પક્ષીમાં ચાષ જે ક્રૌંચની પાસ તે, જઇ મળી મારગ સવ્ય લીધો;
શ્યેન માંસારી વળિ, કંક બક કાક મળિ, ગયા વિધિ પુરસ્સર પંથ સીધો.

* વિજળી. † ડાબો.

મુદિત બહુ માનિની, મધ્ય લઈ સ્વામિની, શુકન રુડાં લખી શૂરી થાતી;
સમયને ભાળતી, ઝડપમાં ચાલતી, શું નદીપતિ મળવા રે જાતી.
સ્કંધ કર મેલતી, રેલતી ખેલતી, આવી રણુ બીચ નિશાન ગાડી;*
દાસ નરસૈં ભણે, ગોપ આવ્યા રણે, વેણુ રણુમાંહિ વજાડી ધાડી.

પદ ૩૨ મું.

નર વાનરતણું, યુદ્ધ ભાખું ઘણું, પણ ક્યાંહિ વિચિત્રતા હોય આવી;
દેવી દૃષ્ટાંત જે, ત્યાગે સિદ્ધાંત તે, કારણુ તેહનું દર્શાં બતાવી.
દેવી તો એકલી, શ્યામા ઘણી મળી, તે ખરું યુદ્ધ આ પ્રેમે પ્રેર્યું;
ભિન્નતા તો અશી, ત્યાંહી જુઓ કશી, પ્રેમીના પ્રેમ શી રીત હેર્યું†.
નહિ સૈન્યમાંહે મણા, પુરુષ શ્યામાતણાં, દરશાયે જુગલાં‡ તહિં ઘણેરાં;
સામ સામે તહીં, આવી મળ્યાં સહી, લશ્કર ગોપી ગોપેશ કેરાં.
બોલે બડઈ ભલી, જુગલ જુગલ મળી, હસ્ત અન્યોન્ય ઝડપે ઝાલે;
ઉમંગી આફળે, કામના ના ફળે, દાસ નરસૈં બિચ બિચ મહાલે.

પદ ૩૩ મું.

નારને નર ભળ્યાં, મીલ મીલે મળ્યાં, મકરાકૃતી વ્યૂહ શ્રીકૃષ્ણે રચિયો;
રાધિકા તે સમે, ચિતવે કેમ નમે, નાગાકૃતિ વ્યૂહ સન્મુખ સજિયો.
કૃષ્ણ સમગ્રમાં, સૈન્યના અગ્રમાં, આગે રક્ષા કરે જે સિદામો;
પૂઠ પાછળ ખડા, વીર કહાવે બડા, સવ્ય અપસવ્ય નામો ને રામો,
નિર્ખિયો રાધિકા, કામની સાધિકા, મૂખ મર્ડિને નરસૈં બોલાવ્યો;
કહે જઈ કૃષ્ણને, ત્યાગી દે તૃષ્ણને, શ્યામળા સ્વાંગ આ શો મચાવ્યો.
આવીઆ સૌ ભલા, તુજ કારણ અલ્યા, માહરે કારણે ગોપી આવી;
નરસૈં જઈ કહે, સર્પ કોરે રહે, જોઉં હુંથી કેવો જાય ફાવી.

પદ ૩૪ મું.

રાધિકાએ કહ્યું, તેહ સર્વે લહ્યું, બોલિયો નરસૈંયો જઈ ડરાવું;
લેઈ આજ્ઞા પછે, કૃષ્ણશું જઈ મચે, વ્યર્થ કહ્યા કરે હું હરાવું.
શૂરત્વ લજાવિયું, રાધિકે કા’વિયું, એહ નિર્બળ કે આપ કા’વ્યા;
દર્પ તારો હરી, ધૈર્ય મનમાં ધરી, કાવિયું લશ્કર શે કાજ લાવ્યા.

---

* ગાડવું, ડાટવું. † હેરવું, ખેંચવું, આકર્ષવું. ‡ જોડકાં.

તુજ મુજ કારણે, બહુ પડે ધારણે, મહીષ લઢયે જ્યમ વૃક્ષ ભાજે;
વાંક છે તાહરો, કાંઈક છે માહરો, અન્યને દુઃખ કેહ કેમ છાજે.
આપણ બે મળી, યુદ્ધ કરવું ભળી, હાર ખાએ તેનો પક્ષ લાજે;
નરસૈંયો વીનવે, શેને સહુને દમે, રાધા ને તું મચો યુદ્ધ કાજે.

પદ ૩૫ મું–કૃષ્ણવચન.

કે'ણ એવું સુણી, મંનમાંહે ધુણી, ખરકીને બોલિયો બળ ભ્રાતા;
જઈ કહે એહને, ટાળી સંદેહને, કેમ ડરે તું થકી ગોપ મદમાતા.
દ્વંદ્વને કારણે, હું ખડો બારણે, આવી ભડિયે, નહીં કામ અન્યે;
સુમનીષા* તાહરી, તેવી છે માહરી, કહું એહ કારણે ધન્યે ધન્યે.
કરાવવા વર્જના,† કૃષ્ણની ગર્જના, વિનવે નરસૈંયો કોઈ વારો;
મોદક મિષ્ટ નહીં, વાક ચાતુર્ય નહીં, દાણનો ઘાટ નહિ મન વિચારો.
રાધિકા વામ જે, કામનું ધામ તે, સુરતસંગ્રામ તેશું રે કરવો;
બેડશી‡ મારશો, સૈન્યશું હારશો, ત્યાગીએ નરસૈં કેહ ગર્વ ગરવો.

પદ ૩૬ મું–નૃસિંહ વચન.

કૃષ્ણ કહે દાસ તું, રાધિકા પાસ તું, જઈ કહે યુદ્ધ માટે રે આવે;
ઘટ જશી ગરજના, કરિયે વિસરજનાં, જાવરે અહીં નહીં દાવ ફાવે.
જો અલ્યા જાણું છું, માર્ગ હું સાણું છું, ગોપ પરા કરી આવ સામો;
મતી ઉલટી થઈ, સમજ સઘળી ગઈ, કરિયે જે બોધ તેને નકામો.
રાય રાવણને સતી,§ વારતી પાર્વતી, તોયરે બોધ બે દદ્દે‖ ન માન્યો;
એ ગતિ આપની, કાપ્ય સંતાપની, ન જશ અપજશ સહી મેલ્ય તાનો.
વળી વળી શું કહું, બોધ તારો ગ્રહું, જા અમો જાણું સહુ પંથ તારે;
નરસૈંયાના ધણી, હળવો હુંને ગણી, જોઈએ જીવણા જીત કયારે.

પદ ૩૭ મું.

દાસ નરસૈં ગયો, ગોપી ભેગો થયો, રાધાને જઈ કહ્યું દ્વંદ્વ કરવા;
હર્ષને પરહરી, ગોપી આવી મળી, લાગી સહુ તેહ ઉમંગ હરવા.
કાલિ મર્દન કર્યો, ગોવરધન કર ધર્યો, સ્વામિની શ્યામળો એક બળિયો;
સહુને સંતાપતો, તાપ બતાવતો, શી રીતે નિર્બળો આપ કળિયો.

---

* સારી બુદ્ધિ. † વર્જવું–ત્યાગવું, છોડવું. ‡ બડાઈ. § મંદોદરી રાણી રાવણને વારતી હતી; ને પાર્વતી પોતાના પિતા દક્ષને વારતી હતી કે જમાઇને ન ટાળો. ‖ દેશાનન ને દક્ષ–બે દદ્દા.

શાસ્ત્ર શૃંગારનો, નિપુણ આગારનો,* શામળો હે સખી તેં ન જાણ્યો;
દ્વંદ્વને કારણે, જો ખડો બારણે, એકલો એ અલી જાય માણ્યો.
નમન કરી રાધિકા, ગોપીની બાધિકા, બોલી બાળા બિચ બોલ મોટા;
નરસૈંના સ્વામીને, અતિઘણા કામીને, બિરદથી પાડું સખી આજ ખોટા.

પદ ૩૮ મું.

સર્વે મળી ઓપિયો, ધન્ય કહે ગોપિયો, તુલના તાહરી તું રે તરુણી;
અવતાર મૃગિતણો, શબ્દ સિંહના ભણો, ગોપી રજ કેરડાં છો ધરુણી.
સાજ સારો સજી, વેંશ શૂરનો ભજી, જુવ્વણી જુવતી† જા રે જામી;
ભૂષિત રહે ભામિની, સહુ કહે કામિની, સ્વામિની કામીના જા રે સામી.
દાસ નરસૈં તણો, ગોપી શું ગદ‡ ભણ્યો, શીખ સખિ માહરી એક સુણીએ;
યુદ્ધ અજશું કરો, સાજ સિંહનો ધરો, શૂર ધર્મે કહ્યું વ્યાસ મુનીએ.
એક્કાતણું યુદ્ધ જે, અતિ વિશુદ્ધ તે, એ સખિ દાવ જુગાર રમવો;
નરસૈં વખાણિયે, રાધા કેહ જાણિયે, લહું સખિ એહને માહ્‌ત કરવો.

પદ ૩૯ મું.

ગોપ ભેગા થઈ, કૃષ્ણ પાસે જઈ, બોલિયા કામ એક્કાનું કાચૂં;
રામા રસની ભરી, એકલી શે વરી, બરકિયા બળદેવ એહ સાચૂં.
નિપુણ એ વામમાં, સુરતસંગ્રામમાં, કાનુડા કારમું કામ કીધૂં;
હરવિયા નારીએ, જારી વિજારીએ, કાનજી માન ગુમાવી દીધૂં.
શી કરો કાળજી, વારતા વાલજી, હરવિયે યુવતી સર્વત્ર ઉભો;
સર્વ જાણો તમો, ભેદ ભણિયા અમો, રોહૂજી નિશ્ચિત હુંને ન દુભો.
મિથ્યાત્વ જી છોડિયે, માનને મોડિયે, જિકર જૂદી પડે આપ કેરી:
સ્વામી નરસૈં લહે, કરગરી સહુ કહે, માનશો નહિ અમો જાણં વેરી.

પદ ૪૦ મું.

ક્રોધ કરી કા'નજી, માન ધરી વાનજી, બરકિયા શકટ શું શ્વાન તાણે;
રહિત વિલંબ મેં, કેશી પ્રલંબ મેં, મરદિયા§ હુતું કોહ કોણ તેહ ટાણે.
રામજી રોળિયો, રાવણો ચોળિયો, કહો વાનરે વિઘન કેતુ વારયૂં;

* ઘર. † જુવાન"સ્ત્રી. ‡ ગદ=ગુપ્ત. § મરદિયા,=મર્દન કર્યા.

વેરાવ* વિખરાવ, મુખ બોલતા માવ, સાધવા દાવ શું કરવું લાશં.
વારુ વનમાળિયા, આ અમો હાલિયા, કાળિયા કેઇ પેરે કામ સાધો;
ઉર નહીં ધારતા, બળદેવ વારતા, બોલતા ડોલતા જશ બાંધો.
કહી વ્રજ વાટમાં, ચાલિયા ઘાટમાં, ઠાઠ વિણ ઠાઉકા ઠામ બેસે;
આવી નરસૈંયો કહે, ચાલી શરણ રહે, કેહ જઇ કોઈ ગુફ બીચ પેસે.

પદ ૪૧ મું.

ગોપ ગયા પૂઠી, રામ બોલ્યા રૂઠી, સૈન્ય વિણ સામંત શું રે કરશે;
માવજી માનીએ, શીખ દઉં છાનીરે, કાનજી કામની દર્પ† હરશે.
હાર વિણ ઊર નહીં, ઊર વિણ હાર નહીં, તેમ અન્યોન્યે રાત દીપે;
શૂર વિણ સૈન્ય નહીં, સૈન્ય વિણ શૂર નહીં, છીપ ચળકાટ અન્યોન્ય દીપે.
ક્રોધી લહિ વીરને, મૂકતા ધીરને, બરકો§ આહીરને મરજી હોએ;
સન્મુખ નવ રહું, પૂઠ પાછળ જઊં, વળતી નિંદે ન મુને ન કોએ.
જા જયદેવ જઇ, સર્વને લાવ્ય સહી, દ્વંદ્વ નહિ પણ કહે યુદ્ધ કરિયે;
નરસૈંયો મલપતો, સખી સંગે તળપતો, હે હરિ હવે ડરિયે ન જરિયે.

પદ ૪૨ મું-(બળદેવ ને ગોપી યુદ્ધ સંગ્રામ.)

કહે તું ક્યારે ભડું, સૈન્ય આવી ખડું, બળદેવ ઉભિયા સર્વ આગે;
દ્વંદ્વને નવ લહી, રાધે પૂઠળ ગઇ, મળિ વિશાખા તહીં કલ્પે‖ ભાગે.
ઉન્મત્ત ગોવાળિયા, હારમાં હાલિયા, પાળિયા જઇ કરી પાણુ સાતા;
ખેંચતા પકડતા, વેં'ચતા ઝકડતા, રગડતા રામાને ગોપ માતા.
કે'ણી સાચી કરી, વેણી શીરની ધરી, શ્રેણીરે સાહી મૃગનેણી કેરી;
બાથમાં ભીડતાં, સાથમાં હીંડતાં, હાથમાંહે ધરી માથ ફેરી.
પાદ ગ્રહી પાડતા, સાદ દઇ ત્રાડતા, વાદ વાદે વદી નાદ કરતા;
વસ્ત્રને ચીરતા, અસ્ત્ર લૈ ભીડતા, નરસૈંના શસ્ત્ર ને દસ્ત્ર 'હરતા.

પદ ૪૩-મું.

મર્દના કારણે, ગર્દમાં ધારણે, દર્દમાં તારુણી મર્દ હરતા;
રદ¶ દંશે મળી, હૃદમાં જાતા વળી, મોહ મનમાં ધારી કુચ પકડતા.

---

* વેરાવું=છૂટા પડવું. † ટોળું. § ગર્વ. § બોલાવો. ‖ ઠરાવ્યા પ્રમાણે. ¶ દાંત.

હરખ આઘાતથી, નખના પાતથી, લખલખાવી* લલી† લાખ વેળા;
ચર્ણ ધરી ધર્ણમાં, વર્ણ કે' કર્ણમાં, શર્ણમાં છે કોઇ હર્ણ વેળા.
હસ્ત દ્વય નાખીને, મસ્તપણું દાખીને, વસ્ત અલભ્ય સમસ્ત લૂટે;
રૂંભને‡ રોળીને, ચુંબને ચોળીને, દૂભવી કુંભ ; લઈ કુંભી ફૂટે.
પકડી ઉછાળતા, ઝકડીને ઝાળતા, કકડીને કાઢતા હુકડી§ હાકે;
દાસ નરસૈંયાને, ત્રાસથી સાંઈને, હાસ કરી નાથતા નાથ નાકે.

પદ ૪૪ મું.

વિશાખાને ધરી, લોટંપોટ ત્યાં કરી, ખેંચતા પાસ બળદેવ બળિયા;
ખેંચતા યમીને, નગ‖ પડે ભમીને, વામનાં શાં કહો વાન વળિયાં.
દૈત્યના પ્રાણને, પકડી પાષાણને, પિષ્ટ પેષણ કરી મુક્ત કરતા;
ઉત્તમ વસ્તમાં, તેહના હસ્તમાં, આવતાં યુવતીના હોશ હરતા.
પિંડ દ્વય પીસતાં, મંનમાં હીસતાં, ત્રાહે ત્રાહે કરતી વિશાખા;
ચુંબને ચોળતા, સપ્ત વિધિ ઘોળતા, અષ્ટ આલિંગને ચોળી નાખ્યા.
અષ્ટાદશ હાવમાં, વળિ પંચ ભાવમાં, પકડતા દાવમાં દારુ પાય;
નવ હવાં ચૂકિયે, કોઇદિ નવ મૂકિયે, ભ્રાત નરસૈંનો બહુ પીડાય.

પદ ૪૫ મું.

એમ રુદન કરે, નીર નયણે ઝરે, ગોપ ગોપીને તોએ ન મૂકે;
છૂટવા છેલડી, ગર્વ કરે ઘેલડી, ગોપાંગ કેદિ નવ દાવ ચૂકે.
કેશ વિખરઈ ગયા, અધર ખંડિત થયા, ચોળી ને ચરણિયા સર્વ ખોયાં;
બળ કરી ઊઠતી, બહુ બહુ રુઠતી, ફાવિયું નહીં તવ ખૂંબ રોયાં.
પાણી પ્રસ્વેદનું, નયન ઉદ્વેગનું, મળી સરિતા અતિ મોટી ચાલી;
માનિની જે મળી, ધરણમાં તે ઢળી, નિહાળતી રાધિકે રણ સર્વ ખાલી.
દીનપણું દાખતી, ભામિની ભાખતી, સ્વામિની મૂકાવિયે પાગ લાગું;
દાસ નરસૈં તણી, માઠી દશા બની, કરગરું છોડવો માન માગું.

પદ ૪૬ મું-રાધાકૃષ્ણ સંગ્રામ.

મર્યાદને લોપીને, દુઃખી કરી ગોપીને, ધોપીને¶ ધાઇ રણ બીચ રાધે;
દૃગ-અસિ સજ કરી, ઢાલ ઉરની ધરી, ભ્રુવ શરાસન ખિચ શરને સાંધે.

---

* ધ્રુજાવી. † લલિતા. ‡ આલિંગન-ભેટવું-બાથમાં ઘાલવું. § હોંકારો કરી.
‖ પર્વત. ¶ ધપવું=આગળ વધવું.

કટાર જે વાંકડી, ઉછળતી લોકડી, સાંકડી આંખ માંહેથી ધાડી;
ભુશંડી* મુદ્રાવડે, ધાટ કંઇના ઘડે, કવચ કસુંબી ધરી ચાલી લાડી.
મેદ્દી મોજાં સ્થળે, મુનિવર મન છળે, પાશ લઈ પાણિમાં પડતી બાળી;
ધરી ગેંદ અવધ્યમાં, કંચુકી મધ્યમાં, મૂકીને મારતી આલી† ટાળી.
ભાંલો ધરી ભોકતી, ગોપને રોકતી, ઓપતી રોપતી પાગ આવી;
દાસ -નરસૈંયાને, છોડ્યો ધાઇને, રાઈને છોડવી શૂરી કા'વી.

પદ ૪૭ મું.

ધનુષ્ય ધરી ધ્યાનમાં, મારતી માનમાં, કાનમાં કહી ગયો કામ આવી;
પંચશર માંહેલું, કંજ‡ જે સોહલું, દોહલું મૂકીને જા રે ફાવી.
કંજ ધરી ધીરમાં, તાપન તીરમાં, મૂક્યું આહીરમાં સર્વ જોતાં;
બાણને તાણતાં, વર્ત્તિ રહી હાણ તાં, વાણને જાણતાં હર્ખ ખોતાં.
હૃદયમાં કાનમાં, ભાનમાં સાનમાં, વાન ઉપાન બિચ તીર લાગ્યા;
ધારી કટારિયે, મારી સંહારિયે, વારિયે, હારી એ જોરે ભાગ્યા.
ધાઈ ગોપની માંહિ, નરસૈં જે સાંઈ, સાંઈ સકટ દઇ શૂર આણે;
મંત્ર વિધ વિધના, રાધાની રિદ્ધના, સિદ્ધ પરસિદ્ધ નરસૈંયો વખાણે.

પદ ૪૮ મું.

સંતાપ થયો નકી, તાપ તાપનથકી, વાત સુણી સ્વામિની ચાપ લેછે;
સર્વ મળી સામટા, ધશી પડ્યા ભામટા, કામટા§ કુડલાં કેહણ કેહ છે.
અંગ ઉમંગ લઈ, રંગ બેરંગ થઈ, ઉચરે વ્યંગ ઉછરંગ આગે;
નાદ કરી પાદને, વાદ ધરી માદને,|| સાદ ઉલ્લાદ વિખવાદ માગે.
હરિણી મળિ સિંહિપર, કરિણી વળિ સિંહિકર, ધરિણી વરાહપર જાય ધાઈ;
તેમ ઓપી પડ્યા ઠામુકા,¶ ગોપી પર કામુકા, લોપી મુક્કા બુક્કા$ લે રે સાંઇ.×
નિર્ખિ નઘરોરને,** માખણ ચોરને, ઢોરના ઢોરને જુવતિ સાતી;
વીરની અંગના, ધીરની ભંગના, નરસૈં તણી સંગના†† બહુ ફૂલાતી.

પદ ૪૯ મું.

ગોપનું બળ લખી, સાવધ થઈ સખી, ચાપની બીચ ધરી ચૂત‡‡ મારે;
કુસુમાકર છોડિને, કુસુમકર ઓઢિને, મારતી ગોપને વાર વારે.

---

* એક જાતનું શસ્ત્ર. † સખી. ‡ કમળ. § કામી, અનીતિવાળા. || માદ=માહત.
¶ એકદમ. $ ચુંબન. × આલિંગન, પકડવું ** લાજ-મર્યાદા વગરના. †† સોબતણ, સખી.
‡‡ આંબો-(સ્તન) રૂપી શર=બાણ.

શર સુસવાટ કંઈ, દીસતો વાટ નહીં, ઘાટ તહીં તોય કંઈના ઘડાએ;
ઉથલી આડા પડે, માંહમાંહે લઢે, કંઇક તો ચિત્રની વત્ જડાએ.
એડી ઊંચી થઈ, ગેડી નીચી ગઈ,. છેડી જવ છેલડી છોરું પાડ્યાં;
વાંસળી માંસમાં, પાંમળી પાસમાં, પડી ગઈ બાળ એ વિધ રમાડ્યાં.
એક પર એક વળિ, ઢીગ થાતો મળી, લોપતી ટોપી ફેંટો રે ફાટે;
નરસૈં નિહાળતો, કંઇકને પાડતો, રાધિકે વખાણતો વાટ ઘાટે.

પદ ૫૦ મું.

શરતણા મારથી, હારિયા મહારથી, અડગ અચળ પડ્યા મહીની માંહી;
નષ્ટ ગૌરવ લખી, ગોપનું સહુ સખી, પાડતી ત્રાડતી સાહી બાંહી.
ભામિની ભાળતી, ઊંચકી અફાળતી, કંઇ ન સંભાળતી બાળી ત્યાંહી;
ધરી શીરના કેશ, કરી વિપરીત વેશ, હરી વસ્ત લવલેશ દેતી રે સાંઈ.
ગ્રહી પુલિનમાં* પાદ, કરતી સિંહનાદ, સંભારી વિખવાદ ને સાદ દેતી:
ધરી ધ્યાનમાં રોશ, ખેંચતી કંઈ કોશ, સંભારી આક્રોશ ને દૂર વે'તી.†
મારતી ફરી ફરી, કુચ કરમાં ધરી, હરિતણી મીલ‡ કરી તાર તાર;§
રમ્યો નરસૈં બહુ, ઘૂમી ગણતો સહુ, ઝૂમી ઝઝુમી કરે માર માર.

પદ ૫૧ મું.

બરકતા બાળરે, શ્યામ સંભાળજે, હરિ ટાળ આ દુઃખ અમે ચર્ણ લાગૂં;
ધાર મન ધીરડી, વાર આહીરડી, સંહાર આ ભાર બહુ માન માગૂં.
કટારથી કંપું નહિ, નયનથી જંપું નહિ, કૃત્રિમ ખડ્ગ હરિ બહુ રે કુદ્દ,
વીર કરે હાણ, કંઇ તીર લઇ પ્રાણ, પણ આ કરે રૂડું પ્રભુ•એથી ભૂંડું.
દર્શાયે ઘાવ નહીં, દર્દ બહુ માવ સહી, તું વિણ કહિયે કુને હરિ લાગે ભાલા;
નયન શરાસને, ગોપ રોકયા વને, શિકારથી સાચવો સ્વામિ વા'લા.
શર્ણાગત આપના, હવિ ન સંતાપ ના, તાપ નાના વિધના ત્રોડી નાંખો;
નરસૈંયો મહામતિ, પકડી બાંધે અતિ, ઝકડી ઝાલી એને કેદ રાખો.

પદ ૫૨ મું.

ગોપ ગોપન‖ કારણ, ધનુષ્ય ધરી ધારણ, ખડગ ખપુવો ધારી ખાંતે આવ્યા;
કંઇક રાધા જશાં, આયુધ તો કશ્યાં, હરિ નયન શરાસન સંગ લાવ્યા.

---

* નદીની રેતીના દડ. † ઘસડતી. ‡ ટોળી, લડનારી પંક્તિ. § ખેદાન મેદાન; છિન્નભિન્ન.
‖ રક્ષણ.